

GÜNEY-
DOĞU
AVRUPA
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

THE JOURNAL OF SOUTH-
EASTERN EUROPEAN STUDIES

ISSN 0378-3863

E-ISSN 2757-9042

SAYI / ISSUE **38**
YIL / YEAR **2022-1**



İSTANBUL
UNIVERSITY
PRESS



Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi
The Journal of Southeastern European Studies



İSTANBUL
UNIVERSITY
PRESS

ISSN: 0378-3863 E-ISSN: 2757-9042

Sayı/Issue: 38, 2022

Dizinler / Indexing and Abstracting
EBSCO Central & Eastern European Academic Source
SOBİAD



Sahibi / Owner

Prof. Dr. Hayati DEVELİ
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Dilbilimi Bölümü, İstanbul, Türkiye /
Istanbul University, Faculty of Letters, Department of Linguistics, Istanbul, Turkey

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Responsible Manager

Prof. Dr. Mustafa H. SAYAR
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye /
Istanbul University, Faculty of Literature, Department of History, Istanbul, Turkey

Yazışma Adresi / Correspondence Address

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Ordu Cad. No: 16, Beyazıt, Fatih 34134, İstanbul, Türkiye
Telefon / Phone: + 90 (212) 455 57 00
E-mail: jses@istanbul.edu.tr
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iugaad>
<https://iupress.istanbul.edu.tr/tr/journal/jses>

Yayıncı / Publisher

İstanbul Üniversitesi Yayınevi / Istanbul University Press
İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü, 34452 Beyazıt,
Fatih / İstanbul - Türkiye
Telefon / Phone: +90 (212) 440 00 00

Baskı / Printed by

İlbey Matbaa Kağıt Reklam Org. Müc. San. Tic. Ltd. Şti.
2. Matbaacılar Sitesi 3NB 3 Topkapı / Zeytinburnu,
İstanbul - Türkiye
www.ilbeymatbaa.com.tr
Sertifika No: 17845

Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.
Authors bear responsibility for the content of their published articles.

Yayın dili Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca ve yayın kurulunun belirlediği hallerde
Güneydoğu Avrupa ülkelerinin yerel dilleridir.

The publication languages of the journal are Turkish, English, German, French and the local languages of South-Eastern
European countries (for issues approved by the editorial board)

Nisan ve Eylül aylarında, yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası, hakemli, açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.
This is a scholarly, international, peer-reviewed and open-access journal published biannually in April and September.



DERGİ YAZI KURULU / EDITORIAL MANAGEMENT

Baş Editör / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Mustafa H. SAYAR, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye - mhsayar@istanbul.edu.tr

Baş Editör Yardımcısı / Co-Editor in Chief

Doç. Dr. Özgür KOLÇAK, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye - ozkolcak@istanbul.edu.tr

Doç. Dr. Metin ÜNVER, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye - unver@istanbul.edu.tr

Dil Editörleri / Language Editors

Elizabeth Mary EARL, İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye - alan.newson@istanbul.edu.tr

Rachel Elena KRİSS, İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye - rachel.kriss@istanbul.edu.tr

Kitap İnceleme Editörü / Book Review Editor

Doç. Dr. Ömer GEZER, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye - omergezer@hacettepe.edu.tr

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Olena A. BACHYNS'KA, Odessa I.I. Mechnikov National University, Odessa, Ukrayna Olena_an@ukr.net

Prof. Dr. Ferit DUKA, European University of Tirana, Tiran, Arnavutluk - Ferit.Duka@uet.edu.al

Prof. Dr. Feridun M. EMECEN, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - femecen@29mayis.edu.tr

Prof. Dr. Tahsin GEMİL, Babeş-Bolyai University, Cluj Napoca, Romanya - tgemil@yahoo.com

Prof. Dr. Nedim İPEK, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye - nipek@omu.edu.tr

Prof. Dr. Natalia KRÓLIKOWSKA Jedlińska, University of Warsaw, Varşova, Polonya - nataliakrolikowska@wp.pl

Prof. Dr. Hatice ORUÇ, Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye - hatice.oruc@ankara.edu.tr

Prof. Dr. Claudia RÖMER, University of Vienna, Viyana, Avusturya - claudia.roemer@univie.ac.at

Prof. Dr. Grigorii SHKUNDIN, The Russian Association of the First World War Historians, Moscova, Rusya - shkundin_gregory@mail.ru

Prof. Dr. Ömer TURAN, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye - omertur@metu.edu.tr

Prof. Dr. Lyudmil VAGALİNSKİ, Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, Bulgaristan - lvagalini@techno-link.com

Doç. Dr. Günhan BÖREKÇİ, Central European University, Budapeşte, Macaristan - borekcig@ceu.edu.

Doç. Dr. Neriman ERSOY HACISALİHOĞLU, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - nerersoy@istanbul.edu.tr

Doç. Dr. Sevgi PARLAK, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - sevgipar@istanbul.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Özgür ORAL, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - ozoral@istanbul.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TANRIVERDİ, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - tanriverdi@istanbul.edu.tr



DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Mahmut AK, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - mak@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Ebru ALTAN, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - ealtan@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Mahir AYDIN, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - mahir@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU, Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - sbeyoglu@marmara.edu.tr
Prof. Dr. İdris BOSTAN, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - idbos@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - cezmi.eraslan@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Davut HUT, Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - davuthut@marmara.edu.tr
Prof. Dr. Askold IVANTCHIK, University of Bordeaux-Ausonius Institute, University of Moscow, Moskova, Rusya - ivantchik@u-bordeaux-montaigne.fr
Prof. Dr. Božidar JEZERNİK, University of Ljubljana, Ljubljana, Sloveny - bozidar.jezernik@ff.uni-lj.si
Prof. Dr. Zeynep KOÇEL ERDEM, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - zerdem@gmail.com
Prof. Dr. Birsel KÜÇÜKSİPAHIOĞLU, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - ksipahi@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Florentina NİTU, University of Bucharest, Bükreş, Romanya - florentina.nitu@istorie.unibuc.ro
Prof. Dr. Ali Fuat ÖRENÇ, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - ore@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Fatih Mehmet SANCAKTAR, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - sancaktar@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Arzu TERZİ, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - terzi@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Mehmet Alaaddin YALÇINKAYA, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, Türkiye - alaaddin@ktu.edu.tr
Doç. Dr. Vera COSTANTINI, Ca' Foscari University of Venice, Venedik, İtalya - vera@unive.it
Doç. Dr. Vural GENÇ, Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis, Türkiye - vgenic@beu.edu.tr
Doç. Dr. Gábor KÁRMÁN, Hungarian Academy of Sciences, Budapest, Macaristan - karman.gabor@btk.mta.hu
Doç. Dr. Phokion KOTZAGEORGIS, Aristotle University of Thessaloniki, Selanik, Yunanistan - phokion@hist.auth.gr
Doç. Dr. Oleksandr SEREDA, National Academy of Sciences of Ukraine, Kiev, Ukrayna - hocabey.odesa@gmail.com
Doç. Dr. Valentina ŠOŠTARIĆ, University of Zadar, Zadar, Hırvatistan - vzovko@unizd.hr
Dr. Ulrike PETER, Berlin-Brandenburg Academy of Sciences and Humanities, Berlin, Almanya - peter@bbaw.de
Dr. Hajnalka TÓTH, University of Szeged, Szeged, Macaristan - hajnalka.toth76@gmail.com



İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- İmparator Tiberios Konstantinos Döneminde Balkanlarda Doğu Roma- Avar İlişkileri (572- 582)
Eastern Roman and Avar Relations in the Balkans During the Reign of Emperor Tiberius II
Constantine (572- 582)
Metin Uslu, Gülseren Azar Nasırabadi..... 1
- İstanbul Latin İmparatorluğu'nun Kuruluş Sürecinde II. Bulgar Krallığı ile Mücadelesi (1204-
1207)
The Conflict with the Second Bulgarian Empire During the Establishment of the Latin Empire of
Constantinople (1204-1207)
Süleyman Onur Geyik 17
- Rus Arşiv Kaynaklarına Göre Bir Ukrayna Kazak Hetmanı: İvan Stepanoviç Mazepa (1639-1709)
A Ukrainian Cossack Hetman According to Russian Archival Sources: Ivan Stepanovich Mazepa
(1639-1709)
Tatiana Tairova, Bedirhan Ziyanak 39
- An Analysis of the Effect of the 1878 Berlin Treaty on Diplomatic Policy Making
1878 Berlin Antlaşmasının Diploması Siyasetine Etkisinin Analizi
Efe Özkan..... 63
- Üsküp'de Bir Osmanlı Mutasarrıfı: Ali Hıfzî Paşa ve Bardovça'daki Konağı
An Ottoman Governor in Skopje: Ali Hıfzî Pasha and His Mansion in Bardovci
Nalan Karaöz..... 87



Çeviri / Translate

- Savaşın Tatbiki: 1860 ve 70'li yıllarda Rusya ve Osmanlı'nın Reformları ve Silahlı Kuvvetleri
Military test: reform and the armed forces of Russia and Türkiye in 1860s-1870s
Oleg Airapetov, Burak Kolot 119



İmparator Tiberios Konstantinos Döneminde Balkanlarda Doğu Roma- Avar İlişkileri (572- 582)

Eastern Roman and Avar Relations in the Balkans During the Reign of Emperor Tiberius II Constantine (572- 582)

Metin Uslu¹ , Gülseren Azar Nasırabadi² 



Sorumlu yazar/Corresponding author:
Metin Uslu (Yüksek Lisans Öğrencisi),
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi,
Ortaçağ Tarihi Programı, İstanbul, Türkiye.
E-posta: metinusu51@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4797-2857

Gülseren Azar Nasırabadi (Doç. Dr.),
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi,
Fen- Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
İstanbul, Türkiye.
E-posta: gulserenceceli@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2576-7593

Başvuru/Submitted: 24.12.2022
Revizyon Talebi/Revision Requested:
25.01.2023
Son Revizyon/Last Revision Received:
13.02.2023
Kabul/Accepted: 12.03.2023

Atif/Citation: Uslu, Metin, Azar Nasırabadi,
Gülseren, "İmparator Tiberios Konstantinos
Döneminde Balkanlarda Doğu Roma- Avar
İlişkileri (572- 582)", *Güneydoğu Avrupa
Araştırmaları Dergisi*, 38 (2022), s. 1-15
<https://doi.org/10.26650/gaad.1223790>

öz

Bu çalışma, İmparator Tiberios Konstantinos döneminde Doğu Roma/ Bizans İmparatorluğu'nun Balkanlarda Avarlarla ve Slavlarla olan ilişkilerini kapsamaktadır. Dönemin tarihi kaynakları ve araştırma eserlere göre hazırlanmıştır. Çalışmanın içeriğinde, Iustinianos'un son döneminde Avarların imparatorlukla ilk teması ve sonrasında II. Iustinianos'un hükümdarlığında Avarların bölgedeki durumu bulunmaktadır. Sonrasında Tiberios Konstantinos'un hem imparator olarak taçlandırılmadan önce hem de imparatorluğu sırasında Avarlarla ilişkisi, bu sırada Slav istilasının başlaması, bütün bölgeyi etkilemesi, imparatorluğun buna karşı tepkisi ve son olarak önemli bir Doğu Roma kenti olan Sirmium'un Avarlar tarafından kuşatılması ve 582 yılında ele geçirilmesi yer almaktadır. Bu başlıklardan dolayı, bu çalışmanın tarih aralığı Tiberios Konstantinos'un imparator olmadan önce Avarlarla ilişkisinin başladığı 572 yılından, imparator olarak öldüğü 582 yılına kadardır. Bu tarihsel gelişmeler zinciri, Balkanlar için dönüm noktası olabilecek bir dönemde gerçekleşmiştir. İmparator Tiberios Konstantinos'un politikası ve Avarların ünlü lideri Bayan Kağan'ın faaliyetleri açısından da önemlidir. İmparatorun uygulamaları ilk başta faydalı olmuş ilk defa ancak sonrasında yetersiz kalmış ve kayıplarla sonuçlanmıştır. İlk defa bu dönemde başlayan Slavların kapsamlı istilasına karşı çözüm bulabilmiştir. Ancak daha sonra Avarların baskısının artmasına engel olamamıştır. Böylece imparatorluğun Tuna nehri sınır hattı bozulmuştur. Bu dönemden sonra Avarlar Güneydoğu Avrupa'da büyük bir güç haline gelirken, imparatorluk için Balkanlarda zorlu bir süreç başlamıştır. Bu durum sadece VI. yüzyıl için değil sonraki yüzyıl için de geçerlidir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Roma, Bizans, Avar, Slav, Tiberios Konstantinos

ABSTRACT

This study concerns the relations the Eastern Roman/Byzantine Empire had with the Avars and Slavs in the Balkans during the reign of Emperor Tiberius II Constantine and has been prepared according to the historical sources of this period as well as researchers' works. The content of the study first



presents the Avars' first contact with the empire during the end of Justinian I's reign and then presents the state of the Avars in the region during the reign of Emperor Justin II. The study then goes on to address Tiberius II Constantine's relationship with the Avars both before he was crowned emperor and during his reign, the beginning of the Slavic invasion, its effects on the whole region, and the empire's reaction to this, finishing with the Avars' siege of Sirmium, an important Eastern Roman city, by the Avars and eventual capture in 582 AD. Based on the titles, the study will range in date from 572 AD when Tiberius II Constantine began his relationship with the Avars prior to becoming emperor up to 582 AD when he died as emperor. The chain of historical developments took place at a time that marked a turning point for the Balkans and was also important regarding Emperor Tiberius II Constantine's policies, as well as the activities of Bayan Khagan, the famous Avar leader. The emperor's practices were beneficial at first, but later became inadequate and resulted in losses. While he had been able to find a solution to the extensive invasion of the Slavs, which began for the first time during his reign, he was unable to prevent the Avars from increasing their pressure. Thus, the border of the empire along the Danube River deteriorated. Afterward, a difficult process began for the empire in the Balkans, while the Avars would go on to become a great power in Southeastern Europe. This applied not only to the 6th century AD but also to the 7th.

Keywords: Eastern Roman, Byzantine, Avars, Slavs, Tiberius II Constantine

EXTENDED ABSTRACT

When the illustrious Emperor Justinian died in 565 AD, a new era began in the Eastern Roman Empire that would come to be known as the Byzantine Empire and involved various historical cases. Of course, this was also valid for the Balkans region, which had been under imperial rule for many years. In particular, the arrival of the Avars in the Balkans to the north of the Danube River, their strengthened position there, and the actions Slavs took are seen as remarkable developments in the second half of the 6th century AD.

According to historical sources, the first contact between Eastern Romans and the Avars took place in the last years of Emperor Justinian I. The emperor had applied policies such as partnership or tribute payments to the Avars. But after Justinian I, Justin II ascended the throne and rejected these policies. In addition, the Avars had dominated many tribes, destroyed the Gepids, and caused the Lombards to move toward Italy. Justin II adopted an uncompromising method while the Avars were establishing their authority in regions of Southeastern Europe. Thus, the Avars and some tribes under their rule started to attack, to which the empire reacted and subsequently made a treaty. Although this treaty provided peace in the Balkans and its frontiers for a while, it caused the empire's alliance with the Göktürks against the Sassanians to break down. Nevertheless, the treaty was requisite for the presence and security of the empire. The prominent figure in providing peace was Tiberius II, who was commander of Justin II. Tiberius II had personally contacted the Avars, both through fighting and negotiating.

After these developments, the commander Tiberius II Constantine came to rule the Eastern Roman Empire in 574 AD as Caesar and then in 578 AD as Augustus. The relations between the Avars and the empire increased and intensified during his reign. Contrary to the policy of his predecessor, Tiberius II contemplated using diplomacy as a Byzantine tradition due to his experiences with the Avars. However, the extensive invasion of the Slavs and the

beginning of their settlements in the Balkans also had occurred for the first time during this period. This was an important event in a historical context. Large crowds had entered the Balkans, started invading the entire region including Thrace and setting up new settlements, and also devastated Greece. The Empire could not sufficiently respond to this invasion due to other problems the empire was experiencing, such as the Sassanian wars in the east and a lack of military forces. Therefore, Emperor Tiberius II Constantine asked the famous leader of the Avars, Bayan Khagan, for help. Khagan accepted and organized attacks on Slavic tribes, entering the territory of the empire. This seems to have been the right method for the empire and was successful. The Slavs had been defeated, and the Avars had acted as allies in this situation.

Despite its convenient appearance, Tiberius II Constantine's policy did not last long, for the Avars were demanding Sirmium again. This city was an important center for empire due to it being located at the intersection of the Danube and Sava rivers and having been an outpost over the Balkans for a long time. For the Avars, Sirmium was an important target that functioned as a gateway to the lands south of the Danube River. The Gepids had captured this city while it belonged to the Eastern Romans. Afterward when the Avars had eliminated the entire Gepid Kingdom, Eastern Romans recaptured the city. Thus, the Avars claimed that they should have Sirmium and sent envoys to the emperor to take the city without a fight. The emperor met with them twice but could not achieve a successful outcome, as the Avars' demands were unacceptable to him. At the same time, he commanded to prepare for war. There were not enough soldiers in the Balkans. As a result, he wanted to form an alliance with the Lombards. However, this plan failed before it even started.

While Emperor Tiberius II Constantine was dealing with these conjunctures, the Avars laid siege to Sirmium. Much time passed, and inconclusive battles had also been started, but the empire remained unable to succeed in this war. Once famine began in the city and the people fell into difficult situations, the emperor was forced to make peace with the Avars. The terms of the treaty involved the evacuation of the inhabitants, tribute being paid by the empire, and the city being surrendered to the Avars. This took place in 582 AD, shortly before the death of Tiberius II Constantine. In the years that followed, the Avar threat would increase alongside the Slav problems, and Eastern Roman authority would decline in the Balkans. The status of the Avars in the Balkans and their activities toward the empire were also observed during the reigns of the Emperors Maurice, Phocas, and Heraclius.

Giriş

Uzun ömürlü bir uygarlık olan ve Bizans ismi ile de bilinen Doğu Roma İmparatorluğu, VI. yüzyılda önemli gelişmeler ve değişimler yaşamıştır. Bunların mimarı ve dönemin en ünlü ismi İmparator I. Iustinianos'tur (527- 565). Özellikle batıya doğru uygulanan genişleme politikası ve bunun getirdiği savaşlar, mimari ve ticari atılım, hukuk çalışmalarının yanında doğal afetler ve salgınlarla da anılan dönemde imparatorluk Akdeniz'in neredeyse tamamına hâkim vaziyete gelmiştir¹. Onun 565 yılında ölümünden sonra bu yüzyılda yeni bir evre başlamıştır. II. Iustinos 565- 578 yıllarında hüküm sürmüş, 574 yılında hastalanınca Tiberios Konstantinos yönetime ortak olmuştur. O ise, 582 yılına kadar tahta kalmış yerine Mavrikios (582- 602) geçmiştir. Bu üç imparator döneminde doğu sınırındaki savaş, ekonomik sosyal ve dini sorunlar, genişleyen toprakların idaresi ve savunması gibi konular ön plana çıkmıştır. Ayrıca bu yeni evrede, imparatorluğu meşgul eden konulardan biri de Tuna Nehri sınırındaki kavimler ve Balkanların güvenliği olmuştur. Buradaki gelişmeler imparatorluğu her zaman etkilemiştir. İmparatorluk için büyük bir kaynak olan Balkanlar, birçok defa istilaya maruz kalmış, başkentini güvenliği dahil olmak üzere büyük bir stratejik konuma ulaştırmıştır².

VI. yüzyılın ikinci yarısında, İmparator I. Iustinianos döneminde imparatorlukla temasa geçen ve Türk kavmi olarak bilinen Avarlar, bu dönemde devleti en çok uğraştıran dış güçler arasında yer almıştır. Avarların kim olduğu, nereden ve nasıl ortaya çıktıkları hakkında bazı görüşler vardır. Bunlara göre daha önce Orta Asya'da buldukları Göktürklerin baskısı gibi nedenlerle batıya yöneldikleri düşünülmektedir. Öte yandan batıya göç eden kitlenin aslında "Sahte Avarlar" olduğu da iddia edilmektedir. Kuzey Kafkasya ve Karadeniz'in kuzeyinden

- 1 Iustinianos dönemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Arnold Hugh Martin Jones, *Later Roman Empire- 284- 602*, Basil Blackwell, Oxford 1964, s. 266- 302; James Allan Stewart Evans, *The Age of Justinian- The Circumstances of Imperial Power*, Routledge, London 2000, s. 11- 263; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 63- 72; Stephen Mitchell, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi- M.S. 284-641*, çev. Turhan Kaçar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016, 188- 221, 553- 593; Peter Brown, *Geç Antikçağ Dünyası*, çev. Turhan Kaçar, Alfa Yayınları, İstanbul 2017, s. 174- 185; Birsal Küçüksipahioğlu, "Bizans İmparatoru Iustinianos Döneminde (527-565) İstanbul", Tarih İçinde İstanbul Uluslararası Sempozyumu, 11-17 Aralık 2010, Bildiriler, İstanbul 2011, s. 157-167; Walter Emil Kaegi, Alexander Kazhdan, Anthony Cutler, "Justinian I", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, II, 1083- 1084; Işın Demirkent, "Bizans", *TDV İslam Ansiklopedisi*, VI, 232.
- 2 Balkanlar bölgesi ve buradaki imparatorluk hakimiyeti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: John Van Antwerp Fine Jr, *Early Medieval Balkans- A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century*, University of Michigan Press, Ann Arbor 1991, s. 1- 5, 9- 24; John Haldon, *Bizans Tarihi Atlası*, çev. Ali Özdamar, Alfa Tarih Yayınları, İstanbul 2017, s. 16- 17, 25, 29- 30; Cyril Mango, *Bizans- Yeni Roma İmparatorluğu*, çev. Gül Çağalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018, s. 28- 29; Işın Demirkent, "14. Yüzyıla kadar Balkanlarda Bizans Hakimiyeti", *Bizans Tarihi Yazıları*, Dünya Yayınları, (İstanbul 2005), s. 18; Birsal Küçüksipahioğlu, "Ankhalos Savaşı'nın Sonuna Kadar Bizans-Bulgar İlişkileri", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, XIV, (İstanbul 2009), s. 210- 215.

Macaristan bölgesine gelmişlerdir³. Böylece VI. yüzyılın ikinci yarısında imparatorluğun Balkanlar sınırına komşu olmaları ile birlikte iki devletin ilişkileri başlamıştır.

Bütün bunlara yanında, İmparator II. Iustinos'un komutanı olarak Doğu Roma- Avar ilişkilerine dahil olan ve sonrasında imparatorluğun başına geçen Tiberios Konstantinos'un döneminde de bu süreç devam etmiştir. Bu dönemde iki devletin ilişkilerini gösteren diplomatik görüşme, ittifak, istila, kuşatma ve savaş gibi tarihi bilgiler kadar hem Doğu Roma'nın hem de Avarların özelliklerini gösteren veriler de mevcuttur. Tiberios Konstantinos, döneminde bu bilgilerin yer almasından dolayı önemlidir. Ayrıca uyguladığı politika, imparatorluğun, Avarların ve onlarla birlikte Slavların durumu ile gerçekleşen tarihi gelişmeler açısından Balkanlardaki Doğu Roma- Avar ilişkilerinde dikkate değer bir kişi olarak öne çıkmaktadır.

Doğu Roma İmparatorluğu ile İlk Temas ve Sonrası

Doğu Roma İmparatorluğu ile Avarlar arasındaki ilk temas İmparator I. Iustinianos'un hükümdarlığının son yıllarında, 558 yılı civarında gerçekleşmişti. İmparatorluk başkentine gelen Avar elçi heyeti, imparator tarafından iyi bir şekilde karşılanmış ve bir anlaşma yapıldıktan sonra hediyeler eşliğinde yolcu edilmişlerdi. Hemen ardından anlaşma gereği Avarlar, Balkanlarda imparatorluğu zor durumda bırakan Bulgar ve Slav kavimlerini etkisiz hale getirdiler. Daha sonra imparatorla tekrar görüşerek yerleşmek amacıyla Balkanların kuzeyindeki Scythia Minor bölgesini talep ettiler. I. Iustinianos ise bunun yerine onlara Pannonia bölgesini önerdi fakat bu kabul edilmedi. Sonrasında ilişkiler kesilmiş gibi görünse de II. Iustinos'un 565 yılında *augustus* olarak tahta çıkmasından sonra Avar elçileri yıllık haraçlarını almak için tekrar geldiler ve yeni imparatorun huzuruna çıktılar. Fakat II. Iustinos onlara haraç vermemeyi reddetti; talep ve tehditlerine sert tepki gösterdi ve kaynakların bildirdiğine göre: *"Siz ölü köpekler Roma diyarını tehdit etmeye mi kalkışıyorsunuz? Sizin başınızı keseceğimi bilin!"* ve *"bizden en değerli hediyeyi, yani hayatlarınızı alarak ve Roma altını yerine hayatta kalmanızı sağlayacak bir dehşeti teslim alarak yola çıkın! Bizden haraç değil, sadece hizmetinize karşılık hediye alabilirsiniz."* gibi sözler söyleyerek elçileri kovdu⁴. Bu anlaşmazlık aslında bir savaş gerekçesiydi. Ancak ünlü hükümdarları Bayan Kağan önderliğinde Avarlar, farklı bir politika uygulamaya karar verdiler ve Doğu Roma ile savaşa girişmediler. Önce batıya yöneldiler; Frank Krallığı'nı mağlup ettiler ve barış anlaşması imzaladılar. Ardından Pannonia'ya hâkim olan Lombardlar ile ittifak kurdular ve Doğu Roma'nın sınır komşusu olan Gepid Krallığı'na saldırarak onu ortadan kaldırdılar. Bu gelişmelerden yararlanan Doğu Roma ise Gepidlerin ele

- 3 Avarlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Walter Pohl, *The Avars- A Steppe Empire in Central Europe 567- 822*, Cornell University Press, Ithaca 2018, s. 1- 6, 37; Georgios Kardaras, *Byzantium and The Avars 6th-9th Century AD: Political, Diplomatic and Cultural Relations*, Brill, Leiden-Boston 2018, s. 11- 19; Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019, s. 24- 25; John Bagnell Bury, *Barbarların Avrupa'yı İstilasını*, çev. İslam Kavas, Yusuf Akbaba, Kronik Yayınları, İstanbul 2020; Emil Heršak, "Avarlar: Etnik Yaradılış ve Tarihlerine Bir Bakış", *Türkler Ansiklopedisi*, II, 641- 643.
- 4 Ioannes Ephesi, *The Third Part of the Ecclesiastical History of John Bishop of Ephesus*, çev. R. Payne Smith, III, Oxford University Press, Oxford 1860, s. 429; Menandros Protiktör, *The History of Menander the Guardsman*, çev. Roger C. Blockley, Francis Cairns Publications, Liverpool 1985, s. 94- 95.

geçirdiği Sirmium (Sremska Mitrovica) kentini yeniden topraklarına kattı. Avarların güçlenmeleri ve elde ettikleri, bir süre sonra Lombardların İtalya'ya doğru yönelmelerine ve orada krallık kurmalarına neden oldu. Böylece Avarlar, kısa süre içerisinde imparatorluğun Balkanlar sınırındaki tek büyük güç haline geldiler⁵.

Bu gelişmelerden sonra, Avar Kağanlığı yönünü imparatorluğa çevirdi. Hedef olarak belirledikleri Sirmium kentine saldırı başlattılar. Saldırı sonrası Bayan Kağan kenti savunan Doğu Roma generali Bonus'a elçi gönderdi; ardından da iki liderin yüz yüze görüşmesi gerçekleşti. Bonus, tek başına karar veremeyeceğini, imparatorun talimat gelmeden onlara hiçbir şey vermeyeceğini ilettiler. Kağan ise bu duruma öfkelenerek hâkimiyet altına aldığı Kutrigurların imparatorluk topraklarına saldırılar yapmalarını sağladı. Aynı zamanda bizzat II. Iustinus ile görüşmek üzere Targites'i gönderdi. Avarlara verilen haraca ek olarak Avarlara tabii olan Kutrigurlara ve Utrigurlara da verilen haraç ve Sirmium kentinin teslim edilmesi elçi tarafından talep edildi. İmparator bunu kabul etmedi. Böylece iki devletin ilişkileri bozuldu ve savaş süreci başlamış oldu. Görüşmeler tamamlandıktan sonra imparator, Bonus'a savaşa hazırlanmasını emretti. Ayrıca güvenilir muhafız komutanı *comes excubitorum* Tiberios'u ordu komutanı olarak Avarlarla hem savaşması hem de görüşmesi için bölgeye gönderdi⁶.

Tiberios Konstantinos, Avarlar ve Slav İstilas

İmparatorun nasıl bir talimat aldığı ve neler yapması gerektiği tam olarak bilinmese de Tiberios, ilk olarak iletişim yolunu seçti. Avar lideri Bayan'ın tehditlerine rağmen, onun Apsikh önderliğindeki elçi heyeti ile görüşmeler yaptı ve uzlaşma sağladı. Tiberios'un ve Apsikh'in anlaşmasına göre imparatorluk Avarlara yerleşmeleri için toprak verecek, Avarların önde gelen liderleri ve boy beyleri de oğullarını imparatorluğa rehin olarak verecekti. Anlaşma, onaylanması için Tiberios tarafından imparator II. Iustinus'a bildirildi. Ancak imparator, boy beylerinin oğulları yerine bizzat Avar Kağanının oğullarının teslim alınmasını talep etti. Tiberios imparator ile aynı fikirde değildi. Çünkü eğer imparatorluk, beylerin oğullarını anlaşma gereği alırsa, Kağan'ın imparatorluk aleyhine hareket etmesi beyleri huzursuz edecekti. Evlatlarının can güvenliğini düşünerek ona itiraz edecek, gücünü sınırlandıracak bir denge oluşturacaklardı. Bununla birlikte Tiberios, Kağan'ın evlatlarından birini rehin vereceğini düşünmüyordu. Ancak İmparator II. Iustinus bu şartları yeterli bulmadı ve anlaşmayı istemedi⁷.

5 Avarların Iustinianus ve II. Iustinus ile temasları, bölgede güç kazanmaları ve ünlü liderleri Bayan Kagan hakkında detaylı bilgi için bkz: Ioannes, *History*, s. 428- 430; Menandros, *History*, s. 48- 53, 93- 97, 126- 131; John Bagnell Bury, *A History of the Later Roman Empire- From Arcadius to Irene*, Macmillan and Co, London 1889, s. 115- 116; Allen Leeper, "Germans, Avars and Slavs", *The Slavonic and East European Review*, XII/ 34, (1933), s. 123; Walter Emil Kaegi, Alexander Kazhdan, "Baian", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, I, 245; Jones, *Later Roman Empire*, s. 305; Mitchell, *Geç Roma İmparatorluğu*, s. 604; Kardaras, *Byzantium and The Avars*, s. 20- 29; Kurat, *Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri*, s. 27- 28; Herşak, "Avarlar", s. 644- 646.

6 Theophanes Homologetes, *The Chronicle of Theophanes Confessor-Byzantine and Near Eastern History AD 284- 813*, çev. Cyril Mango, Roger Scott, Clarendon Press, Oxford 1997, s. 365; Menandros, *History*, s. 132- 143; Wolf Liebeschuetz, *East and West in Late Antiquity*, Brill, Leiden 2015, s. 442; Pohl, *The Avars*, s. 75- 76; Kardaras, *Byzantium and The Avars*, s. 30- 32.

7 Menandros, *History*, s. 148- 149; Pohl, *The Avars*, s. 76- 77; Kardaras, *Byzantium and The Avars*, s. 32- 33;

Barış görüşmelerinin bu şekilde sona ermesinin ardından, Avar birlikleri sınırı geçerek imparatorluk topraklarına girdiler. Tiberios onlara müdahale etmek için harekete geçti ve Doğu Roma ordusu ile Avar ordusu arasında bir savaş yaşandı. Dönemin kaynaklarında bu savaş farklı şekillerde tasvir edilmiştir. VI. yüzyıl yazarlarından Biclario'lu Ioannes'in kroniğine göre Tiberios, Trakya'da yapılan bu savaştan zaferle ayrılmıştır⁸. Dönemin önemli tarihçisi Menandros Protiktor'un eserinde ise bu savaşta Avarlar karşısında başarı sağlayamamış ve böylece savaşı kaybetmiş ve en sonunda büyük kayıplar vermeden olsa gerek, geri çekilmek zorunda kalmış, Bayan Kağan gönderdiği elçi ile ona: "Neden diye soruyorum, bu kadar düşük sayılarla Avarlar ve İskitlere karşı savaşa girmeye cesaret ettin? İskitlerin yenilmesinin imkânsız olduğunu okuyabileceğiniz ve öğrenebileceğiniz yazılar ve kayıtlar yok mu?" sorularını sormuştur⁹. Bir diğer tarih yazarı Evagrius'a göre Tiberios, ordunun yetersizliğinden dolayı esir düşebilecek kadar zor bir durumda kalmış, "Takdir-i İlahi tarafından Roma devletinin halefi olması için korunmuştu"¹⁰. Sonraki dönemlerin önemli kronik yazarı Theophanes'e göre de Doğu Roma birlikleri Avarlarla ciddi bir çarpışma yaşamış ve ani bir hücum gerçekleştirdikten sonra yenilgi yaşamış, ağır kayıplar vermiştir¹¹. Öyle görünüyor ki, bir ya da iki kere gerçekleştiği muhtemel bu savaş sürecinde ilk başta elde edilen galibiyet bir süre sonra mağlubiyete dönüşmüştür. Ardından 572- 573 yılında Tiberios tarafından bir barış anlaşması yapıldı ve imparatora bildirildi. Anlaşma imparatorluk için Balkanlarda bir rahatlamaya sebep olsa da Göktürklerle kurulan ilişkilerin bozulması anlamına geliyordu¹².

Menandros'un aktardıklarına göre, iki devlet arasında yapılan anlaşma sonrasında Avar elçileri, değerli eşyalar ve hediyeler olarak yola çıktılar. Ancak yolculuk sırasında haydutların saldırısına uğradılar; atları ve gümüşleri dahil olmak üzere eşyalarını çaldırdılar. Bunun üzerine Avar heyeti Tiberios'a ulaşarak haydutların yakalanması ve mallarının iade edilmesini istedi.

8 Ioannes Biclarensis, *John of Biclair and His Chronicle*, çev. Joan Rowe Ferry, Rice Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Houston 1990, s. 71.

9 Menandros, *History*, s. 148- 149.

10 Evagrius Scholasticus, *The Ecclesiastical History of Evagrius Scholasticus*, çev. Michael Whitty, Liverpool University Press, Liverpool 2000, s. 270.

11 Theophanes, *Chronicle*, s. 365.

12 Tiberios'un Avarlarla olan savaşı ve sonrasında yapılan barış hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Menandros, *History*, s. 150, 151; Mitchell, *Geç Roma İmparatorluğu*, s. 604; Pohl, *The Avars*, s. 76- 77, 79; Kardaras, *Byzantium and The Avars*, s. 33. II. Iustinos döneminde temelleri atılan Doğu Roma- Göktürk ilişkileri hem ipek ticareti meselesi hem de Sâsânîlerle mücadele konusunda imparatorluk için çok önemliydi. Ancak Göktürklerin düşmanı olan Avarlar ile yapılan bu anlaşma çok kısa bir süre sonra Göktürklerin tepkisi ile karşılaştı ve iki devletin kurduğu ittifakın bozulmasının nedenlerinden biri oldu. Konu ile ilgili olarak bkz: Menandros, *History*, s. 170- 179; Wilhelm Heyd, *Yakın- Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 14- 19; Ali Ahmetbeyoğlu, *Sorularla Eski Türk Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2015, s. 79- 82; Birsel Küçükspahioğlu, "Bizans İmparatorluğu Tarihine Genel Bir Bakış", *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni- Antikçağ Yunan Düşüncesi, Ortaçağ Düşüncesi*, İnsan Yayınları, (İstanbul 2015), s. 528; Gülseren Ceceli Dursun, "İran'da İpek Yolu ve Türkmenler", *İpek Yolu*, (İstanbul 2015), s. 349; Mark Whittow, "Byzantium's Eurasian Policy in the Age of the Turk Empire", *Empires And Exchanges in Eurasian Late Antiquity*, Cambridge University Press, (Cambridge 2018), s. 272.

O da hemen harekete geçerek askerlerini sevk etti. Haydutlar yakalandı ve çaldıkları heyete geri verildi. Bu veriler, o dönemde Balkan coğrafyasındaki haydutluk faaliyetleri hakkında bilgi sunması açısından dikkat çekicidir¹³.

Avarlar ile ilişkiler bu şekilde devam ederken, imparatorluk başta Sâsânîlerle başlayan savaş olmak üzere büyük problemlerle uğraşmaktaydı. Doğudaki savaşta yenilgiler başladı; bazı kentler yağmalandı. Bu haberleri alan İmparator II. Iustinos akıl sağlığını kaybetti ve psikolojik rahatsızlığının yanı sıra fiziki olarak da hastalandı. İmparatoriçe Sophia ve bazı senatörler ilk önce durumu idare etmeye çalışsa da yönetime güvenilir bir devlet adamını ortak etmeye karar verdiler. Bu kişi, *comes excubitorum* makamındaki Tiberios'tu. II. Iustinos'un onayı alındıktan sonra, 7 Aralık 574 tarihinde, *caesar* unvanı ve *Konstantinos* ismini alarak Doğu Roma İmparatorluğu yönetimine geldi¹⁴. Devletin bu dönemdeki öncelikli meselesi Sâsânîlerdi ve bütün odak noktasını bu konuya yönlendirdi. Özellikle askeri, lojistik ve ekonomik kaynaklar doğudaki savaşa yönelik olarak tercih edildi. Balkanlar ve Avarlarla olan durum ise sakindi. Bu şekilde yönetimde bulunan Tiberios Konstantinos, II. Iustinos'un ölümünden sonra 26 Eylül 578 tarihinde *augustus* olarak tahta çıktı¹⁵. Yönetim anlayışını benzer çizgide devam ettirdi. Bunun yanında Balkanlar için yeni bir gelişme bu dönemde başladı. Bu bölgedeki birçok şeyi değiştirmeye başlayan ve imparatorluğun Avarlarla olan ilişkilerini de etkileyecek kadar önemli olan Slav istilalarıydı.

Kuzeydoğu Avrupa bölgesinde geniş bir alanda yaşadıkları bilinen Slavlar, daha sonra güneye yönelmiş, VI. yüzyılda birkaç defa Doğu Roma sınırlarında görülmüşlerdir. Birlik halinde olmayan birçok kabileden oluştukları bilinmektedir. Avarların bölgeye gelmesinden sonra bir kısmı, onların hakimiyetine girmiş, diğerleri ise coğrafi ve ekonomik sebeplerin de etkisi ile göç hareketine başlamıştır. Bu kapsamlı hareket, dönemin kaynaklarında ifade edildiği üzere Tiberios Konstantinos'un *caesar* olarak hükümdarlığının dördüncü yılında, 578 yılında ya da *augustus* olarak hükümdarlığının üçüncü yılında, 581 yılında gerçekleşmiştir. Bu olay, IV. yüzyıl sonları ve V. yüzyıldaki Germen istilasına benzemektedir. Sadece yağma amaçlı olmamış aynı zamanda bölgede Slav yerleşimleri oluşmaya başlamıştır. Bütün Balkanlar bu istiladan etkilenmiştir. Bölgeye giren Slav unsurları hakkında 100. 000 gibi abartılı rakamlar-

13 Menandros, *History*, s. 150- 151; Pohl, *The Avars*, s. 78.

14 Ioannes, *History*, s. 173- 175; Theophanes, *Chronicle*, s. 368- 369; Evagrius, *History*, s. 270, 272; Gregorius Turonensis, *Gregory of Tours- The History of The Franks*, çev. Lewis Thorpe, Penguin Classics, London 1974, IV, 40, V; Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, çev. Asım Baltacıgil, Meral Harzem, V, Indie Yayınları, İstanbul 2020, s. 28- 29; John Julius Norwich, *Bizans- Erken Dönem (MS 323- 802)*, çev. Hamide Koyukan, Kabalci Yayınevi, İstanbul 2013, s. 222; Timothy E. Gregory, *Bizans Tarihi*, çev. Esra Ermert, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019, s. 168; Pohl, *The Avars*, s. 77; Mitchell, *Geç Roma İmparatorluğu*, s. 594; Bury, *History of The Later Roman*, s. 77- 78; Jones, *Later Roman Empire*, s. 306; John Robert Martindale, "Tiberius Constantinus". *The Prosopography of Later Roman Empire*, III- B, 1325; Walter Emil Kaegi, "Tiberios I", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, III, 2083- 2084.

15 Ioannes, *History*, s. 178; Theophanes, *Chronicle*, s. 369- 370; Menandros, *History*, s. 190, 191; Evagrius, *History*, s. 281; Gregorius, *History*, V, 30; Ioannes, *Chronicle*, s. 81; Jones, *Later Roman Empire*, s. 306; Norwich, *Bizans*, s. 222; Kaegi, "Tiberios I", 2084; Martindale, "Tiberius Constantinus", s. 1325.

dan bahsedilmektedir. Bu sayılar tam olarak gerçeği yansıtmasa da bu hareketin yoğunluğu hakkında önemli bir veri sunmaktadır¹⁶.

Askeri ve ekonomik yetersizlikler gibi etkenlerden ötürü İmparator Tiberios Konstantinos'un bu gelişme karşısında çaresiz kaldığı ifade edilmektedir. İstilacılara karşı direnç gösterecek gücü bulunmayan imparator, çareyi Bayan Kağan'dan yardım istemekte buldu. Gönderdiği elçi ile onu ikna etti. Kağan'ın bu ittifakı onaylamasının kendisine göre sebepleri vardı. Bazı Slav kabileleri ile düşmanlığı mevcuttu ve Slavların elde etmekte olduğu ganimet de çekici geliyordu. Hemen akabinde Avarlar, Bizanslı komutan Ioannes'in gözetiminde imparatorluk topraklarına girerek Slavlara saldırı başlattılar. Menandros'un aktardığına göre, Slavlar yenilgiye uğradılar ve ormanlık bölgelere kaçtılar. Birçok Slav köyü yakıldı. Tiberios Konstantinos'un uyguladığı bu politika, görünüşe göre başarılı olmuştu ve istilanın yavaşlamasını sağlamıştı¹⁷.

Dönemin tarih yazarı Menandros, eserinde Slav istilasına kadar Avarların imparatorluğa karşı barış odaklı bir politika seyttiklerini, istila sonrası Slavlara saldırı amaçlı harekete geçtiklerini belirtmiştir. Kronik yazarı Bicláro'lu Ioannes ise Avar saldırılarının 576 yılında kıyı şeridini etkileyecek biçimde gerçekleştiğini ifade etmiştir. Slavların saldırılarını ise 577 yılına tarihlendirmiş, Trakya'ya ilerleyerek Uzun Sur'a kadar geldiklerini, başkent Konstantinopolis'e (İstanbul) yaklaştıklarını aktarmıştır. 579 yılında Yunanistan'a, 581 yılında İlyricum ve Trakya'ya yönelindiklerini söylemiştir. Bu veriler, büyük ihtimalle Slavların imparatorluğa, Avarların ise Slavlara olan saldırılarını açıklamaktadır¹⁸.

Avarların Sirmium'u Ele Geçirmesi

Kısa süre sonra imparatorluk için Balkanlar özelinde bir olağanüstü durum daha yaşandı. Kurulan ittifaka ve aldığı haraca rağmen Avar Kağanlığı politika değiştirdi ve Sirmium kentini hedef aldı. Bunun nedeni, aslında Gepidlerin Avarlar ve Lombardlar tarafından yok edilmesi sürecinde Doğu Roma'nın kenti tekrar alması olarak görülmektedir. Dolayısıyla Avarlar kent üzerinde hak iddia etmiş, imparatorluk ise çok uzun zamandan beri şehrin ona ait olmasından

16 Ephesos'lu Ioannes, Menandros ve Bicláro'lu Ioannes Slav istilası hakkında bilgiler veren kaynaklardır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Ioannes, *History*, s. 432- 433; Menandros, *History*, s. 190- 193; Ioannes, *Chronicle*, s. 81; Florin Curta, *Slavs in the Making History, Linguistics and Archaeology in Eastern Europe (ca. 500- ca. 700)*, Routledge, London 2021, s. 24, 28, 47, 50, 70; Bury, *History of The Later Roman*, s. 114; Jones, *Later Roman Empire*, s. 307; Pohl, *The Avars*, s. 80- 81; Kardaras, *Byzantium and The Avars*, s. 38; Liebeschuetz, *East and West*, s. 432, 436- 442; Fine, *Early Medieval Balkans*, s. 25- 29.

17 Avarların askeri organizasyonun, hiyerarşisinin iyi olması, Slavların ise bu seviyede olmaması bu durumu açıklamakta, Slavların Avarların karşısına çıkmaya cesaret bulmadığı ifadesi kaynakta geçmektedir. Menandros, *History*, s. 192- 195; Kardaras, *Byzantium and The Avars*, s.38- 40; Pohl, *The Avars*, s. 81; Liebeschuetz, *East and West*, s. 442.

18 Menandros bu konuda Bayan Kagan hakkında: "O, o zamanlar Romalılara düşman değildi ve aslında Tiberios'un hükümdarlığının başlangıcından itibaren bizim devletimizle dost olmak istemişti" ifadesini kullanmıştır. Öte yandan Bicláro'lu Ioannes'in, Konstantinopolis'i "regia urbs", "hükümdarlık şehri, royal city" olarak tanımlaması İstanbul Tarihi ve kentin bu dönemdeki izlenimi hakkında kıymetli bir bilgidir. Menandros, *History*, s. 192, 193; Ioannes, *Chronicle*, s. 81, 82, 85, 88.

dolayı, meşru olarak kendi toprağını geri aldığını düşünmüştür. Ayrıca Doğu Roma'ya destek olarak Slavlara yapılan müdahale sırasında, bölgenin ve kentin durumunun Avarlar açısından daha net bir şekilde anlaşılma ihtimali de göz önüne alınmalıdır. Bu nedente iki devlet arasındaki sorun Sirmium kenti özelinde oluşmuştur. Birçok açıdan imparatorluk için önemli bir merkez ve sınır karakolu vaziyetinde olan Sirmium, Avarlar için ise Tuna Nehri güneyine geçebilmek için bir kapı, bir hareket noktası olarak kendisini göstermiştir¹⁹.

Avarlar ilk olarak, Sirmium ve Signidurum (Belgrad) arasındaki bölgeye yöneldiler ve Sava Nehri üzerine köprü inşa etme faaliyetine başladılar. İki kentte de şaşkınlık yaratan bu gelişme karşısında Signidunum'daki komutan Sethus, Bayan'a elçi gönderdi. Bu kişi, imparatora bilgi verilmeden neden köprü yapıldığını sorduğunda, Kagan bunu Slavlara saldırmak için yaptırdığını söyledi. Fakat hem elçi hem de Sethus buna inanmamıştı ve onun yemin etmesini talep ettiler. Kaynağın aktardığına göre Bayan, kılıcının üzerine yemin etti ve Avarlar yeminlerini bozarlarsa "*Cennetin üstündeki Tanrı onlara (Avarlara) ateş göndersin, dağlar ve ormanlar üstlerine düşsün ve Sava nehri yatağından taşsın ve onları boğsun*" dedi. Ardından "*Şimdi de Roma yemini etmek istiyorum*" dedi. Signidunum psikoposu kutsal kitapları ona sundu. Kağan tahtından kalkarak saygı ile onları alıp Hristiyan inancına göre de yemin etti. Sonrasında Avar elçilerinin imparatora gönderilmelerine karar verildi. Avarlar ise vakit kazanarak faaliyetlerine devam ettiler²⁰.

Elçiler İmparator Tiberios Konstantinos'un huzuruna çıktıklarında, imparatorlukla dost olduklarını ve Slavlara saldırmak için köprü inşa ettiklerini, ayrıca geçiş için imparatorun gemi desteği istediklerini belirttiler. Bu imparator için de inandırıcı gelmemişti; Sirmium kentinin hedef olduğunu tahmin etmişti. Fakat durum ciddiye. Hem kent içinde yeterli erzak ve asker yoktu hem de bölgede destek amaçlı yeterli birlik yoktu. İmparatorun dikkatli olması ve doğru bir karar alması gerekiyordu²¹.

Onlara inanmış gibi görüntü sergileyen imparator, Slavlara saldırmalarını memnuniyetle karşıladı. Fakat bu girişim için uygun bir zaman olmadığını, Göktürklerin Cherson'da kamp kurduklarını ve Avarlara saldıracaklarını söyledi. Göktürklerin Avarlar hakkında bilgi sahibi olduklarını belirterek onların niyetleri ve hareketlerini Bayan'a haber edeceğini ifade etti. Bu açıklama da Avar elçisine inandırıcı gelmemişti ve görüşme sonuçsuz kaldı. Elçi geri dönüş yolunda Slavlar tarafından öldürüldü²².

Ardından bir başka Avar elçisi Solakh başkente geldi ve imparatorla görüştü. Sava Nehri üzerine köprü yapıldığını, imparatorluğun bu konuda çaresiz olduğunu, Sirmium'un ve ordunun durumunu bildiklerini ve Avarları durduramayacaklarını söyledi. Kendilerine ait olması gereken kentin boşaltılarak teslim edilmesini talep etti. Ek olarak "*Eğer barış istiyorsanız Sirmium'u*

19 Sirmium kenti hakkında: Alexander Kazhdan, "Sirmium", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, III, 1906.

20 Menandros, *History*, s. 216- 223; Pohl, *The Avars*, s. 83- 85.

21 Menandros, *History*, s. 222, 223.

22 Menandros, *History*, s. 222- 225.

verin, böylece sizin rızanızla yaşayacağız; eğer vermezseniz, rızanız olmadan biz alacağız ve düşmanınız olacağız” dedi. Savaş ilanı anlamına gelen görüşme sırasında Solakh, imparatorun barış döneminde kenti koruyacak duvarlar yaptıramadığını söyleyecek kadar ileri giden bir hitabetle konuşmasını sonlandırdı²³. Bir önceki elçinin öldürülmesi, Kağan’a ulaşamaması ve bölgedeki gelişmelerin Avarların lehine devam etmesinden dolayı Solakh’ın konuşmasının bu şekilde gerçekleşmiş olması muhtemeldir.

Bu savaş ilanı, görüşmede bulunan yöneticileri şaşırttı; imparatoru ise hem öfke hem de üzüntü içerisinde bıraktı. Yine de soğukkanlı bir şekilde, uygun cümlelerle elçiye şu cevabı verdi:

“Kağan’ın, bilgeliği ile ya da birliklerinin gücü veya cesareti ile değil, barış anlaşmasını ve adı üzerine yemin ettiği Tanrı’yı küçümseyerek bizi kuşattığı herkes için açık ve nettir. Ama bence ihaneti ona daha fazla fayda sağlamayacak. Sirmium kentini kendi isteğimle teslim etmektense iki kızımдан birini onunla nişanlamayı tercih ederim. Orayı zorla alsa bile, onun bu kadar aşığıladığı Tanrı’nın intikamını beklerken ben, Roma devletinin tek parçasını terk etmeye asla razı olmayacağım.” Elçinin huzurundan ayrılmasından sonra imparator, Menandros’un belirttiği üzere, kentin savunulması için hazırlıklar yapılmasını emretti. Bölgede ordu olmasından dolayı, yardım için Illyricum ve Dalmatia’da birliklerin komutanlarına ve liderlerine haber gönderildi²⁴. Ephesos’lu Ioannes’in aktardıklarına göre ise imparator, Avarları oyalar-ken, Lombardlar ve diğer kavimlerle temas kurmaya çalıştı. Adı Narses olan bir saray görevlisi hızlı bir şekilde Lombardlardan destek almak üzere bol miktarda altın ve değerli eşya ile birlikte deniz yolculuğuna çıktı. Fakat yazarın da ifadesi ile *“Pontos’un (Karadeniz’in) tehlikeli sularında”* altın yüklü gemi batınca, Narses Tuna Nehri ağzında demir atmak zorunda kaldı. Burada çok öfkeleniği için rahatsızlandı ve ani bir şekilde öldü. Böylece yapılmak istenen ittifak girişimi sonuçsuz kaldı²⁵.

İmparatorluk tarafında bunlar yaşanırken, Sirmium Avarlar tarafından abluka altına alınmıştı. Ardından kent yöneticisi Theognis, Bayan Kağan ile görüşme kararı aldı. Kaynağın verdiği bilgiye göre, Bayan atından inmiş, çadıra benzer şekilde çekilmiş olan iki örtünün altındaki tahtına oturmuş ve etrafına kalkanları ile duran askerleri dizilmişti. Theognis’i huzuruna kabul etti ve kentin teslim edilmesini ilettili. Buna kimsenin engel olamayacağını ve kıtlık ihtimalini de hatırlattı. Nihayetinde bu görüşmeden de bir sonuç alınamadı²⁶.

Bütün bunların ardından Avarların kente saldırıları başladı. Kuşatma şiddetlenirken, Dalmatia’dan gelen Doğu Roma kuvvetleri Sirmium’un batısındaki köprüden geçemedi. Sava Nehri artık Avarların kontrolündeydi. Ayrıca Apsikh komutasındaki Avar birlikleri rakiplerini zorluyordu. Doğu Romalılar ve Avarlar arasında yapılan savaşlar üç gün sürdü; ancak bir sonuç alınamadı. Uzun zamandır kuşatma altında olan Sirmium’da ise kıtlık başladı. Kaynakların

23 Ioannes, *History*, s. 442; Menandros, *History*, s. 224- 227; Pohl, *The Avars*, s. 85.

24 Menandros, *History*, s. 226, 227;

25 Ioannes, *History*, s. 442- 444.

26 Menandros, *History*, s. 238, 239.

aktardığına göre hem halk hem de askerler zor durumda kalmıştı. Sığır gibi hayvanlar tüketildikten sonra kedilerle beslenecek kadar durum ciddilemişti. Halk komutanları suçlarken komutanlar asker yetersizliğinden çaresiz kalmışlardı. Bunları öğrenen İmparator Tiberios Konstantinos, halkın ve garnizonun daha fazla acı çekmemesi ve esir düşmemesi için haber yolladı. Bazı eşyaları ile halkın tahliye edilmesi şartı ile kenti teslim edeceklerini bildirdi. Avar Kağanı bunu kabul etti ve bir anlaşma yapıldı. Halk tahliye edilirken, imparatorluk Avarlara her yıl 80. 000 nomismata ödemeyi kabul etti. Bu işlemler, Ephesos’lu Ioannes’in eserinde Praetorian Muhafızı Callistrus tarafından, Menandros’un eserinde ise Theognis tarafından gerçekleştirildi²⁷. Böylece Doğu Roma İmparatorluğu için Balkanlarda önemli bir yer olan Sirmium Avarlar tarafından 582 yılında ele geçirilmiş oldu. Avar birlikleri kente girdiklerinde durumun kötü olduğunu gördüler. Halka ekmek ve şarap dağıtıldı ve merhamet gösterildi. Halkın bir kısmı tahliye olurken kötü şartlara dayanamayanlar öldüler. Bir sene sonra ise kentte yangın çıktı. Ancak bunlara rağmen burası, Avarlar için önemini yitirmedi²⁸.

Sonuç

Tiberios Konstantinos hem devletin şartları gereği hem de kendi tecrübesine dayanarak Balkanlarda diplomasi odaklı bir politika sergilemiştir. Ancak yetersiz kaldığı ve Bayan’ın politikasını öngöremediği düşünülmektedir. Burada birkaç etken öne çıkmaktadır. Öncelikle, Doğu Roma dünyası için Tuna Nehri sınırında en çok istenmeyen durum, tek bir gücün bütün kavimlere hükmetmesi ve birleştirerek imparatorluk aleyhine büyümesidir. VI. yüzyılın ikinci yarısında Avarlar bunu başarmış ve yegâne güç olmuşlardır. Ayrıca o dönemde iklim şartlarındaki değişiklik de Avarların bölgeye gelmeleri ve güçlenmelerinde etkili olmuştur. Üstelik, imparatorluğun bütün imkanlarının doğudaki savaşa aktarıldığı, Slavların Balkanları istila etmeye başladığı, Lombardların ise İtalya’ya yayıldıkları bir dönemde Avarların avantajlı durumda olduğu da görülmelidir. Öyle ki, Slavların kalabalık bir şekilde Balkanlara girmesi karşısında imparator, bizzat müdahale edecek imkanı bulamamıştır. Bütün bunlara ek olarak Hristiyan literatüründe yer alan Magog yani Ye’cüc ve Me’cüc’ün bozkır kavimlerini betimlemek için kullanılması da Avarların imparatorluk halkı üzerindeki etkisini özetlemede küçük ama dikkat çekici bir unsurdur. Neticede, I. Iustinianos döneminde ihmal edilen, diplomasi ve haraç ile idare edilen, II. Iustinos döneminde ise güvenliği düşünülmeden savaşa sürüklenen bölge için Tiberios Konstantinos savaş yolunu tercih etmemiştir. Daha önce belirtilen etkenlerden dolayı, geleneksel Bizans diplomasisi olarak tanımlanabilen yöntem ile önce başarılı olmuş, Avarlarla barışı devam ettirmiş ve onların desteği ile Slavları durdurabilmiştir. Ancak sonra-

27 Ioannes, *History*, s. 444; Menandros, *History*, s. 240- 241.

28 Menandros, *History*, s. 238- 243; Ioannes, *History*, s. 444- 445; Theophanes, *Chronicle*, s. 374. Dönemin tarih yazarlarından Evagrius, Sirmium’un düşüşünü daha erken bir döneme tarihler ve Tiberios Konstantinos’un *caesar* olduğu dönemi anlatırken kısa bir şekilde açıklar. Evagrius, *History*, s. 272. Ayrıntılı bilgi için bkz: Bury, *History of The Later Roman*, s. 117- 118; Jones, *Later Roman Empire*, s. 307; Ostrogorsky, *Bizans Devleti*, s. 74- 75; Mitchell, *Geç Roma İmparatorluğu*, s. 604; Pohl, *The Avars*, s. 75, 87, 88; Liebeschuetz, *East and West*, s. 442- 443; Fine, *Early Medieval Balkans*, s. 30; Küçüksipahioğlu, “Bizans İmparatorluğu”, s. 530.

sında Avar baskısına ve ölümünden kısa bir süre önce gerçekleşen Sirmium'un kaybına engel olamamıştır²⁹. Bu kayıpla birlikte Tuna Nehri sınır hattı bozulmuş, bölgenin güvenliği sarsılmıştır. Ayrıca bu olay, Avarların gücünü ve Balkanlardaki etkisini ilerleyen yıllarda, sonraki imparatorların dönemlerinde daha net bir şekilde gösterecektir. Tiberios Konstantinos'tan sonra tahta çıkarak Avarlar ve Slavlarla da uzun süre mücadele eden Mavrikios'un hükümdarlığını, 602 yılında sona erdiren olaylar zinciri Balkanlarda başlamış, Phokas döneminde (602- 610) yüksek miktarda ödemeler yapılarak bölgede güvenlik sağlanmaya çalışılmıştır. Herakleios döneminde (610- 641) ise bu, çok daha zor bir meseleye dönüşmüş, Avarlar imparatorluk başkentini kuşatacak kadar ciddi bir tehdit oluşturmuşlardır³⁰.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yazar Katkısı: Çalışma Konsepti/Tasarımı: M.U., G.A.N.; Veri Toplama: M.U., G.A.N.; Veri Analizi /Yorumlama: M.U., G.A.N.; Yazı Taslağı: M.U., G.A.N.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi: M.U., G.A.N.; Son Onay ve Sorumluluk: M.U., G.A.N.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Author Contributions: Conception/Design of study: M.U., G.A.N.; Data Acquisition: M.U., G.A.N.; Data Analysis/ Interpretation: M.U., G.A.N.; Drafting Manuscript: M.U., G.A.N.; Critical Revision of Manuscript: M.U., G.A.N.; Final Approval and Accountability: M.U., G.A.N.

Bibliyografya/Bibliography

Ahmetbeyoğlu, Ali, *Sorularla Eski Türk Tarihi*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2015.

Brown, Peter, *Geç Antikçağ Dünyası*, çev. Turhan Kaçar, İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.

Bury, John Bagnell, *A History of the Later Roman Empire- From Arcadius to Irene*, London: Macmillan and Co, 1889.

Bury, John Bagnell, *Barbarların Avrupa'yı İstilas*, çev. İslam Kavas, Yusuf Akbaba, İstanbul: Kronik Yayınları, 2020.

Ceceli Dursun, Gülseren, "İran'da İpek Yolu ve Türkmenler", *İpek Yolu*, (İstanbul 2015), s. 349- 362.

Curta, Florin, *Slavs in the Making History, Linguistics and Archaeology in Eastern Europe (ca. 500- ca. 700)*, London: Routledge, 2021.

29 Brown, *Geç Antikçağ*, s. 179, 200, 213; Pohl, *The Avars*, s. 89; Ahmetbeyoğlu, *Eski Türk Tarihi*, s. 187- 188, 193- 197; Liebeschuetz, *East and West*, s. 429, 432, 444; Michael Maas, "How the Steppes Became Byzantine: Rome and the Eurasian Nomads in Historical Perspective", *Empires And Exchanges in Eurasian Late Antiquity*, Cambridge Uni. Press, 2018, s. 19, 30- 32; Johannes Preiser-Kapeller, "The Climate of the Khagan. Observations on Palaeoenvironmental Factors in the History of the Avars (6th-9th Century)", *Lebenswelten zwischen Archäologie und Geschichte- Festschrift für Falko Daim zu seinem 65. Geburtstag*, (Mainz 2018), s. 311- 324; Aleksander Sarantis, "East Roman Management of Barbarians Tribes in the Lower-Middle Danube Frontier Zones, AD 332-610", *GrenzÜbergänge: Forschungen zu Spätantike und Mittelalter*, Verlag Bernhard Albert Greiner, (Rahden 2017), s. 45- 46, 47, 51, 52.

30 Mavrikios, Phokas ve Herakleios dönemleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Norwich, *Bizans*, s. 224- 231, 235- 236, 240- 242; Ostrogorsky, *Bizans Devleti*, s. 74- 79, 86- 88, 95- 96; Mitchell, *Geç Roma İmparatorluğu*, s. 605- 621; Gregory, *Bizans*, s. 168- 179.

- Demirkent, Işın, "14. Yüzyıla kadar Balkanlarda Bizans Hakimiyeti", *Bizans Tarihi Yazıları*, İstanbul: Dünya Yayınları, 2005, s. 17- 30.
- Demirkent, Işın, "Bizans", *TDV İslam Ansiklopedisi*, VI.
- Evagrius Scholasticus, *The Ecclesiastical History of Evagrius Scholasticus*, çev. Michael Whitby, Liverpool University Press, Liverpool 2000.
- Evans, James Allan Stewart, *The Age of Justinian- The Circumstances of Imperial Power*, London: Routledge, 2000.
- Fine Jr, John Van Antwerp, *Early Medieval Balkans- A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 1991.
- Gibbon, Edward, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, çev. Asım Baltacıgil, Meral Harzem, V, İstanbul: Indie Yayınları, 2020.
- Gregorius Turonensis, *Gregory of Tours- The History of The Franks*, çev. Lewis Thorpe, Penguin Classics, London 1974.
- Gregory, Timothy E., *Bizans Tarihi*, çev. Esra Ermert, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019.
- Haldon, John, *Bizans Tarihi Atlası*, çev. Ali Özdamar, İstanbul: Alfa Tarih Yayınları, 2017.
- Heršak, Emil, "Avarlar: Etnik Yaradılış ve Tarihlerine Bir Bakış", *Türkler Ansiklopedisi*, II, s. 641- 657.
- Heyd, Wilhelm, *Yakın- Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Ioannes Ephesi, *The Third Part of the Ecclesiastical History of John Bishop of Ephesus*, çev. R. Payne Smith, III, Oxford University Press, Oxford 1860.
- Jones, Arnold Hugh Martin, *Later Roman Empire- 284- 602*, Oxford: Basil Blackwell, 1964.
- Kaegi, Walter Emil, "Tiberios I", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, III.
- Kaegi, Walter Emil, Kazhdan, Alexander, "Baian", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, I.
- Kaegi, Walter Emil, Kazhdan, Alexander, Cutler, Anthony, "Justinian I", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, II.
- Kardaras, Georgios, *Byzantium and The Avars 6th-9th Century AD: Political, Diplomatic and Cultural Relations*, Leiden-Boston: Brill, 2018.
- Kazhdan, Alexander, "Sirmium", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, III.
- Kurat, Akdes Nimet, *IV- XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.
- Küçükspahioğlu Birsel, "Bizans İmparatoru Iustinianos Döneminde (527-565) İstanbul", *Tarih İçinde İstanbul Uluslararası Sempozyumu*, 11-17 Aralık 2010, Bildiriler, İstanbul 2011, s. 157-167.
- Küçükspahioğlu Birsel, "Ankhalos Savaşı'nın Sonuna Kadar Bizans-Bulgar İlişkileri", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, XIV, (İstanbul 2009), s. 209- 226.
- Küçükspahioğlu Birsel, "Bizans İmparatorluğu Tarihine Genel Bir Bakış", *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni- Antikçağ Yunan Düşüncesi, Ortaçağ Düşüncesi*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2015, s. 525- 553.
- Leeper, Allen, "Germans, Avars and Slavs", *The Slavonic and East European Review*, XII/ 34, (1933), s. 117- 132.
- Liebeschuetz, Wolf, *East and West in Late Antiquity*, Leiden: Brill, 2015.
- Maas, Michael, "How the Steppes Became Byzantine: Rome and the Eurasian Nomads in Historical Perspective", *Empires And Exchanges in Eurasian Late Antiquity*, Cambridge: Cambridge University Press, 2018, s. 19- 34.
- Mango, Cyril, *Bizans- Yeni Roma İmparatorluğu*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- Martindale, John Robert, "Tiberius Constantinus". *The Prosopography of Later Roman Empire*, III- B.

- Menandros Protiktor, *The History of Menander the Guardsman*, çev. Roger C. Blockley, Francis Cairns Publications, Liverpool 1985.
- Mitchell, Stephen, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi- M.S. 284-641*, çev. Turhan Kaçar, Ankara: Tarih Kurumu Yayınları, 2016.
- Norwich, John Julius, *Bizans- Erken Dönem (MS 323- 802)*, çev. Hamide Koyukan, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2013.
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015.
- Pohl, Walter, *The Avars- A Steppe Empire in Central Europe 567- 822*, Ithaka: Cornell University Press, 2018.
- Preiser-Kapeller, Johannes, "The Climate of the Khagan. Observations on Palaeoenvironmental Factors in the History of the Avars (6th-9th Century)", *Lebenswelten zwischen Archäologie und Geschichte- Festschrift für Falko Daim zu seinem 65. Geburtstag*, (Mainz 2018), s. 311- 324.
- Sarantis, Aleksander, "East Roman Management of Barbarians Tribes in the Lower-Middle Danube Frontier Zones, AD 332-610", *GrenzÜbergänge: Forschungen zu Spätantike und Mittelalter*, Verlag Bernhard Albert Greiner, (Rahden 2017), s. 41- 66.
- Theophanes Homologetes, *The Chronicle of Theophanes Confessor-Byzantine and Near Eastern History AD 284-813*, çev. Cyril Mango, Roger Scott, Clarendon Press, Oxford 1997.
- Whittow, Mark, "Byzantium's Eurasian Policy in the Age of the Turk Empire", *Empires And Exchanges in Eurasian Late Antiquity*, Cambridge: Cambridge University Press, 2018, s. 271- 286.



İstanbul Latin İmparatorluğu'nun Kuruluş Sürecinde II. Bulgar Krallığı ile Mücadelesi (1204-1207)*

The Conflict with the Second Bulgarian Empire During the Establishment of the Latin Empire of Constantinople (1204-1207)

Süleyman Onur Geyik¹



Sorumlu yazar/Corresponding author:
Süleyman Onur Geyik (Doktora Öğrencisi),
İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi
Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye.
E-posta: onur.geyik94@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1688-195X

Başvuru/Submitted: 11.04.2022

Kabul/Accepted: 14.09.2022

Atıf/Citation: Geyik, Süleyman Onur,
"İstanbul Latin İmparatorluğu'nun Kuruluş
Sürecinde II. Bulgar Krallığı ile Mücadelesi
(1204-1207)", *Güneydoğu Avrupa
Araştırmaları Dergisi*, 38 (2022), s. 17-38
<https://doi.org/10.26650/gaad.1101403>

öz

Dördüncü Haçlı Seferi (1202-1204) muhtelif sebeplerden dolayı amacından saparak 13 Nisan 1204'te İstanbul'un zaftıyla neticelenmiştir. Ortaçağ'ın en ilginç hâdiselerinden birini teşkil eden bahsi geçen vakanın ardından kadim Bizans İmparatorluğu'nun başkenti Latinler tarafından istilâ edilmiş ve 57 yıl sürecek olan İstanbul Latin İmparatorluğu tesis edilmiştir. Müteâkiben imparatorluğun doğusunda ve batısında harekete geçen Latinlerin, batıdaki en büyük düşmanı ise Kaloyan liderliğinde II. Bulgar Krallığı olmuştur. Yeni kurulan İstanbul Latin İmparatorluğu ile II. Bulgar Krallığı arasında 1204-1207 yıllarında vuku bulan siyasî ve askerî münasebetler doğrudan ve dolaylı olmak sûretiyle bölgede mühim siyasî gelişmelere yol açmıştır.

Bu çalışmada İstanbul'da Latin hâkimiyetinin başlamasına sebep olan Dördüncü Haçlı Seferi muhtasar bir şekilde ele alındıktan sonra Bizans başkentinde Latin İmparatorluğu'nun tesisi ve imparatorluk topraklarının Batılılar tarafından paylaşılmasına değinilmiştir. Ardından İstanbul Latin İmparatorluğu'nun, II. Bulgar Krallığı'yla olan siyasî ve askerî ilişkileri, bu münasebetlerin bölgedeki rakip güçler açısından meydana getirdiği tesirler, etkileşimler ve değişen ideolojiler kaynaklarını derinliği bilgileri ışığında ele alınmıştır. İncelenen kaynaklar doğrultusunda Latinlerin, Bulgarlarla olan mücadelelerinde farklı askerî ve siyasî politikalar göze çarpmaktadır. Bilhassa İmparator I. Henri'nin geliştirdiği yeni yaklaşımlar sonucunda Latinler tedricî bir şekilde gücünü artırmış ve nihayetinde Bulgarlar karşısında üstün gelmeye başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Dördüncü Haçlı Seferi, İstanbul Latin İmparatorluğu, II. Bulgar Krallığı, Kaloyan, I. Baudouin, Henri

ABSTRACT

Organized by Pope Innocent III, the Fourth Crusade (1202-1204) deviated from its purpose as a result of various motives and ended with the capture of Constantinople (Istanbul) on April 13, 1204. This situation constituted one of the most interesting events of the Medieval period, and afterward the Latins



sacked the capital of the ancient Byzantine Empire and established the Latin Empire of Constantinople, which would last for 57 years. Subsequently, the Second Bulgarian Empire under the leadership of Tsar Kaloyan became a cruel enemy of the Latins, who had taken action in both the East and West sides of the empire. The political and military relations between the Latin Empire of Constantinople and the Second Bulgarian Empire between 1204-1207 directly and indirectly resulted in significant developments in the political structure of the region.

This study provides a concise discussion of the Fourth Crusade while referencing the establishment of the Latin Empire of Constantinople. The study additionally mentions how Westerners partitioned the former Byzantine lands and then examines the Latin Empire of Constantinople's political and military relations with the Second Bulgarian Empire as well as outcomes of these relations in the light of contemporary sources in terms of rival enemies in the region, interactions, and changing ideologies. In parallel with the examined sources, the diverse military and political policies are seen to have stood out in the Latins' struggle with the Bulgarians. As a result of the new approaches developed by Emperor Henry of Flanders, the Latins gradually increased their power and eventually began to prevail over the Bulgarians.

Keywords: Fourth Crusade, Latin Empire of Constantinople, Second Bulgarian Empire, Kaloyan, Baldwin I, Henry of Flanders

EXTENDED ABSTRACT

With the capture of Constantinople by the armies of the Fourth Crusade in 1204, a Latin Empire was established based in Constantinople. Afterward, the Latins signed a treaty in order to seize the lands owned by the former Byzantine Empire. Thus, a period of intense military and political struggle began with rivals in both Anatolia and the Balkans. The greatest competitor in the Balkans was the Second Bulgarian Empire, while the Byzantine Empire of Nicaea drew attention in Anatolia. In this context, the Latin Empire of Constantinople's struggle between 1204-1207 with the Second Bulgarian Empire constitutes the subject of the article.

The main reason for the disagreements between the Latins and the Bulgarians is that the Bulgarians also laid claim to the lands belonging to the former Byzantine Empire. However, the Latins' conceited point of view toward the Bulgarians in particular led to an increase in mutual enmity. The Byzantine locals in the region, especially in the area of Thrace, requested support from the Bulgarian Tsar Kaloyan against the Latins, which gave the Bulgarians the opportunity they had sought, and they started war with the Latins on this point.

The first phase of the struggle was the Battle of Adrianople in April 1205. When the Latins besieged the city in order to suppress the rebellion in Adrianople, Tsar Kaloyan responded to his Byzantine allies' call for aid. After Kaloyan's first campaign in Thrace, the Latins and Bulgarians engaged in a tight struggle, with the winner of this battle being the Second Bulgarian Empire. As for the Latins, they'd been severely defeated, Emperor Baudouin I had been captured, and many vital nobles had been killed. The Latins retreated under the reorganizational efforts of Geoffrey of Villehardouin, a leading figure in the Latin army. Afterwards, the Latins were left without a leader due to Baudouin I's capture and appointed Henry of Flanders, the brother of the ex-emperor, first as regent and then as emperor in August 1206.

During the reign of Henry of Flanders, the Latins' struggle with the Bulgarians continued under a different understanding. The first target of Tsar Kaloyan, who'd since embarked on his second campaign to Thrace with his army consisting of Bulgarians, Cumans, and Vlachs at the beginning of 1206, was the Latin advanced garrison in Rousion (Keşan in modern Turkey). The Latins, had to retreat as a result of the fierce attacks of the Bulgarian joint armies and suffered heavy losses. Tsar Kaloyan's next target was Adrianople and Didymoteicho, two important cities of Thrace. By this point, the local Byzantines in the region had grown afraid of Tsar Kaloyan's cruelty and sought an alliance with the Latins. Meanwhile, Henry of Flanders saw this offer as an opportunity to disrupt the alliance between the Byzantines and Bulgarians and to reorganize the balance in the region. Thus, the Latins and Byzantines became allies against the Bulgarians. Meanwhile the Bulgarian Tsar Kaloyan lifted his sieges on Adrianople and Didymoteicho and withdrew once he became aware of the friendly relations that had been established between the two sides.

After this critical phase in Latin-Bulgarian relations, the Latins began gaining the upper hand against the Bulgarians under the leadership of Henry of Flanders. As a matter of fact, the Latins who'd infiltrated the Bulgarian borders and attacked were able to obtain a massive booty, whereas the Bulgarians could only attempt an offensive once the Latins intensified their struggle in Anatolia.

The Latin rule had increased roughly between 1205-1207 with regard to Latin-Bulgarian political relations and entered a new phase with the unexpected death of the Bulgarian Tsar Kaloyan in October 1207.

İstanbul'un Latinler Tarafından İşgali (1204)

Dördüncü Haçlı Seferi (1202-1204) sebepleri bakımından diğer Haçlı Seferleri'yle benzer niteliklere sahip olsa da sonuçları itibâriyle emsalsiz bir hüviyettir. Bahsi geçen askerî harekâta dâir birçok araştırma yapılmıştır.¹ Bu münasebetle çalışmada Dördüncü Haçlı Seferi'nin detayları ele alınmayacak, bununla birlikte İstanbul Latin İmparatorluğu'nun (1204-1261) kuruluşunda doğrudan etkisinin olması sebebiyle mezkûr hâdiseye ana hatlarıyla temas edilecektir.

1198 yılının başlarında III. Innocentius mahlasıyla papa olarak seçilen Giovanni Lotario (ö. 1216) bütün Hıristiyanları kendi bayrağı altında toplamak ve Papalığın tarihi bir misyonu olarak gördüğü Haçlı Seferlerinin devamını sağlamak hususunda iki yönlü bir siyaset takip etti. Papalık makamına oturduktan kısa süre sonra Avrupa'nın birçok yerine gönderdiği 15 Ağustos 1198² tarihli mektubunda, kutsal toprakları Müslümanlardan geri almak için yeni bir Haçlı Seferi çağrısında bulundu. Ardından harekât için hazırlıklar³ başladı ve bilhassa dönemin önemli vâizlerinden Foulques de Neuilly'nin gayretleriyle çok sayıda kişi haçı kabul etti.⁴ 1199 yılı sonlarına gelindiğinde Papa tarafından görevlendirilen Foulque, Fransa'nın Champagne bölgesinde bulunan Ecry Şatosu'nda düzenlenen şövalye oyunları esnasında papanın çağrısını yineledi. Bunu takiben Champagne Kontu III. Thibaut ve yeğeni Louis de Blois, Dördüncü Haçlı Seferi vakanüvisi ve aynı zamanda III. Thibaut'un *marshal*'i⁵ (marşal) Geoffroi de Villehardouin gibi mühim şahsiyetlerin de aralarında bulunduğu birçok baron haçı kabul etti.

- 1 Dördüncü Haçlı Seferi'yle ilgili bkz. Edwin Pears, *The Fall of Constantinople*, London, 1885; Donald E. Queller ve Thomas F. Madden, *The Fourth Crusade: The Conquest of Constantinople*, 2. bs., Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1997; David Nicolle, *Dördüncü Haçlı Seferi*, çev. Gürkan Ergin, İstanbul: Osprey, 2000; Jonathan Phillips, *The Fourth Crusade and the Sack of Constantinople*, Penguin Books, 2004. Michael J. Angold, *The Fourth Crusade*, London & New York: Routledge Press, 2014. Ülkemizde mezkûr konuya dâir çalışmalar için ayrıca bkz. Abdurrahman Onur Çalışır, *Latin Kaynaklarına Göre Dördüncü Haçlı Seferi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, 2020, s. 35 vd; Süleyman Onur Geyik, *İstanbul Latin İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri (1204-1216)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, 2021, s. 41-77.
- 2 "The Registers of Innocent III", *Contemporary Sources for the Fourth Crusade*, revised edition, çev. ve haz. Alfred J. Andrea, Leiden-Boston: 2008, s. 9-19. Papa III. Innocentius'un Haçlı Seferi'yle ilgili görüşlerini paylaştığı mektupta Avrupa'nın önde gelen krallarının ismi zikredilmemiştir. Bu durumun muhtemel sebebi Innocentius'un plânladığı Haçlı Seferi'ni mutlak papalık otoritesinde gerçekleştirmek istemesidir. Bkz. Queller ve Madden, *The Fourth Crusade*. s. 1.
- 3 Sefer için yapılan hazırlıklar kapsamında ilk defa uygulanacak olan papalık vergisi ihdas edildi. Papa III. Innocentius'un 31 Aralık 1199 tarihli mektubuna göre bizzat kendisi gelirinin %10'unu Haçlı Seferi için ayıracaktı. Bkz. *The Registers*, s. 24-32. Krş. John C. Moore, *The Pope Innocent III (1160/61-1216)*, Leiden-Boston: 2003, s. 50.
- 4 Foulques hakkında tafsilâtli bilgi için bkz. Milton R. Gutsch, *The Papal Preparations For The Fourth Crusade*, University of Wisconsin-Madison, 1915, (Sagwan Press, 2018), s. 106 vd.
- 5 Askerî yükümlülükleri olan bir pâyeye. Bkz. Ebru Altan, "Haçlı Devletlerinde (Outremer) Kullanılan Unvanlara Dair" *Tarih Dergisi*, 71, (2020), s. 78.

Akabinde 1200 senesi başlarında Flandre Kontu IX. Baudouin⁶ ve kardeşi Henri de bu büyük askerî girişime iştirak etti.⁷

Papa III. Innocentius'un Haçlı Seferi fikri bu şekilde fiilen cevap bulurken, Champagne Kontu III. Thibaut seferin kumandanı seçildi. 1200 yılı başlarında Compiègne'de gerçekleşen toplantıda ise seferin Mısır üzerine düzenlenmesi kararlaştırıldı.⁸ Ardından ordunun deniz yoluyla Doğu'ya sevkini sağlayacak filoyu temin etmek üzere Haçlılar tarafından Venedik'e elçiler gönderildi. Venedik Doge'u Enrico Dandolo (1192-1205) ile Geoffroi de Villehardouin liderliğindeki Haçlı temsilcileri arasında vuku bulan görüşmeler neticesinde anlaşma sağlandı ve böylece Dördüncü Haçlı Seferi'ne Venedik de dâhil oldu.⁹

Ticarî çıkarları siyasî, askerî ve dinî kaygıların ötesinde bulunan Venedik'in sefere katılması Dördüncü Haçlı Seferi'nin akıbeti açısından dönüm noktasını teşkil etmiştir. Kendi ticarî faydaları uyarınca Mısır üzerine yapılacak bir seferi tercih etmeyen Venedik için elbette İstanbul'a tevcih etmek çok daha kazançlı bir girişim olacaktı. Nitekim hazırlıklar devam ederken 1201 yılında III. Thibaut'nun ölümü üzerine Boniface de Montferrat'ın¹⁰ seferin lideri seçilmesi Enrico Dandolo'nun

-
- 6 IX. Flandre ve VI. Hainaut Kontu Bauouin bölgedeki mühim şahsiyetlerdir. 1194'te Flandre kontu, 1195'te Hainaut kontu, 1204'te ise İstanbul'da ilk Latin imparatoru olarak taç giyen Baudouin 1205'te İstanbul Latin İmparatorluğu ile II. Bulgar Krallığı arasındaki bir savaşta esir edilmiş ardından ölmüştür. Baudouin'nin kardeşi Henri ise İstanbul Latin İmparatorluğu'nu 1205-1206 seneleri arasında nâip sıfatıyla idâre etmiş, 1206-1216 yılları arasında ise imparator unvanına nâil olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Robert Lee Wolff, "Baudouin of Flanders and Hainaut, First Latin Emperor of Constantinople: His Life, Death and Resurrection, 1172-1225", *Speculum*, 27, (1952), sy. 3, s. 281-289.
- 7 Tafsîlâtü bilgi için bkz. Geoffroi de Villehardouin, *La Conquête de Constantinople (IV. Haçlı Seferi Kronikleri)*, çev. Ali Berktaş, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2016, s. 3-6. Krş. Robert de Clari, *La Conquête de Constantinople (The Conquest of Constantinople)*, İng. çev. Edgar Holmes McNeal, New York: Columbia University Press, 2005, s. 31-34.
- 8 Geyik, İstanbul Latin İmparatorluğu, s. 44-45.
- 9 İki taraf arasında yapılan anlaşmaya göre Venedik, 4.500 at, 4.500 şövalye, 9.000 seyis ve 20.000 piyadeyi taşıyabilecek kapasitede bir donanma hazırlayacak; ordunun erzak teminini bir yıl boyunca karşılayacak ve sefere 50 savaş gemisiyle iştirak edecekti. Bunun karşılığında ise Haçlılar, Venedik'e 85.000 gümüş mark verecek ve denizde ya da karada ele geçirilen toprakların yarısını Venedik'e teslim edeceklerdi. Bkz. Villehardouin, s. 6-9; Andreas Dandolo, *Chronica per Extensum Descripta*, Rerum Italicarum Scriptores, ed. Ester Pastorello, 12, 1. kısım, Bologna, 1938-1958, s. 276. Madden, "The Venetian Version of the Fourth Crusade: Memory and the Conquest of Constantinople in Medieval Venice", *Speculum*, 87, (2012), sy. 2, s. 311-312. Ortaçağ'ın en büyük bahrî girişimlerinden birisi olan mezkûr anlaşmanın tam metni için ayrıca bkz. Tafel-Thomas, *Urkunden Zur Alteren Handels – Und Staatgeschichte Der Republik Venedig: Mit Besonderer Beziehung Auf Byzanz Und Die Levante*, 1, Wien: 1856, s. 365-367.
- 10 Sefer komutanlığına getirildiğinde elli yaşlarında olan Boniface dönemin mahir şahsiyetlerinden birisidir. 1150'lerde doğduğu düşünülen ve 1207 yılında ölen Boniface de Montferrat, Dördüncü Haçlı Seferi sonrasında tesis edilen Selânik Latin Krallığı'nın da kurucusudur. Bkz. Charles M. Brand, "Boniface of Montferrat", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, I, New York & Oxford: Oxford University Press, 1991, s. 304-305. Selânik Latin Krallığı'nın kuruluşu hakkında ayrıca bkz. İsmail Koçuk, "Selânik Haçlı Krallığı'nın Kuruluşu (1204)", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 37, (2021), s. 79-98.

işini kolaylaştırmıştır.¹¹ 1202'nin yaz aylarında Haçlılar Venedik'te toplanmaya başladılar, ama plânlananndan çok daha az sayıda Haçlı askeri buraya ulaştı. Harekâta iştirakin beklenenden az olması, ayrıca bazı Haçlıların da kutsal topraklara farklı limanlardan ulaşmaya çalışması Venedik'e vad edilen taşıma ücretinin ödenmesi hususunda zorluk yaşanmasına sebep oldu. Doğal olarak bu durum Venedik'in seferin gidişatını etkilemesine imkân sağladı.¹² Zîra Venedik'e olan borçlarını ödemeye muvaffak olamayan Haçlı ordusu Doge Enrico Dandolo'nun Zadar (Zara)¹³ şehrinin ele geçirilmesine yardım etme karşılığında borcun ertelenmesi teklifini kabul etmek zorunda kaldı. Böylece Papa III. Innocentius'un büyük bir ihtiyatla tertip ettiği Haçlı Seferi kontrolden çıktı ve 24 Kasım 1202'de Hıristiyan bir kent olan Zadar'ın zapt edilmesiyle neticelendi.¹⁴ Şehir surlarında Hıristiyan bayraklarının dalgalanmasına rağmen Haçlıların Zadar'a saldırısı Papa III. Innocentius tarafından hoş karşılanmadı ve ordu aforoz edildi. Akabinde Haçlılar tarafından Roma'ya elçiler gönderilerek papadan bağışlanma istendi.¹⁵

Bu sıralarda (1203 başları) seferin akıbetini değiştirecek başka bir hâdise daha vuku buldu: İstanbul'da amcası III. Aleksios (1195-1203) tarafından hapsedilen II. Isaakios'un (1185-1195/1203-1204) oğlu Prens Aleksios hapsedildiği yerden kaçarak Haçlılar ile temas kurdu. Gerçekleştirilen müzakerelerde Prens Aleksios kendisinin "*Bizans İmparatoru*" olarak taçlandırılmasına yardım etmeleri hâlinde Haçlılara 200.000 mark verecek, Mısır üzerine yapılan Haçlı Seferi'ne kendisi de 10.000 kişilik bir kuvvetle destekte bulunacak, yaşadığı müddetçe kutsal topraklarda 500 dâimî şövalye bulunduracak ve İstanbul Kilisesi'ni, Roma Kilisesi'ne tabî kılacaktır.¹⁶ Prens Aleksios'un Haçlılara sunduğu bu cazip teklif başta Boniface de Mont-

11 III. Thibaut'un ölümünün akabinde Boniface'in ordu kumandanı olması yönündeki fikir Villehardouin tarafından beyan edilmiştir. Bkz. Villehardouin, s. 12-15. Bununla birlikte anonim bir müellif tarafından kaleme alınan *Gesta Innocentii* isimli eserde geçen "*caeteri comites et barones, cum consilio regis Franciae, vocaverunt Bonifacium, marchionem Montisterrati, et eum sic ducem Christiani exercitus praefecerunt.*" şeklindeki kayıttan anlaşıldığı kadarıyla Fransa Kralı II. Philippe Augustus, seferin komutanlığı hususunda Haçlılara Boniface de Montferat'ın ismini önermişti. Bkz. *Innocentii III Romani Pontificis Opera Omnia*, Patrologiae Cursus Completus: Series Latina, ed. Jacques-Paul Migne, 214, Parisiis: 1890, sütun CXXXI-CXXXII, 83 (LXXXIII). Krş. Anonymus, *Gesta Innocentii (The Deeds of Pope Innocent III)*, İng. çev. James M. Powell, Washington D.C: The Catholic University of America Press, 2004, s. 132.

12 Bkz. Villehardouin, s. 15-19. Krş. Queller ve Madden, *The Fourth Crusade*. s. 50-54.

13 Bugün Hırvatistan şehri dâhilinde, Dalmaçya kıyısında kadim bir şehir. Bkz. Alexander Kazhdan, "Zara", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 3, New York & Oxford: Oxford University Press, 1991, s. 2220-2221.

14 Adriyatik'teki en eski liman şehirlerinden birisi olan Zadar gemi yapımında kullanılan meşe ağaçlarının da yoğun olduğu bir bölgedir. Dördüncü Haçlı Seferi ordularının Zadar kuşatmasına dâir en detaylı mâlûmatı veren kaynak anonim bir müverrih tarafından kaleme alınan *Devasatio Constantinopolitana* isimli yapıttır. Bkz. "The Devastatio Constantinopolitana", *Contemporary Sources for the Fourth Crusade*, revised edition, çev. ve haz. Alfred J. Andrea, Leiden-Boston: 2008, s. 214-216. Haçlıların Zadar kuşatmasıyla ilgili yegâne Macar kaynağının naklettiği rivayetler için ayrıca bkz. Thomae Archidiaconi Spalatensis, *Historia Salonitanorum Atque Spalatinorum Pontificum (History of the Bishops of Salona and Split)*, ed. Damir Karbic-Mirjana Matijević Sokol-James Ross Sweeney, Budapest&New York: 2006, s. 144-149. Krş. Villehardouin, s. 19-26; Robert de Clari, s. 42-45; Ivan Bozilov, "Zadar i Četvrti križarski rat", *Radovi Zavoda za Povijesne Znanosti Hazu u Zadru*, 51, (2009), s. 55-67. Papa III. Innocentius'un Haçlıların Zadar kuşatmasına bakış açısı için ayrıca bkz. Alfred J. Andrea ve Ilona Motsiff, "Pope Innocent III and the Diversion of the Fourth Crusade Army to Zara", *Byzantinoslavica*, 33, (1972), s. 6-25.

15 Villehardouin, s. 30-31. Krş. Andrea ve Motsiff, "Pope Innocent III", s. 19.

16 Villehardouin, s. 26-27.

ferrat ve Enrico Dandolo olmak üzere seferin önde gelen liderlerinin ihtiraslarıyla birleşerek Haçlılar nezdinde olumlu karşılandı.¹⁷

Haçlı ordusu 1202 yılı sonlarında Zadar'ı zapt ettikten sonra 1203 senesi ilkbaharında Hıristiyanlığın kadim şehirlerinden İstanbul'a doğru yelken açtı. 23 Haziran 1203'te İstanbul'un silüetini karşılarında gören Haçlılar ile III. Aleksios arasında başarısız müzakere girişimleri oldu. Akabinde şehri muhasara etmekten başa çareleri olmadığını idrak eden Haçlılar, öncelikle Pera bölgesindeki Galata Kulesi'ni ele geçirerek Haliç girişine gerilen zinciri indirdiler (Temmuz 1203).¹⁸ Haliç'teki zinciri aşarak kentin nispeten daha zayıf noktası olan Haliç boyunca uzanan surlara erişen Haçlı ordusu 17 Temmuz'da şehre ilk saldırılarını başlattı. Haçlıların kenti muhasarası karşısında başkenti terk eden Bizans İmparatoru III. Aleksios'un yerine II. Isaakios kör olmasına rağmen tahta geçti. Kısa bir süre sonra da oğlu Prens Aleksios (IV. Aleksios) ile müştereken hüküm sürdü (1 Ağustos 1203).¹⁹

IV. Aleksios'un tahta çıkmasıyla birlikte Latinler ve Bizanslılar arasında kısa bir süre mütareke dönemi yaşansa da bu durum pek uzun sürmedi. Latinler kendilerine vad edilen sözlerin tutulması için IV. Aleksios'a baskı kurdu. Neticede İstanbul ahalisinin öfkesini üzerine çeken IV. Aleksios, V. Aleksios (ö. 1204) olarak taç giyecek Murtzuphlos tarafından tahttan indirildi. Bu gelişmeler üzerine Latinler şehri ikinci kez muhasara ederek 13 Nisan 1204 tarihinde İstanbul'u zapt ettiler.²⁰

Bizans Topraklarının Paylaşılması

Latinler şehri ele geçirdikten sonra ilk olarak imparatorluk makamına kimin geçeceğiyle ilgili kararlar aldılar. Mart Antlaşması²¹ uyarınca belirlenen yöntem ile gerçekleşen imparatorluk seçiminde Boniface de Montferrat ve Baudouin de Flandre öne çıkan adaylardı. 9 Mayıs 1204

17 Yukarıda zikredildiği üzere Prens Aleksios'un teklifi baronlar tarafından kabul edilse de bu durum Haçlı ordusu içinde ihtilafı sebep oldu. Bu sebeple birçok asker İstanbul'a saldırı fikrini reddederek orduyu terk etti. Bkz. Villehardouin, s. 29-34. Krş. Robert de Clari, s. 29.

18 Villehardouin, s. 34-45; Robert de Clari, s. 68-70; Andreas Dandolo, s. 278; "Count Hugh of Saint Pol's Report to the West", *Contemporary Sources for the Fourth Crusade*, revised edition, çev. ve haz. Alfred J. Andrea, Leiden-Boston: 2008, s. 191-193. Krş. Pears, *The Fall of Constantinople*, s. 300-301.

19 Villehardouin, s. 48-56; Robert de Clari, s. 70-77; Niketas Khoniates, *Historia (1195-1206)*, çev. Işın Demirkent, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2013, s. 111-120. Krş. Queller ve Maden, *The Fourth Crusade*, s. 119-135.

20 İstanbul'un Haçlılar tarafından zaptıyla neticelenen şehrin ikinci büyük muhasarası ve kentin Haçlılar tarafından yağmalanmasıyla alakalı tafsilâtı bilgi için bkz. Villehardouin, s. 56-75; Robert de Clari, s. 80-115; Niketas Khoniates, s. 119-175; Gunther of Pairis, *Hystoria Constantinopolitana (The Capture of Constantinople)*, İng. çev. ve haz. Alfred J. Andrea, Philadelphia: 1997, s. 96-113. Krş. Queller ve Maden, *The Fourth Crusade*, s. 135-203; Geyik, İstanbul Latin İmparatorluğu, s. 68-77. İstanbul'dan Batı'ya kaçırılan değerli rölükler ve diğer emtia için ayrıca bkz. Gunther of Pairis, *Hystoria Constantinopolitana*, s. 125 vd.; "The Anonymous of Soissons", *Contemporary Sources for the Fourth Crusade*, revised edition, çev. ve haz. Alfred J. Andrea, Leiden-Boston: 2008, s. 235-238.

21 Mart 1204'te Haçlılar, İstanbul'u ele geçirmeden önce ganimetin paylaşılması, imparatorluk seçimi gibi hususları karara bağlamışlardı. Bkz. Villehardouin, s. 68-69; Tafel-Thomas, *Urkunden*, 1, s. 449-452; "Registers", s. 140-144. Krş. Filip Van Tricht, *The Latin Renovatio of Byzantium: The Empire of Constantinople (1204-1228)*, İng. çev. Peter Longbottom, Leiden-Boston: 2011, s. 41-46; Robert Lee Wolff ve Edgar Holmes McNeal, "The Fourth Crusade", *A History of the Crusades*, 2, (1969), s. 182-184.

tarihinde imparator tayin etmek amacıyla altı Venedikli ve altı Frank Haçlıların oluşturduğu 12 kişilik bir heyet Ayasofya yakınlarındaki bir sarayda toplandı.²² Neticede Baudouin de Flandre, Venedik Doge'u Enrico Dandolo'nun desteğini alarak imparator seçildi ve 16 Mayıs 1204'te I. Baudouin olarak İstanbul Latin İmparatorluğu'nun ilk imparatoru olarak taç giydi.²³

Kadim Bizans İmparatorluğu'nun başkentinde tesis edilen İstanbul Latin İmparatorluğu tabii olarak eski imparatorluk topraklarında hak iddia etti. Bu amaçla Nisan 1204'ten Ekim 1204'e kadar toprak paylaşımıyla ilgili zuhur eden muhtelif sorunlar çözüldü.²⁴ Ardından Mart Antlaşması'nda alınan kararlar uyarınca Venedikliler ve diğer Haçlılardan 12'şer kişi toprakların paylaşımı meselesiyle ilgilendi. *Partitio Terrarum Imperii Romaniae* ya da *Partitio Regni Graecii* (Roma İmparatorluğu Topraklarının Paylaşımı / Grek Krallığı'nın Paylaşımı) şeklinde tabir edilen ve içeriği günümüze kadar ulaşan antlaşmaya göre: İmparator Baudouin, İstanbul'un 5/8'lik kısmını, Bukoleon ve Blakhernai Saraylarını, Trakya'nın belli bir bölümünü, Anadolu'da Bithynia bölgesini, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı'yla birlikte Ege Denizi'ndeki bazı adaları elinde bulundurdu. Venedik ise Adriyatik kıyısında birkaç önemli noktayı, Ege Adaları'nın büyük kısmını, Mora Yarımadası'nın muhtelif bölümlerini, Trakya ve Gelibolu Yarımadası'nda bazı mühim bölgeleri teslim alırken, İstanbul'un da 3/8'lik kısmına sahip oldu. Venedikli olmayan Haçlılar ise Doğu Trakya'nın muhtelif yerlerini, Makedonya, Arnavutluk, Tesalya ve Atina dolaylarında hak sahibi oldular.²⁵

- 22 Villehardouin, s. 76-77; "Alberic of Trois Fontaines, Chronicle", *Contemporary Sources for the Fourth Crusade*, revised edition, çev. ve haz. Alfred J. Andrea, Leiden-Boston: 2008, s. 305. Araştırmacı Şerban Marin'in muhtelif Venedik kaynaklarını incelediği bir makalede dört Frank, iki Lombard ve altı Venedikli seçmenin olduğundan bahsedilmektedir. Bkz. Şerban Marin, "Boniface of Montferrat in the Venetian Chronicles", *Bonifacio, marchese di Monferrato, re di Tessalonica. Atti del Convegno Internazionale*, ed. Roberto Maestri, (2007), s. 47-48. Ayrıca bkz. Antonio Carile, *Per Una Storia Dell'Impero Latino Di Constantinopoli (1204-1261)*, Bologna: 1972, s. 182-186. İmparatorluk seçiminin nerede yapıldığı hususunda kaynaklar muhtelif mâlûmat sunmaktadır. Robert de Clari toplantının Bukoleon Sarayı'nda yapıldığını aktarırken (Robert de Clari, s. 113), Niketas Khoniates, İsa'nın Havarileri'nin Büyük Kilisesi'nde (Niketas Khoniates, s. 176), Villehardouin ise zengin bir sarayda toplandığını belirtmiştir (Villehardouin, s. 77).
- 23 Villehardouin, s. 77; Robert de Clari, s. 115-117; "Alberic", s. 305-306. İstanbul Latin İmparatorluğu tahtı için aslında en büyük aday Dördüncü Haçlı Seferi kumandanı Boniface de Montferrat idi. Onun, Bizans İmparatorluğu ile olan ailevi bağları kendisini güçlü bir aday konumuna getiriyordu. Fakat Venedikli olan ve olmayan diğer Haçlılar arasında zuhur edebilecek olası ihtilaflarda Boniface'in Venedik'e yakın Lombardiya topraklarında güçlü bağlantılarının olması, bu gerekçeyle Enrico Dandolo'nun başka birin imparator olarak görmek istemesi gibi sebeplerle Baudouin de Flandre imparator ilân edilmiştir. Bkz. Niketas Khoniates, s. 176-177. Krş. Tricht, *The Latin Renovatio*, s. 47.
- 24 İstanbul Latin İmparatorluğu henüz kuruluş aşamasında büyük bir kriz yaşamıştır. Boniface de Montferrat'ın Selânik bölgesini kendisi için istemesi ve Baudouin'nin bu talebe olumsuz yaklaşması Boniface'in isyanıyla neticelenmiştir. İki taraf arasında imparatorluğun bekası açısından ciddi tehlikeler ortaya çıkarabilecek meselenin çözümü ise bazı üst düzey baronların ve özellikle de Enrico Dandolo'nun araya girmesiyle gerçekleşmiştir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Jean Longnon, *L'Empire Latin de Constantinople et La Principaute de Moree*, Paris: 1949, s. 55-61. Krş. Thomas F. Madden, "The Latin Empire of Constantinople's Fractured Foundation: The Rift between Boniface of Montferrat and Baldwin of Flanders", *The Fourth Crusade: Event, Aftermath and Perceptions*, ed. Thomas F. Madden, New York: (2016), s. 45-52; Geyik, İstanbul Latin İmparatorluğu, s. 82-89.
- 25 *Partitio Terrarum Imperii Romaniae* antlaşmasının metni için bkz. Tafel-Thomas, *Urkunden*, 1, s. 464-488; *Abhandlungen der Historischen Classe der Königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften*, 5, München: 1840, s. 55-75. Ayrıca bkz. Antonio Carile, "Partitio Terrarum Imperii Romaniae", *Studi Veneziani*, 7, (1965), s. 217 vd. Krş. Çalşır, Latin Kaynakları, s. 177-184; Geyik, İstanbul Latin İmparatorluğu, s. 89-99.

Partitio Antlaşması'yla birlikte eski Bizans İmparatorluğu topraklarında İstanbul merkezli Latin devletleri kuruldu. Bunların isimleri şöyledir: Boniface de Montferrat'ın liderliğinde Selânik Latin Krallığı (1204-1224), Othon de la Roche tarafından ele geçirilen Atina'da tesis edilen Atina Dükalığı (1205-1458), Venedikli ve Venedikli olmayan Haçlılar tarafından Mora Yarımadası merkezli kurulan Achaea Prenslığı (1205-1432), Marco Sanudo'nun çabalarıyla tesis edilen ve uzun müddet varlığını sürdüren Nakşa Dükalığı (1207-1579).²⁶

Öte yandan İstanbul'daki Latin egemenliği bölgedeki siyasî dengeleri de değiştirdi. Latinlerin kurduğu devletler dışında müteâkiben Yunan ana karası ve Anadolu'da Bizanslılar tarafından oluşturulan yeni politik yapılar zuhur etti. Mezûr siyasî teşekküllerin en mühimleri Bizans İmparatorluğu'nun devamı niteliğinde olan üç devlet idi: İznik Bizans Devleti (1204-1261),²⁷ Trabzon Rum İmparatorluğu²⁸ (1204-1461) ve Epiros Despotluğu (1205-1318).²⁹ Bunların dışında Anadolu'da Manuel Mavrozomes, Sabbas Asidenos ve Theodoros Mankaphas gibi yerel hâkimler de ortaya çıkan merkezî otorite yokluğundan istifade ederek güçlendiler.³⁰

1204-1207 Yılları Arası İstanbul Latin İmparatorluğu ve II. Bulgar Krallığı Mücadelesi

II. Bulgar Krallığı (1187-1396)³¹ ile Latinler arasındaki ilişkileri Dördüncü Haçlı Seferi öncesi ve sonrası şeklinde ayırmak yerinde olacaktır. Zîra 1204'ten sonra II. Bulgar Krallığı sınırlarında tesis edilen Latin İmparatorluğu müşterek ilişkileri tehdit etmekteydi. Bunun sebebi eski imparatorluk topraklarında hem Bulgarların hem de Latinlerin hak iddia etmesidir. Nitekim 1204 öncesinde ise Bulgar Kralı Kaloyan'ın (ö. 1207) papa tarafından "imparator" olarak taçlandırılmasını istemesi papalık kayıtlarında vâkidir. 1198-1205 yıllarını kapsayan Kaloyan

-
- 26 Venedikli olan ve olmayan Haçlıların bölgedeki yayılma harekâtları için bkz. Freddy Thiriet, *La Romanie Venitienne Au Moyen Age: Le développement et l'exploitation du domaine colonial venitien (XII-XV siècles)*, Paris: 1959, s. 81-88; William Miller, *The Latins in the Levant*, New York: 1908, s. 27-81; J. Longnon, *L'Empire Latin*, s. 111-120; J. Longnon, "The Frankish States in Greece, 1204-1311", *A History of the Crusades*, 2, (1969), s. 235-vd.
- 27 İznik Bizans Devleti'nin kuruluşu hakkında geniş bilgi için bkz. İsmail Koçuk, *İznik Bizans Devleti Tarihi Kuruluş Devri (1204-1214)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, 2017.
- 28 Trabzon Rum İmparatorluğu'nun kuruluşu hakkında bkz. Murat Keçiç, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler*, Ankara: 2013, s. 17-24.
- 29 Epiros Despotluğu hakkında geniş bilgi için bkz. Donald M. Nicol, *The Despotate of Epiros*, Oxford: 1957.
- 30 Detaylı bilgi için Bkz. Alexis G. C. Savvides, *Byzantium in the Near East: Its Relations with the Seljuk Sultanate of Rum in Asia Minor the Armenians of Cilicia and the Mongols A.D. c. 1192-1237*, Thessaloniki: 1981, s. 45-51; A. A. Vasiliev, "The Foundation of the Empire of Trebizond (1204-1222)", *Speculum*, 11, sayı 1, (1936), s. 3-37; Radivoje Radic, "Local Rulers in Byzantium at the End of the Twelfth Century and in the First Decades of the Thirteenth", *Zbornik Radova*, sayı 24-25, (1986), s. 283-289; E. Altan, "Dördüncü Haçlı Seferi'nden Sonra Anadolu", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 42, (2005), s. 65-74; Geyik, İstanbul Latin İmparatorluğu, s. 99-102.
- 31 II. Bulgar Krallığı hakkında geniş bilgi için bkz. Alexandru Madgearu, *The Asanids: The Political and Military History of the Second Bulgarian Empire (1185-1280)*, Leiden-Boston: 2014. Krş. R. L. Wolff, "The Second Bulgarian Empire: Its Origin and History to 1204", *Speculum*, 24, sayı 2, (1949), s. 167 vd.; Fatma Rodoplu, *Bulgar Tarih Yazımında II. Bulgar Devletinin Kuruluşu ve Kuman/Kıpçaklar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, 2019, s. 42 vd.

– Papa III. Innocentius müzakerelerinde iki tarafın da muhtelif beklentileri olmuştur. İlk olarak Kaloyan, yönetimini papa tarafından da tescil ettirerek ve aynı zamanda Katolik Kilisesi inancını benimseyerek evrensel güç kazanmak istemiştir. Bununla birlikte III. Innocentius ise Bulgarları papalık iradesine alarak onları Haçlı Seferlerinde kullanmayı düşünmüştür. Neticede iki taraf arasında yaklaşık yedi yıl süren müzakerelerde Kaloyan 8 Kasım 1204'te "*Rex totius Bulgarie et Vlachie*" (Tüm Bulgaristan ve Ulahya'nın Kralı) olarak kabul edilmiştir.³² III. Innocentius'un plânları ise Bulgarlar ve Macarlar arasındaki mücadeleler ve 1204'te İstanbul'un Haçlılar tarafından zapt edilmesi sebebiyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır.³³ Öte yandan İstanbul Latin İmparatorluğu ve II. Bulgar Krallığı arasında yoğun bir mücadele dönemi başlamıştır.

Aslında Şubat 1204'te Haçlılar henüz İstanbul önlerindeyken Bulgar Kralı Kaloyan, Latinlerle temas kurarak onlara 100.000 kişiden müteşekkil bir orduyla yardım teklifinde bulunmuştur. Dönemin şartları dikkate alındığında rakam mübalağalı olsa da burada önemli olan husus Bulgarların Latinlere bakış açısidir. Kaloyan'ın Haçlılara bu teklifindeki maksat düşünüldüğünde öncelikli hedefi papayı memnun etmek istemiş olabilir. Öte yandan Kaloyan'ın sulh müzakeresi yapmak için gayret sarf etmesi yeni komşularıyla iyi geçinmek ve belki de Trakya'nın bir bölümünü müştereken paylaşmayı istemek şeklinde de yorumlanabilir. Bununla birlikte Kaloyan'ın barışçıl yaklaşımı Latinler nezdinde olumsuz karşılanmıştır. Latinler, Kaloyan'ı kendileriyle eşit görmeyerek onu sabık Bizans İmparatorluğu topraklarını gasp etmekle suçlamışlardır.³⁴

13 Nisan 1204'te İstanbul'u ele geçiren Latinler aynı yılın Ekim ayına kadar imparatorluğun dâhilî sorunları ve toprak paylaşımı gibi hususları çözüme kavuşturdu. Bu tarihten sonra ise imparatorluğun doğu ve batı sınırlarına askerî harekâtlar gerçekleştirildi (1204 sonları). Böylece II. Bulgar Krallığı ile Latinler arasındaki ilk sıcak temaslar başladı. İmparatorluğun batısında ivedilikle harekete geçen isim Boniface de Montferrat oldu.³⁵ Akabinde İmparator I. Baudouin'nin, Renier de Trit'e *fief* olarak verdiği Philippopolis (Filibe) şehri ele geçirilirken, Trakya bölgesinde Hadrianapolis (Edirne), Didymoteikhon (Dimetoka)³⁶ dâhil geniş bir alan Latinler tarafından zapt edildi (1204 sonları ve 1205 başları).³⁷

Müteâkiben yukarıda zikredilen bölgelerde yaşayan Bizanslılar, başkentlerini ele geçiren ve şehirde büyük bir kıyım gerçekleştiren Latinlere karşı bir isyan girişiminde bulundu.

32 Papa III. Innocentius ile Kaloyan arasındaki 1199-1204 yılları arasındaki mektuplaşmalar için bkz. A. Madgearu, *The Asanids*, s. 119-136; Ivan Dujcev, "Innocentii PP. III Epistolae Ad Bulgariae Historiam Spectantes", *Софийски университет (Sofya Üniversitesi)*, 38, sayı 3, (1942), s. 21-51; Francesco Dall'Aglia, "Rex or Imperator? Kalojan's Royal Title in the Correspondence with Innocent III", *Studia Ceranea*, 9, (2019), s. 171-185.

33 Anonymous, *Gesta Innocentii*, s. xxxii. Krş. A. Madgearu, *The Asanids*, s. 125.

34 Robert de Clari, 86-87; Niketas Khoniates, s. 194. Krş. Nikolay Oвчаров, *Цар Калоян Пълководецът*, Sofya: 2017, s 51; A. Madgearu, *The Asanids*, s. 139-140.

35 Boniface'in gerçekleştirdiği askerî harekâtlar ve ele geçirdiği bölgeler için bkz. Niketas Khoniates, s. 181-182. Krş. J. Longnon, *L'Empire Latin*, s. 70-76; Geyik, İstanbul Latin İmparatorluğu, s. 104-105.

36 Dimetoka: Meriç Nehri'nin bir kolu olan Erythropotamos kıyısında bir Trakya şehri. Peter Soustal, *Tabula Imperii Byzantini: Thracien*, 6, Wien: 1991, s. 240-244.

37 Villheardouin, s. 93 vd.

Gerçekleşen bu başkaldırının zamanlaması ise mânîdardı. Zîra Latinler imparatorluğun doğu ile batısına ordularını sevk etmiş ve imparatorluk kuvvetleri muhtelif yerlerde bölünmüştü. Bununla birlikte imparatorluğun mühim baronlarından Kont Hugh de St. Pol ölmüş ve onun kontrolünde olan Dimetoka şehrinde bir otorite boşluğu meydana gelmişti. Belirtmekte fayda bulunmaktadır ki, Bizanslıların istikbaldeki isyan girişimi de Dimetoka merkezli başlamıştır. Bizanslıların önde gelenleri bölgedeki önemli bir güç olan Bulgar Kralı Kaloyan'a elçiler göndererek kendisini imparator olarak tanıyabileceklerini, buna karşılık Latinleri bertaraf etmelerine yardımcı olmasını istediklerini belirtmişlerdir.³⁸

Böylece merkezi Dimetoka olan ve Edirne, Filibe, Arcadiopolis (Lüleburgaz) gibi diğer Trakya şehirlerinde de hissedilen Latin karşıtı büyük bir isyan başladı; birçok Latin askeri katledilirken, *Partitio* antlaşmasıyla bölgeye yerleşen Latinler Tzuroulon (Çorlu) civarına kadar çekilmek zorunda kaldılar. Ayaklanma haberi I. Baudouin'e ulaşınca imparatorluğun önde gelenlerinin katılımıyla bir meclis toplandı. Burada alınan karara göre Latinler imparatorluğun doğusundaki toprakların zaptı için görevlendirdiği tüm askerî birlikleri süratle batıdaki isyanı bastırmak üzere geri çağırdı. I. Baudouin ise Geoffroi de Villehardouin ve Manasses de l'Isle kumandasında 80 şövalyeden müteşekkil bir öncü birliği Çorlu'ya sevk etti. Bahsi geçen öncü kıtalar Lüleburgaz, Bulgarophygon (Babaeski) ve Nikitza'daki³⁹ Bizanslıları geri çekilmeye mecbur bırakarak bölgede hâkimiyet kurdular. Akabinde Anadolu'dan İstanbul'a ulaşan bazı kuvvetlerle birlikte İmparator I. Baudouin toplam 140 kadar şövalyeyle İstanbul'dan ayrılarak Nikitza'daki Villehardouin'nin birlikleriyle buluştu (Mart 1205). Latin müşterek kuvvetleri Edirne'yi muhasara etmek için plânlar yaptıktan sonra 29 Mart 1205 tarihinde surlarına Bulgar flamalarının çekildiği Edirne'ye ulaştı.⁴⁰

Latin orduları üç cepheden yaklaşık iki hafta boyunca muhtelif kuşatma aletleri ve lağım-lar kazmak sûretiyle şehri kuşattılsa da Edirne'nin müstahkem surlarını aşmaya muvaffak olamadılar. Öte yandan Kaloyan ise Edirne'deki Bizanslılara destek olmak ve Latinlerin muhasarasını kaldırmak amacıyla Bulgarlar, Ulahlar (Valakh) ve Kumanlardan oluşan 14.000 kişilik ordusuyla⁴¹ 13 Nisan 1205'te kente ulaştı.⁴² Böylece Bulgar Kralı Kaloyan'ın I. Trakya Seferi fiilen başladı. Bulgarların, Latin ordusuyla ilgili mâlûmat edinmek maksadıyla ordusundan bir kıta Kuman süvarisini keşif amacıyla göndermesiyle birlikte Latinler ve Bulgarlar arasında direkt temas başlamış oldu. Latinler, Kaloyan'ın sevk ettiği öncü kuvvetler karşısında telaşa kapılmış hâlde onları bir süre takip ettiler. Fakat ok-yay kullanma hususunda marifetli olan Bulgar orduları Latinleri kamplarından uzaklaştırdı ve onları geri dönüş yolunda mütemâdiyen

38 Villehardouin, s. 100; Niketas Khoniates, s. 194. Krş. A. Madgearu, *The Asanids*, s. 145; N. Ovcarov, *Цар Калоян*, s. 52.

39 Günümüzde Edirne mevkiinde Havsa ilçesi. Bkz. P. Soustal, *TIB: Thrakien*, s. 374-375.

40 Villehardouin, s. 100-104. Krş. A. Madgearu, *The Asanids*, s. 144-147; N. Ovcarov, *Цар Калоян*, s. 54-56.

41 Veselin Ignatov'a göre 40.000'i Bulgar, 14.000'i İskit süvarilerinden müteşekkil, toplamda 54.000 kişilik bir ordu. Bkz. Veselin Ignatov, *Цар Калоян Ромеоубиеца (1197-1207)*, Sofya: 2019, s. 55-56.

42 Villehardouin, s. 105-106; Niketas Khoniates, s. 196-197.

taciz ettilerse de Latinler büyük zâyiat vermeden kamplarına geri dönmeyi başardılar. Ertesi gün (14 Nisan 1205) ise asıl büyük muharebe vuku buldu. Bulgar ordularından özellikle Kuman kıtalarının başında bulunan Kotzas (Kozas) adlı kumandanın birlikleri yeniden Latinlere karşı saldırı başlattı. I. Baudouin tarafından Bulgar ordularının hücumları karşısında ihtiyatlı olunması hususunda ikaz edilmelerine rağmen başta Louis de Blois olmak üzere birçok Latin şövalyesi kamplarından ayrılarak Kuman ordularını iki fersah boyunca takip ettiler. Ardından şövalyelerini böylesine şiddetli bir muharebede yalnız bırakmak istemeyen I. Baudouin, Louis de Blois'ı takibe koyuldu. Neticede Bulgar orduları tarafından pusuya düşürülen Latinler çetin bir mücadele vermelerine rağmen ağır bir şekilde bozguna uğrattıldılar. Nitekim Edirne Savaşı'nda Latin İmparatorluğu'nun kuruluşunda etkin olan pek çok mühim şahsiyet maktul düşerken,⁴³ İmparator I. Baudouin ise Bulgar Kralı Kaloyan tarafından esir edildi.⁴⁴

İmparator I. Baudouin'nin akıbetiyle ilgili genel görüş imparatorun savaş alanında esir düştüğü, ardından II. Bulgar Krallığı'nın başkenti Tırnova'da hapsedildiği ve daha sonra muhtelif sebeplerden ötürü öldüğü şeklindedir. Bununla birlikte bahsi geçen konuya dâir çağdaş kaynaklar farklı rivayetlerde bulunmaktadır. Niketas Khoniates'e göre: "... İskit savaşında esir edilip zincire vuruldu ve uzun süre Ternovos'da (Tırnova) kapatıldı. Aspietes'in taraf değiştirmesi yüzünden Ioannitsa (Kaloyan) Latinlere karşı çok büyük kızgınlık duydu. Bu kızgınlığı gittikçe arttı ve adeta onu deli etti. Bu sebepten talihsiz adamı hapishaneden çıkarttı ve ayaklarının dizlerinin altından, ellerinin dirseklerinden koparılmasını emretti. Sonra onu baş aşağı bir uçuruma attırdı. Baudouin'in ölümle savaşı üç gün sürdü. Üç gün orada hayatı acılar içinde ve sefil bir halde bitene kadar kuşlara yem oldu."⁴⁵ Villehardouin de Niketas'a paralel olarak imparatorun savaş alanında hayattayken ele geçirildiğini zikreder: "Asla kaçmayı düşünmeyen İmparator Baudouin ve Kont Louis savaş alanında kaldılar; İmparator Baudouin canlı yakalandı, Kont Louis ise öldürüldü."⁴⁶ Robert de Clari de imparatorun savaş alanında kaybedildiğini ve akıbetinin bilinmediğini aktarır: "İmparator kaybolmuştu ve başına ne geldiği asla bilinemedik."⁴⁷ Mora Kroniği ise diğer müelliflerden farklı olarak imparatorun savaş meydanında maktul düştüğünü bildirir: "...imparatoru ve bütün ordusunu öldürdüler."⁴⁸ Edirne Savaşı'yla çağdaş olmasa da tutarlı bilgileriyle bilinen Akropolites ise imparatorun esir düştüğünü ve ardından Kaloyan tarafından acımasız bir şekilde öldürüldüğünü zikreder: "...İmparator Baudouin'in kendisi dahi tutsak edildi ve zincire vurulup Bulgarların hükümdarı İvan'ın (Kaloyan)

43 Louis de Blois, Etienne du Perche, Renaud de Montmirail, Matthieu de Wallincourt, Robert de Ronsoi, Jean de Friaize, Gautier de Neuilly, Ferri d'Yerres ve kardeşi, Eustache de Heumont, Baudouin de Neuville, Pierre de Bethleem bu isimlerin başında gelmektedir. Bkz. Villehardouin, s. 107.

44 Edirne Savaşı'yla ilgili detaylı bilgi için bkz. Villehardouin, s. 104-107; Robert de Clari, s. 125; Niketas Khoniates, s. 197-198. Krş. A. Madgearu, *The Asanids*, s. 147-148; N. Овчаров, *Цар Калоян*, s. 57-73; V. Ignatov, *Цар Калоян*, s. 55-56.

45 Niketas Khoniates, s. 231.

46 Villehardouin, s. 107.

47 Robert de Clari, s. 125-126.

48 *The Chronicle of Morea*, İng. çev. Harold E. Lurier, New York: 1964, s. 100.

huzuruna götürüldü. Denir ki onu öldürmelerinden sonra kafatasının içini bırakmışlar, dışını bezemişler ve Barbar bunu şarap çanağı olarak kullanmış."⁴⁹

Edirne Savaşı'nın kaybedilmesinde Latinlerin yanlış politikaları da en az diğer etkenler kadar önemlidir. Villehardouin muharebeyi detaylı bir şekilde kaleme alırken verdiği anekdotlarla batı tarzı şövalyelik anlayışının doğudaki sonuçlarını açıkça ortaya koymuştur. Bu duruma emsal olarak Villehardouin'nin eserinin ilgili kısmında Louis de Blois'nin ölümüyle ilgili ağır yaralanmasına rağmen savaş meydanını terk etmediği ve imparatoru yalnız bırakmaktan utanç duyacağını haykırdığı kaydedilmiştir. Bunun dışında İmparator I. Baudouin'nin de muharebenin ön saflarında kendi şövalyeleriyle birlikte sebatkâr bir mücadele verdiğinin aktarılması doğudaki savaş alanlarında ender görülen vakalardır.⁵⁰ Bir diğer husus Bulgar orduları dâhilinde bulunan Kumanların savaş taktiklerinin Latinler tarafından hafife alınmasıdır. Burada Mora Kroniği'nin Grekçe versiyonundaki nakiller önemlidir. Zikredilen esere göre Edirne şehrinin "archonu" (valisi),⁵¹ İmparator Baudouin'i Kumanların savaş teknikleri konusunda ikaz etmiş fakat I. Baudouin bu uyarıyı dikkate almamıştır.⁵²

Nisan 1205'teki bozgunun ardından dağılma emareleri gösteren Latinler, Enrico Dandolo, Geoffroi de Villehardouin ve Manasses de l'Isle'nin gayretleriyle bir arada kalabildiler. Ricat esnasında ise Anadolu'dan bölgeye hareket eden Pierre de Bracieux ve Payen d'Irleans'ın birlikleriyle Villehardouin'nin öncülüğünü yaptığı Latinler Pamphylos⁵³ civarında birleşerek Rodosto'da (Tekirdağ) kamp kurdular (16 Nisan 1205).⁵⁴ Öte yandan imparatorluğun Anadolu tarafından çağırılan birliklerden birisi de İmparator I. Baudouin'nin kardeşi Henri idi. O, Edremit dolaylarında Bizanslılar ile sürdürdüğü mücadeleyi ivedilikle sonlandırarak Çanakkale Boğazı'ndan geçmiş ve Trakya'ya ulaşmıştı. Güzergâh üzerinde yerel Bizanslılardan Edirne Savaşı'nın akıbetini öğrenen Henri, Tekirdağ'a yönelerek Latin kuvvetleriyle birleşti ve burada "imparatorluk nâibi" olarak vazîfelendirildi.⁵⁵

Neticede Edirne Savaşı, İstanbul Latin İmparatorluğu açısından ağır sonuçlar ortaya çıkardı. İlk olarak savaşın kaybedilmesiyle Trakya'daki birçok mahâl Latin kontrolünden çıkarken, Latinler bölgede yerel Bizanslılar ve Bulgarlar olmak üzere iki mühim düşmanla mücadele etmek zorunda kaldılar. Öte yandan Edirne Savaşı'nda başta İmparator I. Baudou-

49 Bkz. Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, çev. Bilge Umar, İstanbul: 2008, s. 34. Ayrıca bkz. Albericus, Baudouin'nin Kaloyan'ın eşinin entrikaları neticesinde öldürüldüğünü belirtir ("Alberic", s. 307-308). Ernoul'a göre ise Baudouin'nin esaretten kurtulmuş olma ihtimali vardır. Bkz. Ernoul, *Ernoul Kroniği (Haçlı Seferleri Tarihi)*, çev. Ahmet Deniz Altunbaş, İstanbul: 2019, s. 281. Krş. Arsene Cahour, *Baudouin de Constantinople: chronique de Belgique et de France en 1225*, Tournai: 1850, s. 64; Geyik, İstanbul Latin İmparatorluğu, s. 108 (dipnot: 487).

50 Villehardouin, s. 106-107.

51 A. Kazhdan, "Archon", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 1, New York & Oxford: Oxford University Press, 1991, s. 160.

52 *The Chronicle of Morea*, s. 99-100.

53 Modern Edirne/Uzunköprü. Andreas Külzer, *Tabula Imperii Byzantini: Ostthrakien (Europe)*, 12, Wien: 2008, s. 560-562

54 Villehardouin, s. 109-111.

55 Villehardouin, s. 113-114.

in ve diğer önemli baronların maktul düşmesi İstanbul'daki Latinler nezdinde korku ve panik havası yarattı. Ernoul'un kayıtları şehirdeki müphem durumu anlamak açısından önem arz etmektedir: "İmparatorun, Kont Louis'nin ve diğer şövalyelerin öldüğü, Edirne'deki kuşatmayı kaldıran ordudan kalanların akıbetinin bilinmediği haberi Konstantinopolis'e ulaşınca şehre büyük bir teessür ve huzursuzluk hâkim oldu... O sırada Konstantinopolis'te bulunan her Latin'e karşılık 100 Grek vardı ve bunlar ülkeyi onlardan iyi biliyorlardı."⁵⁶ Villehardouin'in aktarımına göre ise bu sıralarda 7.000 kişi orduyu terk etmeye çalışmıştır.⁵⁷ İçtimâî sorunların dışında savaşın kaybedilmesinin hâricî neticeleri de olmuştur. İmparatorluğun doğu topraklarının zaptıyla görevlendirilen Latinlerin ivedilikle İstanbul'a çağrılmaları Anadolu'daki Latin varlığını Pegai⁵⁸ kenti dışında sonlandırmıştır. Bu durum ise bölgede Bizans İmparatorluğu'nun en büyük mirasçısı olan Theodoros Laskaris'in (ö. 1222) kuvvetlenmesine ve rakiplerini ortadan kaldırmasına olanak sağlamıştır.

Henri de Flandre'nin nâip olarak seçilmesi İstanbul Latin İmparatorluğu için yeni bir dönemin başlangıcı oldu. İmparatorluğun tüm sorumluluğunu üstlendiğinde henüz 28 yaşında olan Henri enerjik, hırslı ve ordu içerisinde saygı duyulan bir şahsiyetti.⁵⁹ Nitekim Latin İmparatorluğu'nun en meşakkatli döneminde idâreyi ele aldığı devletin batısında neredeyse İstanbul sınırlarına kadar ulaşan Bulgarlar, doğusunda ise gittikçe kudretini artırmaya başlayan Theodoros Laskaris vardı.

Nâip Henri'nin ilk icrâatı İstanbul'a döndüğünde Papa III. Innocentius'a, Fransa ve Flandre'ye İstanbul Latin İmparatorluğu'nun içine düştüğü müşkül durumu bildirmek üzere haberciler göndermek oldu (Mayıs 1205).⁶⁰ Bu sıralarda Kaloyan ise Bulgarlar ve Ulahlardan müteşekkil ordusuyla⁶¹ Selânîk'in zaptı için kilit noktalardan birisi olan Serez mevkiini ihâta etmek için hazır-

56 Ernoul, s. 280.

57 Villehardouin, s. 112-113.

58 Biga, Karabiga. Bkz. Clive Foss, "Pegai", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 3, New York & Oxford: Oxford University Press, 1991, s. 1615-1616.

59 F. V. Tricht, "La Gloire de l'Empire: L'idée Imperiale de Henri de Flandre-Hainaut, Deuxieme Empereur Latin de Constantinople (1206-1216)", *Byzantion*, 70, sayı 1, (2000), s. 211-212.

60 Henri, Papa III. Innocentius'a gönderdiği mektupta bilhassa Latinlerin Edirne'de uğradıkları felaketi anlatmış ve İmparator I. Baudouin'nin esir edildiğinden bahsetmiştir. Bununla birlikte aynı mektupta batıdan destek beklediklerini de iletmıştır. Bkz. I. Dujcev, "Innocentii PP. III", s. 70-73. Krş. Anonymous, *Gesta Innocentii*, s. 197-199. Bu noktadan sonra İstanbul Latin İmparatorluğu ve II. Bulgar Krallığı arasındaki münasebetlere Papa III. Innocentius da dâhil olmuştur. Nitekim papa, Bulgar Kralı Kaloyan'a gönderdiği bir mektupta batıdan büyük bir ordunun bölgeye yaklaşmakta olduğunu belirterek Kaloyan'ı tehdit etmiş ve imparatorun serbest bırakılmasını, Latinlerle barış müzakerelerinin yapılmasını teklif etmiştir. Bkz. *Innocentii III Romani Pontificis Opera Omnia*, Patrologiae Cursus Completus: Series Latina, ed. Jacques-Paul Migne, 215, Parisii: 1891, sütun 705-706 (CXXIX). Krş. Anonymous, *Gesta Innocentii*, s. 200-201; I. Dujcev, "Innocentii PP. III", s. 69-70. Kaloyan ise muhtemelen 1205 yılı sonları ya da 1206'nın başlarında Papa III. Innocentius'a gönderdiği bir mektupta Latinlerle iş birliği yapmak istediğini fakat onların bunu büyük bir kibirle teklifini reddettiklerini belirtirken, imparatoru serbest bırakmasının mümkün olmadığını zîra onun öldüğünü aktarmıştır. Anonymous, *Gesta Innocentii*, s. 201-202. Krş. A. Madgearu, *The Asanids*, s. 151-152.

61 Kumanlar sıcak havaların etkisiyle Kaloyan'ın ordularından ayrılarak ülkelerine dönmüşlerdi. Bkz. Villehardouin, s. 115-116.

lıklar yaptı (29 Mayıs 1205). Boniface de Montferrat'ın sahip olduğu şehrin müdâfaasına Hugues de Colemi ve Guillaume d'Arles bırakılmıştı. Kısa bir süre sonra şehir Bulgar orduları tarafından muhasara edildi ve Serez'in müdâfaasını üstlenen Hugues de Colemi öldürüldü. Akabinde şehir halkı canlarının başışlanması karşılığında Kaloyan'a teslim olduysa da Bulgarlar kente girdikten sonra halkı esir aldı ve birçoğunu öldürttüler.⁶² Serez'in düşüşünü Veria (Karaferye),⁶³ Moglena⁶⁴ ve Filibe gibi şehirler takip etti. Bilhassa Filibe'nin yıkılışı Latinler açısından büyük trajedi oldu. Bu kentin hâkimi olan Renier de Trit şehri terk ederek Stenimakos'a⁶⁵ sığındı ve burada 13 ay mahsur kaldı.⁶⁶ Böylece Kaloyan 1205 yazına kadar Batı Trakya'da birçok bölgeyi ilhak ederek mezkûr bölgelerin yerli halkı olan Bizanslıları esir aldı veya öldürttü.

Buna mukabil Nâip Henri, Bulgarların Trakya'nın diğer bölgelerine askerî harekâtlar düzenlemekle meşgul olmasını fırsat bilerek ivedilikle Çorlu, Lüleburgaz, Vize, Keşan ve Apros'u⁶⁷ yeniden ele geçirdi, Edirne şehrini kuşattı ve Dimetoka civarlarına yağma akınları düzenledi (Haziran 1205). Ele geçirilen bölgeler İstanbul Latin İmparatorluğu'nun Trakya sınırındaki ileri karakolları görevini üstlendi. Bu amaçla Keşan garnizonunun müdâfaasına Thierry de Loos ve Thierry de Tenremonde, Vize'nin savunmasına Anseau de Cayeux, Apros'a ise Bizanslı bir komutan olan Theodoros Branas⁶⁸ tayin edildi. Ardından Nâip Henri 1205 Ekim'inde İstanbul'a döndü.⁶⁹

Kaloyan, I. Trakya Seferi'nde bölgedeki birçok şehri zapt ederken, Lâtinlere büyük bir darbe vurmuştur. Bununla birlikte Kaloyan'ın gazabı sadece Latinlere karşı olmamış, Bizanslıların da kılıçtan geçirilmesiyle neticelenmiştir. Bu durum Latinler karşısında Kaloyan'dan yardım isteyen Bizanslıların hatalarını fark etmelerine ve zamanla İstanbul Latin İmparatorluğu'yla iyi ilişkiler kurmalarına sebep olmuştur. Öte yandan söz konusu değişimin sadece Bizanslılar nezdinde gerçekleştiğini söylemek doğru olmaz. Zîra Nâip Henri, kardeşi sabık İmparator I. Baudouin'den farklı olarak bir denge politikası takip etmiş ve Latinlerin bölgedeki varlıklarının devam etmesinde Bizanslılar ile iyi ilişkiler kurmanın esas olduğunu fark etmiştir. Bu yüzden ki Apros'un müdâfaasına Bizanslı bir soylu olan Theodoros Branas getirilmiştir.

62 Bkz. Villehardouin, s. 115-117; Niketas Khoniates, s. 200-201. Krş. John V. A. Fine, *The Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, Michigan: 1994, s. 84; A. Madgearu, *The Asanids*, s. 157-158.

63 Timothy E. Gregory ve Nancy Patterson Sevcenko, "Berroia in Macedonia", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, I, New York & Oxford: Oxford University Press, 1991, s. 283-284.

64 Makedonya'nın güneyinde, bugün Yunanistan sınırlarına dâhil olan bir bölge. A. Kazhdan, "Moglena", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 2, New York & Oxford: Oxford University Press, 1991, s. 1389.

65 Bugünkü Asenovgrad. Filibe'nin 20 km. kadar güneyinde bir şehir. P. Soustal, *TIB: Thrakien*, s. 460-461.

66 Filibe'nin ilhakiyla ilgili söz alan Villehardouin'in ifâdesi şöyledir: "Böylece Konstantinopolis İmparatorluğu'nun en güzel üç kentinden biri olan soylu Philippopolis yok oldu". Tafsillâtı bilgi için bkz. Villehardouin, s. 117-120; Niketas Khoniates, s. 200-212. Krş. J. Longnon, *L'Empire Latin*, s. 82; A. Madgearu, *The Asanids*, s. 157-160; N. Ovçarova, *Цар Калоян*, s.73-82.

67 Bugün Tekirdağ'a bağlı Kermayan ve Malkara ilçeleri civarında bir yer. A. Külzer, *TIB: Ostthrakien*, s. 255-259.

68 1204'ten sonra Latin İmparatorluğu'nun hâkimiyetini kabul eden Bizanslılardan birisidir. Bkz. A. Kazhdan, "Branas", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 1, New York & Oxford: Oxford University Press, 1991, s. 319-320.

69 Bkz. Villehardouin, s. 120.

Kaloyan'ın Trakya'ya ikinci askerî harekâtı Ocak 1206 ortalarında başladı. Villehardouin'e göre Edirne ve Dimetoka'daki Bizanslılara destek maksadıyla,⁷⁰ Niketas Khoniates'e göre ise Bizanslılara saldırmak amacıyla⁷¹ II. Trakya Seferi'ne çıkan Kaloyan'ın ilk hedefi 30 Ocak 1206'da Bulgar sınırında yağma akınlarında bulunan Thierry de Tenremonde'nin müdâfaa ettiği Keşan oldu. Kumanlardan ve Ulahlardan oluşan takribi 7.000 kişilik ordusuyla Kaloyan, Latinleri ağır bir mağlubiyete uğrattı. Şehrin hâkimi Thierry de Tenremonde dâhil olmak üzere 120 şövalyenin çoğu savaş alanında maktul düşerken, sadece 10 kadar şövalye sağ kurtularak Keşan'ı terk etti ve Tekirdağ'a ulaştı.⁷²

II. Trakya Seferi'ni müteâkiben Lüleburgaz, Apros, Tekirdağ, Panedor, Daonion,⁷³ Çorlu ve Athyras⁷⁴ gibi birçok bölge Nisan 1206'ya kadar sırayla Kaloyan'ın hücumları karşısında düştü. Trakya'da Latin tahakkümünde sadece Vize ve Silivri çevresi kaldı.⁷⁵ Zapt ettiği bütün yerlerde sadece Latinleri değil, Bizanslı ahaliyi de kılıçtan geçiren Kaloyan'ın sıradaki hedefi Trakya'nın iki mühim mevkii Dimetoka ve Edirne idi. 1206 Haziran'ında 40.000 kişilik Bulgar ordusu Dimetoka'yı kuşattı. Bu sırada ilginç bir hâdise vuku buldu: Dimetoka halkı Kaloyan'ın kenti ele geçirdiği takdirde kendilerine uygulayacağı korkunç şiddetten çekinerek Theodoros Branas vasıtasıyla Nâip Henri ile temas kurdu ve şehrin yardımına geldiği takdirde Henri'ye Edirne ve Dimetoka mevkilerini vermeyi taahhüt etti. Kaloyan'ın acımasız siyaseti nihayetinde Bizanslılar ile Latinleri birbirlerine yakınlaştırdı. Henri, Bizanslıların teklifini kabul etti ve ordusunun başında İstanbul'dan yola çıkarak Edirne'de kamp kurdu (28 Haziran 1206). Henri'nin yaklaştığını haber alan Kaloyan ise Bizanslılar ile ittifak kuran Latinlere karşı savaşa girmedi ve ülkesine döndü.⁷⁶

Nâip Henri, Kaloyan'ın bölgeden çekilişinin akabinde Bulgar sınırları dâhilindeki topraklara askerî harekâtlar düzenledi. Bu minvalde yaklaşık 13 aydır Stenimakos'ta mahsur kalan Renier de Trit kurtarıldı. Latinler tarafından özgürlüğüne kavuşturulan Renier, İmparator I. Baudouin'nin ölüm haberini Henri ve diğer şövalyelerle paylaştı. Sabık imparatorun ölümünün teyidinin ardından Henri, taç giymek üzere İstanbul'a doğru yola koyulurken Trakya'daki Latin İmparatorluğu'na ait toprakların müdâfaası Theodoros Branas'a bırakıldı.⁷⁷

70 Villehardouin, s. 121.

71 Niketas Khoniates, s. 212.

72 Villehardouin, s. 121-122; Niketas Khoniates, s. 212-213. Krş. J. Longnon, *L'Empire Latin*, s. 84-85. Nâip Henri'nin papaya gönderdiği bir mektupta Bulgarların Keşan kuşatmasıyla ilgili detaylı bilgiler aktarılmıştır. Bahsi geçen risalenin İngilizce tercümesinin yer aldığı bir eserin müellifi bu mektubun telifini 1205 yılının sonlarına tarihlendirmektedir (Anonymous, *Gesta Innocentii*, s. 199-200). Fakat bu gerçekçi görünmemektedir. Zira Thierry de Tenremonde'nin 30 Ocak 1206 senesine kadar yaşadığı Villehardouin'nin kayıtlarında sabittir. Öte yandan Benjamin Hendricks'in bir makalesinde Henri'nin yukarıda zikredilen mektubunun Şubat 1206 tarihli olabileceğine de değinilmiştir. Bkz. Benjamin Hendricks, "Regestes des Empereurs Latins de Constantinople (1204-1261/1272)", *Byzantina*, 14, (1988), s. 45.

73 Silivri yakınlarında Kınalıköprü mevkisi. Bkz. A. Külzer, *TIB: Ostthrakien*, s. 321-322.

74 Modern Büyükçekmece. Bkz. A. Külzer, *TIB: Ostthrakien*, s. 270-273.

75 Villehardouin, s. 123-126; Niketas Khoniates, s. 213-216. Krş. J. Longnon, *L'Empire Latin*, s. 85; N. Ovçarova, *Цар Калоян*, s. 83-92.

76 Villehardouin, s. 126-130; Niketas Khoniates, s. 213-218. Krş. J. V. A. Fine, *The Late Medieval Balkans*, s. 84-86; A. Madgearu, *The Asanids*, s. 162-164.

77 Villehardouin, s. 130-132.

20 Ağustos 1206 tarihinde Henri, Ayasofya Kilisesi'nde taç giydi ve İstanbul Latin İmparatorluğu'nun ikinci imparatoru oldu. I. Baudouin'nin Mayıs 1204'teki taç giyme töreninin ardından yalnızca iki yıl geçmesine rağmen o dönem seremonide bulunan beş kişi Henri'nin taç giyme ritüelinde yoktu. Boniface de Montferrat Selânik'i korumakla meşgulken, Baudouin, Enrico Dandolo, Hugh de St. Pol ve Louis de Blois maktul düşmüşlerdi. Bu durum İstanbul Latin İmparatorluğu'nun kuruluşundan itibaren ne kadar meşakkatli bir dönemden geçtiğini gösterir niteliktedir.⁷⁸

Öte yandan Trakya'daki hareketlilik devam etmekteydi. Kaloyan, Henri'nin bölgeden ayrılışını haber aldığı anda ivedilikle yeni bir harekât başlattı. İlk hedef Theodoros Branas'ın hâkim olduğu Dimetoka oldu. Şehir, Kaloyan'ın şiddetli muhasarası karşısında düştü. Ardından Edirne halkı İmparator Henri'ye haber göndererek yardım talep etti. Bunun üzerine imparator, Edirne'ye doğru yola çıktıysa da Kaloyan öncülüğünde Bulgar ordusu geri çekildi.⁷⁹ Henri ise Bulgar ordularını dört gün boyunca takip ederek Beroe (eski Zağra) şehrine kadar ilerledi. Bahsi geçen mahâle yakın bir bölgede Bizanslılarla desteklenmiş Latin birlikleriyle Bulgar kıtaları arasında bir savaş vuku buldu. Muharebe Latinlerin zaferiyle sonuçlanırken bolca gânimetle birlikte Bulgarların Dimetoka kuşatması sırasında ele geçirdiği esirler Latinler tarafından geri alınarak serbest bırakıldı ve İmparator Henri 1 Kasım 1206'da İstanbul'a geri döndü.⁸⁰

Henri, imparatorluğun batısındaki durumu nispeten yoluna koymuş vaziyetteydi. Zîra Latinler artık Bulgar topraklarına akınlar düzenleyebilecek güçte idiler, diğer yandan bölgedeki Bizanslılar ile de Kaloyan'a karşı ittifak tesis etmişlerdi. Tüm bu gelişmeler Henri'nin artık imparatorluğun doğusunda Theodoros Laskaris ile mücadeleye yoğunlaşmasına olanak sağladı.⁸¹ Fakat bu durum pek uzun sürmedi Latin ordularının topyekûn Anadolu'ya ilerleyişini Kaloyan'a bildiren Theodoros Laskaris, Bulgarları Trakya'ya yeni bir akın düzenlemeye teşvik etti. Mart 1207'de Kaloyan'ın batıdan harekete geçerek Trakya üzerine sefere çıkmasıyla İstanbul Latin İmparatorluğu bir kez daha hem batıdan hem de doğudan Laskaris'in faaliyetleriyle kısıpaca alındı. İlk olarak Theodoros Laskaris'i geri püskürten Henri, akabinde ivedilikle Edirne'yi kuşatan Bulgarların üzerine hareket etti (Nisan 1207). Bulgar ordularında bulunan Kumanlar, bölgede yağmaladıkları şehirlerden elde ettikleri gânimetleri yeterli bularak ordudan ayrıldıkları için Kaloyan, Kumanların yardımı olmaksızın Latinlerle savaşmayı göze alamayarak Edirne kuşatmasını kaldırdı ve ülkesine döndü.⁸²

78 J. Longnon, *L'Empire Latin*, s. 89.

79 Villehardouin, s. 132.

80 Villehardouin, s. 132-134; Niketas Khoniates, s. 235-236. Krş. A. Madgearu, *The Asanids*, s. 164-165; N. Ovçarov, *Цар Калоян*, s. 92-99.

81 Anadolu'da İstanbul Latin İmparatorluğu ile İznik Bizans Devleti mücadelesi için bkz. Koçuk, İznik Bizans Devleti, s. 68-81; Geyik, İstanbul Latin İmparatorluğu, s. 144 vd.

82 Bkz. Villehardouin, s. 135-142. Krş. A. Madgearu, *The Asanids*, s. 165; Geyik, İstanbul Latin İmparatorluğu, s. 121-122.

Kaloyan'ın Edirne'de gerçekleştirdiği tahribatı idrak eden Henri intikam maksadıyla Bulgar topraklarına dört gün boyunca akınlar düzenleyerek büyük miktarda gânimet elde etti.⁸³ Akabinde I. Baudouin'nin aksine Boniface de Montferrat ile iyi ilişkiler kuran ve onun kızıyla evlenen Henri, Mosynopolis'te⁸⁴ Boniface ile görüşerek Bulgarlara karşı ortak bir harekât plânlamasında bulunduysa da Boniface Eylül 1207'de Bulgarlarla giriştiği bir mücadelede öldü.⁸⁵ Selânik'te Latin hâkimiyetinin kurulmasından beri bölgede hak iddia eden Kaloyan ise Boniface'in ölümünü fırsat bilerek Selânik'i kuşattı. Muhasaranın devam ettiği sıralarda ise Kaloyan kendi çadırında ani bir şekilde öldü (Ekim 1207).⁸⁶

Sonuç

1204-1207 yılları arasında İstanbul Latin İmparatorluğu ve Kaloyan yönetimindeki II. Bulgar Krallığı münasebetlerinin doğrudan ve dolaylı olarak İstanbul'daki Latinler açısından külfetli neticeleri olmuştur. İlk olarak 1205 senesinde Edirne önlerinde başlayan askerî temaslar bölgede Bizanslı-Bulgar ittifakı sebebiyle Latinlerin ağır bir şekilde bozguna uğraması ve hatta İmparator I. Baudouin'nin esir edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu durum İstanbul Latin İmparatorluğu'nun henüz kuruluş safhasında dağılma tehdidiyle karşılaşmasına neden olmuş, dahası Anadolu'daki Latin ordularının batıdan gelen Bulgar tehlikesi karşısında bölgeyi terk ederek Trakya'ya yönelmesi Anadolu'daki Latin yayılmasını geciktirdiği gibi, İznik Bizans Devleti'nin kuruluşuna da zemin hazırlamıştır.

Öte yandan Latin-Bulgar ilişkilerinde mühim bir yer tutan bölgedeki Bizanslı halkın tercihleri de üzerinde durmaya değer bir meseledir. Bizanslılar 1204 ve 1205 yılları boyunca Latinlere karşı derin bir nefret beslemiş ve Kaloyan ile yakınlaşmışlardır. Bizanslıların bu davranışlarında Katolik-Ortodoks Hıristiyanlar arasında senelerdir süregelen fikir ayrılıkları, Haçlı Seferleri döneminden beri Bizans İmparatorluğu topraklarında taşkınlıklarda bulunan Latinlere karşı tabii olarak gelişen hoşnutsuzlukları ve Dördüncü Haçlı Seferi neticesinde İstanbul'un Latinler tarafından zaptının yanı sıra İstanbul Latin İmparatoru I. Baudouin ve özellikle de Venediklilerin bölgedeki Bizanslıları görmezden gelmesi büyük rol oynamıştır. Fakat Bizanslıların hesap etmedikleri esas nokta ise Kaloyan'ın Latinlerden çok Bizanslı düşmanı olmasıdır. Öyle ki Akropolites'in kaydına göre "*Rûmkıran*" mahlasını dâhi almıştır.⁸⁷ Kaloyan'ın hem Bizanslılara hem de Latinlere karşı giriştiği harekâtlarda elde ettiği şehirlerdeki kıyımlar Bizanslılar ile Latinlerin yakınlaşmasına vesile olmuştur. Müteâkiben İmparator Henri'nin Trakya bölgesinin müdâfaasını Bizanslı bir komutana devretmesi ve bu sûretle Bizanslılar ile ilişkilerin iyileştirilmesi iki tarafı müttefik kılmıştır. Böylece 1206 yılından îtibâren Latinler Trakya topraklarında tederâcî bir şekilde güç kazanmış ve 1207'ye gelindiğinde Bulgar topraklarına akınlar düzenleyecek kudrete erişmişlerdir.

83 Villehardouin, s. 147-148.

84 Via Egnatia yolu üzerinde bir şehir. Bkz. P. Soustal, *TIB: Thrakien*, s. 369-370.

85 Villehardouin, s. 148-150; Robert de Clari, s. 127; Niketas Khoniates, s. 222. Krş. A. Madgearu, *The Asanids*, s. 166-167.

86 Robert de Clari, s. 127. Krş. A. Madgearu, *The Asanids*, s. 169-173; N. Ovcarov, *Цар Калоян*, s. 122-123.

87 Akropolites, s. 35.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Bibliyografya/Bibliography

- Abhandlungen der Historischen Classe der Königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften*, 5, München: 1840.
- Altan, Ebru, "Dördüncü Haçlı Seferi'nden Sonra Anadolu", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 42, (2005), s. 65-74.
- Altan, Ebru, "Haçlı Devletlerinde (Outremer) Kullanılan Unvanlara Dair" *Tarih Dergisi*, 71, (2020), s. 67-81.
- Andrea, Alfred J., "Alberic of Trois Fontaines, Chronicle", *Contemporary Sources for the Fourth Crusade*, revised edition, çev. ve haz. Alfred J. Andrea, Leiden-Boston: 2008, s. 291-309.
- Andrea, Alfred J., "Count Hugh of Saint Pol's Report to the West", *Contemporary Sources for the Fourth Crusade*, revised edition, çev. ve haz. Alfred J. Andrea, Leiden-Boston: 2008, s. 177-201.
- Andrea, Alfred J., "The Anonymous of Soissons", *Contemporary Sources for the Fourth Crusade*, revised edition, çev. ve haz. Alfred J. Andrea, Leiden-Boston: 2008, s. 223-238.
- Andrea, Alfred J., "The Devastatio Constantinopolitana", *Contemporary Sources for the Fourth Crusade*, revised edition, çev. ve haz. Alfred J. Andrea, Leiden-Boston: 2008, s. 205-221.
- Andrea, Alfred J., "The Registers of Innocent III", *Contemporary Sources for the Fourth Crusade*, revised edition, çev. ve haz. Alfred J. Andrea, Leiden-Boston: 2008, s. 7-176.
- Andrea, Alfred J. ve Motsiff, Ilona, "Pope Innocent III and the Diversion of the Fourth Crusade Army to Zara", *Byzantinoslavica*, 33, (1972), s. 6-25.
- Andreas Dandolo, *Chronica per Extensum Descripta*, Rerum Italicarum Scriptores, ed. Ester Pastorello, 12, (1. Kısım), Bologna: 1938-1958.
- Angold, Michael J., *The Fourth Crusade*, London & New York: Routledge Press, 2014.
- Anonymous, *Gesta Innocentii (The Deeds of Pope Innocent III)*, İng. çev. James M. Powell, Washington D.C: The Catholic University of America Press, 2004.
- Bozilov, Ivan, "Zadar i Četvrti križarski rat" *Radovi Zavoda za Povijesne Znanosti Hazu u Zadru*, 51, (2009), s. 55-67.
- Brand, Charles M., "Boniface of Montferrat", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, I, New York & Oxford: Oxford University Press, 1991, s. 304-305.
- Cahour, Arsene, *Baudouin de Constantinople: chronique de Belgique et de France en 1225*, Tournai: 1850.
- Carile, Antonio, *Per Una Storia Dell'Impero Latino Di Constantinopoli (1204-1261)*, Bologna: 1972.
- Carile, Antonio, "Partitio Terrarum Imperii Romanie", *Studi Veneziani*, 7, (1965), s. 125-305.
- Çalışır, Abdurrahman Onur, *Latin Kaynaklarına Göre Dördüncü Haçlı Seferi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, 2020.
- Dall'Aglio, Francesco, "Rex or Imperator? Kalojan's Royal Title in the Correspondence with Innocent III", *Studia Ceranea*, 9, (2019), s. 171-185.

- Dujcev, Ivan, "Innocentii PP. III Epistolae Ad Bulgariae Historiam Spectantes", *Софийски университет (Sofya Üniversitesi)*, 38, sayı 3, (1942), s. 1-116.
- Ernoul, *Ernoul Kroniği (Haçlı Seferleri Tarihi)*, çev. Ahmet Deniz Altunbaş, İstanbul: 2019.
- Fine, Jon V. A., *The Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, Michigan: 1994.
- Foss, Clive, "Pegai", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 3, New York & Oxford: Oxford University Press, 1991, s. 1615-1616.
- Geoffroi de Villehardouin, *La Conquête de Constantinople (IV. Haçlı Seferi Kronikleri)*, çev. Ali Berktaş, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2016.
- Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, çev. Bilge Umar, İstanbul: 2008.
- Geyik, Süleyman Onur, *İstanbul Latin İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri (1204-1216)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, 2021.
- Gregory, Timothy E. ve Sevckenko, Nancy Patterson, "Berroia in Macedonia", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 1, New York & Oxford: Oxford University Press, 1991, s. 283-284.
- Gunther of Pairis, *Hystoria Constantinopolitana (The Capture of Constantinople)*, İng. çev. ve haz. Alfred J. Andrea, Philadelphia: 1997.
- Gutsch, Milton R., *The Papal Preparations For The Fourth Crusade*, University of Wisconsin-Madison: 1915, (Sagwan Press, 2018).
- Hendricks, Benjamin, "Regestes des Empereurs Latins de Constantinople (1204-1261/1272)", *Byzantina*, 14, (1988), s. 7-221.
- Ignatov, Veselin, *Цар Калоян Ромеоубиеца (1197-1207)*, Sofya: 2019.
- Innocentii III Romani Pontificis Opera Omnia*, Patrologiae Cursus Completus: Series Latina, ed. Jacques-Paul Migne, 214, Parisiis: 1890.
- Innocentii III Romani Pontificis Opera Omnia*, Patrologiae Cursus Completus: Series Latina, ed. Jacques-Paul Migne, 215, Parisiis: 1891.
- Kazhdan, Alexander, "Archon", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 1, New York & Oxford: Oxford University Press, 1991, s. 160.
- Kazhdan, Alexander, "Branas", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 1, New York & Oxford: Oxford University Press, 1991, s. 319-320.
- Kazhdan, Alexander, "Moglena", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 2, New York & Oxford: Oxford University Press, 1991, s. 1389.
- Kazhdan, Alexander, "Zara", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 3, New York & Oxford: Oxford University Press, 1991, s. 2220-2221.
- Keçiş, Murat, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler*, Ankara: 2013.
- Koçuk, İsmail, *İzmit Bizans Devleti Tarihi Kuruluş Devri (1204-1214)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, 2017.
- Koçuk, İsmail, "Selânik Haçlı Krallığı'nın Kuruluşu (1204)", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 37, (2021), s. 79-98.
- Külzer, Andreas, *Tabula Imperii Byzantini: Ostthracien (Europe)*, 12, Wien: 2008.
- Longnon, Jean, *L'Empire Latin de Constantinople et La Principaute de Moree*, Paris: 1949.
- Longnon, Jean, "The Frankish States in Greece, 1204-1311", *A History of the Crusades*, 2, (1969), s. 235-277.



- Madden, Thomas F., "The Latin Empire of Constantinople's Fractured Foundation: The Rift between Boniface of Montferrat and Baldwin of Flanders", *The Fourth Crusade: Event, Aftermath and Perceptions*, ed. Thomas F. Madden, New York: (2016), s. 45-53.
- Madden, Thomas F., "The Venetian Version of the Fourth Crusade: Memory and the Conquest of Constantinople in Medieval Venice", *Speculum*, 87, (2012), sy. 2, s. 311-344.
- Madgearu, Alexandru, *The Asanids: The Political and Military History of the Second Bulgarian Empire (1185-1280)*, Leiden-Boston: 2014.
- Marin, Şerban, "Boniface of Montferrat in the Venetian Chronicles", *Bonifacio, marchese di Monferrato, re di Tessalonica. Atti del Convegno Internazionale*, ed. Roberto Maestri, (2007), s. 34-55.
- Miller, William, *The Latins in the Levant*, New York: 1908.
- Moore, John C., *The Pope Innocent III (1160/61-1216)*, Leiden-Boston: 2003.
- Nicol, Donald M., *The Despotate of Epiros*, Oxford: 1957.
- Nicolle, David, *Dördüncü Haçlı Seferi*, çev. Gürkan Ergin, İstanbul: Osprey, 2000.
- Niketas Khoniates, *Historia (1195-1206)*, çev. Işın Demirkent, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2013.
- Ovçarov, Nikolay, *Цар Калоян Пълководецът*, Sofya: 2017.
- Pears, Edwin, *The Fall of Constantinople*, London: 1885.
- Phillips, Jonathan, *The Fourth Crusade and the Sack of Constantinople*, Penguin Books, 2004.
- Queller, Donald E., ve Thomas F. Madden, *The Fourth Crusade: The Conquest of Constantinople*, 2. bs., Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1997.
- Radic, Radivoje, "Local Rulers in Byzantium at the End of the Twelfth Century and in the First Decades of the Thirteenth", *Zbornik Radova*, sayı 24-25, (1986), s. 283-289.
- Robert de Clari, *La Conquête de Constantinople (The Conquest of Constantinople)*, İng. çev. Edgar Holmes McNeal, New York: Columbia University Press, 2005.
- Rodoplu, Fatma, *Bulgar Tarih Yazımında II. Bulgar Devletinin Kuruluşu ve Kuman/Kıpçaklar*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, 2019.
- Savvides, Alexis G. C., *Byzantium in the Near East: Its Relations with the Seljuk Sultanate of Rum in Asia Minor the Armenians of Cilicia and the Mongols A.D. c. 1192-1237*, Thessaloniki: 1981.
- Soustal, Peter, *Tabula Imperii Byzantini: Thrakien*, 6, Wien: 1991.
- Tafel-Thomas, *Urkunden Zur Alteren Handels – Und Staatgeschichte Der Republik Venedig: Mit Besonderer Beziehung Auf Byzanz Und Die Levante*, I, Wien: 1856.
- The Chronicle of Morea*, İng. çev. Harold E. Lurier, New York: 1964.
- Thiriet, Freddy, *La Romanie Venitienne Au Moyen Age: Le developpement et l'exploitation du domaine colonial venitien (XII-XV siecles)*, Paris: 1959.
- Thomae Archidiaconi Spalatensis, *Historia Salonitanorum Atque Spalatinorum Pontificum (History of the Bishops of Salona and Split)*, ed. Damir Karbic-Mirjana Matijevic Sokol-James Ross Sweeney, Budapest&New York: 2006.
- Tricht, Filip Van, "La Gloire de l'Empire: L'idee Imperiale de Henri de Flandre-Hainaut, Deuxieme Empereur Latin de Constantinople (1206-1216)", *Byzantion*, 70, sayı 1, (2000), s. 211-241.
- Tricht, Filip Van, *The Latin Renovatio of Byzantium: The Empire of Constantinople (1204-1228)*, İng. çev. Peter Longbottom, Leiden-Boston: 2011.
- Vasiliev, A. A., "The Foundation of the Empire of Trebizond (1204-1222)", *Speculum*, 11, sayı 1, (1936), s. 3-37.

- Wolff, Robert Lee ve McNeal, Edgar Holmes, "The Fourth Crusade", *History of the Crusades*, 2, (1969), s. 153-187.
- Wolff, Robert Lee, "Baudouin of Flanders and Hainaut, First Latin Emperor of Constantinople: His Life, Death and Resurrection, 1172-1225", *Speculum*, 27, (1952), sayı 3, s. 281-322.
- Wolff, Robert Lee, "The Second Bulgarian Empire: Its Origin and History to 1204", *Speculum*, 24, sayı 2, (1949), s. 167-206.



Rus Arşiv Kaynaklarına Göre Bir Ukrayna Kazak Hetmanı: İvan Stepanoviç Mazepa (1639-1709)

A Ukrainian Cossack Hetman According to Russian Archival Sources: Ivan Stepanovich Mazepa (1639-1709)

Tatiana Tairova¹ , Bedirhan Ziyanak² 
öz



Hetman Mazepa, XVII. yüzyılın son çeyreğinden 1709 yılına kadar Ukrayna topraklarında yaşayan önemli bir figür olmuş ve Ukrayna Kazaklarına yirmi iki yıl boyunca Hetmanlık yapmıştır. Kendi iktidarı döneminde Ukrayna'da büyük siyasi, askeri, ekonomik ve sosyo-kültürel atılımlar gerçekleştirmiş bunun yanında Büyük Petro döneminin iç ve dış politikasında etkin bir role sahip olmuştur. Sağ ve Sol Kıyı Ukrayna'sını birleştirmeyi başarmış ve Ukrayna'nın özerklik statüsünü her daim korumayı amaç edinmiştir. İç politikada ise iktidarını sağlam temeller üzerine oturtmaya gayret etmiştir. 1709 Poltava Savaşı'nda saf değiştirerek İsveç Kralı XII. Karl'ın yanına geçmesi Mazepa'yı Rus tarih yazımında "hainlik ve kötülüğün" sembolü haline getirmiştir. Ukrayna tarih yazımında ve halkın gözünde ise Ukrayna için yaptıklarıyla başarılı bir Hetman olarak anımsanmaktadır. Rus arşiv kaynaklarından hareketle çalışmamızda Ukrayna Hetmanı Mazepa'nın hayatı, siyasi faaliyetleri ve onun döneminde Ukrayna'da yaşanan değişimler ve gelişmeler anlatılmaktadır. Bu çalışmamızdaki amacımız Ukrayna ve Rusya tarihi için önemli bir şahsiyet olan Mazepa'nın Osmanlı İmparatorluğu ile bağlantısını da göz önünde bulundurarak onu Türk araştırmacıların takdirlerine sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: İvan Mazepa, Ukrayna, Hetman, Rusya, Kazaklar, Starşına, Sağ-Sol Kıyılar

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Tatiana Tairova (Öncü Araştırmacı), St.
Petersburg Institute of History of Russian
Academy of Science, St. Petersburg, Rusya
E-posta: tairovayak@mail.ru
ORCID: 0000-0003-1050-4264

²Bedirhan Ziyanak (Doktora Öğrencisi),
St. Petersburg Devlet Üniversitesi, Tarih
Enstitüsü, St. Petersburg, Rusya
E-posta: ziyanakbedir@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-8007-439X

Başvuru/Submitted: 25.08.2022
Revizyon Talebi/Revision Requested:
27.10.2022
Son Revizyon/Last Revision Received:
20.12.2022
Kabul/Accepted: 23.12.2022

Atıf/Citation: Tairova, Tatiana, Ziyanak,
Bedirhan, "Rus Arşiv Kaynaklarına Göre Bir
Ukrayna Kazak Hetmanı: İvan Stepanoviç
Mazepa (1639-1709)", *Güneydoğu Avrupa
Araştırmaları Dergisi*, 38 (2022), s. 39-62
<https://doi.org/10.26650/gaad.1165563>

ABSTRACT

Ivan Mazepa was an important figure in the Ukrainian lands from the last quarter of the 17th century until 1709 who served as the Hetman of the Ukrainian Cossacks for 22 years. During this time, he made great political, military, economic, and sociocultural progress in Ukraine and played an active role in the domestic and foreign policies of Russia throughout the era of Peter the Great. He managed to unite the Right-bank Ukraine and the Left-bank Ukraine and always aimed to preserve Ukraine's autonomous status. In domestic politics, he endeavored to build his power on a solid basis. In the Battle of Poltava in 1709, his defection from the army to side with King Charles XII of Sweden made Mazepa a symbol of treason and evil in Russian historiography. In Ukrainian historiography and in the eyes of the people, he is remembered as a successful Hetman for what he did for



Ukraine. Based on Russian archival sources, this study describes the life and political activities of Ivan Mazepa and the changes and progress that occurred in Ukraine during his time. This study aims to introduce Turkish researchers to Mazepa, an important figure in the history of Ukraine and Russia, by taking into account his connection to the Ottoman Empire.

Keywords: Ivan Mazepa, Ukraine, Hetman, Russia, Cossacks, Starshina, Right-bank Ukraine, Left-bank Ukraine

EXTENDED ABSTRACT

Ivan Mazepa (1639-1709) administered the Cossack Hetmanate as its Hetman for 22 years from 1607 until his death in 1709 and placed significant impacts on Ukrainian lands. His years in the dominion are recognized as one of if not the most successful periods in the history of the Ukrainian Cossack. The education he received from his childhood, his travels to different countries in Europe, and the experiences he gained regarding important tasks during the reigns of his precursors played a great role in Hetman Mazepa becoming an experienced and talented administrator. After becoming Hetman, Mazepa attempted to strengthen his authority in domestic politics and encountered bitter struggles against opposition groups. He reestablished the lease system, which brought large income to the treasury, as well as the regiment system, which was an important administrative military institution. In this way, Ukraine was able to achieve economic stability and welfare. In addition, he managed to unite the Right-bank Ukraine with Left-bank Ukraine and always aimed to preserve Ukraine's autonomous status. He attached great importance to the progress of art, culture, and science and provided moral and material support to all who were talented in these domains.

Hetman Mazepa had attempted to play safe against the regency of Sophia Alekseyevna (1657-1704) and Prince Vasily V. Golitsyn. As a wise and crafty statesman, Mazepa waited for the most favorable conditions and made political and economic gains by supporting Peter the Great (1672-1725) during his political coup against the Regent Sophia. He played an active role in Russia's domestic and foreign policy throughout the era of Peter the Great. Mazepa supported Peter the Great in solving military issues and found his own place in Russia's domestic and foreign politics and in the formation of a new intellectual culture. In this way, Mazepa managed to become one of the key figures in the early phase of the Russian Empire's founding. During the Great Northern War, the conflict between Peter the Great's plans and Ukrainian interests led Hetman Mazepa to make the most important a decision of his life. At the Battle of Poltava in 1709 between King Charles XII of Sweden (1682-1718) and Peter the Great, Hetman Mazepa defected to the Swedes in his and Ukraine's interests. Their defeat by Peter the Great at the Battle of Poltava led them to come under Ottoman rule. Mazepa's defection to the Swedes made him a symbol of treason and evil in Russian historiography. In Ukrainian historiography and in the eyes of the Ukrainian people, however, he is remembered as a successful Hetman and national hero for what he did for Ukraine.

From the middle of the 17th century to the beginning of the 18th century when important events eventually occurred for Russia and Ukraine, Hetman Mazepa more wisely continued the policies initiated by his precursors, Doroshenko (1627-1676) and Samoylovych (1630-1690), in the interests of Ukraine. Hetman Mazepa became one of the main characters whose deeds have left their mark on the history of Ukraine and Russia. Our study investigates and explains Mazepa's life as well as the political events and economic, social, and cultural activities and developments that occurred during his rule. The overriding goal in this study is to introduce Turkish researchers to Ivan Mazepa as an important figure in the history of Ukraine and Russia by taking into account his connections with the Ottoman Empire. The article mainly benefits from Russian archival documents and various primary sources, in addition to also consulting Ukrainian and Polish sources. Ottoman archival sources have been excluded from the study, which only additionally reviewed existing works in the Turkish literature.

Giriş

Hetman Mazepa, Ukrayna Hetmanlığı'nı yirmi yıldan fazla süreyle yönetmeyi başarmış ve Ukrayna topraklarında önemli etkiler bırakmıştır. Akıllı, yetenekli ve çok iyi tahsil görmüş olan Mazepa neredeyse tüm yaşamı boyunca karşısına çıkan zorlu engellerle yüzleşmiş ve hayati kararlar almak zorunda kalmıştır. Mazepa bilinçli olarak politikaya giren ve iktidarı arzulayan herkes gibi hırslı davranmış ayrıca Machiavelli'nin öğütlerinden yararlanmaktan da geri durmamıştır. Hetman Mazepa yirmi sene boyunca Starşına'ya mensup üyeler ile voyvodalar arasında farklı denge politikaları yürütmüş ve kendisini mevcut koşullara göre ayarlamıştır. O, yeri geldiğinde diplomasiye başvurarak uzlaşma aramayı tercih etmiş ancak gerektiğinde de Ukrayna Hetmanlığı'nın çıkarları adına acımasız mücadeleye girmekten imtina etmemiştir. Mazepa, iktidarını başkaları ile paylaşmak istememiş, kendi üstünlüğüne kutsal bir şekilde inanmış ve bundan dolayı bir varise de sahip olmamıştır. Tüm bunlardan ötürü birçok önde gelen tarihçi (N. Kostomarov, M. Hruşevskiy), Mazepa ve iktidarını eleştirmiş ayrıca birçok çağdaşı da ondan nefret etmiştir. Bununla beraber Mazepa kendine has prensiplere ve ideallere sahip olmuştur. Son tahlilde tam olarak bu özellikleri onu aşırı riskli ve trajik eylemlere itmiştir (İsveçlilere katılması gibi). Mazepa yaptıklarıyla Ukrayna tarih sayfalarına adını yazdırmayı başarmış ve Ukrayna halkının gözünde milli bir kahraman olarak yerini almıştır. XVIII. yüzyılın sonuna doğru "Mazepinets" (Mazepacı) yani Mazepa'nın ideolojisini takip eden anlamındaki kavram literatüre girmiştir.

Özellikle Rusya'da araştırmacılar arasında birçokları Mazepa'nın kişiliği ve döneminin incelenmesi sırasında tek bir soru üzerinde yoğunlaşmaktadır: O hain miydi yoksa değil miydi? Bundan dolayı bütün dikkatler XII. Karl'ın (Demirbaş) seferinin kısa dönemine yönelmekte, ondan önceki on yıl ise dışarıda bırakılmaktadır. Bu durum, Mazepa'nın Rus İmparatorluğu tarih yazımında kötülük ve ihanet sembolü olarak gösterilmesine yol açmış ve bu anlayış günümüz Rus tarihçiliğinde de etkisini kaybetmemiştir. Öte yandan özerklik statüsünde onun yirmi senelik uzun ve başarılı iktidarı da tartışılmaz bir gerçektir. Bu yıllar hem Ukrayna hem de Rusya için önemli askeri, siyasi, sosyal ve ekonomik hadiselerle doludur. Büyük Petro'nun silah arkadaşı ve danışmanı olan Mazepa, öyle ya da böyle Çar'a askeri sorunların çözümünde yardım ederek Rusya'nın iç ve dış politikasında ve yeni aydın kültürünün oluşmasında kendine yer bulmuştur. Böylelikle Mazepa Rusya İmparatorluğu'nun kuruluşunun erken safhasında anahtar figürlerden biri olmayı başarmıştır.

Türkiye'de mevcut tarih literatüründe doğrudan Hetman Mazepa ile alakalı yapılmış çalışmalara baktığımızda karşımıza birkaç eser çıkmaktadır. Bunlardan birisi 1990 yılında Wolodymyr T. Zyla tarafından kaleme alınan çalışmadır.¹ Diğer bir çalışma ise Hasan Demiroğlu'na

1 Wolodymyr T. Zyla, "Hetman İvan Mazepa Türk Vesayeti Altında: Tarihi ve Değerlendirmesi", Türk Kültürü, Cilt: XXVIII, Sayı: 327, s. 433-439. Yazar bu çalışmasında Mazepa'nın hayatı ve siyasi faaliyetlerini, Kuzey Savaşları öncesi ve sonrası politik durumu anlatmaktadır. Mazepa'nın Osmanlı topraklarına ilticası ve Türklerin Karl ve özellikle Mazepa'yı diplomatik meziyetlerle Büyük Petro'ya nasıl teslim etmediklerine atıfta bulunmaktadır.

aittir² ve Rus-Ukrayna kaynaklarına göre Mazepa figürü anlatılmaktadır.³ Demiroğlu'nun en dikkat çekici analizi, Mazepa'nın Osmanlı Devleti'nin onayını alarak Hetman seçildiği ve bunun en mühim ispatının da Mazepa'nın hâkimiyet armasında ay ve yıldız kullandığı şeklindedir.⁴ Fakat hem Rus hem de Ukrayna kaynaklarında Hetmanların hâkimiyet armasında ay ve yıldız bulunması şu şekilde değerlendirilmektedir: "Ukrayna hanedanlık armalarının ortasında duran haç güneş olarak sayılmaktadır ve arma sahibinin atalarının efsanevi figürler olduğuna işaret etmektedir. Haçın sağ tarafında bulunan yıldız sonsuzluğu, altı adet olan yıldız köşelerinin ise Beytullahim yıldızını temsil ettiği kabul edilmektedir. Sol taraftaki hilal ise Hristiyanlığın Paganizme karşı kazandığı zaferi sembolize etmektedir. Bu tür armaların varlığı Litvanya Büyük Dükü Gediminas'a (1275-1341) kadar uzanmaktadır ve Polonya soylularının armalarındaki bu gelenek Bizans'tan gelmektedir".⁵ Bunun dışında araştırmacılar tarafından ortaya çıkarılan ve Mazepa'nın Hetman seçilmesi konusuna ışık tutan Rus, Ukrayna ve Leh arşiv belgelerinde Osmanlı İmparatorluğu'nun seçimlere etkisine dair açık bir ibare de bulunmamaktadır. Bununla birlikte hem bizim makalemizde hem de Demiroğlu'nun bahsi geçen çalışmasında Osmanlı kaynaklarının dışarıda tutulduğu ve bundan dolayı bu iki iddianın da kesin olmadığını belirtmemiz gerekmektedir. Bu iki eser dışında Türkiye'de yapılmış çalışmalar Hetman Mazepa'ya Poltava Savaşı'ndan sonra Demirbaş Karl'ın Türkiye'ye ilticası meselesinde zımnen değinmektedirler.⁶

- 2 Hasan Demiroğlu, "Rus ve Ukrayna Kaynaklarında İvan Mazepa", Türkiye-Ukrayna İlişkileri Kazak Dönemi, ed. Kolektif, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2015, s. 431-451.
- 3 Adı geçen Türk araştırmacının bu çalışması Mazepa'nın Türkiye'de tanıtılması bakımından değerlidir ancak birtakım ufak hatalı bilgi ve analizler söz konusudur. Örneğin, yazar Demiroğlu Mazepa'nın Polonya'da eğitim aldığı belirtilmektedir. H. Demiroğlu, "Rus ve Ukrayna", s. 431. Fakat Mazepa Polonya'da eğitim almamış sadece Kiyiv-Mohıla Akademisi'nde eğitim görmüş daha sonra ise çalışmamızda da değindiğimiz üzere Avrupa'daki bazı ülkelerde gözlemlerde bulunmuştur. Yazar, Kazak Meclisi'nin Mazepa'yı Hetman olarak seçtiğinin altını çizmektedir. Bknz: H. Demiroğlu, "Rus ve Ukrayna", s. 436. Mazepa'nın Hetman olmasında yegâne kararı Çariçe Sofya'nın yakın danışmanı Knez Golitsın vermiş ve Starşına Konseyi de hür iradeleri olmaksızın bu kararı onaylamak zorunda kalmıştır.
- 4 H. Demiroğlu, "Rus ve Ukrayna", s. 435-437. Yazar bu iddiasını herhangi bir kaynakla desteklememektedir. Bu konuda ayrıca bakınız: Peter Bartl, "17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu", İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri, 6 (1998), s. 301-330.
- 5 İgor Sıty, "Siverskiy slid pohodjennya rodu Mazepe", Sıveryanskiy litopis, 2007, № 5, s. 44-52. Bknz: EK 1.
- 6 Bknz: Akdes Nimet Kurat, "İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kalışı ve Bu Sıralarda Osmanlı İmparatorluğu", İstanbul: A. Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Enstitüsü, 1943; Ahmet Refik Altınay, Memâlik-i Osmaniye'de Demirbaş Şarl, Yayına Hazırlayan: Bülent ARI, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2015; Akdes Nimet Kurat, Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987; Burak Coşkun, Hamza Günaydın, "İsveç Kralı XII. Charles'in (Demirbaş Şarl) Osmanlı Devleti'ne İlticası (1709-1714) Ombudsmanlık Fikrinin Doğuşuna Etkisi", Ombudsman Akademik, 5 (9), s. 15-73; Volodymyr Milchev, Caropolis: Sketches of Everyday Life of A Swedish-Cossack Camp on the Frontier (1709 – 1713) . Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi , 2021 (35), s. 97-118; Hasan Karaköse, "Çehrin Seferi ve Osmanlı'nın Ukrayna Politikası", Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu, Merzifon Vakfı Yayınları:1, 08-11 Haziran 2000, Merzifon, Türkiye.; Mahmut H. Cevrioğlu, "İsveç Kralı XII. Karl'ın Osmanlı Devleti'nde İkametinin Boğdan'a Etkisi ve Nikolaos Mavrokordatos". Karadeniz İncelemeleri Dergisi, 15 (2020) , s. 11-28; Oleksii Sokyрко, "The Warriors of the Frontier: the Osavul Office (Aide-De-Camp) in the Military Structure of Ukrainian Cossack and Turkic Armies". Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, 35 (2021) , s. 119-136. Bu eserler dışında mevcut Türk Literatürü'nde gözden kaçırdığımız çalışmalar olabilir.

Tüm bunlardan hareketle makalemizin amacı Ukrayna ve Rusya tarihinde önemli bir yeri olan hakkında çok sayıda çalışma yapılmış ve yapılmaya devam edilmekte olan Mazepa'nın hayatı ve siyasi faaliyetlerini Osmanlı İmparatorluğu ile bağlantısını da göz önüne alarak Türkiye'de ilim dünyasının değerlendirmesine sunmaktır. Makalemizde başvurduğumuz kaynakların büyük kısmı Rus arşiv belgeleri ve birincil kaynaklar olup bunun yanında Ukrayna ve Leh kaynakları da kullanılmıştır. Osmanlı arşiv kaynakları ise çalışmamızın dışında tutulmuştur.

Mazepa'nın Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri

İvan Stepanoviç Mazepa, 20 Mart 1639 yılında Sağ Kıyı Ukrayna'sında kalan Mazepintsi köyünde dünyaya gelmiştir. Ailesi Ukrayın Ortodoks soylulardan olup Kazak hareketinde⁷ aktif ve önemli bir rol oynamıştır. XVII. yüzyılın 50'li yıllarında Doğu Avrupa'nın en büyük eğitim kurumlarından olan ve Batılı örneklerinden hiç de aşağı seviyede olmayan Kiyiv-Mohıla Akademisi'nde⁸ eğitim görmüştür. Mazepa burada belagat (retorik) sanatı üzerine dersler almış⁹ ve bu ise ona çağdaşlarını dahi hayrete düşüren fevkalade bir dil bilgisi birikimi ve hitabet özelliği kazandırmıştır. Mazepa Ukrayince, Lehçe ve Rusça dışında Latinceyi¹⁰ akıcı şekilde kullanırken İtalyanca ve Almancayı ise iyi derecede konuşmuştur. Mazepa'nın yakın silah arkadaşı ve diplomat Pılp Orlık, o dönemde birçok Kazak Starşına¹¹ üyesinin de bildiği Tatarca'yı Mazepa'nın da çok iyi bildiğini ifade etmektedir. Bu eğitim kurumunda öğrenciler Yunan klasikleri ve Rönesans edebiyatının yanı sıra şiir ve nesir üzerine eğitim almışlardır. Anlaşılan Mazepa'nın şiire olan sevgisi ve merakı Kiyiv-Mohıla Akademisi'nde başlamıştır. Hetmanlık görevinde bulunduğu sırada bizzat kaleme aldığı "Herkes samimi bir barış istiyor"¹² adlı şiirinde ve diğer yazdıklarında günümüzde bile derin felsefi manalar görülürken özellikle sadakat üzerine vurgular fazlasıyla dikkat çekmektedir. Bunun dışında Mazepa müzikle de ilgilenmiş ve torban¹³ çalmayı öğrenmiştir. Mazepa'nın Kiyiv-Mohıla Akademisi'nden sonra eğitimine Hollanda, Fransa ve İtalya gibi çeşitli Avrupa ülkelerinde devam ettiği görülmektedir. Kaynaklardan öğrendiğimiz kadarıyla Hollanda'nın Deventer şehrinde askeri alandaki teknolojik gelişmeleri takip etmiş ve burada top yapımı üzerine eğitim almıştır.¹⁴

-
- 7 Kazak Hareketi, Hetman Bohdan Hmelnitskiy önderliğinde 1648-1654 yılları arasında Ukrayna'da Lehistan-Litvanya'ya karşı başlayan Ukrayna bağımsızlık hareketidir.
- 8 1615 yılında kurulan bu akademi günümüzde Kiyiv-Mohıla Akademisi Ulusal Üniversitesi olarak eğitim-öğretime devam etmektedir. Adını Ortodoks Metropolit Petro Mohıla'dan almıştır.
- 9 Veliçko Samiylo, "Litopis", Kiyiv: Klio, 2020. s. 472.
- 10 Fransız diplomat Jean Casimir Baluze, Mazepa'nın Latin diline olan hâkimiyetini şöyle anlatıyor: "Onun bu dildeki parlak ve engin bilgisi Cizvitli atalarımızla yarışabilecek seviyedeydi." Bknz: Teodor Matskiy, Hetman Ivan Mazepa v zahidhoevropeskih djerelah 1687-1709, Kiyiv-Poltava, 1995. s. 105.
- 11 Starşına: XVI-XVIII. yüzyıllarda Ukrayna Kazak ordusunda belirli idari ve askeri görevlerde bulunan ve önemli rütbelere sahip kişilere verilen isimdir. Bu kişiler aynı zamanda elit yönetici sınıfı da oluşturmuştur. Öyle ki Ukrayna Hetmanlığı'nın yönetim yapısı askeri kökenli kişilerle çevriliydi. Starşına'ya mensup biri hem askeri yönetici hem de idari yönetici olarak kabul ediliyordu.
- 12 İstoçniki Malorossiskoy istorii, Der: Bantış Kamenskiy, C. 2, Moskova: Universitetskaya tipografiya, 1858. s. 109-110.
- 13 Torban: Ukrayna'nın geleneksel halk çalgılarından biridir. Mazepa'nın üzerinde kendi armasının olduğu şahsi torbanı günümüze kadar ulaşmıştır. Bknz: EK 3.
- 14 Universalı İvana Mazepi (1687-1709): Materialy do ykrainckogo diplomatiyu, Kiyiv-Lviv: NTŞ, Çast 2, 2006. s. 21.

Mazepa'nın babası Stepan Adam Mazepa ünlü Hetman Bohdan Hmelniçkiy¹⁵ isyanına katılmış ve Bila Tserkva Alayı'nda¹⁶ yüzbaşı rütbesiyle görev yapmıştır.¹⁷ Sağ Kıyı Ukrayna'sının 1659 yılı Hadiaç Antlaşması¹⁸ sonrasında Lehistan-Litvanya Birliği'ne geri katılmasıyla birlikte Stepan Adam, Çernihiv (Çernigiv) piddyaçy¹⁹ görevine getirilmiştir.²⁰ Mazepa'nın annesi Marina, Szlachta'ya²¹ mensup soylu ailelerden biri olan Mokievskilerdendi fakat kardeşleri Hmelniçki isyanına katılmış ve etkin rol oynamışlardır. Bunun dışında Marina Mazepa, Lutsk Ortodoks Cemiyeti'nin²² aktif üyelerinden biri olmuştur.²³ Kocasının ölümünden sonra (1665) Marina saçlarını kazıtarak²⁴ Mariya Magdelina ismini almış ve Kıyiv'de bulunan dönemin en etkin kadın manastırlarından biri olan Kıyiv Peçersk Kadın Manastırı'nın baş rahibesi olmuştur.

Mazepa'nın Avrupa'dan döndükten hemen sonra dönemin Hetmanı İvan Vihovskiy²⁵ tarafından yazılan mektuplarla birlikte Leh Kralı II. Jan Kazimierz'e yollandığı görülmektedir. Bu süreçte Lehler Starşına'ya mensup üyelerden bir kısmıyla onları kendi taraflarında tutmayı amaçlayarak siyasi temaslar kurmuşlardır. Böylelikle Mazepa da Kral II. Jan Kazimierz'in özel hizmetlisi sıfatıyla saygın saray görevlisi unvanını elde etmiştir.²⁶ Krallık çevresindeki soyluların Ortodoks Kazakları istihkar etmesi ve onlar arasındaki kesintisiz çatışmalar, 1668 yılında Mazepa'nın Ukrayna'ya dönmesine yol açmıştır.

-
- 15 Bohdan Hmelniçkiy (1596-1657): Ünlü Ukrayna Hetmanı, devlet adamı ve asker. 1620-21 yıllarında Lehistan-Litvanya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında vuku bulan savaşta Türklere esir düşmüştür. 1622 yılında Ukrayna'ya geri dönmüş ve Kazak ordusuna dâhil olmuştur. 1640'lı yıllarda Polonya Krallığı'na karşı isyan girişimlerinde bulunmuş ve bağımsızlık için Kazak birlikleri oluşturmaya başlamıştır. 1647'de tutuklanmış ancak kısa sürede serbest kalmış ve Zaporog Siçi'ne kaçmıştır. 1648 yılında Ukrayna'nın bağımsızlık ateşini yakmış ve bu isyan hareketinde askeri ve diplomatik yeteneklerini fazlasıyla ortaya çıkarmıştır. Lehistan-Litvanya birliklerine karşı Jovti Vodi (1648), Korsunskoye (1648), Ptiliavtsi (1648), Zboriv (1649), Batih (1652) ve Jvanets (1653) muharebelerinde büyük zaferler kazanmıştır. Askeri ve siyasi alanlarda etkili olduğu kadar sanat ve bilime de önem vermiştir. Onun döneminde Ukrayna'nın sınırları genişlemiş, askeri, ekonomik ve kültürel ilerleme sürekli teşvik edilmiştir. Nitekim Bogdan Hmelniçkiy Ukrayna için yaptıklarıyla Ukrayna halkının gözünde milli bir kahraman olarak yerini almış, adına şarkılar ve şiirler yazılmıştır.
- 16 Bila Tserkva Alayı: XVII-XVIII. yüzyıllarda Sağ Kıyı Ukrayna'sının idari bölge ve askeri kurumudur. Alayın merkezi günümüzde Ukrayna'nın Kiev bölgesinde bulunan Bila Tserkva şehri olmuştur.
- 17 Aktı, otnosyaşçiyesya k istorii Yujnoy i Zapadnoy Rossii, C. X, St. Petersburg: Tipografiya Panteleevih, 1878, № 7. s. 405.
- 18 Hadiaç Antlaşması (Ukraynicesi: Гадяцький договір): 16 Eylül 1658 yılında Lehistan-Litvanya ve Ukrayna Hetmanlığı arasında Polonya, Litvanya ve Ukrayna'yı içine alacak üçlü bir devletin kurulmasını öngören antlaşmadır.
- 19 Piddyaçy: Kançılara'nın evrak ve kâğıt işleri ile ilgilenen Piddyaçy bir bakıma kâtip anlamına gelmektedir. Rütbe olarak Dyakin bir altında ve yardımcısı olarak çalışan görevli.
- 20 Stownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, C. VI, Warszawa : nakł. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1880-1914. s. 185.
- 21 Szlachta: Polonya Krallığı ve Büyük Litvanya Knezliği'nde 1569 yılında Dublin Antlaşmasından sonra Lehistan-Litvanya Birliği'nde soylu ve aristokratlar sınıfına verilen isim.
- 22 Ukrayna'da iyi dini eğitim veren okulların açılmasına önayak olmak ve kiliselerin gelişmesini sağlamak amacıyla kurulan Ortodoks cemiyetlerindir. Hetman Mazepa'nın annesi de Lutsk şehrinde kurulan bu vakfa maddi ve manevi büyük destekler vermiştir.
- 23 Vostokov A. H., Posolstvo Şaklovitogo k Mazepa v 1688 g, Kiyevskaya Starina, C. 29, 1890. s. 411.
- 24 Hristiyan inancında Kiliseye bağlılık ve aidiyeti göstermek için yapılan sembolik eylem.
- 25 İvan Vihovskiy: 1657-1659 yıllarında Ukrayna Hetmanı B. Hmelniçkiy'in varisi gibi gösterilmiş ve ona benzer politikalar yürütmüş fakat onun kadar başarılı olamamıştır.
- 26 Pamyatniki Kıyivskoy Komissii, C. 3, Kıyiv: Tipografiya Korçak Novitskogo, NLXXXII, 1879, s. 361.

Tam da bu tarihlerde Ukrayna'da büyük değişiklikler yaşanmaktaydı. Lehistan-Litvanya ile ittifakı bozan ve Osmanlı İmparatorluğu ile aktif müzakereler yürüten ünlü Hetman Petro Doroşenko²⁷ Kırım Han'ı Adil Giray'ın desteğiyle iktidara gelmiştir. Mazepa, nüfuzlu akrabalar kazanmak ve kariyerinde hızlı adımlarla yükselmek maksadıyla Hetman Doroşenko'nun baş hâkimi Semen Polovets'in kızı ve aynı zamanda Bila Tserkva Alayı'nın albayı Samiylo Fridrikeyiç'in dul eşi olan Hanna ile evlenmiştir. Bu evlilik sayesinde Mazepa, Hetman Doroşenko'ya yakın Starşına üyelerinin arasına girmeyi başarmıştır. Mazepa, Hetman Doroşenko'nun verdiği askeri görevleri başarılı şekilde ifa etmiş ayrıca Osmanlılar ile 1672 yılında Lehistan-Litvanya'ya karşı ortaklaşa yapılan askeri harekâtlara katılmıştır.²⁸ Mazepa, bu askeri ittifakın daha çok diplomatik faaliyetleriyle ilgilenmiştir. 1673 yılı ilkbaharında Kırım Hanı I. Selim Giray ile müzakereleri görüşmek ve Kırım'daki politik havayı gözlemlemek için Kırım'a gitmiştir.²⁹ Aynı yılın Eylülünde Doroşenko'nun emriyle IV. Mehmed'e gönderilecek elçilik grubunun başında bulunması için vazifelendirilmiştir.³⁰ Mazepa, 1674 yılında Konstantinopolis'e elçilik ekibiyle seyahati sırasında Kırım yolunda Zaporog Siçi'nin ünlü Atamanı İvan Sirko³¹ ve Zaporog Kazakları tarafından esir alınmıştır.³² Zaporog Kazakları ise onu Sol Kıyı Ukrayna'sının Hetmanı Samoyloviç'a³³ teslim etmişlerdir.³⁴ Mazepa hem Hetman Samoyloviç hem de ifade vermek için

- 27 Petro D. Doroşenko (1627-1698): 1665-1676 yıllarında Sağ Kıyı Ukrayna'sının Hetmanı. Hetman olmadan önce Hmelniński'nin ordusunda önemli komutanlar biri olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu ve Kırım Hanlığı'nın destekleriyle Sol Kıyı Ukrayna'sını da içine alacak şekilde bağımsız bir Ukrayna Devleti kurmak için çalışmıştır. Özellikle Lehistan-Litvanya'ya karşı Türklerden büyük destekler görmüş, Kırım Han'ı Adil Giray ile arası açılrsa da Edirne'de ordugâha gelerek padişah tarafından hil'at, altıntopuz ve at hediye edilerek Türk himayesine kabul edilmiştir. Leh tehdidinden kurtulduktan sonra Çehrin'e Rusların saldırması sonucunda Türklerin desteğiyle bu tehlike bertaraf edilmiştir. Ancak Rusların tekrardan Çehrin Kalesine saldırmasıyla Doroşenko kaleyi onlara teslim etmiştir. Bundan dolayı Osmanlılar onu Hetmanlık görevinden almışlardır. Öte yandan Doroşenko, Ukrayna tarihinde karanlık yıllar olarak isimlendirilen "Ruyina" zamanında Ukrayna için yaptıklarıyla "Ruyina'nın içindeki güneş" olarak nitelendirilmektedir.
- 28 Pisma do wieku Jana Sobieskiego. C. II, N 425, Kraków: Czas, 1880, S. 1100.
- 29 Aktı, otnosyaşçiyesya k istorii Yujnoy i Zapadnoy Rossii, C. XI, St. Petersburg: Tipografiya Ettinhera, 1879, № . 68, s. 231.
- 30 Sinbirskiy sbornik, Çast istoričeskaya, C. 1, Moskova: Tip. A. Semena, 1844, № 13. s. 12-13.
- 31 İvan Sirko (1610?-1680) 1663 yılından itibaren Zaporog Siçi'nin askeri ve yönetim idarisinin başında yanı atamanlığında bulunmuştur. Atamanlık yaptığı dönemde büyük küçük 54 savaşa girmiş ve hiçbirinden yenik ayrılmamıştır. Hmelniński isyanında aktif rol oynamıştır. Ayrıca ünlü Rus ressam İlya Repin'in meşhur tablosunda (Zaporog Kazakları Türk Sultanı'na mektup yazıyor) İ. Sirko baş aktördür. Yaşadığı dönemde yaptıkları ile Ukrayınların milli kahramanlarından biri olarak tarihe adını yazdırmıştır.
- 32 "Aktı, otnosyaşçiyesya", C. XI, № . 170. s. 561-562.
- 33 İvan Samoyloviç (1630-1690): Mazepa'dan önce 1672-87 yılları arasında Sol Kıyı Ukrayna'sında Hetmanlık yapmıştır. Bohdan Hmelniński isyanına katılmış aynı zamanda D. Doroşenko döneminde önemli görevler almıştır. Bu dönemi aydınlatmaya çalışan araştırmacılar Ukrayna'nın Ruyina'dan çıkışının başlangıcı olarak Samoyloviç'i işaret ederler. Onun açtığı bu yolu Mazepa'nın tamamladığının altını çiziyorlar. Birçok selefi gibi Samoyloviç da Ukrayna'nın tek çatı altında birleşmesini amaçlamış ve bu doğrultuda hareket etmiştir. Rusya ile çok sık diplomatik ilişkiler kurmuş ve Doroşenko üzerine Rusların yaptığı seferlere katılmıştır. Starşına ve Knez Golitsin ile ilişkilerini iyi tutamayan ve iktidar zehirlenmesi yaşayan Samoyloviç kendi sonunu hazırlamıştır. Hetmanlıktan el çektirilmiş, Sibiry'a'nın Tobolsk şehrine sürgün edilme cezası verilmiş ve orada ölmüştür.
- 34 "Aktı, otnosyaşçiyesya", C. XI, № 174, s. 590-591.

gönderildiği Moskova'daki Çarlık yöneticileri üzerinde olumlu etkiler bırakmayı başarmıştır.³⁵ Bu olumlu etkilerin vesilesiyle Çar Aleksey Mihayloviç (1645-1676), Mazepa'nın eşi ve çocuklarıyla birlikte Sağ Kıyı Ukrayna'sına ve Doroşenko'nun yanına geri dönme hakkı olmaksızın Sol Kıyı Ukrayna'sına yerleştirilmesini emretmiştir.³⁶

Hetman Samoyloviç'in iktidarı döneminde Mazepa ona yakın soylulardan (yakın saray mensubu) biri olmayı başarmış ve kariyer basamaklarını çok hızlı çıkmıştır. Genel Kaçılarda da hizmette bulunmuş ve olaylara şahitlik etmiş olan S. Veliçko, (her ne kadar Mazepa ile ilişkileri düşmanca boyutta olsa da) onun sadık, istekli ve iyi bir şekilde hizmet ettiğini bununla birlikte zeki, bütün işlerde vazifesinas ve yardımsever biri olduğunu yazmış ve Mazepa'ya hakkını teslim etmiştir.³⁷ Günümüze ulaşmış bilgilerden hareketle Mazepa'nın daha 1676 yılının başında Kalmuklar ile Kazaklar arasındaki siyasi münasebetleri netleştirmek için Moskova'ya gitmesini ilk mühim vazifesi olarak kabul etmek mümkündür (esir düşüp Samoyloviç'in yanına zorla getirilişinden sadece bir buçuk yıl sonra). Üstelik Hetman Samoyloviç, Mazepa'yı Moskova'ya «viyskoviy tovarış» olarak göndermiştir.³⁸ Bundan bir yıl sonra ise Hetman Samoyloviç'in Moskova'ya görevlendirdiği elçilik grubunda Mazepa'nın daha üst rütbe olan «viyskoviy zınatıy tovarış» sıfatıyla görevde olduğu görülmektedir.³⁹

Mazepa, 1677-78 yıllarındaki Çehrin Seferlerine katılıp Osmanlı ordusuna karşı Çehrin'i savunmuş ve 1679 yılı Martında Hetman Samoyloviç'in emriyle yeniden Moskova'ya gitmiştir.⁴⁰ Bizzat Mazepa'ya Türk-Tatar birliklerinin saldırılarına karşı Rus askeri birliklerinin Ukrayna'ya gönderilmesi konusunda Rus yöneticileri ikna etme görevi verilmiştir.⁴¹ Moskova Devleti ile Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan Bahçesaray Antlaşması'ndan hemen sonra Hetman Samoyloviç'in 1681 yılı Şubatında Mazepa'yı gizli bir vazifeyle tekrardan Moskova'ya Çariçe Sofya'nın en yakın adamı ve gözdesi Knez V. V. Golitsin'a yollamıştır.⁴² Ocak 1683'de ise Mazepa kendisini Starşına Konseyi'ne sokan "osavul"⁴³ unvanını almıştır. Hetman Samoyloviç'in talimatları doğrultusunda Mazepa'nın iç ve dış politikadaki meseleleri görüşmek için Moskova'ya sık sık diplomatik seyahatler gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu meseleler arasında Ukrayna toprağı olan Sağ Kıyı Ukrayna'sının Hetman Samoyloviç'a iade edilmesi,

35 "Aktı, otnosyaşçiyesya", C. XI, № 178, s. 597.

36 "Aktı, otnosyaşçiyesya", C. XI, № 184, s. 160-611.

37 Veliçko S. "Litopis", s. 472.

38 "Aktı, otnosyaşçiyesya", C. XII, № 144. s. 490. Viyskoviytovarış: Ukrayna Hetmanlığı'nın askeri kanadında elit Kazak subaylara verilen rütbelerinden biri.

39 "Aktı, otnosyaşçiyesya" C. XIII, № 3. s. 8.

40 Rossiyskiy gosudarstvenniy arhiv drevnih aktov (RGADA), F. 229, Malorossiskiy prikaz, Delo 105-107, Op. 229/1.

41 RGADA, F. 229, Malorossiskiy prikaz, Delo 141, Op. 1, L, 59-63.

42 RGADA, F. 210, Razryad., Delo 1139, Op. 13, L, 5.

43 Kazak birliklerinde baş subay anlamına gelen askeri rütbedir.

onun egemenliğinin Slobidska Ukrayna'sında⁴⁴ genişlemesi ve ayrıca Kiyiv Metropolitliği'nin Moskova Patrikliği'ne tabii olması yer almıştır.

1687 yılında Mazepa tüm Starşına üyeleri ile birlikte Rus ve Ukrayna askeri birliklerinin düzenlediği birinci Kırım Seferi'ne katılmış fakat sefer tam bir felaketle sonuçlanmıştır. Başarısız askeri seferin sorumluluğunu başkasına yüklemek isteyen Rus ordusunun komutanı Golitsın, Hetman Samoyloviç'ı Kırım Hanı I. Selim Giray ile gizli ittifak yapmak ve Moskova'ya ihanet etmekle suçlamıştır. Golitsın'ın emriyle Hetman Samoyloviç tutuklanarak görevden el çektirilmiştir. 1687 yılının 22 Temmuz'unda ise yine Golitsın'ın doğrudan emriyle Mazepa Ukrayna'nın (Dinyeper'in iki kıyısı) yeni Hetmanı seçilmiştir.⁴⁵ Bu yeni Hetman seçiminin yanı sıra Moskova Devleti ile Hetmanlık arasındaki ilişkilerin yeniden belirlendiği ve Ukrayna'nın özerklik statüsünü büyük ölçüde kısıtlayan Kolomak maddeleri de taraflar arasında onaylanmıştır. Böylece Golitsın, Sağ Kıyı Ukrayna'sında bulunan mülklerini kaybeden, ciddi ekonomik engellerle boğuşan ve Sol Kıyı Ukrayna'sında Kazaklar arasında "yabancı" sayılan Hetman Mazepa'nın itaatkâr bir kukla olacağını düşünmüş ve Ukrayna üzerindeki planlarını harfiyen yerine getireceğini tasarlamıştır. Golitsın tarafından Ukrayna Hetmanlığı'na dayatılan bu antlaşmadaki asıl amaç da bunun üzerine kurgulanmış ancak Golitsın bu planlarında büyük yanılıya düşmüştür.

Kolomak maddelerince alınan kararlara göre Hetman Mazepa, sınırda Kırım Tatarlarının saldırılarına karşı bariyer olması, gelecekteki Kırım seferlerinde askeri karargâh olarak kullanılması ve aynı zamanda Zaporog Kazaklarına karşı ileri karakol görevi görmesi için bir kale inşa edilmesi çalışmalarına başlamıştır.⁴⁶

Engin tecrübesinin yanı sıra bölge ve araziye de çok iyi tanıyan Hetman Mazepa, Osmanlılara karşı kendi askeri harekât planını teklif etmiştir.⁴⁷ Lakin Hetman Mazepa'nın planı Golitsın tarafından kabul edilmemiştir. 1689 yılında Çariçe Sofya ve Golitsın'ın emriyle Hetman Mazepa, Perekop'a (Or Kapı) doğrudan saldırıları öngören ikinci Kırım Seferi'nde Zaporog birliklerinin başına geçmiştir. Rus-Ukrayna ordusunun başında ise yine Golitsın bulunmaktaydı. Kırım'a yapılan askeri sefer bir kez daha hüsrarla sonuçlanmış ve Golitsın geri çekilme kararı almıştır. Bununla birlikte Moskova'da da genç Çar Büyük Petro ve Çariçe Sofya arasında iktidar mücadelesi patlak vermiştir. Narişkinlerin darbesi⁴⁸ sırasında Moskova'ya çağrılan Hetman Mazepa, Golitsın'ın umduğunun aksine meşru Büyük Petro'yu desteklemiştir. Bu desteğinin karşılığın-

44 Slobidska Ukraynası: Vahşi (Yabani) Ovalar. Karadeniz ve Azak Denizi'nin kuzeyinde, günümüzde Ukrayna sınırları içinde kalan Karadeniz ve Hazar steplerinin kastedildiği tarihsel terim. Polonya ve Rusya arasında (Harkiv, Sumı ve Ohtırka) arasında kalan bölgedir. 1651 yılında Ukrayna'dan bu bölgeye göçler gerçekleşmiş ve Çar'a bağlı Slobidska Alayı burada eğitim almıştır.

45 Patrik Gordon, Dnevnik 1684-1690, çeviren: D. G. Fedosov, Moskova: Nauka, 2009. s. 149.

46 Listi Mazepi, C. 1, Kiyiv: NAN Ukrainiy, 2003, № 81. s. 207.

47 Vostokov A., "Posolstvo Şaklovitogo", s. 206-216.

48 Çariçe Sofya'nın tahttan devrilmesi ve 1689 yılında I. Petro'nun iktidarı eline geçmesiyle sonuçlanan idari darbedir. Bu darbe Büyük Petro'nun boyar soyundan gelen annesi Natalya Narişkina ve onun destekçileri tarafından gerçekleştirilmiştir.

da Hetman Mazepa geniş yönetsel özerklik, Ukrayna'nın toprakları üzerinde özel tasarruf hakkı ve ilaveten büyük ekonomik ayrıcalıklar veren yeni Moskova maddeleri⁴⁹ elde etmiştir.

XVII. yüzyılın 90'lı yıllarında Hetman Mazepa, Büyük Petro'nun Osmanlı İmparatorluğu'na karşı mücadelesinin hazırlık safhasını organize etmiştir. Hetman bizzat Gazikirman'a saldırmak⁵⁰ ve Oçakov'a (Özi) seferlerin yapılması gerektiğine dair plan tasarlamıştır.⁵¹ 1695 yılında Hetman Mazepa feldmareşal Boris Şeremetev⁵² ile birlikte Gazikirman Kalesi'ni alan birlikleri komuta etmiştir. 1696 yılında ise Hetman Mazepa'nın Kazakları, Hetmandan sonra en yetkili kişi olan Yakiv Lizohub liderliğinde Azak'ın ele geçirilmesiyle sonuçlanan yarma harekâtını başarıyla gerçekleştirmişlerdir.⁵³ Azak Seferleri'nden zaferle dönülmesinden ötürü 1701 yılında bizzat Büyük Petro tarafından Hetman Mazepa Aziz Andrey nişanı ile ödüllendirmiştir.⁵⁴ Hetman Mazepa tarihte bu ödüle sahip ikinci kişi olmuştur.⁵⁵

Poltava'daki siyasi muhalefetin baskılarından ötürü Kırım'a kaçan ve Kırım Han'ı ile ittifak yapan Petro İvanenko (Petrik) ile Hetman Mazepa'nın siyasi mücadelesi Azak Seferleriyle aynı döneme denk gelmiştir. Petrik, Kırım Hanlığı'nın Moskova ve Lehler karşı korumayı taahhüt ettiği Kiyiv ve Çernihiv'i içine alan ayrı bir Knezlik kurmayı amaçlamıştır. Çehrin tarafı ise Tatarlara Moskova yolunu açmak için Harkiv ve Otsrohozok (Ribensk) alaylarının yerleştirildiği Knezliğin yönetimi altına girmiştir. Hetman Mazepa, Petrik'in Zaporog Kazakları ile ittifak yapmasına engel olmayı başarmış,⁵⁶ sonrasında Petrik'i tutuklamış ve bu sorunu ortadan kaldırmıştır.⁵⁷

Kuzey Savaşları Ukrayna için birçok sorun ve engel doğurmuştur. Kazaklar, İsveç ordularına karşı Livonya⁵⁸ ve Beyaz Rusya'ya gönderilmiş, alışık olmadıkları askeri nizama tabii tutulmuş, ağır hakaretlere maruz kalmış ve en pis işlerde kullanılmışlardır. Rus subayların hakaret ve baskıları hakkında hemen her kesimden şikâyet mektupları gelmiştir. Çernihiv ve Kiyiv alaylarının önemli simalarından gelen şikâyet mektuplarından dolayı Hetman Mazepa Büyük Petro'nun maiyetine Kazaklara yapılan baskı ve hakaretlere dair rapor yazmış ve durumu bildirmiştir.⁵⁹ Buna ek olarak Hetman Mazepa'ya sıkıntılar ve hakaretlere dair sadece

49 RGADA, F. 229, Op. 2, № 57, L. 83-116.

50 Aktı, odnosyaşçiyesya k istorii Zapadnoy Rossii, Tip. II, St. Petersburg: Otdeleniya Sobstvennoy E. İ. V. Kantselyariy, 1853, C. V, № 205. s. 233-235.

51 RGADA, Malorossiskiye dela, Delo 569, Op. 3,

52 Boris Şeremetev (1652-1719) 1711 yılı Prut Savaşı'na katılmış dönemin en önemli Rus mareşallerinin arasında olmasının yanı sıra Büyük Petro'nun yakın siyasi danışmalarından da biriydi.

53 Veliçko S, "Litopis", s. 775.

54 RGADA, F. 124, Delo 19, Op. 1, L. 3-3ob. Andrey Pervozvanniy ya da Andreas (Rusçası: Андрей Первозванный): Ortodoks inancına göre İsa Peygamberin kendisini takip etmesi adına çağırıldığı 12 havariden ilkidir. Bu yüzden ismi de Rusça'da birinci çağırılan anlamına gelen Pervozvanniy olarak geçmektedir.

55 Bu ödülü alan ilk kişi ise Petro'nun silah arkadaşlarından, dönemin Dışişleri Başkanı, boyar Fyodor Golovin idi.

56 Dmitriy Evarnitski, İstoçniki dlya istorii zaporojskih kazakov, Vladimir: Tipo-lit. Gub., prav. C. 1, 1903. s. 388.

57 Evarnitski D., "İstoçniki dlya", s. 410-411.

58 Günümüzde Letonya ve Estonya'nın bulunduğu tarihi bölge.

59 RGADA, Malorossiskiye dela, Delo 1501, 1505, 1510, 1515, Op. 3.

önemli albaylardan değil paralı ve sıradan askerlerden de mektuplar gelmiştir.⁶⁰ İsveç ordusu Büyük Petro'nun ordusunu mağlup ederek Ukrayna sınırına yaklaşmış, Hetman Mazepa'ya bir müdafaa planı yerine, Büyük Petro tarafından askeri harekâtın ana doktrini gibi kabul edilen "toprakları (arazileri) yakma" planı sunulmuştur. Pskov'dan Kuzey Ukrayna'ya kadar 200 verst⁶¹ derinliğinde bir "ölü bölge" oluşturulup oradaki nüfusun tahliye edilmesi, tahılların çukur ve kuyulara saklanması ve geriye kalan bütün her şeyin yakılması planlanmıştır.⁶² Bu tek taraflı plan Hetman Mazepa'yı büyük bir hayal kırıklığına uğratmış, Starşına üyeleri arasında da büyük bir memnuniyetsizliğe sebep olmuştur.

Öte yandan zorlu savaş koşullarının içinde merkezi bir imparatorluk kurmayı amaçlayan Büyük Petro birtakım reformlara başlamış ve netice itibarıyla Ukrayna'nın özerkliği de sorgulanmış ve ortadan kaldırılmıştır. Rus tarihçi E. V. Anisimov, Ukrayna'nın özerklik statüsünü ortadan kaldırma girişimlerinin Hetman Mazepa'nın İsveçlilerin tarafına geçmesindeki en önemli faktör olduğunun altını çizmektedir.⁶³ Buna ek olarak, Büyük Petro Ukrayna'nın idari birimini oluşturan askeri alayların yerine seçilmiş alayların kurulmasını emretmiştir.⁶⁴ 1707 yılında Büyük Petro, merkeze bağlı olacak şekilde Eyalet Reformu (valiliklerin oluşturulması) uygulamasını başlatmış ve bunun akabinde Ukrayna'daki askeri üslerin Çarlık yönetimine devredilmesini kararlaştırmıştır.⁶⁵ Bu minvalde alınan tüm kararlar Ukrayna Hetmanlığı'nın idari sistemini ve özerklik statüsünü baltalamış ve ortadan kaldırmıştır.

Bu koşullar altında Hetman Mazepa, İsveç Kralı XII. Karl'ın destekleriyle yeni tahta çıkan Polonya Kralı Stanisław Leszczyński'nin taraftarlarıyla gizli müzakereler yürütmeye başlamıştır. Ancak tarih yazımındaki klişenin aksine, Hetman Mazepa'nın bu temasları daha çok istihbarat niteliğinde olmuştur. 1707 yılı sonbaharında Leszczyński'nin kendilerine katılma teklifini reddetmiş ve Büyük Petro'yu da bu temaslar hakkında bilgilendirmiştir.⁶⁶

1706 yılında Kazaklara dayatılan reform planları ve Ukrayna Hetmanlığı'nın özerkliğinin kaldırılması Ukrayna'da Starşına üyeleri arasında Büyük Petro'ya karşı muhalefetin oluşmasına yol açmıştır. Hetman Mazepa'nın kendisi de Starşına üyelerinin bu ruh halini taşımış fakat son ana kadar bunu açıkça belirtmekten kaçınmıştır. İsveç saldırıları karşısında Büyük Petro'nun Ukrayna'yı savunmak yerine toprakları yakma planını kabul etmesinden sonra Hetman Mazepa Lehlerin Hetmanı Adam Mikołaj Sieniawski ile müzakere yapma girişiminde bulunmuş fakat başarısız olmuştur.⁶⁷ Büyük Petro'nun idari ve askeri şehirlerden biri olan

60 RGADA, Malorossiskiy delo, Delo 1521, Op. 3.

61 Rus uzunluk ölçü birimidir. 1 verst: 1.07 kilometredir.

62 Nikolai Pavlenko, Vladimir Artamonov, 27 Haziran 1709, Moskova: Molodaya Gvardiya, 1989. s. 155.

63 Evgeniy V. Anisimov, Petr Velikiy – Liçnost i reformi, St. Peterburg: Slava Rossi, 2009. s. 160-161.

64 Pisma i bumagi imperatora Petra Velikogo. C. VI, St. Peterburg: Gosudorstvennaya tipografiya, 1912. s. 288-289.

65 RGADA, F. 229, Malorossiskii prikaz, Delo 101, Op. 2, L. 105ob.

66 Diplomatiçeskaya perezpiska angliyskih poslov i poslannikov pri russkom dvore, Sbornik imperatorskogo russkogo istoriçeskogo obşçestva, C. 39, St. Petersburg: İmpa. Akad. Nauk, 1884. s. 443.

67 On the eve of Poltava: The Letters of Ivan Mazepa to Adam Sieniawski (1704-1708), edit. Subtelny Orest, NewYork: Ukrainian Academy of Arts and Sciences, 1975, s. 100-101.

Starodubski Alayı'nın yakılması emrini vermesinden ötürü Hetman Mazepa 24 Ekim 1708'de Desna Nehri'ni⁶⁸ geçerek geceleyin Demirbaş Karl'ın konakladığı yere varmış ve onun safına geçmiştir.⁶⁹ Hetman Mazepa'nın saf değiştirmesinden sonra Büyük Petro'nun emriyle Mazepa gıyabi idam cezasına çarptırılmış ve kiliseden aforoz edilmiştir. Hetman Mazepa'nın bu askeri ve siyasi manevrası Starşına'ya mensup üyeler, muhafazakâr ve aydınlanmacı gruplardan büyük destek görmüştür. Fakat Knez Aleksandr Danileviç Menşikov tarafından emsal teşkil etmesi için yapılan cezai eylemler birçok kişiyi korkutmuştur. Öte yandan 1709 ilkbaharında Zaporog Kazaklarının Hetman Mazepa'yı desteklemesi ve onun safında yer almaları kayda değer olarak görülebilir.

Hetman Mazepa Poltava Muharebesi'ne (1709) katılmış ve aldıkları ağır yenilgiden sonra Demirbaş Karl'ın Osmanlı İmparatorluğu himayesi altında geri çekilişini organize etmiştir. Kral Karl Bug Nehri'ne (Aksu) ulaştığında Hetman Mazepa'nın tavsiyesi üzerine, Mazepa'nın uzun süredir yakın bağlarının olduğu Özi'deki Osmanlı paşasına elçisini yollamıştır. Akdes Kurat'ın aktardığına göre Özi kalesi muhafızı Abdurrahman Paşa karşıya geçmelerine yardım etmiş⁷⁰ ve onlar da kendilerini bir anda Türk topraklarında bulmuşlardır. 23 Temmuz'da Yusuf Paşa onları kendi şehrine Bender'e davet etmiştir.⁷¹ Büyük Petro ise Yusuf Paşa'dan onları kabul etmemesini talep etmiş ve Hetman Mazepa'nın geri verilmesi karşılığında 300 bin altın teklif etmiş fakat ret cevabı almıştır. Hetman Mazepa 21 Ağustos 1709 yılında Bender'de ölmüş ve naaşı günümüzde Romanya sınırları içerisinde bulunan Galati'de defnedilmiştir.⁷²

Hetman Mazepa Döneminde Ukrayana'da Değişimler ve Gelişmeler

Hetman Mazepa iç politikada devletin egemenliğini güçlendirmeyi amaçlamış, Zaporog Kazaklarının iradesi ve talimatlarıyla hareket eden Starşına üyeleri ile mücadele etmiştir. Hetman Mazepa'nın Zaporog Kazaklarına esir olduğu dönemden bu yana onlara bir nefretinin olduğunun da ayrıca altını çizmemiz gerekmektedir. Hetman Mazepa hazineye büyük gelir sağlayan ancak Golitsın'ın emriyle yasaklanan "kira sisteminin"⁷³ yeniden uygulamaya geçmesi için Büyük Petro'dan müsaade almayı başarmıştır. Hetman Mazepa'nın iktidarı sırasında Büyük Petro'ya herhangi rapor vermeden Ukrayna hazinesinin kontrolünü tamamen elinde bulundurduğunu özellikle belirtmemiz gerekmektedir.

68 Dinyeper'in bir kolu olan Desna Rusya'nın Smolensk bölgesinden doğup Ukrayna'nın Kiyiv istikametine doğru akan nehirdir.

69 Pisma i bumagi imperatora Petra Velikogo. T. VIII, V. 2, Moskova- Leningrad: AN SSSR, 1946. s. 864-865.

70 Kurat'n belirttiğine göre Abdurrahman Paşa bin altın karşılığında XII. Karl ve Mazepa'yı Özi'ye kabul etmiştir. Buna çok sinirlenen Bender valisi Yusuf Paşa onun görevden azlini gerçekleştirmiştir. Bknz: A. N. Kurat, "İsveç Kralı", s. 113.

71 Bu bilgiyi Türk araştırmacılar da doğrulamaktadır. Bknz: A. R. Altınay, "Memalik-i Osmaniye", s. 73.

72 Alekandr Barsukov, "Dopros Grigoriya Hertsika ob uçastii ego v izmeni Mazepyy", Kiyevskaya starina, İstoriçeskiy jurnal, 2. Yıl, C. 5, Mart 1883, s. 600.

73 Kira Sistemi: Tütün, votka ve diğer malların üretimi için toprağın tahsis edilmesi ve kiraya verilmesidir. Bu kiralama işlemiyle toprak ve üretim üzerinden sabit vergi toplamak amaçlanmıştır.

Hetman Mazepa döneminde Ukrayna Hetmanlığı'nın gelir bütçesinin mihenk taşı olan kira sistemi, sanat ve bilim alanında kapsamlı yeniliklerin yanı sıra şehirlerin refah temellerinin atılmasına imkân sağlamıştır. Hetman Mazepa'nın kira sistemi ile seleflerinin uyguladığı sistem tamamen farklıydı. Onun sisteminde kira hakkı kişiye değil, belirlenmiş gruplara yani topluma aitti. Şehir sakinleri buradan gelen parayı kiliseler inşa etmek, toplar satın alıp barut stoklayarak şehir savunmasını güçlendirmek için kullanmışlardır. Kira uygulaması horilka (votka), tütün ve katranla sınırlandırılırken⁷⁴ bal ve bira yapımı serbest bırakılmıştır. Gümrük vergisi "mito" Ukrayna hazinesine senelik 60 bin altın verirken⁷⁵ kira sistemi 1708 yılına kadar hazineye her yıl 180 bin altın vermiştir.

Bu dönemde Sol Kıyı Ukrayna'sının ekonomisinde daha önce yaşanmamış bir kalkınma görülmüştür. Hetman Mazepa Ukrayna'da silah üretiminin artması ve gelişmesi için aktif şekilde desteklerde bulunmuştur. Askeri teknolojinin gelişim merkezi olarak Rusya İmparatorluğu'nun en iyi topraklarının üretildiği Hlukhiv⁷⁶ şehri seçilmiştir. Sol Kıyı Ukrayna'sında atölyecilik zaten gelişmiş düzeyde olup Leh döneminden farklı olarak serbest çalışma sistemi getirilmiştir. Ukrayna atölyeciliğinde iyi kalite çuha kumaşı ve kışlık ayakkabı üretimi çok yüksek seviyelere ulaşmıştır. Bu üretimler XVIII. yüzyılın başlarında Ukrayna'da ortaya çıkacak manifaturacılığın temelini oluşturmuştur. Su çarklarının Ukrayna'da kullanımı yaygınlaşmıştır. Hetmanlık topraklarında inşaat malzemelerinin yanı sıra (kiliselerin bile kendi kerpiç imalathaneleri vardı), cam ve süslü fayans üretimi de yapılmıştır. Bunun dışında güherçile ve potas üretimi de teşvik edilmiştir. Metal işçiliği özellikle mücevher, dökme çan ve top yapımında yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Sol Kıyı Ukrayna'sında 90 adet maden yani demir imalathanesinin bulunduğunu kaynaklar zikretmektedir.⁷⁷

Ukrayna'da köylüler Bohdan Hmelniçkiy isyanından bu yana özgür idiler. Tabii ki toprak sahipleri köylüleri topraklarında çalışmaya ve işlemeye zorlamışlardır. Ancak Hetman Mazepa bu politikanın hoşnutsuzluğa yol açacağını önceden kestirerek 1701 yılında aldığı kararla toprak sahiplerinin köylüleri topraklarında haftada iki günden fazla çalıştırmasını yasaklamıştır.⁷⁸

Hetmanlık hazinesinde harcamalardan arta kalan gelirler eğitim, kültür ve sanat alanlarında gelişim için kullanılmıştır. Yukarıda da değindiğimiz üzere edebiyat ve müzikle yakından ilgilenen Hetman Mazepa sanat, kültür, eğitimin gelişimini desteklemiş ve himayesi altına almıştır. İlim ve sanatın koruyucusu Hetman Mazepa bu alanlarda gelişim için kimseden para istememiş ve onun bu davranışı diğer albaylar ve Starşına üyeleri tarafından da örnek alınmıştır.

Kültür ve sanat alanında ilerleme için iyi bir eğitim sistemine sahip olmak gerekiyordu. Bundan dolayı Hetman Mazepa kendisinin de mezun olduğu Kiyiv-Mohıla Akademisi'ni himaye etmiş ve desteklemiştir. Onun maddi ve manevi desteği sayesinde bu akademi eğitim

74 Universalı İvana Mazepı (1687-1709): Materialy do ykrainckogo diplomatiyu, Kiyiv-Lviv: NTS, Çast 1, 2002, № 46, s. 581.

75 Mihaylo Voznyak, Benderska komisiya po smerti Mazepi, Mazepa, C. 1, Varşova: Zbirnik, 1939, s. 121.

76 Günümüzde Ukrayna sınırları içinde Sumı bölgesinde bulunan tarihi şehirdir.

77 Denis Toiçkin, Kozatska şablya XVII-XVIII st.:istonko-zbrojeznavçe doslidjennya, Kiyiv: Stilos, 2007.

78 "Universalı İvana Mazepı", Çast 1, № 343. s. 379.

kalitesini zirveye çıkarmıştır. 1693 yılında Büyük Petro'nun, Yunanca ve Latince de dâhil olmak üzere felsefe ve teolojinin öğretilmesine izin veren resmi kararnameyi çıkarması Mohila Akademisi'ne Batılı statüsü kazandırmıştır. Hetman Mazepa döneminde akademi sıralarında 2000'den fazla öğrenci eğitim almıştır. Eğitim süresi 12 yıl sürmüş ve burada dil bilgisi, şiir, belagat, felsefe ve teoloji sınıfları mevcut olmuştur. Akademide Yunanca, Lehçe, Rusça, Almanca, Fransızca, İbranice, tarih, matematik (geometri ve cebir de dâhil), fizik, hidrostatik, hidrolik, kilise mimarisi, mekanik, müzik ve ilahi, resim, hatiplik, ekonomi ve tıp dersleri verilmiştir.⁷⁹ Akademik kadrosunda Stefan Yavorskiy, Feofan Prokopoviç, Varlaam Yasinskiy gibi isimler bulunmuştur.

Gravür sanatından eserler yaratılmış, kitaplar basılmıştır. Hetman Mazepa'nın emriyle Ukrayna'daki tüm matbaaların kâğıt ihtiyacının karşılanması için bir kâğıt fabrikası açılmıştır.⁸⁰ Hetman Mazepa'nın çabaları ve maddi destekleriyle 1708 yılında Suriye'nin Halep şehrinde Arapça İncil basılmıştır.⁸¹ Bunun dışımda Hetman Mazepa tarafından Dmitro Tuptalo, Stefan Yavorskiy (piskopos), Feofan Prokopoviç (Büyük Petro döneminin en önemli fikir adamı) gibi ünleri Rusya'da yayılmış birçok ruhani figür desteklenmiş ve çalışmaları için teşvik edilmiştir.

Mimaride büyük atılımlar gerçekleştirilmiş ve Doroşenko döneminden (1665-1676) bu yana Ukrayna'da var olan Barok tarzı mimari Hetman Mazepa ile birlikte daha da yaygınlaşmış ve kendine has bir özgünlük kazanmıştır. Yapı işleri ve inşaat olağanüstü derecede artmıştır. Hetman Mazepa'nın doğrudan katılımıyla Kiyiv Mağara Manastırı'na restorasyon yapılmış bunun yanı sıra düzinelerce yeni kilise inşa edilmiştir. Görkemli taş katedral ve kiliseler kabartma ve oymalar ile bolca süslenmiştir. Ressamlar, sanatın koruyucusu Hetman Mazepa ve Starşına üyelerinin portrelerini çizmişlerdir. Onların şerefine yazılan methiyeler ve edebi eserleri gravür ustaları süslemiştir. Böylece Ukrayna topraklarındaki gravür ustalarının meziyetleri Rusya'ya kadar ulaşmış ve bu işlerde sıkça tercih edilmişlerdir.

Hetman Mazepa Rusya'nın dış politikasında önemli bir rol oynamıştır. Elçilik Dairesi'nin (Posolskiy Prikaz) Osmanlı ve Kırım ile yaptığı neredeyse bütün yazışmalar Hetman Mazepa aracılığıyla yürütülmüştür. Hetman Mazepa şahsi olarak güneydeki komşu devletlerin hâkimiyet sahalarında geniş bir istihbarat ağına sahip olmuştur. Bu istihbarat ağının içinde bulunan en önemli simalardan bir tanesi Hetman Mazepa tarafından İstanbul'a yollanan Yunan Zgur Ustinoviç'tir.⁸² Z. Ustinoviç Tuna bölgesi ve civarında muhbirlerle sahip olmuş ve bu sayede Devlet-i Âliyye'de olup bitenler hakkında haberdar olmuştur.⁸³

79 Zoya Hijnyak, Valeriy Mankivskiy, İstoriya Kiyev-Mohilyanskoyi akademiyyi, Kiyiv: Vidavniçiy dim «KM Akademiya», 2003. s. 69.

80 Mikola Andrusyak, "Hetman İvan Mazepa yak kulturniy di'yaç", C. 2, Varşova: Zbirnik, 1939, s. 71-75.

81 Dmitriy Morozov, "Arabskoye Evangeliiye Daniila Apostola (K istorii pervoy arabskoy tipografi na Vostoke)", Arhiv russkoy istorii, Moskova, 1992, Vip. 2, s. 193-194.

82 Dokumenti arhivnih sobraniy Sankt-Peterburga, Hetman İvan Mazepa, haz: T. G. Tairova-Yakovleva, Vip: 1, St. Petersburg: SPBGU, 2007, № 117. s. 62; № 199, s. 99.

83 Arhiv Sankt-Peterburgskogo Instituta istorii Rossiyskoy Akademii Nauk, Delo 1, F. 83, Op. 1, L. 71.

Kuşkusuz, güney istikameti ve komşuları Hetman Mazepa için dış politikada daima bir öncelik olmuştur. Anlaşılacağı üzere bu durum, Ukrayna Hetmanlığı'nın jeopolitik konumunun gerçeklerinden kaynaklanmaktaydı. Ukrayna Kazaklarının Hetman Mazepa önderliğinde başarılı ve faal şekilde katıldıkları Azak Seferleri'nden sonra Ukrayna şehirlerine sürekli olarak düzenlenen Tatar akınlarının kesildiği görülmektedir. Ayrıca Hetman Mazepa'nın Osmanlı İmparatorluğu ile Moskova arasında İstanbul Antlaşması'nın (1700) imzalandığı haberini büyük bir sevinçle karşıladığı da bilinmektedir.

İstanbul Antlaşması sonrasında Hetman Mazepa Rusya'nın güneydeki komşu devletlere yönelik dış politikasını yürütmeye ve yönlendirmeye hız kesmeden devam etmiştir. Hetman Mazepa hafiyelerden gelen raporların güvenliğini sağlamak için çok az kişi tarafından bilinen bir şifreleme metodu uygulamış, güneye yönelik dış politikadan fiilen sorumlu olmuştur: Moldova ve Eflak Voyvodalığıyla müzakereler yürütmüş, Osmanlı İmparatorluğu ve Kırım'da olup bitenleri takip etmiş, Yunan hiyerarşisiyle temaslarda bulunmuştur. Hetman Mazepa İstanbul'da bulunan ve ona bütün olayları detaylıca aktaran Rus elçisi A. P. Tolstoy ile devamlı yazışmalar yapmıştır.⁸⁴ Hetman Mazepa aracılığıyla Rusya önde gelen birçok Yunan temsilcileriyle temaslarda bulunmuş ve yazışmalar gerçekleştirmiştir. Bundan başka Hetman Mazepa Büyük Petro'nun emriyle Kırım Hanlığı ile diplomatik yazışmaları da yürütmüştür.⁸⁵

Hetman Mazepa'nın önüne konulmuş en ciddi görevlerden biri Osmanlı ile Rusya arasındaki sınır meselesini çözüme kavuşturmak olmuştur. Türk tarafının resmi tekliflerinin bir kopyası ve elçi Tolstoy'un raporu Moskova'dan ona yollanmıştır.⁸⁶ Bunun dışında, Osmanlı devlet adamları tarafından doğrudan Hetman Mazepa'ya hitaben yazılmış belgelerin varlığı, şüphesiz Türk tarafının onunla ilişkilerde önem atfettiğini göstermektedir.⁸⁷ Hetman Mazepa, Osmanlı İmparatorluğu'nun önde gelen yöneticileriyle kişisel tanışıklık kurmuş ve saygı temelinde iyi ilişkiler yürütmüştür.

İktidarının son yıllarında Hetman Mazepa, Petro Doroşenko da dâhil birçok Hetmanın hayalini kurduğu Ukrayna'yı (Sağ ve Sol Kıyı) tek çatı altında toplamış ve sınırlarını neredeyse Bohdan Hmelnitkiy zamanındaki haline geri döndürmeyi başarmıştır. Lehistan-Litvanya hükümetinin Sağ Kıyı Ukrayna'sında Kazaklara önderlik eden ve isyan girişimlerinde bulunan Semen Paliy'in bir an önce bertaraf edilmesi talebini fırsat bilen Hetman Mazepa Büyük Petro'dan aldığı emirle Dinyeper'i geçmiş ve kısa sürede Paliy'i tutuklamıştır.⁸⁸ Daha sonra Hetman Mazepa Lehlerin karşı çıkmalarına ve protestolarına rağmen Sağ Kıyı Ukrayna'sının Rusya'nın

84 "Dokumentı arhivnih sobranii", № 50. s. 31.

85 RGADA, F. 124, Delo 3, Op. 1, 1703. L. 2.

86 "Dokumentı arhivnih sobranii", № 108. s. 55; № 116, s. 62.

87 Dariusz Kollodziejczyk, Mariusz Kaczka, "Hotinsky arhiv Kolçak-paşi: istoriya, soderjaniye, primeri ispolzovaniya", İstoriçeskiy vestnik, Osmanskaya imperiya i Rossiya, C. 30, Moskova, 2019, s. 112-133. Bu belgeler Moskova'da Ukrayna Hetmanlığı Arşivi'nde bulunmaktadır. Kısa süre önce Polonyalı araştırmacı D. Kolodziejczyk tarafından "Kolçak Paşa Arşivi" ortaya çıkarılmıştır.

88 Arhiv Sankt-Peterburgskogo Instituta istorii Rossiyskoy Akademii Nauk, F. 83, Delo 1, Kart. 1, L. 15-15ob.

bir parçası olarak kendi egemenliği altında kalması konusunda Büyük Petro ile mutabakata varmıştır.⁸⁹ Sağ Kıyı Ukrayna'sında ciddi reform hareketlerine girişmiştir. Bohdan Hmelntskiy zamanında da var olan askeri alay teşkilatını yeniden oluşturmuştur: Bila Tserkva, Bohuslav, Çehrin, Uman, Bratslav, Çerkası, Kaniv alayları kurulmuştur.⁹⁰ Sol Kıyı'dan Sağ Kıyı'ya kitleler halinde köylü göçü başlatılmış ve Sağ Kıyı Ukrayna'sında nüfus canlılığı yaşanmıştır.⁹¹

Sağ Kıyı Ukrayna'sının Hetmanlık yönetimine geri dönmesi Hetman Mazepa ve Kazaklar için Büyük Kuzey Savaşlarının patlak vermesinden sonra elde edilen tek olumlu netice olmuştur. Büyük Petro'nun sınırlarını Kuzey istikametinde genişletme, Baltık Denizi'ne çıkma ve Avrupa'nın en büyük ordularından birine sahip İsveç ile zorlu bir savaşa girme arzusu Ukrayna'nın çıkarlarıyla ters düşmüştür. Üstelik Büyük Petro kendisine müttefik bulmak için Sağ Kıyı Ukrayna'sını Lehistan-Litvanya'ya bırakmaya bile razı olmuştur. Buna binaen Büyük Petro Hetman Mazepa'ya Sağ Kıyı Ukrayna'sından çıkması için defalarca emir vermiş⁹² fakat Hetman Mazepa bölgenin stratejik önemini bildiğinden ve kendi insanlarını kaderlerine terk edemeyeceğini anlatarak Büyük Petro'nun emrine karşı çıkmıştır.⁹³

Sonuç

Hetman Mazepa'nın iktidarı 22 yıl sürmüştür ve Ukrayna Hetmanlık tarihindeki en başarılı dönemlerden biri olmuştur. Hetman Mazepa'nın donanımlı ve yetenekli bir yönetici olmasında küçük yaşlardan itibaren aldığı eğitim, Avrupa'nın farklı ülkelerinde bulunduğu esnada gördüğü gelişmeler ve seleflerinin iktidar yıllarında aldığı önemli görevlerde edindiği tecrübeler büyük rol oynamıştır. Hetman Mazepa iç politikada devlet egemenliğini güçlendirmeye çalışmış ve muhalif gruplar ile mücadele etmiştir. Hazineye büyük gelirler getiren Kira sistemini ve önemli idari-askeri organ olan alay uygulamasını yeniden tesis etmiştir. Ukrayna'da ekonomik refaha kavuşulmuş ve Ukrayna Hetmanlığı'nın sınırlarını genişletmiştir. Sanat, kültür ve bilimin gelişmesine büyük önem vermiş ve desteklemiştir. Mimaride Mazepa tarzı Barok olarak isimlendirilen eşsiz bir biçim ortaya çıkmıştır.

Hetman Mazepa, Ukrayna'yı kontrol altında tutmak için politikalar yürüten Çariçe Sofya ve Golitsın yönetiminden memnun olmasa da akıllı bir devlet adamı olarak en uygun şartları beklemiş ve Büyük Petro'nun iktidarı darbe ile ele geçirmesi sırasında ona destekte bulunmuştur. Bunun karşılığında ise Ukrayna için büyük siyasi ve ekonomik kazançlar elde etmiştir. Büyük Petro döneminde Rusya'nın iç ve dış politikasında aktif rol oynamış ve özellikle güneydeki komşu devletler ile ilişkilerde onun yakın danışmanlarından biri olmuştur. Kuzey Savaşlarında Büyük Petro'nun planları ile Ukrayna'nın çıkarlarının çatışması Hetman Maze-

89 Arhiv Sankt-Peterburgskogo Instituta istorii Rossiyskoy Akademii Nauk, F. 83, Delo 1, Kart. 1, L. 16.

90 Pisma i bumagi imperatora Petra Velikogo. C. VII, V. 2, Moskova- Leningrad: AN SSSR, 1946. s. 709-710.

91 İstočniki Malorossiskoi istorii 1691-1722, haz: Bantış Kamenskiy, Moskova: Universitetskiaya tipografiya, Çast. 2, 1859. s. 105-106.

92 Otdel Rukopisei Rossiskoy Nastsionalnoy biblioteki, F. 971, Koleksiya P. P. Dubrovskogo, Delo 92, Avt. 152, L. 1-1ob.

93 RGADA, F. 124, Malorossiskiye dela, Delo 103, Op. 4, L. 4.

pa'yı belki de hayatının en önemli kararını almaya itmiştir. İsveç Kralı Karl ile Büyük Petro arasındaki Poltava Muharebesi'nde Hetman Mazepa, kendisi ve Ukrayna'nın çıkarları uğruna İsveçlilerin tarafına geçmiştir. Poltova'da Büyük Petro'ya karşı aldıkları yenilgi onu Türk hâkimiyetine girmeye kadar götürmüştür.

Poltava'da saf değiştirmesi Hetman Mazepa'yı Rus tarih yazımında ihanet ve kötülüğün sembolü haline getirmiştir. Ukrayna tarih yazımında ve Ukrayınler arasında ise Mazepa başarılı bir Hetman ve millî kahraman olarak kabul edilmektedir. Öyle ki Ukrayınlerin gözünde Hetman Mazepa ve dönemini şu atasözü açıkça ortaya koymaktadır: Bohdan'dan İvan'a (Mazepa) kadar geçen sürede gerçek bir Hetman olmadı!

Hülâsa, Hetman Mazepa hem Rusya hem Ukrayna için önemli hadiselerin vuku bulduğu XVII. yüzyılın ortalarından XVIII. yüzyılın başlarına kadar geçen sürede Ukrayna'nın çıkarları uğruna selefleri Doroşenko ve Samoyloviç'in başlattığı politikaları onlardan daha akıllıca devam ettirmiştir. Son tahlilde, Hetman Mazepa yaptıklarıyla Ukrayna ve Rusya tarihinde iz bırakmayı başarmış müşterek şahsiyetler arasına girmeyi başarmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yazar Katkısı: Çalışma Konsepti/Tasarımı: T.T., B.Z.; Veri Toplama: T.T., B.Z.; Veri Analizi /Yorumlama: T.T., B.Z.; Yazı Taslağı: T.T., B.Z.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi: T.T., B.Z.; Son Onay ve Sorumluluk: T.T., B.Z.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Author Contributions: Conception/Design of study: T.T., B.Z.; Data Acquisition: T.T., B.Z.; Data Analysis/Interpretation: T.T., B.Z.; Drafting Manuscript: T.T., B.Z.; Critical Revision of Manuscript: T.T., B.Z.; Final Approval and Accountability: T.T., B.Z.

Bibliyografya/Bibliography

Arşiv Kaynakları/ Archive Resources

- Arhiv Sankt-Peterburgskogo Instituta istorii Rossiyskoy Akademii Nauk, Delo 1, F. 83, Kart. 1.
Rossiyskiy gosudarstvennyy arkhiv drevnikh aktov (RGADA), F. 124, Malorossiskiye dela, Delo 19, Op. 1.
RGADA, F. 124, Malorossiskiye dela, Delo 3, Op. 1, 1703.
RGADA, Malorossiskiye dela, Delo 569, 1501, 1505, 1510, 1515, 1521, Op. 3.
RGADA, F. 124, Malorossiskiye dela, Delo 103, Op. 4.
RGADA, F. 210, Razryad., Delo 1139, Op. 13.
RGADA, F. 229, Malorossiskiy prikaz, Delo 141, Op. 1.
RGADA, F. 229, Malorossiskiy prikaz, Delo 57, 101, Op. 2.
RGADA, F. 229, Malorossiskiy prikaz, Delo 105-107, Op. 229/1.

Otdel Rukopisey Rossiskoy Nastsionalnoy biblioteki, F. 971, Kolleksiya P. P. Dubrovskogo, Avt. 152, Delo 92.

Kitap ve Makaleler/ Books and Articles

- Akti, odnosyaşçiyesya k istorii Ujnyoy i Zapadnoy Rossii, C. X, Sankt-Petersburg: Tipografiya Panteleevih, 1878.
- Akti, odnosyaşçiyesya k istorii Ujnyoy i Zapadnoy Rossii, C. XI-XII-XIII, St. Petersburg: Tipografiya Ethinhera, 1879.
- Akti, odnosyaşçiyesya k istorii Zapadnoy Rossii. Tip. II., St. Petersburg: Otdeleniya Sobstvennoy E. İ. V Kantselyarii, C. V, 1853.
- Altınay, Ahmet Refik, Memâlik-i Osmaniye'de Demirbaş Şarl, Yayına hazırlayan: Bülent ARI, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2015.
- Andrusyak, Mikola, "Hetman İvan Mazepa yak kulturniy di'yaç", Varşova: Zbirnik, C. 2, 1939, s. 69-87.
- Anisimov, Evgeniy, Petr Velikiy – Liçnost i reformı, St. Petersburg: Slava Rossi, 2009.
- Barsukov, Alekandr, "Dopros Grigoriya Hertsika ob uçastii ego v izmeni Mazepı", Kiyevskya starina, İstoriçeskiy jurnal, 2. Yıl, C. 5, Mart 1883, s. 595-610.
- Bartl, Peter, "17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu", İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri, 6 (1998), s. 301-330.
- Cevrioğlu, H. Mahmut, "İsveç Kralı XII. Karl'ın Osmanlı Devleti'nde İkametinin Boğdan'a Etkisi ve Nikolaos Mavrokordatos", Karadeniz İncelemeleri Dergisi 15 (2020), s. 11-28.
- Coşkun, B. ve Günaydın, H., "İsveç Kralı XII. Charles'in (Demirbaş Şarl) Osmanlı Devleti'ne İlticası (1709-1714) Ombudsmanlık Fikrinin Doğuşuna Etkisi", Ombudsman Akademik, 5 (9) 2018, s. 15-73.
- Demiroğlu, Hasan, "Rus ve Ukrayna Kaynaklarında İvan Mazepa", Türkiye-Ukrayna İlişkileri Kazak Dönemi, ed. Kolektif, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2015, s. 431-451.
- Diplomatiçeskaya perepiska angliyskiy poslov i poslannikov pri russkom dvore. // Sbornik imperatorskogo russkogo İstoriçeskogo obşçestva. Haz: A. A. Polotseva, C. 39, St. Petersburg: İmp. Akad. Nauk, 1884.
- Dokumenti arhivnih sobraniy Sankt-Peterburga, Hetman İvan Mazepa, haz: T. G. Tairova-Yakovleva, Vıp: 1, № 50, 108, 116, 117, 199, St. Petersburg: SPBGU, 2007.
- Evarnitski, Dmitriy, İstoçniki dlya istorii zaporojskiy kazakov, Vladimir: Tipo-lit. Gub., prav. C. 1, 1903.
- Gordon, Patrik, Dnevnik 1684-1690, çeviren: D. G. Fedosov, Moskova: Nauka, 2009.
- Hijnyak, Zoya ve Mankivsiy Valeriy, İstoriya Kiyev-Mohilyanskoyi akademiyi, Kiyiv: Vidavniçiy dim «KM Akademiya», 2003.
- İstoçniki Malorossiskoi istorii, Der: Bantış Kamenskii, C. 2, Moskova: Universitetskaya tipografiya, 1858.
- İstoçniki Malorossiskoi istorii 1691-1722, haz: Bantış Kamenskii, Moskova: Universitetskaya tipografiya, Çast. 2, 1859.
- Karaköse, Hasan. "Çehrin Seferi ve Osmanlı'nın Ukrayna Politikası", Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu, Merzifon Vakfı Yayınları: 1, 08-11 Haziran 2000, Merzifon, Türkiye.
- Kollodzejchkyk, Dariusz ve Kaczka, Mariusz, "Hotinsky arhiv Kolçak-paşi: İstoriya, soderjaniye, primeriy ispolzovaniya", İstoriçeski vestnik, Osmanskaya imperiya i Rossiya, C. 30, Moskova, 2019, s. 112-133.
- Kurat, Akdes Nimet, İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kalışı ve Bu Sıralarda Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul: A. Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Enstitüsü, 1943.

- Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987.
- Listı Mazepı, C. 1, Kiyiv: NAN Ukrainiy, 2003, № 81.
- Matskiv, Teodor, *Hetman Ivan Mazepa v zahidhovevropeskikh djerelah 1687-1709*, Kiyiv-Poltava, 1995.
- Milchev, Volodymyr, "Caropolis: Sketches of Everyday Life of A Swedish-Cossack Camp on the Frontier (1709 – 1713)", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 35 (2021), s. 97-118.
- Morozov, A. Dmitriy, "Arabskoye Evangelıye Daniila Apostola (K istorii pervoy arabskoy tipografı na Vostoke)", *Arhiv russkoy istorii*, Moskova, 1992, Vip. 2, s. 193-202.
- Pamyatniki Kiyevskoy Komissii, C. 3, Kiyiv: Tipografiya Korçak Novitskogo, NLXXXII 1879.
- Pavlenko, Nikolai ve Artamonov, Vladimir, *27 Haziran 1709*. Moskova: Molodaya Gvardiya, 1989.
- Pisma do wieku Jana Sobieskiego*. T. II. N 425, Kraków: Czas, 1880.
- Pisma i bumagi imperatora Petra Velikogo*. C. VI, St. Peterburg: Gosudorstvennaya tipografiya, 1912.
- Pisma i bumagi imperatora Petra Velikogo*. T. VII-VIII, V. 2, Moskova- Leningrad: AN SSSR, 1946.
- Sinbirskiy zbornik, Çast istoričeskaya*, C. 1, Moskova: Tipografiya A. Semena, 1844.
- Sıtyı, İgor, "Siverskiy slid pohodjennya rodu Mazep", (Siveryanskiy litopis), 2007, № 5, s. 44-52.
- Sokyrko, Oleksii, "The Warriors of the Frontier: the Osavul Office (Aide-De-Camp) in the Military Structure of Ukrainian Cossack and Turkic Armies". *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 35 (2021), s. 119-136.
- On the eve of Poltava: The Letters of Ivan Mazepa to Adam Sieniawski (1704-1708)*, edit. Subtelny Orest, Ukrainian Academy of Arts and Sciences, NewYork, 1975.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, C. VI, Warszawa : nakł. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1880-1914.
- Toiçkin, Denis, *Kozatska şablya XVII-XVIII st:istoriko-zbroyeznavçe doslidjennya*, Kiyiv: Stilos, 2007.
- Universali İvana Mazepı (1687-1709): Materialy do ykrayinskovo diplomatıy*, Kiyiv-Lviv: NTŞ, Çast 1, 2002.
- Universali İvana Mazepı (1687-1709): Materialy do ykrayinskovo diplomatıy*, Kiyiv-Lviv: NTŞ, Çast 2, 2006.
- Veliçko Samiylo, "Litopis", Kiyiv: Klio, 2020.
- Vostokov, A. H, *Posolstvo Şaklovitogo k Mazepe v 1688 g*, Kiyevskaya Starina, C. 29, 1890.
- Voznyak, Mihaylo, *Benderska komisiya po smerti Mazepı*, Mazepa, Zbirnik, C. 1, Varşova, 1939.
- Zyla T. Wolodymyr, "Hetman İvan Mazepa Türk Vesayeti Altında: Tarihi ve Değerlendirmesi", *Türk Kültürü*, Cilt: XXVIII, Sayı: 327, s. 433-439.

EKLER



EK 1: Mazepa'nın Arması: Veliçko Samiylo, "Litopis", Kiyiv: Klio, 2020.



EK 2: Mazepa'nın şerefine gravüre çizilen methiye: Veličko Samiylo, "Litopis", Kiyiv: Klio, 2020.



EK 3: Mazepa'nın şahsi torbanı: Veličko Samiylo, "Litopis", Kiyiv: Klio, 2020.



EK 4: Mazepa'nın portresi: Veliçko Samiylo, "Litopis", Kiyiv: Klio, 2020.



An Analysis of the Effect of the 1878 Berlin Treaty on Diplomatic Policy Making

1878 Berlin Antlaşmasının Diplomasi Siyasetine Etkisinin Analizi

Efe Özkan¹



Corresponding author/Sorumlu yazar:

Efe Özkan,
London, United Kingdom.
E-mail: efeozkan1078@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6466-4522

Submitted/Başvuru: 23.01.2021

Revision Requested/Revizyon Talebi:
03.02.2021

Last Revision Received/Son Revizyon:
09.02.2021

Accepted/Kabul: 27.04.2021

Citation/Atıf: Ozkan, Efe, "An Analysis of the Effect of the 1878 Berlin Treaty on Diplomatic Policy Making", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 38 (2022), s. 63-86
<https://doi.org/10.26650/gaad.1144714>

ABSTRACT

Politically, the Balkan region was split into multiple new entities such as Serbia, Bulgaria and Romania after the Russo-Turkish War 1877-1878. The Ottoman Empire lost the majority of its territory in Europe and the Balkans became an influential competitor among the Great Powers of Europe. The ambitions and interests of these Great Powers, the consequences of a declining Ottoman influence and the interests of the newly formed Balkan nations are the key components of analysing this competition. These components feed into the Berlin Treaty's influence in laying the foundations of the Balkan Wars in the 1910's and how the meddling of Great Powers caused underlying territorial and ideological tensions to escalate into warfare on 3 occasions, eventually creating the "powder keg of Europe".

Keywords: Balkans, Pan Slavism, WW1, Great Powers, Balkan Wars

Öz

Siyasi olarak, Balkan bölgesi 1877-1878 Rus-Türk Savaşı'ndan sonra Sırbistan, Bulgaristan ve Romanya gibi birçok parçaya bölündü. Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'daki topraklarının çoğunu kaybetti ve Balkanlar, Avrupa'nın Büyük Güçleri arasında bir rekabet alanı haline geldi. Bu Büyük Güçlerin hırsları ve çıkarları, azalan Osmanlı etkisinin sonuçları ve yeni oluşan Balkan uluslarının çıkarları bu rekabeti analiz etmenin temel bileşenleridir. Bu bileşenler, 1910'larda Balkan Savaşlarının temellerinin atılmasında büyük rol oynarken, aynı zamanda bölgesel ve ideolojik gerilimlerin üç defa nasıl savaşa dönüştüğünü ve Büyük Güçlerin müdahalelerinin sonucunda "Avrupa'nın barut fıçısını" nasıl ortaya çıktığı açığa çıkaracaktır.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Panslavizm, Birinci Dünya Savaşı, 93 Harbi



Introduction

The Eastern Question became the major challenge of Europe after German Unification in 1871. The peak of the crisis can be observed during the Congress of Berlin with the signing of the Berlin Treaty. However, while hostilities had ceased for the Europeans, the opening decade of the 20th Century showed that the Treaty had actually created new hostilities in the Balkans. For example, the terms agreed on at the Congress were used as justification to attack by parties that were displeased with the agreed settlement; as seen with the 1897 Greco-Turkish War regarding the implementation of Cretan autonomy. The 1878 Berlin Treaty recognised the states of Serbia, Montenegro, Romania and Bulgaria as actors in the region, without much effective contribution from them in the Treaty.¹ When combined with a misunderstanding of the territorial, religious and ethnic composition of the region by the plenipotentiaries of the European Powers, the Treaty suspended the core issues surrounding the previous conflicts and uprisings in the 1870's without resolving them. Hence, this paper will attempt to discern the effects and legacy of the 1878 Berlin Treaty on the Balkan region through the deconstruction of strategic interests and ambitions of signatories, their interactions in the prelude and aftermath of the treaty and foreign policy goals of key actors. In addition to the aforementioned aims, the argument will explain and integrate the diplomatic processes of 1878 into the modern understanding of diplomatic practices reflected in the early 20th Century. This paper defines key actors as the signatories of the treaty and affected parties in the Balkans and further separates them into three categories.

The first category is the Great Powers of the time that had ambitions and interests in the region. These included The Russian Empire, Austro-Hungary and Great Britain. We can identify these actors as the primary Great Powers involved in the region due to geographical proximity for the Russian and Austro-Hungarian empires and the proximity of Britain's colonial and trade investments. Secondary Great Powers invested in the Treaty included France and Germany, which possessed ambitions and interests, yet did not possess direct borders with the region and had significantly less to gain or lose in comparison to the aforementioned states. Russia and Britain stand out as the parties most involved and invested in the region besides the other Great Powers. Britain had supported a policy of strengthening and stabilising the Ottoman state against Russia, as seen in the Crimean War. However, this notion of strategic partnership was challenged by domestic politics and the British public, forcing a realignment of policy towards the Russians and Ottomans. The Russian Empire on the other hand saw Ottoman hegemony in the region as a threat and believed it held justified claims to the region through ethnic and religious kinship with Orthodox and Slavic populations. This stemmed from the Pan-Slavic ideals spreading in Russian domestic politics and its reception by Balkan Pan-Slavic activists

1 Great Britain. Parliament. House of Commons, and England Wales. Parliament. House of Commons. Turkey. No. 39 (1878). Correspondence Relating to the Congress of Berlin, with the Protocols of the Congress. House of Commons?, 1878.

and became critical in motivating the involvement of Russia in the region. Pan-Slavism gained significant traction as an ideology throughout activists in the Balkans, replacing the attempts of “Ottomanisation” by a progressivist Ottoman Government. Therefore, motivations of the Great Powers and the treaty’s consequences on them will be analysed and critiqued in relation to themselves and the newly formed states with emphasis on Pan-Slavism due to its reception and role in the region as a motivator for activists and Russia alike.

The second category is composed of the Balkan states that were granted *de jure* or *de facto* independence but were not decision makers at the negotiations, those being Bulgaria, Serbia, Romania and Montenegro. These states will be discussed in the second section, which will handle the consequences of the territorial acquisitions and formation of new Balkan states. Bulgaria (*de facto*), Serbia, Montenegro and Romania gained their independence following the Treaty of San Stefano and during the Berlin Congress, kept their independent status , with the exception of Bulgaria, which lost its *de jure* independence and some of its territorial acquisitions, the consequences of which will be analysed in regards to the onset of hostilities in future wars. Out of these states, Montenegro will be omitted from the discussion as Serbia, Bulgaria and Romania had animosities and hostilities with its neighbours while Montenegro enjoyed peace with both the Ottoman Empire and its other neighbours.² Furthermore, the other Balkan states possessed more investment by foreign powers which resulted in events correlating more with the focus of this paper’s main question, events such as the Serbian Uprising of 1875, the Bulgarian Uprising of 1876 and the Romanian involvement in the Russo-Turkish War of 1877-1878, which did not result in much difference for Montenegro other than its recognition of independence, which, *de facto*, had already occurred in 1852.

The third and final section will discuss the effects of the treaty on the Ottoman Empire, which previously held control of the majority of the region. The vacuum of Ottoman authority had consequences, which ultimately changed the perception of the value of the Ottoman Empire as an actor in global politics. The defeat in the Russo-Turkish War of 1877-1878 and the subsequent Treaty of San Stefano resulted in the loss of the majority of its European territories and prestige, of which there was little left. The Russian victory at San Stefano after the defeat in the Crimean War greatly alarmed the allies of the Ottomans and set a new era of bilateral relations, which did not regard the integrity of the Ottomans any longer. The Ottoman reforms in 1839, 1853, and 1876 of proclaiming secular institutions, a constitution, parliament, and equal rights for all of the Sultan’s subjects failed to gain traction and create an “Ottoman” identity that resonated with the public. Through these domestic failures, it was

2 The Megali idea is the expansionist ideology accepted in Greece to recreate the Eastern Roman Empire through uniting all “Hellenic” populations in the Ottoman Empire and establishing the capital as Constantinople. Scholar Theodore George Tatsios claims the ideology is revisionist in nature, as it demands an expansion on the treaty of Constantinople (1832) to incorporate all Hellenic populations in Epirus, Thessaly, and Western Thrace. The title of King George I was made to be “the King of all Hellens” rather than the King of Greece, indicating constitutional recognition.

easier for Pan-Slavism to gain traction in the Balkans and undermine Ottoman influence, creating grounds for intervention and dependence on Europeans on political and economic matters. This observed dependence on foreign aid and the lack of recognition as a European Power will be an important point discussed in regards to the independence of Ottoman foreign policy and how the declining Ottoman authority in the region led to a power vacuum which resulted in competing influences of Russia and Austro-Hungary to escalate situations into open conflict.

This paper, using primary and secondary sources, will identify, analyse and critique the consequences of the 1878 Berlin treaty. It will posit the treaty as a major factor that caused the first and second Balkan wars in addition to the Greco-Turkish War of 1897, suggesting it was the catalyst for territorial and political conflict that needed violence for resolution. Nevertheless, it is also crucial to consider the legacy of 1878 in the development of global diplomatic practice. The variety of Congresses that took place in the 19th Century were a product of extraordinary circumstances. These organised diplomatic exchanges remedied problems within a short period of time, however, they failed to provide conclusive and lasting results. A further need for a medium of power projection was needed to maintain the status quo achieved within these diplomatic exchanges. Even though diplomatic practices around the world had woven a network of embassies and delegations, this was simply not enough to enforce decisions extraneously of individual states. The creation of the League of Nations after the First World War demonstrates actions taken to enforce treaties (albeit ineffectively) through a new medium of multilateral diplomacy. The 1878 Berlin Congress's Legacy is worthwhile to consider through the lens of multilateral diplomacy and peacekeeping. Many reviews and analyses of the 1878 Berlin Treaty are overshadowed by the events that happened before or after the Treaty. This review of primary and secondary sources is targeted towards bridging academic attention between Anglophone and Turkophone sources to better understand the place of this Treaty within the events of the time period. Primary sources within the Anglophone world, such as the Speeches of William Gladstone, the communiqués of the Marquis of Salisbury and British Correspondence to the Berlin Congress, and others were embedded in the core of the undertaken research. Mirroring this, primary Ottoman sources, such as the memoirs, correspondence to the Berlin Treaty, and analyses of sources were integrated into established Anglophone documents. Consequently, this has brought together well studied sources to understand and explore an overlooked event in this time period and attempts to shed light on its position in our understanding of diplomacy within the late 19th Century. This was a key motivator in putting together this article which aims to achieve synchronisation between distinct narratives and sources within differing linguistic backgrounds to contribute towards the academic understanding of the development of diplomacy.

The Presence of the Great Powers in the Balkans:

As arguably the most powerful Great Power and coloniser of the time, Great Britain had major interests within the Balkans and Ottoman Empire. The Ottoman Empire lay on the route to Great Britain's important colonies of India and other holdings in Asia. The Suez Canal and land routes into India were critical to Britain's connection to its financial assets. As Russia increasingly dominated the Ottoman Empire and gained holdings in the Balkans through the Russo-Turkish war of 1877-78, Britain needed to secure its trade routes as previously established in the treaties of Dardanelles in 1809 and Balta Liman in 1838. Furthermore, Britain had signed the Cyprus Treaty a month before the signing of the Berlin Treaty with the Ottoman Empire in secret for British support against Russian aggression in exchange for the island of Cyprus, which would de jure be under the Sultan's control.³ Britain did not fully trust the Russians and supported the Austro-Hungarian Empire as an entity to fill and secure the emerging power vacuum from the decline of the Ottoman Empire as stated in a letter to Lord Salisbury from Her Majesty's government:

"Your counsels on these points will, in the first place, be directed to assure the welfare and the good government of the populations concerned and you will not forget the ancient alliance between Austria and this country, and the general coincidence of their interests. It is important that in the discussions of the Congress on these matters you should support any legitimate proposals tending to benefit and strengthen the Austro-Hungarian Monarchy. But in doing so you will keep in mind that if Russia should ultimately adhere to the proposals of the Preliminary Treaty, these do not touch the interests of England so closely as to justify the Plenipotentiaries in pushing their opposition so far as to break up the Congress on that account."⁴

As stated in the letter, Britain sought to establish Austro-Hungarian influence in the region to stabilise the region. From this policy statement, we can see that Britain did not necessarily wish to subjugate the Balkans but keep the region stable so as not to disrupt its own trade in the neighbouring Mediterranean Sea and Ottoman Empire. That situation was far more desirable for its economy and an attempt at Balkan subjugation would have antagonised actors in the region unnecessarily for less profit, which made it very undesirable. However, the balance of actors to reach stability was important, as many smaller actors, that could not effectively destabilise the region through war and which did not provide significant leverage to a single Great Power, were much more desirable. Hence, it was imperative for Britain to cut down on carving out big portions of territory to a single state.

Due to these circumstances, the emergence of a strong Bulgarian nation under the influence of Russia was a key actor that Britain wished to cut down on: "The constitution of

3 Correspondence to House of Commons, 2-3.

4 Correspondence to House of Commons, 2-3.

the Province of Bulgaria will especially merit the attention of the English Plenipotentiaries. The tributary Principality, which, under the Treaty, extends to the Aegean on the south, and beyond the Lake of Ochrida on the west, and tranches closely on the important towns of Adrianople and Salonica, requires very material reduction.”⁵

This could be tied down to the fact that if an independent Bulgaria had had access to the Aegean sea, it could have meant that the Russian Black Sea fleet could have effectively bypassed the Bosphorus and granted access to the Mediterranean, which would have threatened British interests in the region. However, a Bulgarian nation, which did not have access to the Aegean, would have diminished the extension of Russian naval and political power, while also decreasing the threat of a strong nation to dominate the region, which could potentially have harmed the interests of Britain in the Ottoman Empire and Greece. The existence of a strong Bulgaria could also accelerate the collapse of the Porte, which could have directly threatened the colonial links of Britain:

“It is essential that the Greek populations which have been so largely included in the new Bulgaria by the Treaty should be preserved from the danger of absorption by a dominant Slav population; that Salonica and Cavalla should be kept at a distance from the jurisdiction of any State likely to fall under the influence of Russia; and that the Aegean littoral generally should remain in the hands of the Porte. But it is scarcely less important that in the arrangements made for the government and defence of the territory south of the Balkans, the position of the Sultan should be made strategically so secure as to enable him to discharge independently the political duties which he has to perform.”⁶

From these instructions to Lord Salisbury by Her Majesty’s government we can extrapolate Great Britain’s interests and aims for the Balkans. Firstly, political stability of the Balkans through smaller independent nations, with a clear divide of spheres of influence, was essential to preserve the peace in the Balkans. Secondly, Russia should not have been allowed to ascertain the power vacuum created by the decline of the Ottomans to gain free access into the Mediterranean and threaten the Suez. Finally, Austro-Hungary and the Ottomans should have been supported to preserve the balance of power. However, there also was a significant lobby against these policies which were supported by Benjamin Disraeli the acting prime minister, by William Ewart Gladstone and Lord Derby, the Foreign Minister. It is important to analyse this domestic dispute in Britain as it was the first time that public petitions were sent to voice an opinion about the Bulgarian Uprising in 1876 and the good relations of Britain with the Ottomans as unacceptable. This domestic power struggle between the liberal Gladstone and the staunchly conservative, aristocratic and imperialist Disraeli shows the extent of Britain’s position as a Great Power. This clash caused hesitation regarding intervention in the 1877-1878 Russo-Turkish War, effectively

5 Correspondence to House of Commons, 3.

6 Correspondence to House of Commons, 4.

enabling the Russians to defeat the Ottomans and dismantle the Crimean Alliance of 1853, creating the San Stefano Treaty.⁷

The clash of opinion and public sentiment on the prelude of the 1878 Berlin Treaty during the Bulgarian Agitation of 1876 restructured British foreign policy. Britain considered the Ottomans as a strong ally and having fought together in the Crimean War aimed to preserve its integrity against Russian aggression. After news of the Bulgarian Insurrection in 1876 came to Britain, William Gladstone began a campaign of hatred against the Ottomans and demanded repercussions and responsibility to be placed on Ottoman officials. He convinced Lord Derby and promulgated his thoughts in public and parliamentary speeches. His racial, religious and civilisational views were violently anti-Islamic and anti-Turkish as evidenced by his remarks in *the Bulgarian Horrors and the Question of the East* calling the Turkish race “*the one great anti-human specimen of humanity*”⁸ and comparing the Ottoman order in the Balkans to African Slavery:

“There is, in fact, a great deal of resemblance between the systems which prevail in Turkey and the old system of negro slavery. In some respects, it is less bad than negro slavery, and in other respects a great deal worse. It is worse in this respect, that in the case of negro slavery, at any rate, it was a race of higher capacities ruling over a race of lower capabilities; but in the case of this system, it is unfortunately a race of lower capabilities which rules over a race of higher capabilities.”⁹

The opinions of Gladstone resonated with the British public and the calls for justice against Ottoman authorities grew to such an extent that Disraeli had to revise attitudes to the Porte by being neutral during the 1878 war and preferring to support Greece over the Ottomans during the conference at Berlin. Overall however, Disraeli could not completely restructure relations with the Ottomans purely on public perceptions, as they feared a growing Russia more than an allegedly ‘genocidal’ Ottoman leadership.¹⁰

On a similar axis with Britain, Austro-Hungary had strategic interests to preserve the stability of the Balkans. For Austro-Hungary, having a big border with the Balkans meant that it had to look out for multiple actors in the region as a potential fragmentation of the Balkans into many independent states would imply many competing actors disrupting the peace of the border regions. Austro-Hungary’s primary interests in the region were the security and expansion of its borders and diminishing foreign influence in the region, primarily Russia’s pan-slavic undertones.

7 Blackwood, John. “ENGLAND AND THE TREATY OF SAN STEFANO.” Blackwood’s Edinburgh Magazine (Edinburgh, Scotland), vol. 123, no. 751, 1878, pp. 635–652.

8 Whitehead, Cameron. “Reading beside the Lines: MARGINALIA, W.E. GLADSTONE, and the International History of the Bulgarian Horrors.” *The International History Review*, vol. 37, no. 4, 2014, pp. 886.

9 Whitehead, 881.

10 Whitehead, 877.

To understand the attitude of Austro-Hungary towards the Congress of Berlin and developments in the Balkans it is imperative to understand the situation of Austro-Hungary in Europe and Great Power politics. Austro-Hungary was a multi-ethnic kingdom spanning Central, Eastern, and parts of Southern Europe, with no overseas colonial establishments. The lack of colonial holdings could be explained by the centuries-long confrontation with the Ottoman Empire to the east, a struggle in which Austria, and subsequently Austro-Hungary, had started to come out on top. During the years of Ottoman superiority, Western European powers had the resources, security and time to expand into the New World, while Austria had to spend its resources on the survival of the state, the Holy Roman Empire, and the containment of Ottoman Invaders. After decades of internal revolution and humiliation in the eyes of the Germanic World up to 1867, Austro-Hungary needed to expand upon its interests in the Balkans as that was the only region where they could effectively project their power. The Napoleonic wars of the early 19th Century had seen the Congress of Vienna establish peace in Europe at great cost to Austria and made it infeasible to contest or fight another such large scale conflict in Europe. Deprived of overseas establishments, the sole region of interest left for the Austrians to contest and control was the Balkans, which contained populations of similar ethnic heritage within its own territories. The primary concern during liberal uprisings in the 19th Century was the Czech, Bosnian, Hungarian, Slovene and Italian populations struggling for independence and potentially fracturing the empire.

The Austrians needed to stabilise its dissident population and expand its influence in the Balkans to keep its status as a Great Power. In the Balkans, it had to combat both the Russians and the Ottomans. Russia had been meddling in Austria since the Hungarian Revolution in 1848. There, the Russians actively promoted conflict and attempted to block Austrian control over the region. For Austria, Russia represented a force of Slavic palingenesis in the Slavic minorities of Austro-Hungary that could fragment the empire in a wave of nationalistic unrest. The Ottomans on the other hand were a historical enemy and centuries of physical combat had left both of the countries devastated, but the Austrians had been making gains since the Treaty of Karlowitz in 1699. However, the Ottomans could not be defeated so quickly, as they possessed major territories in the Balkans and acted as a proxy against Russia. A rapid retreat of the Ottoman presence in the Balkans could cause the fall of the Porte, an eventuality which none of the European Powers were ready to confront. Austro-Hungary had to preserve its old rival, as too much instability in both empires could cause mass uprisings in the multi-ethnic neighbouring territories they possessed. Multinational empires were giving way to nation states and the collapse of the Ottomans meant their responsibilities were to be transferred to the Austrians. Foreign Minister Andrassy wrote in 1875 about the rebellions in Ottoman territories and their potential repercussions stating that the existence of Turkey and its function as the maintainer of the status quo within the Balkan region provided great utility for Austria-Hungary. In addition, Andrassy suggested that if it had not been for Turkey,

the rebelliousness and antagonism of the Balkan peoples would be directed towards Austria-Hungary, a situation that would place it in the shoes of the “sick man”.¹¹

Andrassy’s thoughts reflected the motivations of acquiring Bosnia-Herzegovina and denying it to Serbia. In addition, these comments also evidence the perceived fragility of the Austrian position in the Balkans, even though economically and militarily Austro-Hungary was in a superior position to the Ottomans.

The Russian Empire of the House of Romanov proved to be potentially the biggest adversary of Europe after Napoleon’s France. Russia’s geographical expanse put it in range of the Asian colonies of Great Britain and in close proximity to the Balkans, while directly neighbouring Central Europe at the same time. Russia advocated for a strong Bulgaria and Serbia to counterbalance a British-supported Greece and Ottoman Empire to bypass the Bosphorus through a “Greater Bulgaria” as proposed in the Treaty of San Stefano of 1877. This Bulgaria had direct access to the Aegean Sea, which meant a potential deployment of the Russian Black Sea Fleet could circumvent a blockade of the Bosphorus and reign freely in Greek and Ottoman waters. While the Ottomans could not negotiate a better treaty at San Stefano, other Great Powers such as Great Britain did not stand for this expansion of Russian influence and laid the foundations of the Congress of Berlin in 1878. To cement its status in the Balkans, Russia firstly gained significant status as the protector of Orthodox Christianity in Ottoman territory in 1774 at the Treaty of Küçük Kaynarca. This gave Russia an adequate justification for future wars against the Ottomans. Following this, the consequent wars over 100 years created autonomous and eventually free states in the Balkans. The use of its status as protector of Orthodox populations was an important tool to persuade European powers of Russia’s “just cause” and preventing intervention.¹²

In interpreting Russian Foreign Policy of the time most of the analysis has been directed towards the concept of Pan-Slavism. While it is an ideology worth discussing, evidence suggests that this might not be the case. The origins and manifestations of Pan-Slavism or Pan-Russianism, suggest that it did not gain much traction in policymakers of Russia and was more a tool used by Russophobe scholars and statesman of Central and Western Europe to justify their disdain for Russian expansionism and the threat it represented to them. Furthermore, having a narrative of historical significance justifies the stance of Russophobia in the public in instances that require intervention for political goals, such as the Crimean War. In addition, it is mainly cited by foreign policy analysts to generalise and codify Russian foreign policy into a formula, which does not work out as much once the details of Pan-Slavism are uncovered.

Pan-Slavism was not a concept created by the Russian intelligentsia in the 19th Century to further its ambitions, at least not in its core. The origins of Pan-Slavism date back to the Poles

11 Connelly, *The 1878 Berlin Congress: Europe’s New Ethno-Nation- States* 2020 p.217.

12 Stavrianos, Leften S. 2008. *The Balkans since 1453* (London: Hurst) p.191

and Czechs of the medieval era and later, to the Croats of the Renaissance period, tied with Georgius Crisanius as a proposed union of Orthodox Christianity.¹³ However these ideas of Pan-Slavism did not gain much traction until the 19th Century, where it was dusted off by scholars in Central and Western Europe as a justification for the impending arrival of Russian expansion, a possible interpretation that could have originated from Russophobes of the era to further their agenda. This could be evidenced from the fact that early modern Pan-Slavic prose was published in German in 1830 and not translated and published in Russian until 1867. Interestingly, the modern revitalisation of Pan-Slavism was developed by L'udevít Stur, a Slovak Lutheran who wrote "The Slavs and the World of the Future" as a manuscript for this ideological concept in German while never actually having visited Russia itself as evidenced by his ignorance in his description of Russia and its conditions.¹⁴ His work and fellow Pan-Slavist Jan Kollar's work were both in German and had to be translated into Russian to gain traction in the Russian media, an ironic eventuality for the founders of an ideology which became synchronised with the Russian language, alphabet and Orthodox Christianity which had none of these qualities in its creators. The primary modern influence of Pan-Slavism as argued by Hans Kohn could be attributed to three European movements of the time: German romantic nationalism, German unification movements, and Austro-Hungarian compromises in the Balkans and after the 1867 war.¹⁵

This can all be extrapolated to deduce that there was no grand, master ideological plan in Russian foreign policy in the Balkans. While the modern adaptation of *Pan-Russianism*/Pan-Slavism was a good tool to convince a younger more romantic generation of Balkan Intelligentsia, the evidence suggests nothing more than a pragmatic use of this concept. The only credible connection that could be linked to this policy was Russia's attempts to secure its border and access the Black Sea. As a reaction to the Crimean War, Russia aimed to prevent another Great Power intervention and strike into a zone where it could not be contested by the strongest navies of the time, which belonged to Great Britain and France. This strategic approach points to a rational understanding of foreign policy based on balance and maintaining interests, rather than one based on ideological ambitions. Therefore, this struggle for power would inevitably lead to conflict as the situation came to a diplomatic stalemate with the lack of another diplomatic medium of resolution.

As the Great Powers competed over the resources and land of the Balkans, they did not take into account the will of the Balkan states. The Balkan nations would increasingly deviate from the path set out by their creators and guardians, which would result in the Great Powers themselves getting into conflicts with each other on the pretext of Balkan problems. However, this pretext was merely a cover for their own aspirations.

13 Kohn, Hans. "The Impact of Pan-Slavism on Central Europe." *The Review of Politics*, vol. 23, no. 3, 1961, pp. 323

14 Kohn 324

15 Kohn 325

Crisis of the Nation in the Balkans:

While the 1878 Congress of Berlin did much to decide the fate of the newly formed Balkan states, it did not solve the core issues between them. While new entities such as an independent Serbia, Romania and autonomous Bulgaria were formed, the status of Balkan states as being properly European was not recognised as evidenced by the lack of concern for solutions at the Congress of Berlin. Many of these states had European “benefactors”- Great Powers who supported, used, and arguably created these states in an effort to further their own interests in the region. While these states were agreed on during the initial treaty of San Stefano, their legal and territorial constitution changed during the Berlin Congress. The reactions to these changes in the Balkan states would greatly supplement narratives of oppression by the nationalists.

Nationalism as an ideology in the Balkan region was not of organic origin but a process of cultivating and creating an intelligentsia within ethnicities, ethnicities which created an identity for themselves.¹⁶ Mazower posits his stance using travel articles of European travelers’ interviews with the locals.¹⁷ The result was that many of the locals considered themselves Christian, devoid of an ethnic identity.¹⁸ These are representative of centuries of Ottoman policy disregarding subdivision between its subjects, only categorising them as Muslim or non-Muslim.¹⁹ This severely hampered the development of national identity, argues Mazower, and attributes the process of nationalism to religious education. In contrast to Europe, which went through a process of secularisation and, in challenging the dogma of Catholicism, the Balkan populations formed their identities on the creation of national churches. In parallel, the preaching of religious documents in native languages of Bulgarian and Romanian rather than Greek, expanded the division of ethnic identities into the illiterate peasantry.²⁰ As autonomy levels rose and national churches gained more control, these institutions became more legitimised. Mazower’s analysis of this process parallels the developments observed by the Ottoman administration, as the old Phanariot church began to lose its authority over the Balkans, the administration had to compromise with the Tanzimat edict.²¹ Once these churches established their legitimacy, Bulgarian and Romanian identities were easier to formulate into a set of values. These values became a cornerstone in romanticising local or global events to create a mythos for the separatist Bulgarian and Romanian populations. While these populations had their own history and identity before Ottoman conquests, these narratives had been forgotten until nationalism became widespread.

16 (Mazower, *The Balkans*: Mark Mazower 2000 p. 80)

17 (Mazower, p. 66.)

18 (Mazower, p. 50.)

19 (Mazower, p. 52)

20 (Mazower, p. 84)

21 While technically there was conflict between Montenegro and the Ottoman Empire, this essay does not incorporate those due to the severity and scale of those conflicts in comparison to other ones. The conflicts regarding Serbia, Bulgaria, and Greece are more consequential in answering the question of this essay.

This distant history and identity gained new meaning under contemporary values and was exacerbated further by foreign actors aiming to further their own interests. Years of Ottoman rule were regarded as oppression according to Palabiyik and Bozkuş, who state that Bulgarian historians blamed the Ottomans for their states' economic and political backwardness.²² The idea, proposed by Ottoman historians, however, evidences the opposite by claiming that the Bulgarians had received centuries of political, economic, and religious privileges and were being manipulated by foreign powers.²³ Despite this dual narrative, for the general population it was easier to accept that their difficulties were not by their own making, therefore the narrative from the Bulgarian perspective was accepted. Nevertheless, these constructed identities gained traction in the populations of Greece, Bulgaria, Serbia, and Romania, which helped their cause in gaining independence. Cultural preservation against the demonised Ottomans attracted attention from European populations, which created a sense of sympathy for their struggles. Within this group of ethnicities local and foreign actors attempted to propagate the ideology of Pan-Slavism with the aim of a grand state comprising all of the Southern Slavs under one banner. The life of Olga Novikoff as a Pan-Slavist offers insight on how the idea of Pan-Slavism and armed insurrection worked for and against the newly formed Balkan states in the prelude and aftermath of the 1878 Congress of Berlin.

Olga Novikoff (also known as Olga Novikova) was the daughter of a Russian noble who supported the ideas of Pan-Slavism. Her own ideas on Pan-Slavism were documented in a compilation of letters published under the title *Is Russia Wrong?* where she advocated the need for sympathy for the Pan-Slavist movement which would entail the elimination of prejudice against the Balkans and prophesied a war which would stop the Turks' discrimination and violence against the Southern Slavs. In addition, she stated that the Pan-Slavist Slav committee was not an organisation with clandestine operations and that they were only aiming for the salvation of their Slav brethren.²⁴ It can be firmly seen that Olga Novikoff was a staunch believer in the cause of Pan-Slavism and wanted to see armed insurrection against the Ottomans to cast them out of the Balkans.²⁵ At the onset of a Serbian insurrection in 1875, Olga's brother Nicholas volunteered to fight and was killed during the insurrection. This filled Olga with revanchism and she turned her focus to creating negative sentiment towards the Ottomans throughout Europe. She aimed to accomplish her goal through Pan-Slavist propaganda in Britain and eventually found her way in to contact William Gladstone, the Leader of the Liberal Party at the time. Through manipulating and exploiting Gladstone's vices of women, arrogance, and religion she gained the counsel and cooperation of Gladstone to further her

22 Palabiyik, Mustafa Serdar, and Yıldız Deveci Bozkuş. "THE PONTUS QUESTION: A GENERAL VIEW." *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, 2011, p. 78.

23 Bozkuş, Palabiyik, p. 78.

24 Novikoff, Olga "THE M.P. FOR RUSSIA (1909): Reminiscences Correspondence of Olga Novikoff" London, p. 20-22.

25 Novikoff p. 13.

own agenda. She used Gladstone against the prime minister of the time Benjamin Disraeli, who supported pro-Ottoman sentiment, which gradually shifted the stance of the parliament to a hostile one. This situation was exacerbated since, during this time of government shift, Gladstone's own views of antagonism against the Ottomans increased. As Bulgarian nationalists prepared an armed insurrection, Olga Novikoff became a major supporter of them through the Russian and British embassies in Istanbul and Edirne. Reports by the Edirne consulate of Britain indicated a majority of known Pan-Slavist activists comprising the rebels instead of ethnic Bulgarians themselves.²⁶ The planned insurrection broke out in 1876 and targeted the settlements of Filibe, Tatarpazarcık, Karlovo, Ihtiman, Izkadi, and Sofia with the intent of forcing Bulgarians to join their cause and to raid, loot, and ransack the area. In areas that had a mixed population of Turks and Bulgarians, all Turks and Muslims would be killed and their settlements burned.²⁷ Through this event, Olga pressured Gladstone into writing *Bulgarian Horrors and the Question of the East*, which propagated a cry for help in the 'genocide' of the Bulgarians and the slandering of Ottoman administrators. Gladstone's treatise sold 200,000 copies in a week and presented Europe with an unprecedented investigation of the Balkans and Eastern Question.²⁸ This sparked anti-Ottoman sentiment throughout Europe and eventually forced the British Parliament to shift their policy of Ottoman support to abandonment.²⁹ This created a vacuum where the Ottomans became too weak to defend themselves against the Russians and lacked a European benefactor to combat Russian aggression. Russia seized the opportunity and this resulted in the 1877-1878 war.

The case study of Olga Novikoff shows us that the fate of the Balkan populations was not entirely in their own hands. Activists such as Novikoff proved decisive in creating opportunities and sympathies towards the Balkan populations which transformed these nationalist ideals into independent states. While this helped them in the prelude of the 1878 Congress, it did not do much for the aftermath of the situation since these European negotiators did not have an intricate knowledge of the region, or much care, as evidenced by the haphazard allocation of territory and their interests of using these fledgling nations as pawns. Therefore, analysing the attitudes of influencing the European Great Powers became important in the actions of these newly independent states. The European Powers cooperated in international peacekeeping and diplomatic mediation initiatives, which were unprecedented in their scope and application. The Greco-Turkish War of 1897 was the first time an international force of Italian, Austro-Hungarian, French, British, German, and Russian troops was deployed to prevent hostilities. Even though its scale was small, this action demonstrated that any military or diplomatic action could be interjected by the Europeans. It demonstrated a lack of respect for the sovereignty of the states in the Balkan region, cementing the idea that they were not

26 FURTHER CORRESPONDENCE RESPECTING AFFAIRS OF TURKEY 1876, p. 4.

27 FURTHER CORRESPONDENCE RESPECTING AFFAIRS OF TURKEY 1876, p. 4.

28 MILLMAN Richard (1979); Britain and Eastern Question 1875-1878, London p. 183.

29 FURTHER CORRESPONDENCE RESPECTING AFFAIRS OF TURKEY 1876 p. 6.

equals. Besides the disregard for sovereignty, this international peacekeeping delegation is vital in comprehending the legacy of the 1878 Berlin Treaty. It was a very early application of the use of multilateral force against a common objective and the formation of international diplomatic “hard power” enforcement. Nevertheless, on its own, this was not the decisive factor in the formation of an international diplomatic medium, however, it can be seen as adding to the collective development of permanent diplomatic enforcement. While scholars such as H.P. Willmott claim that the war of 1897 was inconsequential in comparison to the other major wars of the late 19th and early 20th Century, it was important in comprehending the effects of the 1878 Berlin Treaty on the Balkans.³⁰

The Greco-Turkish War of 1897 has become obscure in academic literature due to the bigger conflicts surrounding it, but it cannot be disregarded while analysing the legacy of 1878. The war came as a result of the Cretan uprisings and Greek support against Ottoman administrators. The Ottomans agreed to reform their administration in Crete to be more autonomous in the Pact of Halepa in 1878. Tensions between the Turkish and revolutionary Cretan populations rose as the treaty was abrogated by the Ottoman administration in 1889. H.P Willmott describes the intervention of the Great Powers as being detrimental to Ottoman peacekeeping attempts and argues that it caused an escalation of the situation. From the Greek perspective, the intervention was a sign that Greece could pursue its Megali idea³¹ and use Crete as a stepping-stone into Anatolia itself. However, the demand for a Greek withdrawal by the Europeans frustrated the Greeks and caught them by surprise. From a geopolitical point of view, the Great Powers wanted to enforce the treaties in place and keep the situation as they wanted. For the Greeks, this meant the creation of a stronger Greece as Britain advocated strongly in their favour. However, in the battles of Crete and Macedonia, the Greeks received no support and collapsed. Although, due to the Europeans demand to keep regional peace, an armistice was forced onto the Ottomans and the Greeks were spared, albeit with a humiliating defeat. This reinforces the idea that the signatories of the Berlin Treaty did not inherently desire strong Balkan states. Greece’s victory in an alternate scenario could have pulled the Balkan Wars to an earlier stage. The weakness of the Ottomans would have been apparent earlier and individual Balkan states would have attempted to gain territory or concessions by force. Conversely, the exact opposite can also be argued; the Balkan Wars would only have been possible on the scale that they happened due to the Greek defeat. The Greek defeat showed that the interventionist Europeans did not always support the Balkans states and that a single state was no match for the Ottomans. The defeat demonstrated the need for an alliance of

30 Willmott, H. P. 2009. “The Greco-Turkish War of 1897,” in *The Last Century of Sea Power: From Port Arthur to Chanak, 1894-1922* (Bloomington, IN: Indiana University Press), pp. 31.

31 The Tanzimat Edict of 1839 represented the first tangible effort to modernise by the Ottoman government. It aimed at providing equal rights for Muslims and non-Muslims by secularising the law, promising a reconstruction of taxation, mandatory conscription, combating corruption and introducing private property to the entirety of the population. Ottoman land was structured in a feudal way of rent extraction and the Muslim peasantry did not own land, while the non-Muslim peasantry did have the right to own land with the cost of extra taxes.

Balkan states that could defeat the Ottomans, at a time where Europeans were hostile to the Ottomans and did not have the capacity to intervene. Both of these arguments can be supported and argued proficiently, but they are inevitably either hypothetical or lack academic attention. Nevertheless, they do prove the opposite of Willmott's claims of the Greco-Turkish War of 1897 being inconsequential, as it proved that the 1878 Berlin Treaty was flawed and the Balkan states would attempt to rectify them through force.

1908 was a year that propelled Berlin Treaty revisionist thought into an action phase in Bulgaria and Austria-Hungary. In the resulting chaos of the Young Turk coup in the Ottoman Empire, Austro-Hungary annexed Bosnia and Bulgaria declared its independence. According to Nikolai Vukov's research, observers in Europe believed that peace in the Balkans would not last much longer.³² The sudden dismantling of Ottoman suzerainty was believed to indicate a much larger collapse of the empire, and ignited the aspirations of Bulgarian revanchism. Bulgaria had been promised a much larger extent of territory and independence in the Treaty of San Stefano, but had been cut down in size and authority in the Congress of Berlin. The desire to regain Western Thrace, Macedonia and the rest of the Bulgarian population in the Ottoman Empire came much closer to realisation after 1908. Attempts to stabilise the Ottomans by the Great Powers were abandoned as the Berlin Treaty was being dismantled by both Austro-Hungary and the Balkan states, showing their pragmatic duality. This presented an opportune moment for Bulgaria to gain as much territory as possible from the dismantling of the Ottomans. Comparing Vukov's research to the Ottoman perspective, through the research of Mustafa Burma, demonstrates overlaps with Ottoman parliamentary thought.³³ After the repeated loss of European territories, Ottoman policy redirected itself to focus on consolidating the remainder of its territories through extensive political, economic, and military reforms envisioned by the ambitious Young Turk coup d'état. The declaration of independence was recognised by the Ottoman parliament in 1909 with the Istanbul Protocol, which officially made the Turks in Bulgarian lands a minority, protected by articles 23 and 62 of the Berlin Treaty.³⁴ This demonstrates a consensus between Ottoman and Balkan historians on the status quo. Bulgaria and Austro-Hungary were decisive in furthering their agenda and made war an inevitability to resolve their other aspirations. Bosnia's annexation antagonised Serbia and Montenegro, while Bulgaria's independence signalled the war over Macedonia. Macedonia had been claimed by Greece, Bulgaria, and Serbia, where they undermined each other through propaganda organisations. The actions in 1908 accelerated the upcoming war by exploiting Ottoman political instability. These diplomatic manoeuvres represented the last phase of compromise between states, which laid the foundations for the next stage of unification wars in the Balkans.

32 Vukov, Nikolai. "The Great Expectations: Political Visions, Military Preparation and National Upsurge in Bulgaria at the Onset of the Balkan Wars." p. 129.

33 Vukov, p. 145.

34 Correspondence to the House of Commons, p. 46.

After the events of 1908, Bulgaria, Greece, and Serbia were roused to pursue their national aspirations at the expense of war. Richard C. Hall argues that the events of 1908 brought Bulgaria and Serbia to the same page regarding their aspirations in the Balkans, but the point that solidified this cooperation was the Italo-Turkish War of 1911. The war came at a very opportune moment to divert Ottoman resources and attention away. The Balkan Alliance of Greece, Bulgaria, Serbia and Montenegro was based on self-interest and a common hatred of the Ottoman presence in the Balkans. Macedonia and Kosovo were the areas in which Serbia, Bulgaria and Greece all possessed overlapping claims, which meant that when the Ottomans had been dealt with, they were left to contest each other's claims. However, until the Ottomans had been defeated, they did not have the strength to individually pursue their agendas. Consequently, the First Balkan War became a tool to advance national aspirations of all involved states to the stage of inter-Balkan conflict.

The Carnegie report in 1913 about the Balkan Wars briefly explains the prelude of the war as a centuries long cycle of regional domination, which offers the European perspective of the Balkan states.³⁵ The report suggests that various Christian states of Bulgarian, Serbian, and Byzantine origin fought over the region until the Turks came and froze these conflicts. In the retreat of the Turks, this centuries-long struggle for domination erupted into conflict, similarly to the conflicts of pre-Ottoman domination. The Carnegie report shows the European view of how the conflicts transpired, as it was composed by European intellectuals undertaking a field investigation into the Balkans rather than an indigenous report. Therefore, when considering the European perception of what the Berlin Treaty's legacy was, the Carnegie Report primarily represents the most informed privately funded European investigation into the subject. It posits national and religious conflict as the main reason for the uprisings for independence, rather than economic reasons, even though it does describe the costs of the Balkan Wars. When compared to other literature on the subject, there is a common consensus that national and religious identity were the main core conflicts, however the Carnegie report falls short of giving an explanation on the conflict over resources and territory that sparked violence. The report metaphorized Turkic rule over the region as a refrigerator that preserved national and religious identity and that its weakening "defrosted" tensions. In spite of going into detail on the economic analysis of the cost of the Balkan Wars, the Carnegie expedition failed to explain to its European audience the economic deterioration that happened before the war. The region of Kosovo and Macedonia became the focus of Bulgaria, Serbia, and Greece due to its economic potential and prestige value. The Manastir vilayet (province) and the city of Bitola were large population centres, which possessed railways, prestigious academies, and cultural organisations. Kosovo had a population of 1.6 million according to the 1911 Ottoman

35 Carnegie Endowment for International Peace, and d'Estournelles de Constant. "The Origins of the Two Balkan Wars." Report of the International Commission to Inquire Into the Causes and Conduct of the Balkan War, 4th ed., Washington D.C., Carnegie Endowment for International Peace, 1914, p. 10.

census, which meant it was half the population of Serbia and nearly that of Bulgaria alone. This made both of these historically contested provinces important areas of growth economically and demographically for any ambitious Balkan state, and its status under the Berlin Treaty meant that war was the only solution.

National aspirations and betrayal by the Berlin Treaty drove the Balkan states to take matters into their own hands. As a result, the problem of Ottoman presence was resolved, yet the frozen conflicts of the past were reawakened and the region plunged into conflict through local and foreign agents.

The Crumbling of the Old Order:

The Ottoman Empire at the Congress of Berlin in 1878 was a struggling relic of a past era amidst the Great Powers that dictated its fate. Multiple defeats since the late 17th Century had seen a radical change in the foreign policy of the Ottomans. The latest defeat in the war of 1877 had put an end to the progressive set of political reforms and showed great weakness in the Empire, when the Russian Army set up camp outside Istanbul. The Sultan had used the pretext of war to abolish the newly established Parliament and instigated a reign of oppression over his subjects. He saw this as a necessity for the survival of the state at all costs, as by 1878 it was clear the state had passed its prime. This was reflected in the foreign policy of the Ottoman Empire that evolved into a multipolar approach. This approach meant that Great Power rivalries were to be manipulated and the allies and enemies of the Porte would be determined by the most benefits it could get at the time. Russia was generally the major threat to the state's survival and the enemies of Russia were generally where the Ottomans found their allies.³⁶ However, these enemies also had interests within the Ottomans themselves and used the ethnicities of the empire to their own advantage. The most prominent foreign power that manipulated ethnic tensions in the Balkans alongside Russia was Great Britain.

After the 19th Century, international treaties forced the Ottomans to sacrifice economic and territorial integrity to preserve the state. The Greeks, Serbs and Bulgarians supported by Russia and Britain, were the most problematic ethnicities for the Ottoman government. Greece gained its independence earlier than Serbia through the intervention of France, Britain, and Russia, an event that fuelled the Oriental Crisis in 1840, where Ottoman-Egyptian tensions rose into open conflict. While the Oriental Crisis was not a direct point of intervention for Britain, Egypt and Cyprus were a strategically important region for trade routes to India and the rest of Britain's colonies, due to Russian presence in Asia and the opening of the Suez

36 The collection of tax was a problem with agricultural revenues. The previous years had seen a drought in Anatolia and the crop yield deteriorated. The Ottoman tax system directly taxed the produce the farmers made and once the yield became lower, tax revenue took a hit. The revenue was not enough to satisfy the needs of the government, therefore tax was increased on the meagre yield of Anatolian farmers. This caused great resentment in the empire, as taxes on agriculture were raised nationally rather than locally. A correlation between the increase of agricultural taxes and dissent in the Balkans could be created, however there is a need for more research to establish a clear practical correlation or causation.

Canal in 1869. The defeat of the Ottomans in 1878 presented a great opportunity for Britain to exploit, as the Ottomans were increasingly pressured by the Russians, where British diplomats could capitalise on their fear and demand concessions for protection. In the aftermath of 1878, Cyprus was leased to Britain as a base against further Russian aggression but de jure remained under Ottoman control. The British intervention in 1882 and effective takeover of Egypt along with the lease of Cyprus, demonstrates the Ottomans desperation for survival at all costs. De facto, the Ottomans lost control of important shipping lanes and the industrial build-up in Egypt, while the British solidified their economic presence. Arguably, this shifted the focus of Ottoman foreign policy towards Germany. As Germany became a contender to Britain, it sought to use the Ottomans against the British and expand their military reach to threaten British possessions in Asia. In addition, the new wave of British hostility towards the Ottomans after 1876 presented an opportunity for Germany to antagonise Ottoman revisionists against Britain. Therefore, the split between Anglo-Ottoman cooperation guaranteed Balkan safety because of British hostility and their support to uphold the treaty of Berlin. British hostility meant that any Ottoman attempt to regain territory would antagonise Britain further. Ottoman revisionists became isolated in their pursuit to regain the lost territories, as Germany did not pursue a confrontational policy towards Britain until the 20th Century. Meanwhile, the independence movements for Greeks, Serbs and Bulgarians combined were too debilitating for the Ottoman treasury and military, which forced them to either accept their demands or risk conflict with Russia or Britain, which deadlocked any aggressive actions by the Ottomans.

The retreat of the Ottomans from the Balkans substantially changed government policy and ideology. In the earlier decades of the 19th Century, the Porte had pursued a reformist agenda based on equal rights and an ideology called *Ottomanism*.³⁷ Ottomanism was an idea that the government could reform itself based on the current European ideals of nationalism and human rights, by creating an "Ottoman" identity for all its subjects irrespective of religion or language. They aimed to do this via the Tanzimat Reforms in 1839 which promised a more secular state which upheld the rights of its citizens through secular law and provided basic rights to its people. This was followed by the more pragmatic and opportunistic Edict of 1856 at the end of the Crimean War, which increased the rights given to non-Muslims in the empire by allowing local councils to apply for privileges and abolished the death penalty for religious conversion out of Islam. This could be seen as a concession at the end of the Crimean War aimed at France and Britain as a prerequisite to be considered a "European" state by the increased secularisation it preached.³⁸ While this does indicate that conditions were improving and the Ottoman economy was surviving, it also shows that these reforms were of limited success, as the lack of industrialisation and the debt commission were detrimental

37 Çilliler, Yavuz. 2015. "Modern Milliyetçilik Kuramları Açısından 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Fikir Akımları," *Akademik İncelemeler Dergisi*, 10.2 p.52.

38 Çilliler, p.53.

to additional improvements.³⁹ Furthermore, the waves of immigration coming from lost provinces placed a huge burden on Ottoman infrastructure and economy. As a consequence of rapid territorial changes, many waves of immigration occurred to and from Ottoman territory, which eventually reached a resolution in the Lausanne Convention of 1923. The result was the first agreed population exchange in history, occurring between the Muslim population of Greece and the Orthodox Greek population of the Republic of Turkey.⁴⁰ Be that as it may, it took decades from the aftermath of 1878 to reach a consensus on ethnic structure, while those decades in between were filled with ethnic cleansing and forced migration.

The influx of refugees that sought protection in the Ottoman state presented both a crisis and an opportunity. The refugees were a target of discrimination and fled from persecution in their homelands, which made them easier to be subjected to Ottoman rhetoric. As most of these refugees arrived with minimal possessions, they had left behind all of the belongings that had created their identity. The ambitious Young Turks could capitalise on this to provide an alternative meaning and identity to the lives of these refugees. To give purpose to these refugees economically, an extensive resettlement policy was chosen.⁴¹ The resettlement of these refugees was aimed at ethnically consolidating the remainder of European territories. Ethnic composition was key to lay claim to territories in the Balkans and the resettlement of these refugees were an attempt at legalising Ottoman claims to those lands. Furthermore, the Young Turk governments' nationalistic agenda was aimed at cultivating a Turkish identity for the Muslims that had fled from the Balkans, Central Asia, and South Caucasus, which were culturally different from the population of Anatolia.⁴² Their only binding to the Ottoman state was their historical ties to the tribes of Oguz, who migrated to Anatolia in the early 11th Century, and that they shared a common religion. For the government, this presented a split in policy goals. They could either continue on the path that the previous sultans had tried with Ottomanism, or pursue a new path to accommodate this influx of refugees. The Young Turks chose the latter, partly due to circumstance and partly to their own education.⁴³ The Young Turks were composed of the Western educated officer corps of the Ottoman Army, mostly from the Balkan region. These officers had been educated at premier institutions in the city of Bitola and Istanbul, under a German inspired education system. The education they received romanticised the struggle of German Reunification and their quest for identity heavily inspired the young officers to embark on a quest of their own. Additionally, being exposed to the ethnic and religious conflict within the Balkan populations during their stay in Macedonia aggravated

39 Çetin, Engin Can. 2018. "The Review of the Administration of Public Debts and the External Debt of Ottoman," *Balkan Journal of Social Sciences*, 7.14: p. 238.

40 Palabıyık, Mustafa Serdar, and Yıldız Deveci Bozkuş. 2011. "The Pontus Question: A General View," *Uluslararası Suçlar Ve Tarih*: p. 82.

41 Barut, İlgin. 2018. "Osmanlı Dönemi'nde Gerçekleşen Göçlerin Kurumsallaşma Ve Göç Politikaları üzerindeki etkileri," *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18.40/2: p. 164.

42 Barut, p. 168.

43 Barut, p. 180.

their own sense of national belonging because of hostile attitudes by minority citizens of the Empire.⁴⁴ Lastly, for Young Turk officers such as Mustafa Kemal, having their families displaced from their birthplace further emphasized their own national struggle against the nationalism of the Balkan peoples, therefore culminating in policy choices that favoured the Turkic, Muslim refugees over the multi-ethnic nature of the Ottoman Empire. Nonetheless, this ideological development was not enough to save the economy from the massive strain the millions of refugees put on the Ottoman state.⁴⁵

The refugee crisis of 1878 created an economic burden on the Ottoman Empire and would lead to the expulsion of the remainder of Ottoman influence in the Balkans.⁴⁶ Many Turks and Muslims fled the Balkans starting from 1877 due to fears of Russian and Bulgarian attacks.⁴⁷ During the war, up to 1.5 million Turks and Muslims fled to Rumelia and Anatolia according to immigration archives investigated by Justin McCarthy and Ilgin Barut.⁴⁸ Contributing to these statistics, most of these refugees attempted to flee through the railway network which negatively affected the war effort and intangibly worsened the situation. The additional burden on the railway network also put a major strain on military logistics due to the scarcity of locomotives and railway tracks.⁴⁹ Therefore, Ottoman logistics were stretched thinly, even doubling the number of shifts to service the army and the population failed to adequately supply both. As a result, on many occasions the sick and wounded military personnel had to be left behind in order to evacuate the civilians, ramping up the human cost of the conflict immensely. The state's financial situation added greatly to the human cost of the conflict by increasing public debt. This public debt forced the Ottoman economy into a financial nightmare that changed the perspective European states had when dealing with the Ottoman Empire.

The 1875 default on Ottoman public debt solidified the inferior status of the empire in the lead up to the establishment of the Ottoman Public Debt Administration.⁵⁰ As Ottoman debt started to increase rapidly after the Crimean War, the state was pushed into financial difficulties with the payment of salaries, collection of tax, and managing debt payments. Financial clauses in the Berlin Treaty had addressed the necessity of reform in Ottoman debt, going as far as allocating their share of debt to Bulgaria, Montenegro, and Serbia. The default in 1875 followed by the defeat in the 1877-1878 Russo-Turkish War concerned debtors regarding the ability of the Ottomans to pay their debt. Consequently, the Decree of Muharram in 1881 paved the way for the creation of the Public Debt Administration (OPDA) and a foreign restructuring

44 Barut, p. 179.

45 Barut, p. 185.

46 Barut, p. 166.

47 Barut, p. 161.

48 Barut, p. 164.

49 Barut, p. 166.

50 Abdioğlu, Hasan. 2018. "The Ottoman Public Debt Administration (OPDA) in Debt Process of Ottoman Empire," Researchgate: p. 2.

of the debt payment system that restricted the ability for resource allocation.^{51 52} Many direct revenues were attached to pay off the immense debt of £191 million, which tied down many projects and investments into the economy.⁵³ The OPDA provided great leverage for the states that were in its board of directors (France and British interchangeably with a board of Dutch, German, and Austrian creditors) over the remaining resources of the Ottoman economy. Scholar Hasan Abdioğlu argues that the OPDA was in fact a great success at modernising and commercialising the Ottoman economy, at the expense of financial freedom. He notes that the OPDA controlled where the investments would go and monopolised liquid revenues such as tobacco and liquor tax, which he argues, represented an inherently colonial model. This colonial attitude towards the Ottoman Empire emphasizes its inferiority towards the Concert of Europe, in addition to reinforcing its status as a non-European state.⁵⁴ Overall, the OPDA benefited the creditors most, with a debt pay-out of £113 million between the years of 1882 and 1914. The OPDA funded infrastructure projects for the railways, telegraph, and telephone lines, while also speeding up the commercialisation of the Ottoman economy.⁵⁵ Critically, the OPDA gave good credit standing with the creditors of Europe and allowed for additional loans to keep the Empire alive. While this state of financial affairs kept the economy from crashing further, it did put the economic, and in turn, the political situation in a state of dependence. This dependence would in essence put an end to independent foreign and economic policy and semi-colonialise the Ottoman state. Therefore, the Ottoman Empire was excluded from the Concert of Europe for the rest of its existence.⁵⁶

The old order of the Balkans had ceased to exist with the Berlin Treaty. As the Ottomans held onto their last bastions, it would become clear that the time had come for the Ottomans to redefine themselves. The Concert of Europe had rejected them and their struggle to prevent the collapse of the Empire had failed.

51 This multipolar foreign policy approach would both benefit and harm Ottoman standing in Europe. It benefited them through the rapprochement with Austro-Hungary and better relations with Germany, at the cost of Anglo-French assistance. In addition, this would give them less leverage in economic treaties, as the Ottoman desperation for aid became apparent to the European states. This would increasingly put them in a colonial position and cause domestic confrontation through the legitimacy of the state. Dissidents would claim the sultan or parliament had sold the state to the foreigners and did not care about the wellbeing of its population but rather their own coffers. This confrontation could hint at an underlying reason in the increased democratisation seen in the later stages of the empire and possibly in the formation of the Republic of Turkey, yet more research needs to be done to establish this phenomenon.

52 Abdioğlu, p.2.

53 Abdioğlu, p.2.

54 Abdioğlu, p.10.

55 Abdioğlu, p.11.

56 Abdioğlu, p.13.

Conclusion

The Congress of Berlin in 1878 was an important contributor to the legacy of Balkan conflicts in the 20th Century. The Treaty of Berlin failed to keep the peace and stability of the Balkans to the extent that it was supposed to. The interests and ambitions of the Great Powers themselves betrayed the treaty at the first signs of trouble, such as the Bosnian Crisis of 1908. Pan-Slavism was pacified through the creation of Bulgaria and Serbia as centres of Slavic union, brought on by Russia's failure to consolidate Greater Bulgaria alongside the loss of Bosnia-Herzegovina to Austro-Hungary. The Pan-Slavist dream of a united Slavic state would be supported by activists such as Olga Novikoff throughout the rest of the 19th Century yet would fail to achieve concrete results until after the First World War. In the struggle against Pan-Slavism, Austro-Hungary indirectly inherited the Ottoman mantle of pacifier in the region but ultimately failed in its colonisation project in Bosnia-Herzegovina and could not stop the onset of the July Crisis. The Macedonian question remained unresolved and would be a catalyst for deteriorating relations and fuel for territorial conquests for Serbia, Greece, and Bulgaria. The Greco-Turkish War of 1897 demonstrated the necessity for an alliance against the Ottomans and laid the foundations for the formation of the Balkan League. The Ottomans were plagued with an economic crisis and further with a struggle to ascertain their own national identity. Britain attempted to preserve the stability of the region with additional concessions from the Ottomans, by establishing a presence in Cyprus and Egypt, in addition to strengthening Greece as its protégé in the region. Yet, this failed to take into account Greece's own aspirations in the region and ended up being a relationship of reigning Greece in through interventions. The Balkan states formulated their own national identities based on their struggle against the Ottomans and themselves. This struggle unleashed the carnage of the Second Balkan War, a war of extermination and self-determination in the pursuit of national awakening. Consequently, Europeans observing the unfolding of events through published works such as Gladstone's Bulgarian Treatise or the Carnegie Report of 1913, deduced that the Balkans had an intrinsic character of violence. This attitude put the blame on the barbaric and unpredictable nature of the Balkans rather than the inadequacies and misinformation of European plenipotentiaries and treaties. While researching the development of multilateral diplomacy the 1878 Berlin Treaty can be seen as an accelerant in the process of permanent international enforcement and the creation of international bodies of peacekeeping. The Berlin Treaty of 1878 was a bold attempt at preventing the explosion of the "powder keg" that was the Balkans, however, it only succeeded in delaying the eventual conflict that would end up consuming the world.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Bibliyografya/Bibliography

- Abdioğlu, Hasan, "The Ottoman Public Debt Administration (OPDA) in Debt Process of Ottoman Empire" *Researchgate* 2018, s. 1–14
- Akhund, Nadine, "The Two Carnegie Reports: From the Balkan Expedition of 1913 to the Albanian Trip of 1921" *Balkanologie*, 14 (2012), s. 1–5 <<http://dx.doi.org/10.4000/balkanologie.2365>>;
- Barut, Ilgın, "Osmanlı Dönemi'nde Gerçekleşen Göçlerin Kurumsallaşma Ve Göç Politikaları Üzerindeki Etkileri" *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 18 (2018), s. 161–90 <<http://dx.doi.org/10.21560/spcd.v18i39974.448601>>;
- Bassett Arthur Tilney Gladstone's Speeches: Descriptive Index and Bibliography (London: Methuen & Co. 1916)
- Blackwood, John, "England and the Treaty of San Stefano" *Blackwood's Edinburgh Magazine*, 123 (1878), s. 635–652
- Çetin, Engin Can, "The Review of the Administration of Public Debts and the External Debt of Ottoman" *Balkan Journal of Social Sciences* 7 (2018), s. 243–249
- Çilliler, Yavuz, "Modern Milliyetçilik Kuramları Açısından 19. Yüzyıl Osmanlı imparatorluğu Fikir Akımları" *Akademik İncelemeler Dergisi*, 10 (2015), <<http://dx.doi.org/10.17550/aid.76834>>;
- Connelly, John, "The 1878 Berlin Congress: Europe's New Ethno-Nation- States" in *From Peoples into Nations: A History of Eastern Europe* (Princeton NJ: Princeton University Press 2020) pp. 210–40
- Correspondence Relating to the Congress of Berlin: With the Protocols of the Congress (London: Foreign Office 1878)
- Cvijić, Jovan, "The Zones of Civilization of the Balkan Peninsula" *Geographical Review*, 5 (1918), s. 470–82 <<http://www.jstor.org/stable/10.2307/207806?refreqid=search-gateway>>;
- d'Estournelles de, Constant Paul, "The Origins of the Two Balkan Wars" in *Report of the International Commission to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan War 4th edn* (Washington D. C: Carnegie Endowment for International Peace 1914) pp. 1–49
- Detrez, Raymond, "Colonialism in the Balkans: Historic Realities and Contemporary Perceptions" *Kakanien Revisited*, 2001 1–4
- Gross, Stephen, "The Legacy of Wilhelmine Imperialism and the First World War 1890–1920" in *Export Empire: German Soft Power in Southeastern Europe 1890-1945* (Cambridge: Cambridge University Press 2017) pp. 27–67
- Halecki, Oscar, "The Renaissance Origin of Pan-Slavism" *The Polish Review* 3 (1958), s. 7–19
- Ketenci, Ayşe, "Panslavizm Ve Başarısızlık Sebepleri" *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi*, 2018, s. 345–52
- Kohn, Hans, "The Impact of Pan-Slavism on Central Europe" *The Review of Politics* 23 (1961), s. 323–33 <<http://dx.doi.org/10.1017/s0034670500008767>>;

- Lewis, Bernard, "The Ottoman Empire and Its Aftermath" *Journal of Contemporary History* 15 (1980), s. 27–36 <http://dx.doi.org/10.1177/002200948001500103>;
- Mazower Mark The Balkans: Mark Mazower (London: Weidenfeld & Nicolson 2000)
- Michalopoulos, Dimitris, "The Salonica Issue and the Balkan Wars" *Journal of Balkan Research Institute*, 1 (2012), s. 57–63
- Millman Richard Britain and the Eastern Question 1875-1878 (Oxford: Clarendon Press 1979)
- Palabıyık, Mustafa Serdar, Yıldız Deveci, Bozkuş, "The Pontus Question: A General View" *Uluslararası Suçlar Ve Tarih* 2011, s. 77–139
- Praza, Albert, "The Slavonic Congress of 1848 and the Slovaks" *The Slavonic and East European Review*, 7 (1928), s. 141–159
- Sakin, Serdar, "Minas Çeraz'ın (Minasse Tcheraz) Avrupa Temasları Ve Berlin Kongresi İzlenimleri" *Gazi Akademik Bakış*, (2015)
- Stavrianos, Leften S. The Balkans since 1453 (London: Hurst 2008)
- Stead W. T. The M.P. for Russia: Reminiscences & Correspondence of Madame Olga Novikoff (New York 1909)
- Temizer, Abidin, Serbestoğlu, Ibrahim, "The Ottoman-Serbian Diplomatic Relations and the Ambassador to Belgrade Yusuf Ziya Pasha" *Journal of Balkan Research Institute* (2020), s. 477–506
- Turan, Ömer, The Turkish Minority in Bulgaria: (1878-1908) (Ankara: Türk Tarih Kurumu 1998)
- Turkey. No. 20 (1878). Correspondence Respecting the Representation of Greece in the Congress (London: House of Commons? 1878)
- Turkey. No. 43 (1878). Further Correspondence Respecting the Convention between Great Britain and Turkey of June 4 1878 (London: House of Commons? 1878)
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Tersane Konferansının Mukarreratı Hakkında Şura Mazbatası" *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 6 (1954)
- Vukov, Nikolai, "The Great Expectations: Political Visions Military Preparation and National Upsurge in Bulgaria at the Onset of the Balkan Wars" in *The Wars before the Great War: Conflict and International Politics before the Outbreak of the First World War* (Cambridge: Cambridge University Press 2016) pp. 129–48
- Whitehead, Cameron, "Reading beside the Lines: Marginalia W.E. Gladstone and the International History of the Bulgarian Horrors" *The International History Review*, 37 (2014) s. 864–886 <http://dx.doi.org/10.1080/07075332.2014.974652>;
- Willmott, H. P., "The Greco-Turkish War of 1897" in *The Last Century of Sea Power: From Port Arthur to Chanak 1894-1922* (Bloomington IN: Indiana University Press 2009) pp. 31–36



Üsküp’de Bir Osmanlı Mutasarrıfı: Ali Hıfzî Paşa ve Bardovça’daki Konağı

An Ottoman Governor in Skopje: Ali Hıfzî Pasha and His Mansion in Bardovci

Nalan Karaöz¹



öz

Osmanlı Devleti’nin Rumeli’deki en önemli şehirlerinden Üsküp, fethinden hemen sonra yoğun imar faaliyetine sahne olmuş ve bir Türk şehri kimliğine hızla kavuşmuştur. Üsküp, Osmanlı dini ve sivil mimarisinin zengin örneklerine sahip olması açısından Osmanlı şehirciliğinin dikkat çeken örneklerinden birisidir. 17. yüzyılda II. Viyana Kuşatması ve sonuçları bölgedeki Osmanlı gücünü sarsmış, 18. yüzyıl sonunda Fransız İhtilali ile birlikte zuhur eden milliyetçilik akımları 19. yüzyılda bölgeyi pek çok problemle karşı karşıya getirmiştir. 1912 yılında Osmanlı coğrafyasından ayrılan Üsküp ve civarında bugün pek çok mimari eser kaybolmuş veya büyük ölçüde zarar görmüştür. Bu çalışmada, Tarih perspektifinden biyografik bir çalışmayı tamamlayan konak ve kullanımı ele alınmıştır. Önemli bir Arnavut hanedanına ve paşa ailesine mensup; uzun yıllar Üsküp Mutassarrıflığı ve Nazırlığı yapmış, Ali Hıfzî Paşa’nın hayatı ve Bardovça’da yaptırmış olduğu konağının özelliklerini, nasıl kullanıldığını özel bir Osmanlı yerleşimi olarak ortaya koymayı hedeflemiştir. Takribi 50 sene Osmanlı Devleti adına Üsküp’te yöneticilik yapan ve bölgede yürüttüğü siyasetle istikrarı sağlayan Ali Hıfzî Paşa az bilinen bir şahsiyettir. Bu bağlamda onun hayatı ve bir Osmanlı paşası olarak faaliyetleri; bölgede yapılan saha araştırmaları, bölgeye özgü kaynaklar ve Osmanlı arşiv belgelerinden istifade edilerek aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Ayrıca Balkan topraklarında, mimarisi ve abidevi yapısıyla damga vuran, günümüzde kısmen ayakta olan Ali Hıfzî Paşa Konağı, Rumeli’de seçkin bir aile ve paşa ikametgâh örneği olarak incelenmiş ve konağa dair yabancıların izlenimleri aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Rumeli, Balkan, Üsküp, Bardovça, Ali Hıfzî Paşa, Konak, Sivil Mimari

ABSTRACT

Skopje was one of the most important cities of the Ottoman Empire in Rumelia and witnessed intense development activities right after its conquest to quick gain the identity of a Turkish city. Skopje has also been a significant city hosting rich examples of Ottoman religious and civil architecture. In the 17th

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Nalan Karaöz (Doktora Öğrencisi),
İstanbul Üniversitesi, Tarih Bölümü,
İstanbul, Türkiye
E-posta: nalankaraoz@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3881-3432

Başvuru/Submitted: 07.10.2022
Revizyon Talebi/Revision Requested:
06.01.2023
Son Revizyon/Last Revision Received:
23.01.2023
Kabul/Accepted: 08.03.2023

Atıf/Citation: Karaöz, Nalan, "Üsküp’de Bir Osmanlı Mutasarrıfı: Ali Hıfzî Paşa ve Bardovça’daki Konağı", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 38 (2022), s. 87-117
<https://doi.org/10.26650/gaad.1184271>



century, the Battle of Vienna shook Ottoman power in the region, after which the nationalism that emerged with the French Revolution challenged the Ottoman Empire in every sense. This study presents information about the life of Ali Hifzî Pasha, a member of a famous Albanian dynasty and the pasha family and Governor and Minister of Skopje for many years, as well as about the mansion he had built in Bardovci. Ali Hifzî Pasha, a manager in Skopje on behalf of the Ottoman Empire for about 50 years who provided stability through the policies he implemented in the region, was a little-known personality. In this context, the article attempts to touch on the issues and activities related to his life using the resources obtained by regional research and Ottoman archival documents. In addition, the article studies Ali Hifzî Pasha Mansion, which has left its mark on the Balkan lands with its architectural superiority and monumental structure and still partially stands today, as an example of an elite family and pasha residence in Rumelia.

Keywords: Ottoman Empire, Rumelia, Balkan, Skopje, Bardovci, Ali Hifzî Pasha, Mansion, Civil Architecture

EXTENDED ABSTRACT

Rumelia refers to the area containing the places the Ottoman State conquered in Europe and covers the entire territory of the Ottoman State in Europe. Skopje was one of the most important cities in the region, as in 1390, the Ottoman-Turkish city had been quickly overtaken by the Ottoman government. Ottoman housing and zoning activities were sufficiently crucial in forming the city's identity. In the architectural tradition of Skopje in particular, places commissioned by administrators and nobles had special meaning. Examples are found of civic architecture as well as religious and administrative architecture from the past that have survived to the present.

The city of Skopje was the center of the *Beylerbeyi* [city administrators] and had several palaces and mansions that were built there. One of these was the Ali Hifzî Pasha Mansion in Bardovci village between Skopje and Tetovo and has partially survived to the present.

The Skopje *Muhtasarıf* [Ottoman tax collector] Ali Hifzî Pasha belonged to a noble family of Albanians from the Dukagjin Highlands, part of the Rec Lok dynasty. Since 1689, he had served the Ottoman Empire, while his brothers served the state alongside their father at the head Recep Pasha. The reign of Ali Hifzî Pasha as pasha occurred when the Balkans and the Ottoman State were undergoing radical changes in general.

The lifting of the Janissary Quarry and the fundamental reforms that followed, the intense currents of nationalism that came with the French Revolution, the heavy consequences of the Serbian uprisings, the rebellions of the Albanian Pashas, and the turmoil in the Peloponnese region had forced the state to change. And in the midst of this, Skopje *Nâzır* Ali Hifzî Pasha was given too many duties. He had evidently done these things successfully and been appreciated both by the people and by the state. Ali Hifzî Pasha gained many rank, particularly during the reign of Mahmud II.

As a fair, intelligent, and intellectual Ottoman pasha beloved by the Muslim and non-Muslim peoples, extensive knowledge about Ali Hifzî Pasha is found in European literature.

Ali Hifzî Pasha Mansion is an outstanding example in all aspects of Ottoman residence architecture in Rumelia. Avzi Pasha Mansion is how it was known by the people of the region and in the literature, as it had made a name for itself when it was being built. This mansion is also said to have been famous as the most ostentatious architectural structure of the region during the period, a mansion even more magnificent than the residences built by the Serbian King Miloš.

Architecturally, Ali Hifzî Pasha Mansion contains the delicacy of Mahmud II dynasty as well as the architecture of the region, and the house is invisible from the outside of the street where the traditional architectural principle had been applied. It is located at the center of a group of buildings designed for different functions and is located on an area of approximately 18-20 decares surrounded by walls. It is surrounded by 8 square bastions and 5-meter high enclosed walls. The *Harem* and *Selamlık* buildings of equal size were placed symmetrically, and the *mabeyn* [room separating the men's and women's rooms] structure, which was used as a treasury between the two buildings, was designed as a unifying building. In the *kulliye* [complex], structures such as an oven, forge, animal barn, kitchen, and outbuildings were placed properly.

In addition, the mansion had a magnificent flower garden with plants from various parts of the region, and a small stream adorning the surrounding area attracted attention. The interior design of the mansion draws attention with its oval sofa plan and Turkish Baroque style characteristic of the period. With its unique location and Istanbul style, Ali Hifzî Pasha Mansion was and remains monumental in the Balkans.

After Ali Hifzî Pasha left Skopje under imperative, the mansion was later passed down to his grandchildren during World War I. The mansion was badly damaged during World War II, after which it was turned into the property of the Yugoslav People's Army by the Yugoslav State, which was established on these lands in 1958; they demolished many parts of the mansion and erected buildings as they saw fit.

Afterward, the mansion was neglected and left to rot. In 1969, the Skopje City Council for the Protection of Cultural Monuments" decided to rebuild this monumental mansion according to its original detailed plan, which was requested by the famous architect Prof. Branislav Kojič. However, although the plan and even the model were made, this decision was unfortunately not realized, and the mansion was left to its fate.

Today, Ali Hifzî Pasha Mansion is under the protection of the Ministry of Culture of the Republic of North Macedonia and is in a dilapidated state. Although it has been neglected, the foundations of the mansion, the main entrance gate, and the fortification walls are still standing. Ali Hifzî Pasha Mansion could neither be preserved nor destroyed, and this resulted in the loss of one of the most magnificent buildings of the period and regional architecture in Ottoman Rumelian lands.

GİRİŞ

Genel olarak Osmanlı'nın Avrupa'da fethettiği yerleri ifade eden Rumeli isimlendirilmesi, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarının tamamını kapsar şekilde kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nin Türkiye sınırları dışındaki Avrupa topraklarını kapsamaktadır. Üsküp ise günümüzde Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin baş şehri olup, Balkan yarımadasının ortasında, coğrafi konumu itibarıyla Kosova, Trakya, Belgrad, Niş ve Sofya yollarının kesiştiği güzergâhta yer almaktadır. Şehir, Yıldırım Bayezid'in saltanat zamanında 1390 yılında Osmanlı Devleti idaresine geçmiştir¹. Üsküp'ün fethiyle alakalı muhtelif görüşler olsa da genel kanı büyük akıncı Paşa Yiğit Bey tarafından gerçekleştirildiğidir². Paşa Yiğit'ten sonra Üsküp uç beyliğine gelen İshak Bey³ (ö. 1444), kurduğu vakıf ve yaptırdığı eserlerle Üsküp'ün bir Osmanlı-Türk şehri hüviyetine bürünmesinde mihenk taşı olmuştur.

521 yıl boyunca Osmanlı idaresinde kalan Üsküp fethinden kısa bir süre sonra gerçekleştirilen iskan ve imar faaliyetleriyle daha 15. yüzyılın sonunda bir Osmanlı şehri hüviyetini kazanmıştır. Bilhassa Üsküp'te Osmanlı uç beylerinin Dubrovnik'li tüccarlarla yaptıkları anlaşmalar⁴ istimalet⁵ ve Türkleştirme⁶ sayesinde kısa bir zaman içinde Üsküp'ü Avrupa'nın en gözde ve gelişmiş şehri haline dönüştürmüştür. Bunun yanı sıra Üsküp'ün fethi, Rumeli fetihlerini teşvik eden bir hadise olmuştur.

16. yüzyılda Üsküp her yönüyle mamur bir Türk şehridir. Bu asırda Üsküp'ün hareketli bir kültür ortamına sahip olup İstanbul'un kültür çevreleriyle de yakın ilişkisi olduğu tespit edilmiştir⁷. Bu gelişmelerin neticesinde Üsküp mimarîsi son derece zengin ve bir o kadar da çeşitlilik arz eden bir özellik kazanmıştır. Üsküp mimarî geleneği içerisinde idareci ve asilzadelerin yaptırmış olduğu örnekler özel bir yere sahiptir. Üsküp'te Osmanlı döneminde 21. yüzyıla kadar intikal eden dini ve idari mimari yanında sivil mimari örnekleri de vardır. Beylerbeylik merkezi olan Üsküp'ün idarecileri buraya çeşitli saraylar ve konaklar yaptırmışlardır. Bunlardan birisi de günümüzde Üsküp ile Kalkandelen/Tetova arasındaki Bardovça köyünde bulunan ve kısmen ayakta olan Ali Hıfzî Paşa Konağı'dır. Ali Hıfzî Paşa Konağı, Osmanlı devri Üsküp mimarî geleneği içerisinde idareciler tarafından yapılan binaların güzide örneklerindedir. 1824'te tamamlandığı kabul edilen yapının banisi Üsküp Mutasarrıfı ve Nazırı Ali Hıfzî Paşa'dır⁸.

1 Mehmet İnbaşı, "Üsküp", *DİA*, C.42, İstanbul 2012, s. 377-381.

2 Nazif Hoca "Üsküb", *İA*, C.13, Eskişehir 2001, s.122-123.

3 Gliša Elezović, "Turski Spomenici U Skoplju", *Glasnik Skopskog Naučnog Društva*, I/1, Skopje 1925, s. 135-176; Feridun Emecen, "İshak Bey" *DİA*, C. 22, İstanbul 2010 s. 524-525.

4 Halil İncalcık, Osmanlı Fetih Yöntemleri, Ekonomi, Bürokrasi, *Journal Of Turkish Studies* Volume 41, edit by: Cemal Kafadar Gönül A. Tekin, Harvard University 2014, s. 307-320.

5 Raiyyetperverlik gayri Müslim tebaayı gözetme olarak da yorumlayabileceğimiz bu siyaset Trakya ve Balkan fetihlerinde önemli rol oynamaktadır. Halil İncalcık, "Türkler ve Balkanlar", *Balkan Türkoloji Araştırma Merkezi, Bal-Tam Türklük Bilgisi*, Prizren 200; s. 20- 44; Mücteba İlgürel, "İstimâlet" *DİA*, C.23, 2001 İstanbul, s. 362-363.

6 Mustafa Özer, *Üsküp'te Türk Mimarisi(XIV.-XIX Yüzyıl)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2006, s. 22.

7 Üsküp şehrinin sanat ve kültür muhitlerine dair bkz: Zeynep Tarım, "Onaltıncı Yüzyıl Osmanlı Döneminde İstanbul ve Üsküp Arasında Kültür Muhitleri", *Üsküp -İstanbul Kentsel Kültürel Kimlikler* Skopje-İstanbul 2019. s. 185-198.

8 Lidya Kumbaracı Bogoyeviç, *Üsküp'te Osmanlı Mimari Eserleri*, Çev: Suat Engüllü, İstanbul 2008, s. 424.

Ali Hıfzî Paşa ve Ailesi

Ali Hıfzî Paşa'nın ailesi, 17. yüzyılda Osmanlı Devleti namına uzun bir dönem bölgeyi yönetmiştir. Ailenin tarih sahnesine çıktıkları dönem Üsküp şehrinin II. Viyana Kuşatması akabinde yaşadığı karışık devrededir⁹. Arnavutların Rec Lok¹⁰ hanedanına mensup olan Ali Hıfzî Paşa'nın dedesi Hasan Paşa, 1689 yılında Avusturya'nın Üsküp'e yaptığı taarruzlarda gösterdiği yararlılıklar ile temayüz etmiştir. Böylece bölgede Hasan Paşa'nın oğlu Recep Paşa (ö. 1823)¹¹ ve onun soyunu takip edenlerin 200 yıllık sürecek olan paşalık serüvenleri başlamıştır¹². Dukaginlerden¹³ olduğu ve Luma¹⁴ dolaylarında yaşadıkları söylenen bu hanedan, Osmanlı Arşiv belgelerinde "Kalkandelenli" de diye zikredilmektedir¹⁵. Gösterdikleri hizmetler neticesinde padişah tarafından paşalık rütbesiyle taltif edilmiş, bu topraklarda Osmanlı Devleti'ni temsilen bölgeyi yönetmişlerdir. Ali Hıfzî Paşa'nın babası Recep Paşa, Üsküp Mutasarrıflığı görevinde bulunmuş ayrıca Mirimiranlık payesine de sahip olmuştur¹⁶. Recep Paşa'nın oğulları; Kalkandelen Mütessilimi Abdurrahman Paşa (ö. 1860), Üsküp Nazırı Ali Hıfzî Paşa, (ö. 1852) Hasan Paşa ve Celâleddin Paşalardır¹⁷.



Ali Hıfzî Paşa'nın Mührü ve İmzası
(BOA, A.TŞF 2/21, 1845;HAT 483/23668, 1827)

- 9 Mehmet İnbaşı, "Üsküp", *DİA*, s. 377 -381.
- 10 Luljeta Abazi, *Thesari i Rexhep Pashës*, Ministria E Kulturës Republiki E Maqedonis, Shkupi 2018, s. 15 Luljeta Abazi kitabında; adı geçen hanedanın İşkodra'da bulunan Shala/Şala kabilesine mensup olduğunu belirtir. Bu aile daha sonraları Luma'da Kolosiyen kabilesinden kız almış ve bu evlilikle birlikte Müslümanlığı kabul etmiştir. Akabinde Kalkandelen'e göç etmişlerdir. Recep Paşa'nın burada (Kalkandelen'de) doğduğu bilinir.
- 11 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, C. 4, s.1367 adlı eserde III. Selim döneminin başlarında vefat ettiği yazılmışsa da vefat tarihinin 1823 yılında olduğunu arşiv belgelerinden tespit edebilmekteyiz BOA, HAT, 518/25324, 1238/1822.
- 12 Јован Хаџи Васиљевића, *Скопје И Његова Околина Историјска Етнoграфска И Културно Политика Излагања* Београд 1930, s.473, Јован Хаџи Васиљевић'in 1903-1915 yılları arasında Üsküp gezilerinden derleyerek yazmış olduğu eseridir.
- 13 Dukaginler; Dukakinoğulları veya Dukaginzâdeler, Orta Çağ'da bir Arnavut ailesiydi. Arnavutluk'un Osmanlı ilhakından sonra Dukakinzâdeler'in bir kısmı İtalya'ya göçmüş, diğerleri Osmanlı hizmetine girip Müslüman olmuşlardır.
- 14 Kuzeydoğu Arnavutluk ile güneybatı Kosova'da yer alan bir bölgedir.
- 15 BOA, C.AS., 279,11600, 1204/1789; BOA, AE.SSLM.III, 362/20724, 1214/1799.
- 16 BOA, HAT, 522/25496, 1238/1822; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, C. 4, s.1367.
- 17 Стојан Новакови, *Балканска питања и мање историјско-политичке белешке о Балканском полуострву 1886-1905*, Штампано З Државној Штампарија Кралевине Србије Београд 1906, s. 110-111; Haluk Aydın, "Remzî Ve Remzî'nin Tarih Manzumelerinde 19. Yüzyıl Makedonyası", *Hikmet Uluslararası Hakemli İlmî Araştırma Dergisi*, Gostivar 2014, s. 212. Hasan Paşa ve Celalleddin Paşaların ölüm tarihi tespit edilememiştir.

Recep Paşa'nın ikinci oğlu¹⁸ olan Ali Hıfzî Paşa'nın annesi Üsküp'ün soylu ve zengin ailesi olan Kumbaracılar/Humbaracızadelerdendir¹⁹. 1793 yılında doğmuş olduğu tahmin edilen²⁰ Ali Hıfzî Paşa; Serasker Hurşid Ahmed Paşa'nın (ö. 1822) maiyetine katılarak, Sırp isyanlarında ve Mora isyanlarında²¹ gösterdiği hizmetleri sayesinde kendini fark ettirir. 1820 yılında babası Recep Paşa kendi rızasıyla uhdesinde olan Üsküp Nazırlığını oğlu Ali Hıfzî Paşa'ya bırakır²². Vekâleten nazırlığı yürüten Ali Hıfzî Paşa'nın askerleriyle birlikte Mora isyanlarının bastırılmasında etkin olması sonrasında, kendisine 1822 yılında asaleten Üsküp Nezaretliği tevcih edilmiştir²³.

19. yüzyıl sadece Balkanlar açısından değil, Osmanlı Devleti'nin de genel olarak radikal değişimler içerisinde olduğu bir dönemdir. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırışı ve sonrasında yapılan esaslı reformlar ciddi değişimler getirmiştir. Diğer yandan Rumeli toprakları Fransız İhtilali ile gelen yoğun milliyetçilik akımlarının tesiri altında kalmıştır. Sırp ayaklanmalarının ağır sonuçları²⁴, Arnavut Paşaların²⁵ isyanları ve Mora bölgesindeki karışıklıklar devleti zorlamaktadır. Yaşanan bu zor dönemde merkezi idarenin en fazla askeri ve maddi görev talep ettiği mercii ise kuşkusuz tüm olanların tam merkezinde yer alan Üsküp Nazırlığı ve dolayısıyla Ali Hıfzî Paşa olmuştur.

1822 yılında Ali Hıfzî Paşa'ya bölge halkını hoşnutluğu ve devlet hizmetindeki muvaffakiyetleri sebebiyle kapıcıbaşılık rütbesi verilmiştir²⁶. Bunu mirimiranlık payesi ile taltifi takip etmiştir²⁷. 1832 yılında kendisine Rumeli Valiliği teklif edilmiştir.²⁸ Fakat Dersaadet ile yapılan görüşmeler neticesinde, valilik görevi gerçekleşmemiş, teklif sonrası çok daha genişletilmiş yetkilerle Üsküp Nazırlığı'na geri dönmüştür. İlerleyen yıllarda Ali Hıfzî Paşa'ya, devlete hizmetindeki başarılarına ve halkın teveccühüne binaen kendisine pek çok yetki ve gelir verilmiştir²⁹. 1836 yılında kendisine müşirlikle beraber feriklik rütbesi de padişah tarafından tevcih edilmiştir³⁰.

18 BOA, C.AS, 195,8417, 1237/1821.

19 Јован Хаџи Василевића, *Скопје И Његова Околина*, s. 475. Humbaracızadeler; Üsküp'ün en eski hanedanlarından olan ve Üsküp'ün fatihi Paşa Yiğit soyundan gelen bir ailedir. Yahya Kemal Beyatlı da anne tarafından bu aileye mensup olması dolayısıyla Ali Hıfzî Paşa ile hısımdırlar. Yahya Kemal Beyatlı, *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hatıralarım*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 2008, s. 67.

20 Griserbech 1839 yılında Ali Hıfzî Paşa ile görüştüğü esnada 46 yaşında olduğunu kaydeder. С. Новаковић, *Балканска питања и мање историјско-политичке белешке о Балканском полуострву 1886-1905*, s. 111.

21 BOA, C.AS, 195,8417, 1237/1821.

22 BOA, HAT, 748/35353, 1236/1820.

23 BOA, HAT, 912/39878, 1238/1822.

24 Sırbistan'ın özerklik kazanması neticesinde bölgedeki diğer Hristiyan halklar üzerindeki menfi tesiri neticesinde milliyetçiliğin hız kazanması.

25 Buşatlı Mustafa Paşa, Tepedelenli Ali Paşa gibi paşalar.

26 BOA, HAT, 901/39568, 1238/1822; BOA, C.DH., 314/15695, 1238/1822.

27 BOA, HAT, 1569-9, 1242/1826.

28 J. Хаџи Василевића, *Скопје И Његова Околина*, s. 476; BOA, TS.MA,d / 8859, 1248/1832 nolu belgede İstanbul'da buldukları görülmektedir.

29 Güherçile ve Kratova Madeni Eminliği BOA, C..İKTS, 20/ 958, 1245/1827; Buradaki hizmetine binaen yetkilerinin genişliklerinin sağlanması adına verilen beratı BAO, C.DRB, 27/1 344, 1248/1832; Uhdesine Köstendil, Kumanova, İştib, Radovişte kazaları verilmesine dair BOA, C.ML, 587/24162 1252/1836.

30 BOA, AE,SMHD.II, 51/3322, 1252/1836.

Ali Hıfzî Paşa'nın, dönemin hükümdarı Sultan II. Mahmud'la (ö. 1839) bağları daima iyi olmuştur. O'nun tarafından sevildiği ve takdir edildiği, sultanın nezdinde itibarının çok yüksek olduğu ve padişah ile mütemadiyen irtibatla oldukları arşiv belgelerinden de tespit edebilmektedir. Paşa, II. Mahmud'un kızı Mihrimah Sultân (ö. 1838) ile Ferik Mehmed Said Paşa'nın (ö. 1869) 1836 senesindeki düğünlerinde padişahın yakın dostu olarak bulunmuştur³¹. Ayrıca II. Mahmud'un Ali Hıfzî Paşa'ya samur kürk hediye ettiğini buna mukabil Ali Hıfzî Paşa sultana cins atlar sunduğunun bilgisine belgelerde rastlamaktayız³².

Mamafih, bölgenin ve Osmanlı Devleti'nin sıkıntılı sürecinden ne yazık ki kendisi de payını almıştır. Bilhassa Zekeriya Paşa'nın (ö. 1842) Rumeli Müşiri olmasıyla birlikte merkezi idarenden kendisinin aleyhine tevizatlar ortaya atılmıştır³³. Bu tevizatlarla Ali Hıfzî Paşa sıkıştırılmaya çalışılmış fakat yapılan tetkik ve Padişahın huzuruna takdim edilen tekliflerde, Ali Hıfzî Paşa'nın görüşlerinin daha akilane olduğu tespit edilerek Paşa'nın ismi temize çıkmıştır³⁴.

Bir nevi hamisi Sultan II. Mahmud'un 1839 da vefatıyla birlikte Ali Hıfzî Paşa için de zor günler başlamıştır. Tanzimat Fermanının ilanıyla teoride azınlıkların eşitlik ilkesiyle Osmanlılık fikrine sahip olunacağı düşünülürken, bu hal azınlıkların bağımsızlığını talep etmesi ve devamında bağımsızlıklarını ilan etmelerine neden olmuştu. Osmanlı Devleti'nin her geçen gün kötüye giden durumu, Rumeli'deki milliyetçilik akımlarının idareyi zorlaması nedeniyle kontrolün sağlanamaması ve dikkat çeken mal varlığı sebebiyle merkeze sürekli şikâyetler gitmiştir.

1843 yılında Üsküp Nazırlığı vazifesinden azledilen Ali Hıfzî Paşa, Konya'ya zarurî ikamete gönderilmiştir³⁵. Akabinde Üsküp ve civarında bulunan emlakine de devlet tarafından el konulmuş, memleketiyle her türlü bağının kesilmesi sağlanmıştır³⁶. Ali Hıfzî Paşa bu dönem içerisinde kardeşi Abdurrahman Paşa ile babalarının mülkleri üzerine yaşanan anlaşmazlıklarla uğraşmıştır³⁷. Bundan sonraki süreçte ise İstanbul'da ikamet edebilmek, annesi ve babasından kalan mirasını geri alabilmek ve maiyetindekilerin refahını sağlayabilmek için çabalamış, yaşanan bu sancılı sürecin sonunda 1852 yılında vefat etmiştir³⁸.

Ali Hıfzî Paşa hem annesi tarafından hem de babası tarafından asil bir aileye mensuptur. Sahip olduğu ve bulunduğu şartlar itibarıyla iyi bir eğitim görmüştür bu sebeple yaşadığı topraklarda ki milletlerin dillerini ve yaşam dinamiklerini çok iyi bilmektedir. Stoyan Novakoviç, Grisebach'tan nakille Hıfzî Paşa'nın Arap klasiklerinin hepsini çok iyi bildiğini bunun yanı sıra Yunan klasiklerinden Aristo, Platon gibi filozofların eserlerini incelediğini ayrıca mütefekkir

31 BOA, HAT, 486/23820, 1251/1835; Yüksel Aktaş Baycar, II. Mahmud'un kızı Mihrimah Sultân'ın Sûr-ı Hümayûnu, İstanbul Üniversitesi, Tarih Bölümü, YL, Basılmamış Tez, İstanbul 2006, s. 82.

32 BOA, HAT, 939/40560, 1242/1826 Padişah II. Mahmud tarafından Ali Hıfzî Paşa'ya samur kürk hediye edildiğine dair belgedir. Ali Hıfzî Paşa'nın atlar hediye ettiğine dair belge BOA, HAT, 321/18831, 1253/1838.

33 BOA, HAT, 1337/52154, 1253/1837.

34 BOA, HAT, 1307/50984, 1253/1838.

35 BOA, C.DH, 148/7358, 1259/1843.

36 BOA, İ.DH, 153/7927, 1263/1846.

37 BOA, İ.DH, 74/3666, 1259/1843.

38 BOA, A. MKT.UM.. 58/5 1267/1852.

ve bilge bir idareci olduğunu söyler³⁹. Nitekim pek çok şairin Ali Hıfzî Paşa hakkında yazmış olduğu beyitler, bulunduğu kültür ve sanat ortamının yanı sıra kişiliğine dair de önemli ipuçları vermektedir. Bunlardan en bilinenleri Remzî ve Kıbrıslı Aşık Kenzî dir. Özellikle Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra Bektaşî Tarikatine mensup şairlerin Balkanlara göçtüğü ve buradaki tekkelere yerleştikleri bilinmektedir. Bu tekkelerden birisi Ali Hıfzî Paşa'nın babası Recep Paşa'nın himayesinde olan Harabati Baba Tekkesidir.

19. yüzyıl şairlerinden Remzî, aşağıdaki beyitlerde Ali Hıfzî Paşa'nın cömertliği ve yiğitliği ile toplumda önde gelen bir şahsiyet olduğuna vurgu yapar.

Cenâb-ı hazret-i Receb Paşa evlâd-ı sâni'si
Bahâdırlıkla meşhûr nâmıdır Hıfzî Alî Paşa
Cihânda seyredecekdir böyle bir tab-ı sahî server
Dil-âverlikde merdlikde okurlar medhini hâlâ⁴⁰

Yine 19. yüzyıl şairlerinden Kıbrıslı Aşık Kenzî katılmış olduğu Türk-Yunan savaşlarında da Ali Hıfzî Paşa'ya tanıklık etmiştir⁴¹. Divanında Ali Hıfzî Paşa'nın katıldığı savaşlarda gösterdiği yiğitliklerden şöyle bahseder:

Yaraşur 'Ali Hıfzî Paşa'nın methi hezâr olsun
Lâl itdi Âtinâ cenginde hasmın ber-hudâr olsun
Hezârân âferin o merd-i meydân ber-karâr olsun
Vezîr ibn-i vezîrdir bezm-gâhı gül-'izâr olsun.
Ne denlü medh idersem medhe lâyık 'ömrü var olsun
Murâdın mertlik ile aldı deste kâm-kâr olsun⁴²

Kenzi, Ali Hıfzî Paşa'ya gazi unvanıyla seslenir ve paşanın genç yaşından itibaren seferlere çıkıp mücadele ettiğine bir dörtlülle işaret eder.

Ali Hıfzî Paşa pes gazanferdir
Genç yaşından beru kâr-ı seferdir
Hem gazidir mutlak er oğlu erdir
Cengin ben görmekle kıldım temaşa⁴³

39 С. Новаковић, *Балканска питања и мање историјско-политичке белешке о Балканском полуострву 1886-1905*, s. 112; Бранислав Којић, "Јонаци и Чифлик Авзи паше, у Бардовцу код Скопља", *Зборник заштите споменика културе*, ИВ-В, Београд, 1955, s. 233.

40 Remzî Divanı'nda *Kalkandelenli Abdurrahman Paşa ve Paşa'nın Divandaki Bir Gazeli Üzerine*, Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi 22 -23 Ağustos 2016 Gostivar / Makedonya Bildiriler Kitabı Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2016, s. 213.

41 H. Dilek Batıslam, "Kıbrıslı Âşık Kenzî'nin Elif-Nâmeleri", *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 1/2 (Ocak 2018) s. 7- 16.

42 H. Dilek Batıslam, "Kıbrıslı Âşık Kenzî'nin Elif-Nâmeleri"

43 Harid Fedai, "Kıbrıslı Aşık Kenzî'nin Başka Destanları", <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/688247>

Bir Osmanlı İdarecisi Olarak Ali Hıfzî Paşa'nın Kimliği

Ali Hıfzî Paşa, Osmanlı hiyerarşisinde bir asker olarak gelinebilecek en üst mertebeye gelmiştir. II. Mahmud'un teveccühünü kazanmış akılâne tavırlarıyla her zaman dikkat çekmiştir. Öyle ki, bir görüşme sonrası Sultan II. Mahmud, Ali Hıfzî Paşa için; kendisi zayıfça biri olduğundan *"otuz okka adam, altmış okka akıl"* diyerek ona hayranlığını ifade etmiştir⁴⁴. Grisebach, Ali Hıfzî Paşa'nın görünüşünü tasvir ederken; beyaz tenli, keskin bakışlı bedenine ise zayıf ve ince yapılı olduğunu söyler. Bunun yanında bölgenin en zengin kişisi olduğunu ve en fazla askeri gücün de onda bulunduğu aktarır⁴⁵. Ayrıca Grisebach, Paşa'nın bölgenin ziraa-tıyla çok ilgilendiğini pirinç tarlalarının, üzüm bağlarının ıslah ve gelişimiyle bizzat alakadar olduğunu ve sorumlu olduğu bölge halkının barış ve güven içerisinde yaşadığını da belirtir⁴⁶.

1900 yıllarında Üsküp'ü ve civarını gezen, gördüklerini ayrıntılı şekilde aktaran tarihçi, coğrafyacı ve gazeteci yazar Yovan Hacı Veselyeviç, Ali Hıfzî Paşa'yı halk tarafından sevilen sayılan, hikmetli, dürüst ve adil biri olarak tanımlar. Paşa'nın iktidarı müddetince yöredeki tüm halklara eşit şekilde muamele edildiğini, onun zamanında tüm tebaanın rahat ettiğini, dini fark etmeksizin halkın her birine sevgi duyan ve kendisini onların güvenliğinden sorumlu tutan, yüce gönüllü bir paşa olarak halkın gönüllerinde yer almış olduğunu belirtir⁴⁷. Ali Hıfzî Paşa'nın zamanında Üsküp'ün çok gelişmiş olduğunu ve pek çok büyük şehirde doktor bulunmazken Üsküp'te halkın sağlığı için üç doktorun var olduğunu yazar⁴⁸. Hatta Üsküp civarında bulunan *Kučkojska* adlı şifalı su/ılıcadan halkın da yararlanabilmesi için arkın başına bir misafirhane yaptırdığını kaydeder⁴⁹. Ayrıca Veselyeviç, Ali Hıfzî Paşa döneminde Hristiyanların kiliselerinin rahat bir dönem yaşadığını⁵⁰ Paşa'nın Markovo Kilisesi ve Manastır'ını bizzat *"Allah rızası için"* tamir ettirdiğini de eserinde dile getirir⁵¹.

44 Стојан Новаковић, *Балканска питања и мање историјско-политичке белешке о Балканском полуострву 1886-1905*, s. 112.

45 Стојан Новаковић, a.g.e., s. 112.

46 Стојан Новаковић, a.g.e., s.103.

47 Јован Хаџи Васиљевића, *Скопје И Његова Околина*, s. 236.

48 Јован Хаџи Васиљевића, a.g.e., s. 476.

49 Јован Хаџи Васиљевића, a.g.e., s.15.

50 Dönem itibarıyla kilise tamirlerine müspet bakış açısı sadece Üsküp'e mahsus olmayıp tüm Osmanlı Devletinde hakim bir uygulama idi. Bkz: Kemal Beydilli, *Osmanlı Döneminde Kilise Siyasetinden Bir Kesit: II. Mahmud Devrinde Kilise Tamiri, Osmanlı Devleti'nde Din ve Vicdan Hürriyeti, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 33*, İstanbul 2000, s. 255-265

51 Јован Хаџи Васиљевића, *Скопје И Његова Околина*, s. 434; eserlerin kaynaklarını incelediğimizde Ali Hıfzî Paşa'ya dair bilgilerin kilise kayıtlarında yer aldığı görülmektedir.

Ali Hıfzî Paşa'nın Bektaşî tarikatı müntesibi⁵² olması muhtemeldir. Babası Recep Paşa Harabati Baba Bektaşî Tekke Külliyesi'ndeki yapıların pek çoğunun banisidir. Türbe içerisinde yer alan hazirede Recep Paşa'nın ve kızının medfun olduğu bilinmektedir⁵³. Ali Hıfzî Paşa'nın annesinin Üsküp Atpazarı'nda bir çeşme⁵⁴, hanımının ise Üsküp'te Kapan Çeşmesi'ni yaptırdığı ve Ali Hıfzî Paşa'nın açtırdığı kuyunun⁵⁵, su yollarının ve çeşmelerin bakımı için Kurşunlu Han'da dükkan vakfettiğini belgelerden öğrenmekteyiz. Fakat Hıfzî Paşa'ya ait bir vakfa henüz rastlanamamıştır. Bunun yanında belgelerden Paşa'nın, Gazi Sinan Paşa Vakfı ve Beyhan Sultan Vakfı'nın tevliyet görevini yürütmekte olduğu anlaşılmaktadır⁵⁶.

1839 yılının yaz mevsimini Ali Hıfzî Paşa ile geçiren August Heinrich Rudolf Grisebach⁵⁷ bir görüşmeleri esnasında Ali Hıfzî Paşa'nın tüm bu hizmetlerine karşılık, gerek halktan ve gerek idareden yana hayal kırıklığı yaşadığını belirtir. Paşa'nın kendi halet-i ruhiyesini Aristo ile Büyük İskender'in arasında geçen bir diyalogla örneklendirdiğini ifade eder. Grisebach'ın naklettiği bu diyalog aşağıdaki gibidir:

Aristo Büyük İskender'e der ki; Hiçbir hükümdar idaresindeki milleti değiştirebilir mi? Havayı, mevsimi, denizin dalgalarını değiştirme gücün var mı ki, doğa ve iklimden kaynaklanan insanların iyi ya da kötü eğilimlerini değiştirmenin bir yolu olsun. Allah onları öyle yaratmıştır, öyledirler. İnsanları kendi hallerine bırakmaya mecburuz çünkü onları değiştirmek mümkün değildir. Bizler; asi, yırtıcı ve tatminsiz Arnavutları idare etmek, suçluları cezalandırarak halkın dünyevi güvenliklerini sağlamakla yükümlüyüz, gerisini kendi bildikleri gibi bırakmaya mecburuz çünkü insanları değiştirmek mümkün değildir⁵⁸.

Seyyah Grisebach, Ali Hıfzî Paşa'yı zeki, adaletli, ileri görüşlü bir idareci ve hatta aydın bir filozof olarak tarif eder. Grisebach, Ali Hıfzî Paşa'ya dair olumlu portre çizen tek kişi değildir. Hem Osmanlı kaynakları hem de Stoyan Novakoviç ve Yovan Hacı Veselyeviç gibi yazarlar Ali Hıfzî Paşa'yı ırk ayrımı, din ayrımı, dil ayrımı olmaksızın Osmanlı tebaasına adaletle ve hoşgörülle yaklaşan, entelektüel, deneyimli bir Osmanlı devlet adamı olarak yansıtır. Ayrıca Ali Hıfzî Paşa'nın ince zevke sahip, bir sanat sever olduğu da Üsküp'te inşa ettirdiği üç saray/konaktan anlaşılmaktadır. Bu yapılar içerisinde Bardovça'daki konak oldukça dikkat çekicidir.

52 Yaşar Aydemir, "Makedonyalı Sa'îd Ve Masum İmam Mersiyeleleri" <https://hbdvgerisi.hacibayram.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/1957/1581>

53 Muhammed Aruçi, "Harâbâtî Baba Tekkesi", *DİA*, c. 16, İstanbul 1997, s. 69-71; Sevil Bülbül, "Kalkandelen Harabati Baba-Serserem Ali Baba Bektaşî Külliyesi", *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* / 2015, s. 205-228.

54 BOA, YB.021, 78/131, 1299/1881.

55 BOA, YB.021, 76/130, 1298/1880.

56 Hasan Telli, Osmanlı Dönemi Üsküp Vakıfları, Türkiye Cumhuriyeti Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2018. s.160-177.

57 Alman seyyah, botanikçi ve fitocoğrafyacısı.

58 Стојан Новаковић, а Балканска питања и мање историјско-политичке белешке о Балканском полуострву 1886-1905, s.112-113.

Bardovça Ali Hıfzî Paşa Konağı

Osmanlı mimarisi, mahiyeti itibarıyla şeklini Müslüman Türk hayat tarzından alan kendine has bir mimaridir. Balkan coğrafyasında Makedonya Bölgesinden Kuzey Saraybosna'ya doğru uzanan ve Tuna Nehri'nin güneyini kapsayan alan, Osmanlı Devleti Türk mimarisinin etkisini en yoğun gösterdiği alandır. Özellikle konutlarda plan tipleri, evlerin dış görünüşleri, üst katların çıkıntılarla sokağa taşmış olması Anadolu konut anlayışının Rumeli'deki yansımasıdır. Bu anlayışı küçük bir haneden görkemli konaklara kadar müşahede etmek mümkündür⁵⁹.

Osmanlı Devlet idarecileri itibarıyla nispetinde yaşadıkları ikametgahları, saray denilebilecek boyutlara taşımışlardır⁶⁰. 18-19 yüzyıla gelindiğinde Osmanlı mimari anlayışında özellikle yapı tipleri üzerinde Barok etkisini göstermektedir. Barok mimarisinin genel prensipleriyle Osmanlı süsleme anlayışı harmanlanarak ortaya çıkan kendine has Türk Barok üslubu⁶¹ bilhassa Balkan coğrafyasında Müslim gayri-müslim milletlerce benimsenmiş, yapılarında yoğunlukla kullanılmıştır⁶².

Üsküp, fetihten sonra Osmanlı Devleti Türk mimarisinin özgün ve güzel örneklerinin bulunduğu bir kent olmuştur. Paşalar ve varlıklı aileler birbirinden güzel gerek dini gerek sivil mimari eserlerle Üsküp şehrini mamur hale getirmişlerdir. İdarecilerin gücünü ve sanat zevkini yansıtan ikametgâhları, sivil mimarinin güzide örneklerini oluşturmuştur. Bu bağlamda Üsküp'ün Osmanlı sivil mimarisine ait en güzel örneklerinden birini yaptırdığı konağıyla Ali Hıfzî Paşa vermiştir. Bardovça Konağı olarak adlandırılan bu bina, Ali Hıfzî Paşa'nın kişiliğinin, kudretinin, zevkinin mekânsal karşılığıdır. Üsküp'ün Kalkandelen yolu üzerindeki Bardovça Köyü'nde bulunan konak, literatürde Ali Hıfzî Paşa Konağı/Sarayı olarak adlandırılmaktadır. Bölge halkı tarafından ve literatüründe 'Avzi Paşa Konağı' olarak bilinmektedir⁶³. İnşa edildiğinde görkeminden epeyce söz ettiren konak; döneminde bölgenin en gösterişli mimari yapı olarak ün salmıştır. Öyle ki, Balkan yarımadasında yaşayan pek çok bey ve paşa konağını gölgede bırakmış hatta Sırp Kralı Miloş'un Krguyevac, Niş ve Şabac/Böğürdelen'de yaptırmış olduğu konaklardan daha ihtişamlı olduğu ifade edilmektedir⁶⁴. Yapıların görkeminden haberdar olan pek çok yabancı asker, diplomat ve seyyah konağı ziyaret etmek, görebilmek için özel çaba harcamış ve konağa dair hayranlıklarını, beğenilerini eserlerinde beyan etmiştir. 19. yüzyılın ilk yarısında Ali Hıfzî Paşa, Kale içerisinde (Resim 1) ve Çayır mevkinde "Saraylar" diye

59 Nur Akın, *Balkanlarda Osmanlı Dönemi Konutları*, Literatür yay. İstanbul 2001, s.219

60 Sedat Hakkı Eldem, *Türk Evi Osmanlı Dönemi*, Türkiye Anıt Çevre Değerlerini Koruma Vakfı, Güzel Sanatlar Matbaası İstanbul 1984. c. 2, s. 14

61 Nurhan Atasoy, *Barok, DİA*, c. 5, s. 81-83 İstanbul 1992.

62 Maximilian Hartmuth, *The Balkans in an Age of Baroque? Transformations in Architecture, Decoration, and Patterns of Patronage and Cultural Production in Europe, 1718-1856* Master of Arts Koç University 2006, s. 48.

63 Bölge halkı Ali Hıfzî ismine kendi dillerinde Avzi olarak telaffüz ettiklerinden konağada Avzi Paşa Konağı şeklinde isimlendirmişlerdir.

64 Стојан Новаковић, *Балканска питања и мање историјско-политичке белешке о Балканском полуострву 1886-1905*, Београд 1906, s. 103; Б. Којић, "Конаци и чифлик Авзи-Паше у Бардовцу код Скопља," s. 225; Jelena Bogdanović, *On The Architecture of The Konaks in Serbia (1804-1830)*, *Serbian Studies* 21/2 2010, s.161-180.

de bilinen büyük binalar inşa ettirmiştir⁶⁵. Ali Hıfzî Paşa'nın asıl ikametgahı ve idare merkezi Üsküp Kalesi içerisinde yaptırdığı konaktır⁶⁶. Bu ikametgahlarından Çayır'daki Konağı 1848 yılında devlet tarafından kışla olarak askerın ikametına tahsis edilmiştir⁶⁷. Kale içerisindeki konağın bir kısmı da 1889 yılında askeri hastaneye dönüştürülmüştür⁶⁸.



Resim 1. Ali Hıfzî Paşa'nın Üsküp Kalesi İçerisindeki Konağı'nın Görünümü
(II. Abdülhamid Yıldız Albümleri)

<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90436---0003.jpg>

65 J. Хаџи Васиљевића, Скопје И Његова Околина, s. 38 Çayır mevkiinde yapılan bu saray/konak'ın ile ilgili anlatılan rivayet şöyledir; saray yapımına başlanmadan önce Vardar Nehri'nin her iki tarafında muhtelif mevkilere yün çile koyulur. Bunun neticesinde hangisinin en kuru olduğu tetkik edilerek o mevkiinde konak yapımına karar verilir ki orası da Çayır Mevkiidir. Üsküp havasının aşırı nemli olduğu gerekçesiyle böyle bir yöneme baş vurduğu vurgulanmaktadır.

66 Salih Asım, "Üsküp Tarihi ve Civan", Rumeli Araştırmalar Merkezi Yay, İstanbul 2004, s. 50 Salih Asım, Ali Hıfz Paşa'nın ne yazık ki bu konağın tamamlandığını görmemiş olduğunu kaydeder. Daha sonra ise bu konağın devlet tarafından askerın ikametına kışla olarak tahsis edildiği görülmektedir BOA, C.AS, 845/36084.

67 BOA, A.MKT, 112/12, 1264/1848.

68 BOA, YPR. ASK, 68/85 1307/1889.

Paşa'nın inşa ettirdiği üçüncü yapı ise Bardovçadaki Ali Hıfzî Paşa Konağı'dır (Resim 2), bu konak, pek çok yazarın çalışmasına da konu olmuştur⁶⁹. Bardovça Konağı'nın 1824 yılında inşa edildiği düşünülmektedir⁷⁰. Konağın banisi Ali Hıfzî Paşa, gerek konumu icabı, varlıklı bir ailenin mensubu olarak pek çok araziye ve zengin çiftliklere sahipti. Bardovça köyünde de arazileri, çiftlikleri vardı. Bu konağı yaz aylarında sayfiye olarak kullanmak ve ayrıca bu-ralardaki arazilerini kontrol edebilmek amacıyla yaptırmış olduğu rivayetler arasındadır⁷¹.



Resim 2. Ali Hıfzî Paşa'nın Bardovça'daki Konağı⁷²

69 Bu çalışmalardan kronolojik olarak bahsedecek olursak; August Grisebach, *Reise Durch Rumelien und nach Brussa im Jahre 1839*, II Band, Göttingen, 1841. 1839 yılının yazını Ali Hıfzî Paşa ile geçiren alman botanikçi ve fitocoğrafyası; Стојан Новаковић, *Балканска питања и мање историјско-политичке белешке о Балканском полуострву 1886-1905*, Београд 1906. Stoyan Novaković Sırp devlet adamı, tarihçi, yazar ve akademisyendir. Bir politikacı olarak üst düzey görevleri yanı sıra İstanbul'da büyük elçilik görevinde bulunmuş, Sırp Karlığı Akademisinin başkanlığını yapmıştır. Gezisi esnasında ziyaret ettiği konağı Grisebach ve Ami Boué, *La Turquie d'Europe*, Chez Arthus Bertrand Paris 1840 adlı eserlerinden verileri kıyas ederek aktarması aydınlatıcı nitelik taşımaktadır; Јован Цвијић, "Основе Географије И Геологија Македоније И Старе Србије", књига 1 - Београд 1906. 20. yüzyılın coğrafyası ünvanına sahip Yovan Tsviyiç, Balkan coğrafyasında beşeri coğrafyasının kurucusu olarak bilinmektedir. Makedonya bölgesinde Müslüman yaşam şekli ve evi konusunda Hıfzî Paşa çiftliğini detaylı inceleyip kaydetmiştir. Leonard Schulze Jena, Makedonien, Leipzig, I. Dünya savaşı esnasında bu bölgede Alman askeri kuvvetlerine bağlı görevindeyken; çalışması için konağa dair malumatlar toplayarak daha sonra görevli olduğu Almanya Marburg Üniversitesinde 1927 yılında derlediği bu çalışmayı yayımlamıştır. Atlantis Zürich, VIII, Jahrgang, Heft, 7 Juli 1936. Аупса İsviçre Atlantis Sanat Tarihi dergisi olarak çok değerli birkaç fotoğraf yayımlamıştır; Бранислав Којић, "Конаци И Чифлик Авзи-Паше У Бардовцу Код Скопља," ин: *Зборник заштите споменика културе*, IV Београд 1955. Prof. Branislav Kojiç'in yaptığı çalışma şüphesiz en değerli olanı olarak kaydedilmelidir. Sırbistan krallığı Mimarlık fakültesi kurucusu, Sırp Bilim ve Sanat Akademi daimi üyesi Prof. Branislav Kojiç'in Ali Hıfzî Paşa Konağına dair yaptığı araştırmasında hakkında yazılmış tüm bilgileri araştırmış, bu veriler neticesinde konağı bizzat yerinde tespit ederek, tafsilatlı biçimde mimari projesini kayda geçirmiştir.

70 Б. Којић, "Конаци И Чифлик Авзи-Паше У Бардовцу Код Скопља" s. 233; Lidya Kumbaracı Bogoyeviç, *Üsküp'te Osmanlı Mimari Eserleri*, Çev: Suat Engüllü, İstanbul 2008, s. 424.

71 Б. Којић, "Конаци И Чифлик Авзи-Паше У Бардовцу Код Скопља," s 233.

72 * Görsel Lidya Kumbaracı Bogoyeviç'in, *Üsküp'te Osmanlı Mimari Eserleri*, kitabından alınmıştır.

Konak, dönemin ulaşım araçları da göz önüne alındığında merkezi yerleşime yakın sayılamayacak bir mesafede, fakat ona makul bir uzaklıktadır. Sayfiyeden; Üsküp şehir merkezini idare edebilecek bir uzaklıkta oluşu ve Paşa'nın mülklerini gözeten özel konumundadır. Köyün içinde fakat civar evlerden ölçülü bir uzak mesafede oluşu konağın temsil gücünü daha belirgin hale getirmiştir. Bugün konağın mevkiinde durulduğunda aşağıdaki arazilere hakim bir noktada inşa edildiği hemen fark edilir.

Ali Hıfzî Paşa Konağı'nda bir diğer önemli husus; Osmanlı konak ve köşkerlerinde alışıla gelmiş konak çalışanları için yapılan ve müşterilat dışında, konağın etrafına tarla çalışanları için köy evleri/lojman tahsis edilmesidir. Yapılan bu evler veya lojmanların ise planlı bir yerleşim yeri şeklinde tasarlanmış olması da dönem itibarıyla hayli dikkat çekicidir⁷³.

Konak; siyasi kimliğinin layığıyla temsil edileceği ve idarecinin hayatını rahatça sürdürebileceği bir şekilde yapılmıştır.

Mimari olarak dönem II. Mahmud döneminin ve bölge mimarisinin inceliklerini de barındıran, evin sokaktan görünmediği geleneksel mimari prensibinin⁷⁴ uygulandığı Ali Hıfzî Paşa Konağı etrafı surlarla çevrilmiş farklı işlevlere sahip yapılar topluluğunun merkezinde yer almaktadır.

Elimizde mevcut vaziyet planı ve fotoğraflar doğrultusunda elde ettiğimiz verilere göre; Ali Hıfzî Paşa Konağı; bir külliye olarak tabir edilebilecek çeşitli fonksiyonlara haiz yapılardan oluşmaktadır. Konak takribi 18 -20 dönüm arazi içerisinde bulunmaktadır. Surların güneyinden geniş avluya geçilmektedir. Konak çepeçevre ihata duvarları ile çevrili olup toplamda 8 kare burç 5 metre yükseklikteki surlarla ihata edilmiştir (Resim 3). Oldukça geniş bir alan içerisinde yer alan ve külliye tarzında ele alınmış bu yapılar topluluğu güvenlik ve işlevsel açıdan 3 farklı avluya ayrılmıştır. Ana giriş dışında surların üzerinde küçük boyutlu 3 tali giriş mevcuttur. Ayrıca 8 adet burç veya gözetleme kulesi diyebileceğimiz yapılar ve yüksek duvarlar, hem konağın hem de paşanın güvenliğinin öncelikli olduğuna işaret etmektedir. Güvenli barınma gereği ve dışarıdan gelecek düşman saldırısı için muhafız kuleleri inşa edilmiştir. Doğal afetler için ise bütçe dediğimiz su taşkınlarına karşı duvardan set inşa edilmiştir. Eşit büyüklükteki Harem ve selamlık simetrik yerleştirilmiş, iki bina arasındaki hazine olarak kullanılmış "mâbeyn" yapısı ise birleştirici bina olarak tasarlanmıştır. Harem ise mahremiyet ve güvenlik sebebiyle ayrı bir avluda en sağda konumlandırılmıştır.

73 Јован Цвијић, *Основе Географије И Геологија Македоније И Старе Србије, књига 1* - Београд 1906, s.119-120; Б. Којић, "Конаци И Чифлик Авзи-Паше У Бардовцу Код Скопља" s. 226 adlı makalede; daha evvel bu topraklarda böyle bir uygulamaya rastlanmamış olduğunu ifade eden Kojiç; Ali Hıfzî Paşa'nın çalışanlarına olan müspet bakış açısına dikkat çekerek bu davranışını Paşa'nın yüksek kültür düzeyinden kaynaklandığını ifade eder.

74 Sedat Hakkı Eldem, *Türk Evi Osmanlı Dönemi*, c. 2 s. 15 ...geleneksel konağın sokaktan görünmez şartı...



VOR DEN MAUERN DES HERRENSITZES.

Resim 3. Ali Hıfzî Paşa Konağı'nı Güneyden Tahkim Eden Surlar, Solda Tali Giriş İle En Sağda Ana Giriş Kapısı 1920

(Makedonya Etnolojik Araştırmalar ve Uygulamalı Antropoloji Merkezi - CEIPA)

Ana girişle bağlantılı avluda solda fırın ve demirhane, tam karşıda selamlık yer almaktadır. Bunun yanında üstü açık tasarlanan hayvan ağılı ve atlar için istabın bulunduğu avlu ise temizlik (hijyen) sebebiyle en solda ayrı bir avluya yerleştirilmiştir. Hayvanlara ait bu yapıların girişinin ara girişten farklı olması dikkat çekicidir. Mutfak birimi haremle ilişkili avluda konumlandırılmıştır. Hizmetliler için ayrılan yapı müştemilat ve mutfak etrafında kuyusuyla ve bahçesiyle birlikte ana girişe yakındır ve bekçi kontrolündedir. Fırın, demirhane, tamirhane ana girişe yakın olacak şekilde düzenlenmiştir. Yine resim, plan ve kaynaklardan elde ettiğimiz bilgiler ışığında; Ali Hıfzî Paşa Konağı, Türk evinin "beyzi orta sofalı plan tipi"ne uymaktadır bkz⁷⁵. Türk Mimarisinde 19. yüzyılda daha fazla kullanıldığı görülen bu plan çeşidi, zengin kompozisyonlara imkan sağladığı için saraylar ve konaklarda sıkça kullanılmıştır⁷⁶. Ali Hıfzî Paşa Konağı'nın plan şemasının merkezinde beyzi bir sofa yer almaktadır. II. Mahmud döneminde inşa edilen köşk planlarının karakteristik bir özelliği olan beyzi sofa⁷⁷ işlevselliği ve eyvanlarla ışığın elde edilmesine imkan tanınması sebebiyle ve soğuk iklime sahip coğrafyalarda konforlu evler inşa etmek için tercih edilmiştir. Bu plan tipinin Balkan coğrafyasında Filibe'de ve Kaprivıştica bulunan bir konağın planında kullanıldığı tespit edilmiştir⁷⁸. Ali Hıfzî Paşa Konağın içerisinde de odalar arası ilişkiyi sağlayan beyzi bir sofadır. Sofanın sağ ve solunda yer alan eyvanlarla sofanın ilişkisini kuran ahşap sütunlar ve tavanın ahşap işi ayrıca dikkate değerdir. Sofaya bakan simetrik yerleştirilmiş iki çeşme ve sofaya çıkan merdivenler muntazam bir

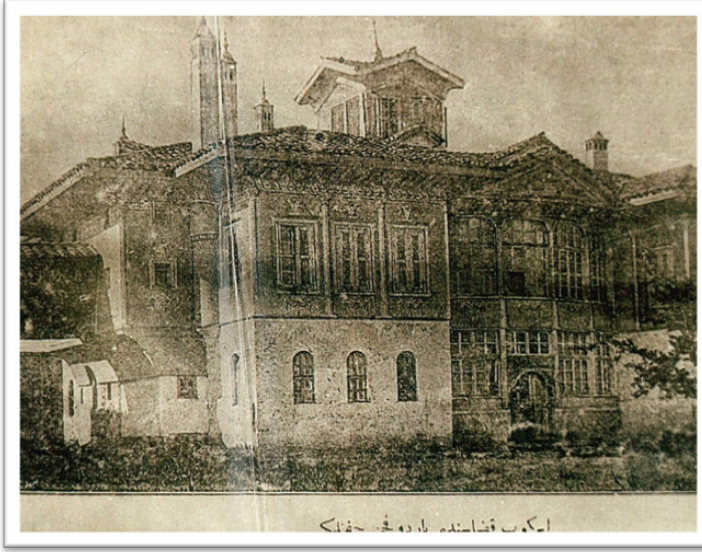
75 Plan çizim için bakınız Ek.3

76 Sedat Hakkı Eldem, *Türk Evi Plan Tipleri*, İTÜ Mimarlık Fakültesi yayımları, İstanbul 1968, s.127

77 Sedat Hakkı Eldem, *Türk Evi Plan Tipleri*, s.145

78 Sedat Hakkı Eldem, *a.g.e.*, s.143

görünüş sergilemektedir. Konağın odaları çeşitli büyüklüktedir. Konağın divanhanesi yapının ana cephesinde dışa doğru barok özellikte münhani (kavisli) bir çıkma yapmıştır. (Resim 4).



Resim 4. Ali Hıfzî Paşa Konağı'nın Ana Giriş Kapısı ve Cihanüma Köşkü⁷⁹

Konağın zemin katındaki yerleşimi üst kat planını tekrar eder. Yapının arka cephesinde kalan Cihannümaya giriş zemin kattan sağlanmaktadır. Cihannüma konağın ana giriş kapısının tam karşısına yerleştirilmiştir. Yapı bu haliyle odaları karşılıklı ve simetrik bir düzen sunmaktadır. Cihannümanın arkaya bakan cephesinin de yine Türk Baroku'nun estetik anlayışına uygun olarak dışa taşkın münhani(kavisli) olarak inşa edildiği görülmektedir.

Konağın içinde bulunduğu külliye'nin ana giriş kapısı Güneydoğu yönündedir. Dönem üslubu olarak Türk Baroğu özelliklerini barındıran yuvarlak kemerli kapı dalgalı bir saçağa sahiptir. Kapı üzerinde kitabe kaybolmuştur. Dikdörtgen kitabelik günümüzde boştur. Kapının her iki tarafında yer alan duvara bağlı sütunçeler dikkat çekicidir. Dalgalı saçağın üzerinde kenger yapraklarıyla oluşturulmuş bir bezemenin varlığı Branislav Koyiç'in çiziminden bkz.⁸⁰ anlaşılmaktadır.

Ali Hıfzî Paşa Konağı'nı 1905 yılında ziyaret eden ve içini gezme imkanını bulmuş olan Stoyan Novakoviç, gördüklerini eserinde en ince ayrıntıları ile aktarmıştır. Novakoviç'in tasvirine göre Ali Hıfzî Paşa Konağı; Klasik Osmanlı mimari tarzı ve Türk aile yaşantısına uyumlu olarak inşa edilmiştir. Konağın ana kapısından girer girmez büyük muhafız odalarından bahseder. (Resim 5) ⁸¹.

79 * Görsel, Lidya Kumbaracı Bogoyeviç'in, *Üsküp'te Osmanlı Mimari Eserleri*, kitabından alınmıştır.

80 Kapı çizim için bakınız Ek.4

81 С. Новаковић, а. *Балканска питања и мање историјско-политичке белешке о Балканском полуострву 1886-1905*, s.101.



Resim 5. Suriçi Avludan Ana Giriş Kapısı Görünümü ve İki Yanında Yer Alan Muhafız Odaları, 1920

(Makedonya Etnolojik Araştırmalar ve Uygulamalı Antropoloji Merkezi - CEIPA)

Kapının karşısına gelecek şekilde konumlandırılmış selamlık ve harem binaların zemin katları taş olup, bina ahşap olarak devam ettiğini dile getirir. Konağın en can alıcı bölümünün kule olarak nitelendirdiği cihannüma olduğunu ifade eder. Kule'nin (cihannüma) tümünün taştan ve üzerinde küçük pencerelerin yer almış olması, konağa diğer konaklardan farklı bir özellik kattığını söyler⁸². Selamlık ve harem binalarının arasındaki "mâbeyn"⁸³ aynı zamanda silahhane ve hazine odasıdır. İki yapının tam ortasında yer alan mâbeyn binalarla bağlantılı ama kendi içinde bağımsız ve izole edilmiş olması nedeniyle mimari ustalığın olağan üstü bir numunesi olarak değerlendirilir⁸⁴. Novakoviç eserinde, odaların çok fazla ve büyük olduğundan ve nerdeyse her bir odada bulunan kıymetli eşyaların saklanması için kullanılan bir bölmeden söz eder⁸⁵. Odaların duvarlarının renkli, çiçek süslemelerle ve altın varaklarla bezendiğini, her bir odanın bir duvarında büyük bir şehir manzarasının betimlenmiş olduğunu ve tavanın zengin ahşap oymalarıyla hayli etkileyici görüldüğünü anlatır. Odaların içinde bulunan "ocak" ve "hamamcık"ların ise İstanbul tarzı olduğundan bu odaların son derece zevkli ve kıymetli kumaşlarla tefriş edildiğini, mobilyaların ise olağan üstü güzellikte olduğunu söyler⁸⁶. Konağın harem kısmının en dikkat çekici özelliği haremin çatısında bulunan taraçasının olduğunu söyleyen Novakoviç, taraçayı sıcak günlerde özel

82 С. Новаковић, а.г.е., s.102. Cihannüma bu konağın nerdeyse en önemli özelliği olduğunu Branislav Kojić'te söylemektedir Кojiћ Бранислав, "Конаци и чифлик Авзи-Паше у Бардовцу код Скопља", s. 229.

83 "mâbeyn" konutlarda iki oda arasında bulunan bulunmakla birlikte harem, selâmlık bölümlerini ayırmaya ve yabancılar ile sınır oluşturma özelliğiyle "sofa"lardan ayrılır. Oya Şenyurt, Zeynep Gülser "İki Oda Arasından Yönetim Merkezine: Bir Mimarlık Terimi Olarak "Mâbeyn" *Avrasya Terim Dergisi*, 2019, s.18-25

84 L. Kumbaracı Vогоуевић, *Ќsküp'te Osmanlı Mimari Eserleri*, s.426; Б. Кojiћ, "Конаци и чифлик Авзи-Паше у Бардовцу код Скопља," s. 229.

85 С. Новаковић, *Балканска питања и мање историјско-политичке белешке о Балканском полуострву 1886-1905*, 102.

86 С. Новаковић, а.г.е., s. 103.

misafirlerle beraber ferahlamak maksadıyla kullandıklarını nakleder. Bu taraça son derece gösterişli olup bölgeyle birlikte Vardar Nehrinin güzelliğini tamamen kapsayan eşsiz bir manzaraya sahiptir⁸⁷. Hıfzî Paşa Konağı'nı Balkanlarda anıtsal niteliğe sahip diğer konaklardan ayıran en önemli özelliğinin "beyzi sofa"nın devamında yer alan sahip "divanhane" (Resim.6) bölümdür⁸⁸. Süslü sütunları, çiçek motifleriyle bezeli ahşap kapı ve pencereleri hayran edecek derecede güzeldir.



Resim 6. Ali Hıfzî Paşa'nın Bardovça'daki Konağı 1920

(Makedonya Etnolojik Araştırmalar ve Uygulamalı Antropoloji Merkezi - CEIPA)

Novakoviç eserinde konağın bahçelerini ayrıntılı anlatır. Selamlık'tan çıkılan avluda kısmında mutfak, fırın, ahır ve nalbanthane bulunduğunu söyler. Novakoviç, avluda (Resim 7) bulunan mutfağın çok büyük olduğuna dikkat çekerken, Grisabech, mutfakta çalışan kadın sayısının otuzu bulunduğunu ve güvenlik gibi muhtelif işlerde çalışan erkek çalışanların da hayli fazla olduğundan bahseder⁸⁹. Novakoviç, Harem kısmından merdivenlerle inilen bahçeden sitayişle söz eder. Civar bölgelerden özel olarak getirilmiş envai çiçekler, süslü bitkiler ve güllerle süslediğini bundan başka özel meyve ağaçlarının var olduğunu da yazar. Harem tarafından çıkılan bahçe kapısının hemen yanında birde şaraphane/şerbethane bulunduğunu kaydeder. Tüm avludan dolaştırmak suretiyle; dar ve alçak duvar hattıyla oluşturulmuş dışarıdaki bir nehirden getirilerek etrafı şenlendiren küçük bir derenin varlığını olağan üstü güzel bulur. Bahçenin bir ucunda daha evvel bir asilzadeye ait olması muhtemel sarayvari bir yapının kalıntıları mevcuttur. Süslü mermer çeşmeleri gerek konağın içinde gerek bahçede

87 Стојан Новаковић, *Балканска питања и мање историјско-политичке белешке о Балканском полуострву 1886-1905*, s. 103.

88 Бранислав Којић, "Конаци и чифлик Авзи-Паше у Бардовцу код Скопља", s. 231. Konağın en dikkat çekici bölümün bu hol olduğunu belirten yazar, insanı etkisi altına alacak kadar muhteşem olduğunu ifade eder.

89 a.g.e., s.103; Б. Којић, "Конаци и чифлик Авзи-Паше у Бардовцу код Скопља", s. 231.

birkaç tane yer aldığı bununla birlikte bahçenin bir başka yerinden maden/şifa suyu çıkan bir de su kuyusunun olduğunu belirtir⁹⁰.



Resim 7. İç Avludan Bir Görünüm 1920-30

(Makedonya Etnolojik Araştırmalar ve Uygulamalı Antropoloji Merkezi - CEIPA)

Konağın mimarı hakkında henüz net bir bilgiye rastlanmamıştır. Anadolu'dan getirilmiş olduğu düşünülmektedir. Fakat konağın mimari kompozisyon anlayışının ve bazı süsleme detaylarının Balkan mimari öğelerini de taşıyor olması bu topraklara ait bir mimar tarafından inşa edildiği, mimarın yüksek eğitimli olduğu yargısını⁹¹ güçlendirmektedir⁹².

Ali Hıfzî Paşa Konağı'nın ahşap oymaları bölgede ün salmıştır⁹³. Mimar Branislav Koyiç Konağın en kayda değer özelliği ahşap oymaları olduğunu söyler. Tavanların, kapıların ve merdivenlerin ahşap işlemleri üst düzey işçilik eseridir. Ali Hıfzî Paşa Konağı'nın ahşap işlemlerini Debreli Petre Filipoviç'e yaptığı söylenmektedir⁹⁴. Hacı Veselyeviç, konağın akıbetiyle birlikte ahşap oyma işlemlerin de parça parça satıldığını yazar⁹⁵.

90 Стојан Новаковић, *Балканска питања и мање историјско-политичке белешке о Балканском полуострву 1886-1905*, s. 103.

91 Balkanlar'da "Anadolu" Türkiye Bölgesini ifade etmek için kullanılmaktadır. B. Kojiç, a.g.m., s. 232.

92 Konağın planı II.Mahmud döneminde İstanbul'da revaçta olan *Bezyi Sofa Tipli Ev Planı* olması münasebetiyle beraber İstanbul'a sık sık gidip gelen Ali Hıfzî Paşa'nın mimarı İstanbul'dan getirmiş olduğu kuvvetle muhtemeldir.

93 B. Kojiç, a.g.m., s. 231.

94 Maximilian Hartmuth, Hıfzî Paşa Konağı'nın ahşap işlemlerine dair; "Отоманската Архитектура Во Македонија: Критички Осврт Кон Најважните Споменици Од Периодот Меѓу XV i XIV Век" s. 84 adlı makalesinde ve "Ottoman Architecture In The Republic Of Macedonia: A Critical Survey Of Key Monuments From The Fifteenth Through Nineteenth Centuries", s. 14. adlı makalesinde dipnotlarında kaynak olarak gösterdiği Lidya Kumbaracı Bogoyeviç, *Üsküp'te Osmanlı Mimari Eserleri* çalışmasında ve Branislav Kojiç, "Конаци и чифлик Авзи-Паше у Бардовцу код Скопља" adlı makalede bu bilgilere rastlanmamıştır.

95 J. Хаџи Василевића, *Историјска Етнографска И Културно Политика Излагања Скопје И Његова Околина Београд 1930*, s. 415 Bulaçanka'daki kilisenin ikonları üzerindeki ahşap tavan kısmının Ali Hıfzî Paşa Konağının o günkü sahiplerinden 15000 groşaya satın alındığını belirtir.

Novakoviç'in bir sonraki ziyaretinde Ali Hıfzî Paşa Konağı'nın pek çok yerinin talan edilmeye başladığını tuğlalarının dahi söküldüğünü söyleyerek; bu topraklarda yaşanan her isyandan konağın da nasibini aldığını üzüntüyle ifade eder.⁹⁶



Resim 8. Ali Hıfzî Paşa Konağı'nın Bir Başka Görünümü, 19. Yüzyıl Başı
(Makedonya Etnolojik Araştırmalar ve Uygulamalı Antropoloji Merkezi - CEIPA)

Novakoviç ziyareti esnasında konakta ikamet edenlerin Ali Hıfzî Paşa'nın kızından olan torunu ve ailesi olduğunu, ayrıca konakla alakalı miras davalarının halen sürdüğünü zira bu konaktan Kumbaracı ailesinin de pay sahibi olduğunu belirtir⁹⁷. Fransızların ısrarla konağa talip olduklarını lakin pazarlık aşamasındayken fiyatta anlaşmazlık yaşandığından Fransızlara sarmaktan vazgeçilmiş olduğunu da anlatır⁹⁸.

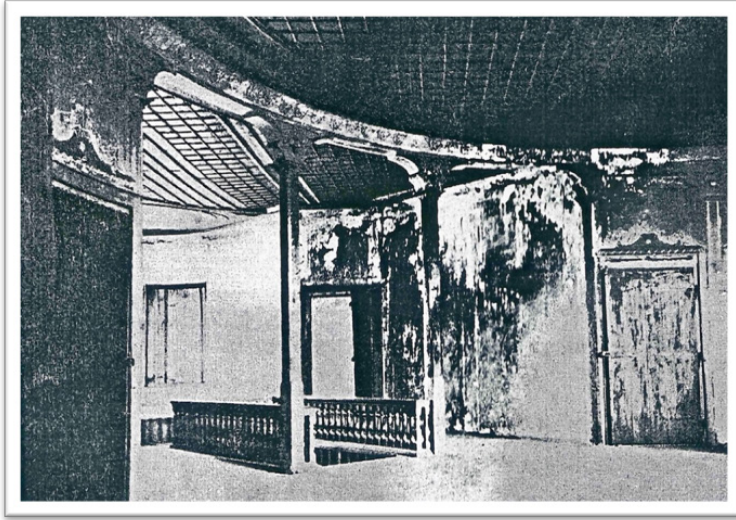
Koyiç makalesinde 1936 yılına ait İsviçre "Atlantist" Dergisi'nden konağa ait fotoğraflar yayımlandığını belirtir. Konağın içine ait görsel olması bakımından bu fotoğrafların önemli olduğunu dile getirir. Fotoğraflarda iyi durumda görünen konağın, bütününde bir harâbiyet gözükmemektedir⁹⁹. Resimler muhtemelen daha eski tarihlidir. (Resim 9).

96 Stoјan Novaковић, а *Балканска питања и мање историјско-политичке белешке о Балканском полуострву 1886-1905*, s.104.

97 Stoјan Novaковић, a.g.e., s.114 Ali Hıfzî Paşa'nın erkek çocuğı olmadığını mirasın kızına kaldığını ifade eder. Fakat Ali Hıfzî Paşa'nın Halil Kamil adında bir erkek evladının varlığı bilinmektedir. Bkz; "Remzî Ve Remzî'nin Tarih Manzumelerinde 19. Yüzyıl Makedonyası", *Hikmet Uluslararası Hakemli İlmî Araştırma Dergisi*, Gostivar 2014, s.129. Remzi Divanında *Târîh-i Vilâdet-i Halîl Kâmil Beg Evlâd-ı Hıfzî Paşa*, başlığı halinde yer almaktadır.

98 Stoјan Novaковић, *Балканска питања и мање историјско-политичке белешке о Балканском полуострву 1886-1905*, s.106.

99 Б. Којић, "Конаци и чифлик Авзи-Паше у Бардовцу код Скопља", s. 231.



Resim 9. Ali Hıfzî Paşa Konağı'ndan İç Görünüm

Ali Hıfzî Paşa Konağı II. Dünya Savaşı esnasında epey tahribata uğramış, konağın ana yapısının üst katları ve çatısı yıkılmıştır. 1958 yılına gelindiğinde ise konak, bu topraklarda kurulmuş olan Yugoslavya Devleti tarafından Yugoslavya Halk Ordusu'nun mülkü haline gelmiştir. Daha sonrasında Yugoslav Halk Ordusu konak arazisi üzerinde konağın muhtelif kısımlarını yıkarak ihtiyaçlarına göre kendi binalarını dikmiştir¹⁰⁰. Ve zaman içerisinde konak yok olmaya adeta mahkûm olmuştur. 1969 yılında 'Üsküp Kültür Anıtlarını Koruma Kent Kurumu' Ali Hıfzî Paşa Konağını yeniden aslına uygun bir şekilde yapma kararı almış ve ünlü mimar Prof. Dr. Branislav Koyiç¹⁰¹'ten konağın ayrıntılı bir planın çıkarılması talep edilmiştir¹⁰². Ne yazık ki planı ve projesi hatta maketi hazırlanmış olmasına rağmen konak yeniden inşa edilmemiştir¹⁰³.

Günümüzde Ali Hıfzî Paşa Konağı Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı'nın koruması altındadır. Bakanlığın 2009 yılında aldığı kararla konağı restore edip Kültür Bakanlığı'nın sinema bölümüne tahsis etmeyi amaçlamış fakat 2020 yılı itibarıyla bu proje gerçek-

100 L. Kubaracı Bogoyeviç, *Üsküp'te Osmanlı Mimari Eserleri*, s. 424.

101 Branislav Koyiç; Sırp Krallığı'nı Sanat ve Bilimler Akademisi Kurulu üyesi olup, Mimari Fakültesinin kurucularındandır. Ali Hıfzî Paşa Konağı'nın bir baş yapıt denilecek derecede mimari üstünlüğe sahip olduğunu ifade etmektedir. Konak hakkında kapsamlı bir inceleme yapan mimar Prof. Dr. Branislav Koyiç; Ali Hıfzî Paşa Konağı'nın Balkan Mimarisinde olgunlaşmaya başlayan çok önemli bir çizginin müstesna bir temsilcisi olduğunu söylemektedir. Ayrıca bu konağın korunamamış olmasını Türkiye'nin 20. yüzyılda klasik mimariden yüz çevirmesine bağlamaktadır. Hatta 18-19. yüzyıllarda ortaya çıkan ve tekamül etmeye başlayan Balkan'a mahsus mimari anlayışının gelişim evrimindeyken bu evrimini tamamlaması için gereken köklerin ebediyen yok olduğuna inandıklarını ifade etmektedir.

102 Branislav Koyiç'ten konağı tekrar inşa etmek için proje istenilir. İstenilen bu projenin planı, maketleri hazır olmasına rağmen ne yazık ki, Ali Hıfzî Paşa Konağı'nın yapımı hayata geçmeden iptal olur. L. Kubaracı Bogoyeviç, *Üsküp'te Osmanlı Mimari Eserleri*, s.424- 426.

103 Plan için bakınız Ek.1.2.3.

leşmemiştir. Günümüzde epey bakımsız kalmış olmasına rağmen konağın temelleri, ana giriş kapısı ve sur duvarları mevcuttur (Resim 10).

Harap olmasına karşın halen görkemini muhafaza eden ana giriş kapısı; metruk haliyle dahi dönemindeki ihtişamını müşahede etmemize yardım etmektedir (Resim 11).



Resim 10. Ali Hıfzî Paşa Konağı Sur Duvarları

Foto: Nalan Karaöz 2019



Resim 11. Konağın Dış Kapısı'nın Günümüzdeki Durumu

Foto: Nalan Karaöz 2019

Değerlendirme

Kuzey Makedonya'nın başkenti Üsküp; tarihi geçmişi, doğal güzellikleri kültürü ve sanat eserleriyle Osmanlı Devleti'nin önemli şehirlerindedir. Üsküp cami, köprü, kervansaray, imaret, mektep türü mimari eserlerin yanı sıra Osmanlı sivil mimari şaheserlerinden biri olan Ali Hıfz Paşa Konağı'na ev sahipliği yapmaktadır. Konak günümüzde kısmen ayakta. Konağın banisi Ali Hıfzî Paşa, bölgede önemli ve etkin hanedanın soyundan gelmektedir. Genç yaşından itibaren Osmanlı Devleti hizmetinde bulunmuş, bir asker ve idareci olarak gelinebilecek en üst mevkiye gelmiştir.

Ali Hıfzî Paşa'nın Üsküp Nazırlığı, Osmanlı Devleti'nin çalkantılı bir dönemine tesadüf etmiştir. Paşa ülkenin zor günlerinde idarecilik yapmıştır. Yeniçeri ocağının kaldırılması ve be-

rabesinde gelen köklü ıslahatlar, Sırp ayaklanmaların tetiklediği milliyetçilik, Arnavut paşaların padişaha karşı mevcut sorumluluklarını reddetmeleri, Mora bölgesindeki yaşanan düzensizlik ve kargaşa Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakan dönemin önemli olay ve olguları olup hadiselerin merkezindeki Ali Hıfzî Paşa'ya önemli görevler düşmüştür. Paşanın da bu zor durumların üstesinden muvaffakiyetle gelmiş olduğu dönemin kaynaklarından anlaşılmaktadır.

Ali Hıfzî Paşa, bir taraftan idaresi altında olan Arnavut eşkıyalarla mücadele etmiş diğer yandan Yunan, Sırp, Arnavut idarecilerin oluşturduğu baskı altında kalmıştır. Bu zorluklara rağmen, son derece akilane ve itidalli bir politika yürüterek sükûneti sağlarken de her zaman merkezi yönetimin, Padişahın yanında olmuştur.

Müslüman veya Müslüman olmayan halk tarafından sevilen, adil, akıllı ve entelektüel bir Osmanlı paşası olan Ali Hıfzî Paşa hakkında Avrupa literatüründe geniş bilgi yer alırken buna mukabil Türkçe Tarih literatüründe yeteri kadar malumat bulunmamaktadır. Ve ne yazık ki, günümüzde sadece Bardovça'da bulunan metruk konağı sayesinde bilinmektedir. İlginç olan taraf ise; konağının şöhreti, banisinin ününün önüne geçmiş olmasıdır.

Ali Hıfzî Paşa Konağı her yönüyle, Rumeli'de Osmanlı ikametgah mimarisinin seçkin bir örneğidir. Ali Hıfzî Paşa Konağı kaynağını Orta Asya'dan alan kapalı avlu şemasına sahip ve Anadolu topraklarından Balkanlara aktarılmış, sürekli gelişim kaydeden bir mimari anlayışın Üsküp'teki en müstesna temsilcisidir. Osmanlı konak mimarisinde pek de rastlanmayan; yapıyı burçlarla tahkim etme olgusu Ali Hıfzî Paşa konağının sıradan bir konut olmadığını Rumeli'deki Osmanlı idaresini temsil eden bir yapı olduğunu düşündürür. Mimari üslup açısından Türk Baroğu karakterindeki konak 19. yüzyıl Osmanlı sivil mimarlığının Rumeli'deki önemli bir örneğidir.

Konak aynı zamanda uzun yıllar Üsküp'te yönetici olarak bulunmuş olan bir Osmanlı paşa ailesinin konut kültürünün mimari ifadesidir. Dönemin ve bölge mimarisinin üst düzey inceliğini ve zevkini barındıran konak; idarecinin siyasi kimliğinin işlevselliğini yansıtmakla beraber hayatını rahatça sürdürebileceği bir ikametgah özelliğindedir. Bu bağlamda, Osmanlı Devlet idarecisi ve asil bir ailenin yaşam kültürünü, zevkini ve sanat anlayışını yansıtmaktadır.

Konağın abidevi yapısı, üstün mimari tasarımı ve zengin tefrişinin yanında, konak görevlileriyle çalışanları için çiftlik etrafında köy evleri/lojman tahsis edilmesi ve bunun planlı bir yerleşim yeri şeklinde tasarlanması, bu yapı kompleksin döneminin ilerisinde yeni ve medeni bir açılım sergilemektedir.

Günümüzde konağın heybetli surları, görkemli kapısı ve ana binaların temelleri ayakta-
dır. Konağın serencamı temsil ettiği medeniyetle paralellik göstermesi ise ayrıca manidardır. Ali Hıfzî Paşa Konağı'nın korunamamış olması veya yok edilmesi, Osmanlı Rumeli topraklarında dönem mimarisini en muhteşem örneklerinden birinin kaybolmasına neden olmuştur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: Bu makaleme katkılarından dolayı muhterem hocam Prof. Dr. Zeynep Tarım'a hassaten teşekkür ederim.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Acknowledgement: I would like to thank for her contributions to this article to my respected Prof. Dr. Zeynep Tarım.

Bibliyografya/Bibliography

Devlet Arşivleri Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) / Presidency of the Republic of Türkiye Directorate of State Archives The Ottoman Archives

AE.SSLM.III, (Ali Emiri Selim III), nr. 362/20724.

AE,SMHD.II, (Ali Emiri Mahmud II), nr. 51/3322.

HAT, (Hatt-ı Hümayun), nr. 748/35353; 518/25324; 912/39878; 901/39568; 1569-9; 321/18831. 1337/52154; 1307/50984; 483/23668; 486/23820; 522/25496.

C.DH., (Cevdet Dahiliye), nr. 314/15695; 148/7358.

C.AS, (Cevdet Askeri), nr. 845/36084; 195,8417; 279,11600; 195,8417.

TS.MA,d (Topkapı sarayı Müze Arşivi Defterleri), nr. 8859, 1248/1832.

C..İKTS, (Cevdet İktisat), nr. 20/ 958, 1245.

C.DRB, (Cevdet Darphane), nr. 27/1344.

C.ML, (Cevdet Maliye), nr. 587/24162 1252/1836.

İ..DH, (İrade-Dahiliye), nr. 153/7927; 74/3666.

A.MKT.UM, (Sadaret-Umumi Vilayet Evrakı), nr.58/5.

YB. (Yabancı Arşiv), nr. 021, 78/131; 76/130.

A.MKT, (Sadaret-Mektubi Kalem Evrakı), nr. 112/12.

YPR. ASK, (Yıldız-Askeri Maruzat), nr. 68/85.

A.TŞF (Teşrifat Defterleri), 2/21,

Basılı Kaynaklar/Printed Resources

August Grisebach, *Reise Durch Rumelien und nach Brussa im Jahre 1839*, II Band, Göttingen, 1841.

Ami Boue, *La Turquie d'Europe*, Chez Arthus Bertrand Paris 1840.

Abazi, Luljeta, *Thesari i Rexhep Pashës*, Ministria E Kulturës Republiki E Maqedonis, Shkupi 2018.

Aruçi, Muhammed, "Harâbâtî Baba Tekkesi", *DİA*, C. 16, İstanbul 1997.

Akın, Nur, *Balkanlarda Osmanlı Dönemi Konutları*, Literatür yay. İstanbul 2001,

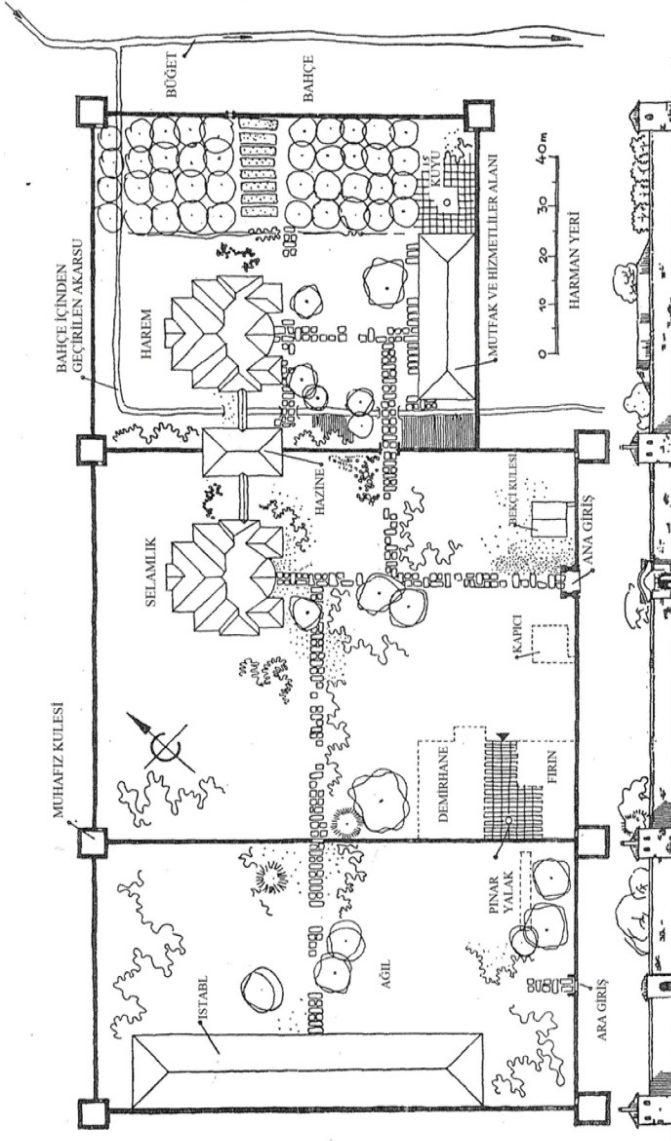
Asım, Salih, *Üsküp Tarihi Ve Civarı*, Rumeli Araştırmalar Merkezi Yay, İstanbul 2004.

Aydemir, Yaşar, "Makedonyalı Sa'îd Ve Masum İmam Mersiyeleri" <https://hbvdergisi.hacibayram.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/1957/1581>

- Aydın, Haluk, "Remzî Ve Remzî'nin Tarih Manzumelerinde 19. Yüzyıl Makedonyası", *Hikmet Uluslararası Hakemli İlmî Araştırma Dergisi*, Gostivar 2014.
- Aydın, Haluk, Remzi Divanı'nda *Kalkandelenli Abdurrahman Paşa ve Paşa'nın Divandaki Bir Gazeli Üzerine* Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi 22-23 Ağustos 2016 Gostivar / Makedonya Bildiriler Kitabı Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2016.
- Atasoy, Nurhan, "Barok" *DİA*, c. 5, İstanbul 1992.
- Batıslam, H. Dilek, "Kıbrıslı Âşık Kenzî'nin Elif-Nâmeleri", *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 1/2 (Ocak 2018).
- Baycar, Yüksel Aktaş, II. Mahmud'un kızı Mihrimah Sultân'ın Sûr-ı Hümayûnu, İstanbul Üniversitesi, Tarih Bölümü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.
- Beyatlı, Yahya Kemal, *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hatıralarım*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 2008.
- Beydilli, Kemal, "Osmanlı Döneminde Kilise Siyasetinden Bir Kesit: II. Mahmud Devrinde Kilise Tamiri", *Osmanlı Devleti'nde Din ve Vicdan Hürriyeti*, İstanbul 2000.
- Bogdanović, Jelena, "On The Architecture of The Konaks in Serbia (1804-1830)", *Serbian Studies* 21/2 2010.
- Bogoyevič, Lidya Kumbaracı, *Üsküp'te Osmanlı Mimari Eserleri*, Çev: Suat Engüllü, İstanbul 2008.
- Bülbül, Sevil, "Kalkandelen Harabati Baba-Serssem Ali Baba Bektaşî Külliyesi", *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* / 2015.
- Eldem, Sedad Hakkı, *Türk Evi Plan Tipleri*, İTÜ Mimarlık Fakültesi yayımları, İstanbul 1968,
- Eldem, Sedad Hakkı, *Türk Evi Osmanlı Dönemi*, Türkiye Anıt Çevre Değerlerini Koruma Vakfı, Güzel sanatlar Matbaası İstanbul 1984.
- Elezović, Gliša, "Turski Spomenici U Skoplju", *Glasnik Skopskog Naučnog Društva*, 1/1, Skopje 1925.
- Emecen, Feridun, "İshak Bey" *DİA*, C. 22, s. 524-525 İstanbul 2010.
- Fedai, Harid, "Kıbrıslı Aşık Kenzî'nin Başka Destanları", <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/688247>
- Gülser, Zeynep, Şenyurt, Oya, İki Oda Arasından Yönetim Merkezine: Bir Mimarlık Terimi olarak "Mâbeyn" *Avrasya Terim Dergisi*, 2019, s.18-25
- Hartmuth, Maximillian, "Отоманската Архитектура Во Македонија: Критички Осврт Кон Најважните Споменици Од Периодот Меѓу XV и XIV Век" *МАКЕДОНИЈА Милениумски Културно-Историски Факти*, Скопје 2013.
- Hartmuth, Maximillian, "Ottoman Architecture In The Republic Of Macedonia: A Critical Survey Of Key Monuments From The Fifteenth Through Nineteenth Centuries", *CENTRE AND PERIPHERY? ISLAMIC ARCHITECTURE IN OTTOMAN MACEDONIA, 1383-1520 RESEARCH PROJECT NO.26406 WORKING PAPER #1*
- Hartmuth, Maximillian, *The Balkans in an Age of Baroque? Transformations in Architecture, Decoration, and Patterns of Patronage and Cultural Production in Europe, 1718-1856* Master of Arts Koç University 2006,
- Hoca, Nazif, "Üsküb", *İA*, C.13, Eskişehir 2001
- İnbaşı, Mehmet. "Üsküp", *DİA*, C.42, İstanbul 2012.
- İnalçık, Halil, "Türkler Ve Balkanlar", *Balkan Türkoloji Araştırma Merkezi, Bal-Tam Türklük Bilgisi*, Prizren 2005.
- İlgürel, Mücteba, "İstimâlet" *DİA*, C.23, 2001 İstanbul.
- Којић, Бранислав, "Конаци и Чифлик Авзи паше, у Бардовцу код Скопља", *Зборник заштите споменика културе*, ИВ-В, Београд, 1955.

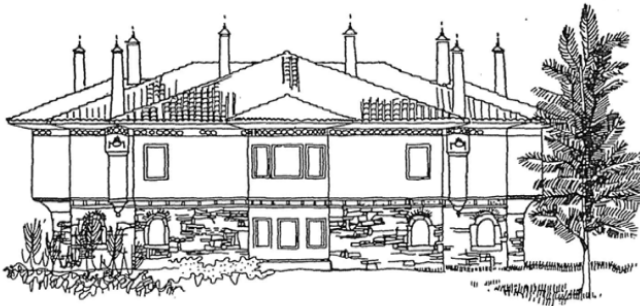
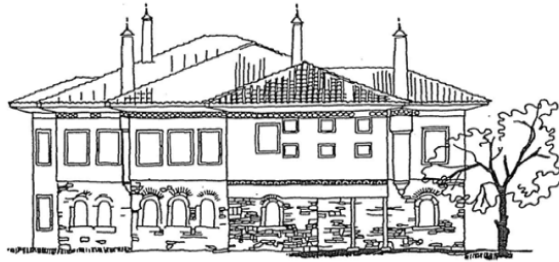
- Новаковић, Стојан, *Балканска питања и мање историјско-политичке белешке о Балканском полуострву 1886-1905*, Штампано З Државној Штампарија Кралевине Србије Београд 1906.
- Тарим, Зейнеп, "Onaltıncı Yüzyıl Osmanlı Döneminde İstanbul ve Üsküp Arasında Kültür Muhitleri", *Üsküp -İstanbul Kentsel Kültürel Kimlikler Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı* 2019.
- Telli, Hasan, *Osmanlı Dönemi Üsküp Vakıfları, Türkiye Cumhuriyeti Ankara Üniversitesi SBE İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü*), Ankara 2018.
- Özer, Mustafa, *Üsküp'te Türk Mimarisi(XIV.-XIX Yüzyıl)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2006.
- Васиљевић, Јован Хаџи, *Скопје И Његова Околина Историјска Етнографска И Културно Политика Излагања*, Београд 1930.
- Цвијић, Јован, *Основе Географије И Геологија Македоније И Старе Србије, књига 1* - Београд 1906

EKLER



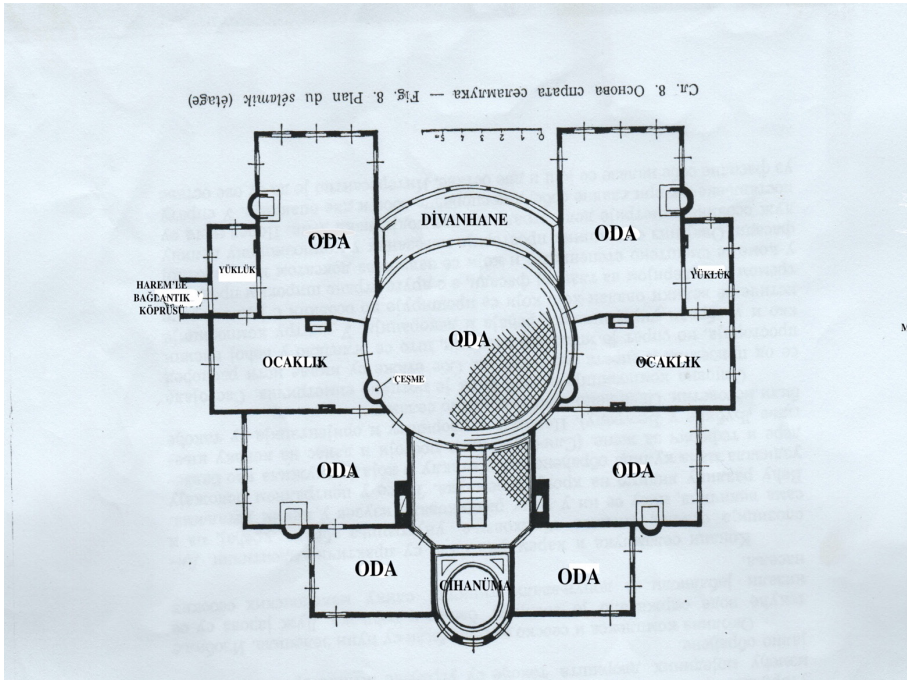
EK 1. Branislav Kojić'in "Üsküp Bardovçada Ali Hıfzî Paşa Konak ve Çiftliği" adlı makalesinden Plan ve Krokisi

Бранислав Којић, "Конаци и Чифлик Авзи паше, у Бардовцу код Скопља", Зборник заштите споменика културе, ИВ-В, Београд, 1955.



EK 2. Branislav Koyiç'in "Üsküp Bardovçada Ali Hıfzî Paşa Konak ve Çiftliği" adlı makalesinden Plan ve Krokisi

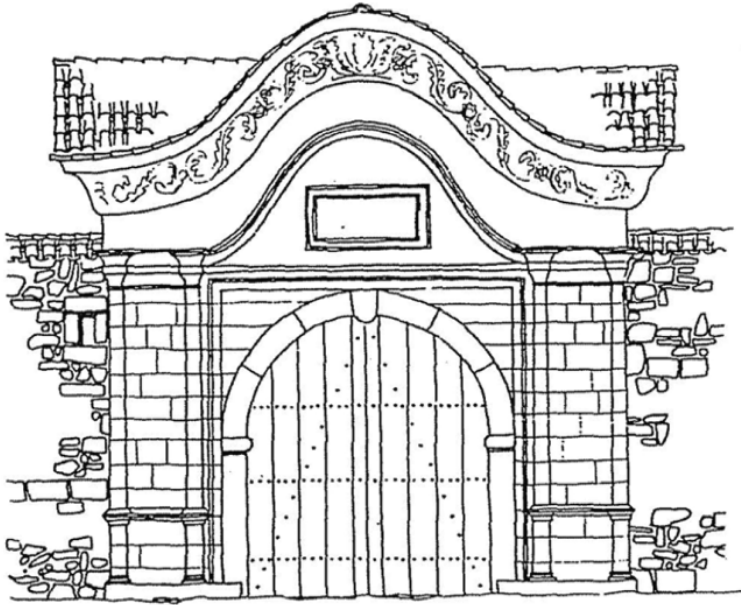
Бранислав Којић, "Конаци и Чифлик Авзи паше, у Бардовцу код Скопља", Зборник заштите споменика културе, ИВ-В, Београд, 1955.



Ali Hıfzî Paşa Konağı'nın Üst Kat Planı

EK 3. Branislav Kojić'in "Üsküp Bardovçada Ali Hıfzî Paşa Konak ve Çiftliği" adlı makalesinden Plan ve Krokisi

Бранислав Којић, "Конаци и Чифлик Авзи паше, у Бардовцу код Скопља", Зборник заштите споменика културе, ИВ-В, Београд, 1955.



Ana Giriş Kapısı

EK 4. Branislav Kojić'in "Üsküp Bardovçada Ali Hıfzî Paşa Konak ve Çiftliği" adlı makalesinden Plan ve Krokisi

Бранислав Којић, "Конаци и Чифлик Авзи паше, у Бардовцу код Скопља", Зборник заштите споменика културе, ИВ-В, Београд, 1955.



Savaşın Tatbiki: 1860 ve 70'li yıllarda Rusya ve Osmanlı'nın Reformları ve Silahlı Kuvvetleri*

Military test: reform and the armed forces of Russia and Türkiye in 1860s-1870s

Burak Kolot¹



*Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi öğretim üyesi Oleg Airapetov tarafından Rusça olarak ele alınan çalışmanın çevirisidir ve kendisinden yazılı izin alınmıştır.

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Burak Kolot (Doktora öğrencisi),
Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi,
Tarih Fakültesi, Moskova, Rusya
E-posta: burakkolot@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5216-2704

Başvuru/Submitted: 30.09.2022
Revizyon Talebi/Revision Requested:
05.11.2022
Son Revizyon/Last Revision Received:
06.11.2022
Kabul/Accepted: 17.11.2022

Atıf/Citation: Kolot, Burak, "Savaşın Tatbiki: 1860 ve 70'li yıllarda Rusya ve Osmanlı'nın Reformları ve Silahlı Kuvvetleri", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 38 (2022), s. 119-137
<https://doi.org/10.26650/gaad.1182635>

öz

1877-1878 Savaşına giden süreçte Osmanlı ve Rus İmparatorluklarının içinde buldukları yenileşme hareketlerinin sebebinin Kırım Savaşı olduğu konusunda hemen hemen bütün araştırmacılar hemfikir. Her iki imparatorluk da kırılma noktalarını acı bir şekilde hissederek, yalnızca eski güçlerini geri kazanmak için değil, aynı zamanda mevcut kaynakları artırmak için reformlar yapmaya çalışmışlardır. Tabii ki bu durum reformist girişimlerin tamamlanabilmesi açısından her iki taraf için de yeni fırsatlar sağlamaları gerekliliğini beraberinde getirdi. 1877-1878 Rus-Osmanlı Savaşı, tarafların gelişimini test etmeyi mümkün kıldı ve reformlar çerçevesinde ortaya atılan politikaların ne derece başarılı olduğunu anlamak açısından da gerekli verileri sağladı. Aynı zamanda yeniden yapılanmaların imparatorlukların silahlı kuvvetlerinin gelişimi üzerindeki etkisini ve potansiyel durumunu incelemeyi sağladı. Bunun ötesinde iki güçlü rakibin birbirleriyle karşılaştırılmasını sağlayan büyük bir literatür ortaya çıkmış oldu. Ancak tarihsellik açısından devasa bir literatüre sahip olunmasına rağmen, savaşın ve reformların sonuçlarının aydınlatıcı ve eleştirel bir analizini bulmak maalesef güçtür. Bu çalışmada Rus askeri tarihi ve dış politikası uzmanı Oleg Airapetov, 1850'li ve 1870'li yıllarda Rus ordusunun durumunu yansıtan çok sayıda ve büyük ölçüde yayımlanmış kaynak kullanarak 1877-1878 savaşı öncesinde Rus askeri yapısını analiz etmektedir. Ayrıca yazar Osmanlı birlikleri ve maliyesi üzerine yapılan özel çalışmaları da kullanarak Osmanlıların savaşa hazırlık süreci hakkında da detaylı bilgi vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Askeri reformlar, Maliye, Silah sanayi, 1877-78 Savaşı

ABSTRACT

Almost all of the researchers agree that the Crimean War was the cause of the renewal movements in which the Ottoman and Russian Empires participated in the run-up to the war of 1877-1878. Both empires, feeling their weak structure, tried to carry out reforms not only to restore their former power, but also to increase the available resources. Of course, this situation has revealed the necessity to provide new opportunities for both



sides to complete reformist initiatives. The Russo-Ottoman War of 1877-1878 made it possible to test the progression of both sides and has provided data to understand how successful the reformist policies of them in this framework. It also allowed to examine the impact and potential state of restructurings on the development of empires' armed forces. Furthermore, a large literature has emerged that allows two strong rivals to be compared with each other. However, despite the possession of a huge literature in terms of historiography, it is unfortunately difficult to find an enlightening and critical analysis of the results of the war and reforms. In this study, Oleg Airapetov, a specialist in Russian military history and foreign policy, analyzes the Russian military structure before the war of 1877-1878, using many sources that largely published sources reflecting the state of the Russian army in the 1850s and 1870s. In addition, the author also utilizes special studies on the Ottoman troops and finances to provide detailed information about the preparatory process of the Ottomans to the war.

Keywords: Military reforms, Finance, Arms industry, War of 1877-78.

Giriş

Hemen hemen bütün araştırmacılar, Kırım Savaşı'nın sonuçlarını, 1850'li ve 1870'li yıllarda neredeyse aynı anda hem Rusya'da hem de Osmanlı'da meydana gelen dönüşümlerin en önemli nedenlerinden biri olarak kabul etmektedirler. Her iki imparatorluk da kırılğanlıklarını acı bir şekilde hissederek, yalnızca eski güçlerini geri kazanmak için değil, aynı zamanda mevcut kaynakları artırmak için reformlar yapmaya çalışmışlardır. O dönemde oluşturulmakta olan yeni kurumlar ve sosyal ilişkilerin nihayetinde devletlerin, çıkarlarını korumak için kendilerine yeni fırsatlar sağlaması gerekiyordu. 1877-1878 Rusya-Osmanlı Savaşı, bu yolda elde edilen başarıları gerçekten test etmeyi mümkün kıldı. Ve reformcuların politikalarını değerlendirirken böyle bir kontrolün deneyimi kesinlikle dikkate alınmalıdır.¹ Bu arada tarihçilik açısından devasa bir literatüre sahip olunmasına rağmen, savaşın ve reformların sonuçlarının aydınlatıcı ve eleştirel bir analizini bulmak güçtür.² Aynı zamanda, yeniden yapılanmanın imparatorlukların silahlı kuvvetlerinin gelişimi üzerindeki etkisini incelemek, potansiyel durumunu ve ardından güçlü rakipleri birbirleri ile karşılaştırmak önemli ve gereklidir.³ Rus ordusunun durumunu yansıtan çok sayıda ve büyük ölçüde yayınlanmış kaynakların yanı sıra Osmanlı birlikleri ve maliyesi üzerine yapılan özel çalışmalar da bunu yapmamızı sağlamaktadır.

- 1 Bu olay o dönem hemen her ülkenin basınında yer almıştı. Bkz.: Isci O. *Wartime Propaganda and the Legacies of Defeat Russian and Ottoman Newspapers in the War of 1877-1878* // Russian History. Vol. 41. 2014. № 2. P. 181-196.
- 2 Bkz.: Menning B.W. *Bayonets Before Bullets. The Imperial Russian Army, 1861-1914*. Bloomington; Indianapolis, 1992.; Bushnell J. S. *Miliutin and the Balkan War: Military Reform vs. Military Performance* // Russia's Great Reforms, 1855-1881 / Ed. by B. Eklof, J. Bushnell, L. Zakharova. Bloomington; Indianapolis, 1994. Rus tarihçiliğinde, 1930'larda Milutin reformlarını sert bir şekilde eleştiren A.A.Kersnovsky'nin akıl yürütme mantığının karakteristiğidir (Керсновский А.А. *История русской армии*. Т. 2. М., 1993. С. 165-268), ancak araştırmacıların çoğunluğu tarafından kabul edilmemiştir. Planlama ve savaş sırasında üst düzey komutanların yaptıkları hatalar için bkz.: Мартынов Е. *Как возникла Плевна*. СПб., 1900; Айрапетов О. П. *Забывтая карьера «русского Мольте»*. Николай Николаевич Обручев (1830-1904). СПб., 1998. С. 140-195.
- 3 Rus ve Osmanlı birliklerinin hazırlıkları ve eylemleri hakkında iyi ve objektif karşılaştırmalı analizine örnek olarak; 1877-1878 yıllarında Grandük Nikolay Nikolayeviç'in karargahında (Amerikalı) gözlemci olarak bulunan teğmen F. V. Greene'in 1879 yılında Amerika'da basılan çalışması gösterilebilir.: Greene F. V. *Report on the Russian army and its campaign in Turkey in 1877-1878*. Nashville, 1996. Aksine, Nikolayev'in «geri kalmış» ve Milyutin'in «yenilenmiş» ordularının sert muhalefeti, karakterisitik olarak, örneğin J. Bushnell'in makalesi için resmi büyük ölçüde basitleştiriyor: Бушнелл Дж. Указ. соч. С. 256.

18 Şubat 1856'da Hatt-ı Hümayun Padişahın bütün tebaasının eşitliğini ilan etti. Tanzimat politikasının devamı haline gelen ve müttefikler tarafından (ülkelerinin kamuoyuna Osmanlı'yı Rusya'dan koruma nedenlerini açıklaması gereken) Bâb-ı Ali'ye dayatılan bu taslak, Hıristiyanların herhangi bir yabancı devletten özel himaye ihtiyacını resmen ortadan kaldırdı. Bu, Osmanlı kanunları için çok sıra dışı bir belgeydi. Kuran'a atfı yapılmamış, Osmanlıların eski güçlü ve haşmetli zamanından bahsedilmemişti.⁴ Yeni kurulan düzeni duyurmak üzere düzenlenen törende Şeyh-ül İslam, bu politikaya fetva vermeyi reddetti ve sadece şöyle dedi: "Ey Allah'ım! Muhammed'in halkına merhamet eyle!"⁵

Hristiyanlarda ve özellikle imparatorluğun Müslüman topluluklarında pek çok hoşnutsuzluk vardı: Müslümanlar ayrıcalıklarını kaybettiler⁶, Yahudileri ve Hristiyanları askeri birliklere kabul etmek istemediler, ki zaten onlarda Osmanlı ordusuna katılmayı arzulamıyorlardı. Kısa süre sonra bir çıkış yolu bulundu; askerlik hizmetini (bedel-i askeri) ödeme izni aslında haracın yerini aldı ki zaten bu sistem gayrimüslimler tarafından kullanılıyordu.⁷

Ancak, 1850'lerin ortalarında, pek çok şey yalnızca yapısal anlamda değişmedi. Savaş için, Mareşal Prens R. Montecuccoli'nin iyi bilinen ifadesine göre, sadece üç şey gerekliydi: Para, para ve para. Savaş öncesi dönemde Osmanlı maliyesinin durumu pek parlak değildi.⁸ 1848'de kurulan Osmanlı Bankası, 1851'de yabancı rakiplerle rekabete dayanamayarak iflas etti.

5 Nisan 1853'te Türkiye'ye gelen İngiliz Büyükelçisi Lord C. Stratford Canning, Henry John Temple (Palmerston) ile yazışmalarında idari sistemdeki toplam yolsuzluğa, kamu maliyesindeki karışıklığa, şiddet ve aldatma yoluyla hazinenin yenilenmesi gibi konulara işaret etti.⁹ Bu tarihlerde başlayan savaş, Avrupalı bankacıların ve büroların Osmanlı İmparatorluğu'nun mali durumuna olan ilgisini artırdı.¹⁰ 1854'ten beri Osmanlı hükümeti aktif olarak dış borcunu artırıyordu.¹¹ Uzun müzakerelerden sonra müttefikler Şubat 1856'da Osmanlı hükümetine Selanik ve İzmir gümrüklerinden elde edilen gelirlerin yanı sıra Mısır'dan alınan haraçlarla garanti edilen 1 milyon 819 bin 919 sterlinlik bir kredi tahsis ettiler.¹² Böylece, Osmanlı'nın ekonomik anlamda korunması, onun mali teslimine yönelik ilk adımdı (öncelikli olarak Fransa'ya). 1858'de, 1840 yılında piyasaya sürülen hazine tahvillerinin dolaşımdan

4 Davison R. H. *Reform in the Ottoman empire 1856-1876*. Princeton, 1963. P. 54-55.

5 Glenny M. *The Balkans 1804-1999. Nationalism, war and the Great Powers*. L., 1999. P. 90.

6 Davison R. H. Op. cit. P. 5.

7 Glenny M. Op. cit. P. 90.

8 Detaylı bilgi için bkz.: Anderson O. *Great Britain and the beginnings of the Ottoman public debt, 1854-55* // *The Historical journal*. Vol. 7. 1964. № 1. P. 47-48; Issawi Ch. *The economic history of Turkey 1800-1914*. Chicago; L., 1980. P. 348; Clay Chr. *Gold for Sultan: Western Bankers and Ottoman Finance, 1856-1881: A Contribution to Ottoman and to International Financial History*, L.; N.Y., 2000. P. 20.

9 Clay Chr. *Gold for Sultan...* P. 14-15. Stratford Canning hakkında daha fazla bilgi için bkz.: Lambert A. D. *The Crimean war. British grand strategy, 1853-56*. Manchester; N.Y., 1990. P. 18; Curtiss J. S. *Russia's Crimean war*. Durham, N. C., 1979. P. 385-386 . P. 138.

10 Clay Chr. *Gold for Sultan...* P. 25-27.

11 Sevkett P. *The Ottoman Empire and European capitalism, 1820-1913*. Cambridge, 1987. s. 60.

12 Anderson O. Op. cit, P. 57-58.

çekilmesi için 5 milyon sterlinlik (yıllık %6'nın altında)¹³ yeni bir kredi izledi ve bu krediden kurtulmak mümkün değildi.¹⁴

1863 yılına gelindiğinde, Türk hükümeti 1 milyar frank değerinde 10 dış krediye imza attı.¹⁵ Bu tutar 1863'te İmparatorluğun gelirinin yaklaşık dörtte birine tekabül ediyordu (16 milyon liradan 3,75 milyon Osmanlı lirası).¹⁶ 1863-1865 yıllarında İstanbul yönetimi, yıllık %6'nın altında 14 milyon sterlin daha kredi aldı.¹⁷ Toplamda 1863-1870 yıllarında olmak üzere 104 milyon 185 bin 860 liralık beş ayrı krediye¹⁸ ve 1871-1874 yıllarında ise 98 milyon 53 bin lira olmak üzere beş krediye daha imza atıldı.¹⁹ Genel olarak, S.M. İvanov'un Osmanlı araştırmacılarına atıfta bulunarak belirttiği gibi, 1854-1874 yıllık toplam nominal kredi tutarı 328.8 milyon liraya (5 milyon 298 bin frank) ulaştı. Ancak tahvillerin değer kaybetmesi nedeniyle Bâb-ı Ali'ye sadece 127 milyon 120 bin lira (yaklaşık 3 milyon frank) verildi. Ortalama olarak, 1860'larda hazine gelirlerinin %10'undan fazlası, 1870'lerin başında yaklaşık %30 civarı ve 1870'lerin ortalarında ise %50 civarı bu kredilerin ödemelerine gitti. Bazı yıllarda ise ödemeler daha da yüküydü. Dolayısıyla, ödenmesi gereken bir sonraki borç olmasa bile, 1872/73 mali yılında bütçenin gelir kısmının %75 ila %85'ini kredilerin geri ödemelerine tahsis etmek zorunda kalacaklardı (kredi %44'lük bir sınırlamaya izin veriyordu).²⁰

İstanbul'daki 1873 tarihli bankacılık krizi, "sıcak paranın" (gümüş ve altın madeni paralar) değerlendirilmesine ve fiyatların artmasına neden oldu. 1873-1874 yıllarında mahsul yetersizliğinden dolayı Anadolu'da kıtlık başladı. Fransa-Prusya Savaşı'ndan sonra Fransız menkul kıymetlerine faiz ödemesinin geçici olarak reddedilmesi bile içler acısı mali durumun düzeltilmesine yardımcı olmadı.²¹ Osmanlı hükümeti tarafından 1854'ten 1874'e kadar Londra Borsasına aktarılan kredilerin miktarı 180 milyon 259 bin 836 sterlin (31 milyon sterlinlik demiryolu kredisi hariç) idi ve bunların 1870'lerin ortalarına kadar 170 milyon 874 bin 420 sterlin ödenmemişti.²² 1875'te Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet konsolide borcu 5.5 milyar frank iken, kredi ödemesi için 12 milyon liraya (imparatorluğun tüm gelirlerinin %51'i)²³ ihtiyaç duyuluyordu.

13 Eldem E. *Ottoman financial integration with Europe: foreign loans, the Ottoman bank and the Ottoman public debt* // *European review*. Vol. 13. 2005. № 3. P. 435.

14 Blaisdell D. C. *European financial control in the Ottoman Empire. A study of the establishment, activities, and significance of the Administration of the Ottoman Public Debt*. N.Y., 1929. P. 29.

15 Нарочницкая Л.И. *Россия и отмена нейтрализации Чёрного моря 1856-1871. К истории Восточного вопроса*. М., 1989. С. 119.

16 Clay Chr. *Gold for Sultan...* P. 88.

17 Eldem E. *Op. cit.* P. 437.

18 Clay Chr. *State borrowing and Imperial Ottoman bank in the bankruptcy era (1863-1877)* // *East meets West - banking, commerce and investment in the Ottoman Empire (Studies in banking and financial history)* / Ed. by Ph. L. Cottrell. Cornwall, 2008. P. 121.

19 Eldem E. *Op. cit.* P. 439.

20 Detaylı bilgi için bkz.: Иванов С.М. *Османская империя в мировой экономической системе (вторая половина XIX- начало XX века)*. СПб., 2005. С. 68-69.

21 Stavrianos L. S. *The Balkans since 1453*. L., 2002. P. 390.

22 Glenny M. *Op. cit.* P. 89-90.

23 Stavrianos L. S. *Op. cit.* P. 390.

Aynı zamanda, Sultanı eleştirenlerin de belirttiği gibi, Abdülmecid ve Abdülaziz'in tutkulu oldukları sarayların inşası için önemli miktarda para harcanıyordu. Bunlardan biri Dolmabahçe idi ve hazineye 2,8 milyon sterline mal olmuştu.²⁴

4 Şubat 1863'te, dış borçları karşılayabilmek için, 67 milyon franklık (2.7 milyon sterlin) sermayeye sahip bir İmparatorluk Osmanlı Bankası kuruldu ve her biri 500 frank (20 sterlin) olmak üzere 135 bin hisseye bölündü; bunların 80 bin hissesi İngilizlere, 50 bini Fransızlara, 5 binine de Osmanlı hissedarına (hükümete ait olan - 1.5 bin) aitti.²⁵ Bâb-ı Ali için pek elverişli olmayan koşullar, bir dereceye kadar, anlaşmanın sonunda Sadrazamın 200 bin Osmanlı Lirası alması koşuluyla açıklandı.²⁶ Aslında bu yapılanma Osmanlı maliyesinden sorumlu olan bir İngiliz veya İngiliz-Fransız bankasının kurulduğu anlamına geliyordu.²⁷

Gelinen nokta, Londra ve Paris'in Doğudaki politikalarını etkilemeye yardımcı olmadı. 1870'te Pyotr Karloviç Şchebalsky'nin belirttiği gibi; "reformlardan önce, Osmanlı Devleti fakir bir devlettir, ama en azından ne iç ne de dış borçlara sahipti. Yani bundan önce sadece fakir bir devlettir, ancak şimdi yıkılmış bir devlet. Önceki yıllarda Sultan'ın kurmayları tıpkı vahşi toplumlardaki dürüst yetkililer gibiydiler ancak borçlanmaktan çok korkarlardı. Şu an ise Sultan Abdülmecid ve özellikle de Sultan Abdülaziz'in kurmayları borçla yaşıyorlar. Devleti iflastan kurtarılan tek şey, bazı güçlü hükümetlerin bunun olmasını istememesi ve Batı Avrupa'nın çok büyük sermayelerini Osmanlıları desteklemek için kullanmasıdır".²⁸ "1875'te tüm Avrupalı güçlerin 'ulusal arşivlerinde' de bahsettiği üzere; Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı'ndan bu yana kredi alma ve devleti borç yükünün altına sokma konusunda hiç çekinmemiştir ki şimdi kamu borcunun boyutu, Almanya'nın Fransa'dan son savaş için aldığı tazminat rakamına eşittir".²⁹

Hükümetin mali politikasının sonuçları, nüfusun haklarından en çok mahrum bırakılan kesimini etkiliyordu. Vergiler sürekli olarak artmaktaydı ve bu her şeyden önce esas olarak Hristiyanları etkileyen gelişmelere sebep oluyordu. Midhat Paşa'nın girişimleri ile Tuna Vilayeti'nde (Vidin, Silistre ve Niş vilayet bölgelerinde) yaklaşık 3 bin km yol ve 1.400 köprü'nün inşa edilmesi az ya da çok başarılı dönüşümlere hizmet etse de bu ancak artan harcamalara sebep olmuştu.³⁰ Daha önce Bedel-i Askeriye vergisi 20 yaşındakilerden alınıyordu, ancak 1868'te Tuna Vilayetinde 12 yaşından itibaren toplanmaya başlandı. Ayrıca 1874'ten beri tüm erkek Hristiyanlardan doğumlarından itibaren 36 piastre³¹ alınmaya başlandı. Mültezim ve

24 Blaisdell D. C. Op. cit. P. 30.

25 Autheman A. *A General survey of the history of the Imperial Ottoman Bank // East meets West...* P. 97-98.

26 Clay Chr. State borrowing... P. 112.

27 Clay Chr. Gold for Sultan... P. 34-35.

28 Щебальский П. К. *Турция и её реформы по отношению к России // Русский вестник*. Т. 85. 1870. № 1. С. 213.

29 *Восстание в Боснии и Герцеговине // Отечественные записки*. 1875. № 10. С. 125.

30 Ali Haydar Midhat Bey. *The life of Midhat-pasha. A record of his services, political reforms, banishment, and judicial murder*. L., 1903. P. 38.

31 Piastre (İtalyanca; piastra d'argento- gümüş kiremit); Avrupa'da kabul edilen İspanyol ve İspanyol-Amerikan gümüş sikkesi olan «peso»dur ve sekiz real'e eşittir. Bu sebeple İspanyolca «peso de ocho» ya da İngilizce «piece of eight» olarak da isimlendirilir. (ç.n.)

vergi tahsildarları durumu daha da zorlaştırıyorlardı.³² Aynî olarak ödenen aşar/öşür vergisi; hasatın 1/5'ine kadar yükseltmişti.³³

Özellikle Bosna ve Hersek'teki durum daha vahimdi. 1860'ların başında Bosna'da yaklaşık 550 bin erkek (252 bin Ortodoks, 86 bin Katolik ve 211 bin Müslüman)³⁴ yaşıyordu. 1870'lerin ortalarında ise çoğunlukla %42'si Ortodoks, %40'ı Müslüman ve %18'i Katolik olan yaklaşık 1,2 milyonluk bir nüfusa ulaşıldı. Aralarında köylüler-kiracılar (nüfusun %90'ından fazlası), zanaatkarlar ve tüccarlar olmak üzere her üç mezhepten temsilciler bulunuyordu, ancak toprak sahipleri sadece Müslümanlardı (çoğunlukla Slav kökenli). Temsilcilerin sayısı yaklaşık 7 bin ila 10 bin kişi idi. Köylülerin durumu son derece ağırdı. Hasatlarının üçte birinden yarısına kadarını toprak sahibine, yaklaşık 1/8'i kadarını da vergilere (ek olarak doğal görevleri saymazsak) vermek durumundaydılar. Yaklaşık 120 ruble olan yıllık gelirin 85 rubleye kadar verilmesi gerekiyordu (8 ruble dahil- köyün ihtiyaçları için).

Vergi tahsildarı genellikle hükümet tarafından kontrol edilemiyordu ve bu onlara görev yaptığı bölgede çok geniş ayrıcalıklar sağlıyordu. Özellikle Hristiyanlardan alınan vergiler tahsildarın keyfi uygulaması çerçevesinde büyük farklılıklar gösteriyordu.³⁵ Bölgeye gelen yabancı gözlemciler köylüleri padişahın Balkanlar'daki en ezilen ve savunmasız tebaası olarak görüyorlardı.³⁶ Ortodoks Sırp nüfusu çoğunlukla Hersek'te yoğunlaşmıştı (%50'nin biraz altında Ortodoks, %15'in biraz üzerinde Katolikler, yöneticiler/yetkililer ve garnizonlar da dahil olmak üzere yaklaşık %35'i Müslümanlar). 1860'larda ve 1870'lerin ilk yarısında, huzursuzluk düzenli olarak Balkanlarda meydana geliyordu.³⁷ Bunların nedeni Osmanlı makamlarının suiistimali ve olumsuz doğa koşullarıydı (örneğin, 1874'te Hersek eyaletinde mahsul yetmezliği kıtlığa yol açmıştı).³⁸ Bu durumun doğal sonucu olarak, 1875 yılının temmuz ayında bir başka Doğu krizine neden olan ayaklanmanın başladığı yer burasıydı.

Bu arada 1875'te bütçe açığı neredeyse %17'ye (5 milyon lira)³⁹ ulaştı. Avrupa ve ABD bankalarını vuran finansal kriz, bir sonraki dış kredi teminini imkânsız hale getirdi.⁴⁰ Yaz dönemine gelindiğinde, cari ödemelerdeki borç 14 milyon 869 bin 245 lira, beklenen gelirin

32 Теплов В. *Адрианополи и Франция в 1874 году (Из воспоминаний путешественника)* // Русский вестник. Т. 147. 1880. № 5. С. 428-429.

33 Фадеева И. Е. *Мидхат-паша. Жизнь и деятельность*. М., 1977. С. 24.

34 Глиноецкий Н. *Краткое военное обозрение северо-западной Турции* // Военный сборник. 1862. № 10. С. 443.

35 Бобринков Г. И. *Очерки Герцеговины* // Военный сборник. 1875. № 10. С. 395, 409; *Освободительная борьба народов Боснии и Герцеговины и Россия. 1865-1875*. Документы. М., 1988. С. 195, 324-328; Pavlovich S. K. *A History of the Balkans 1804-1945*. N.Y., 1999. P. 107; Stavrianos L. S. Op. cit. P. 397-399.

36 Edwards S. H. *Sir William White. For six years ambassador at Constantinople. His life and correspondence*. L., 1902. P. 82.

37 *Освободительная борьба народов Боснии и Герцеговины...* С. 313-314.

38 Blaisdell D. C. Op. cit. P. 76.

39 Issawi Ch. Op. cit. P. 361; Autheman A. Op. cit. P. 105.

40 Şevket P. Op. cit, P. 60; Clay Chr: Gold for Sultan... P. 279-280.

%62,5'i (23 milyon 882 bin 940 lira) ve planlanan harcamaların %51,4'ü olarak hesaplandı.⁴¹ 6 Ekim'de hükümet, ortaya çıkan 5 milyon liralık bir açık sebebi ile dış borç ödemelerini %50 oranında sınırlamak zorunda kaldığını resmi olarak kabul etmek zorunda kaldı.⁴² Her şeyden tasarruf etmeye çalıştılar. Kasım ayına kadar ordu, donanma ve yetkililer sekiz ay boyunca maaş almadılar. Avrupa illerinde vergi tahsilatının sıkılaştırılması genel hoşnutsuzluğa neden oldu.⁴³ Ancak bu çabalara rağmen, yıl sonuna kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun iflas ettiği ve ödeme yükümlülüklerini yerine getiremeyeceği anlaşıldı. 20 Mart 1876'da Bâb-ı Ali elinde sadece 440 bin lira vardı. Bu miktar 1 Nisan'da ödenmesi gereken miktarın 1/3'ine tekabül ediyordu. Aynı dönemde tamamen sıra dışı bir şey yaşandı ve Rumeli demiryolundaki Fransız işçiler ve İstanbul rıhtımlarındaki İngilizler greve gittiler. Temmuz 1876'da hükümetin borç ödemelerinin askıya alındığı açıklandı.⁴⁴

Genel hatları ile bu çerçevede askeri reformlar ve ordunun yeniden silahlandırılması gerçekleştirildi. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki genel askeri görev tanımlaması (Müslüman nüfus için), Rusya'da olduğu gibi 1874'te yapılmaya çalışıldı, ancak Osmanlılar askeri sistemlerini 1869 yılına kadar dönüştürmeye başladıkları göz önünde bulundurulursa, yeni düzene geçiş çok daha kısa bir sürede gerçekleşmiş oldu. 20 yaşına kadar olan kişiler askere alınıyordu. Piyade ve topçularda dört yıl "nizami birliklerde" hizmet ediyorlar ve sonra iki yıl daha 1. sınıf rezervlerinde (ihtiyat sınıfı) görev alıyorlardı. 26 yaşındayken sürekli olarak 2. sınıf rezervinin (redif kuvvet) 1., 2., 3. ve 4. sınıflarına geçiyorlardı. Süvarilerin "nizami birliklerde" hizmeti piyade ve topçulardan 1 yıl daha uzun sürüyordu, ancak 1. sınıf rezervinde süvariler sadece bir yıl kalabiliyordu ve daha sonra redife geçebiliyorlardı. Buna ek olarak, düzensiz bir süvari gurubu (başlıbozuklar) vardı. Ancak yabancı gözlemcilerin ifadelerine göre, savaşta pek fayda sağlamadıkları düşünülüyordu. Çünkü komuta merkezi tarafından kontrol edilemeyen bu gurup, düşmanın istihbarat ağını bozma ve gerekli noktalardaki eylemlerini icra etmek yerine çoğunlukla yağma işleri ile ilgileniyorlardı.⁴⁵

1860'ların sonlarında Osmanlı ordusunun silahlanmasında tam bir uyumsuzluk hakimdi; Kırım Savaşı'ndan kalma Pattern 1853 Enfield tüfekleriyle (1860'ların başında İngiltere'den 60 bin adet satın alındı), Snider-Enfield ve M1903 Springfield tüfekleri kullanımı açısından farklılık gösteriyordu.⁴⁶ 1872 yılının mayıs ayında Mısır Hidivi, sultana 50 bin İngiliz Martini-Henry tüfeği hediye etti. Sultan Abdülaziz hem hediyenin hacminden hem de kalitesinden etkilendi. O zamanlar bu tüfek güvenilir ve hızlı ateşlenebilen yapısı ile 2 bin atıştan sonra bile muharebe niteliklerini koruyabiliyordu. Aynı yılın temmuz ayında bu tür silahlardan 200 bin adet

41 Clay Chr. Gold for Sultan... P. 285.

42 Blaisdell D. C. Op. cit, P. 80.

43 Stavrianos L. S. Op. cit. P. 390.

44 Clay Chr. Gold for Sultan... P. 312-313.

45 Greene F. V. Op. cit, P. 141.

46 Bu tüfekler Fransa-Prusya Savaşı sırasında Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Savunma Hükümeti tarafından satın alındı ancak 1871'de Almanlar bu tüfekleri dağılmış Fransız ordularının elinden alarak Osmanlılara sattılar.

satın alınmaya kararı verildi ve 1 Ocak 1873'te Osmanlı hükümeti Winchester firması ile ilgili bir sözleşmeye imza attı. Bu sözleşmenin yerine getirilmesinin ön şartı ise Bâb-ı Ali'nin peşinatın (186 bin dolar) yatırılmasıydı.⁴⁷

Ödemeler Londra'daki Osmanlı Bankası'nın şubesi aracılığıyla yapıldı. Amerikalıların İstanbul'daki çıkarları, Osmanlı hükümetiyle önemli bağları olan ve güvenli ilişkiler kurmuş olan "Baba ve Oğul Azaryanlar" şirketi tarafından temsil edildi. Azaryanların 1873 yılında aracılık etmesi ile toplamda 400 bin tüfek için iki sözleşme daha yapıldı. Bu anlaşmalar aynı dönemlerde, bir Amerikan firması tarafından şimdiye kadar yapılmış en büyük silah sözleşmesiydi. Osmanlı hükümetinin ilk ödemesinin tutarı 600 bin dolara yükselmışti. 1874'ten beri ABD'de üretilen tüfekler, İskoç silah ustası A. Henry'nin isim hakkı iddialarından kaçınmak için Peabody-Martini olarak adlandırılmaya başlandı. Bu sürümden ilki 1874 yılının mart ayında Osmanlı'ya geldi ve son 200 bin adet 9 Kasım 1875'e kadar bekleniyordu (Smith & Wesson tarafından tedarik edildi).⁴⁸ Bu girişimler Bâb-ı Ali'ye 2 milyon 73 bin 164 liraya⁴⁹ mal oldu.⁵⁰ Sonraki süreçte ise siparişin içeriğini arttırmak ya da ek ürünler alabilmek mümkün olmadı ve hükümet mevcut ödemelerle uğraşmakta zorun kaldı. Buna ek olarak hükümet, Almanya'dan 500 adet Krupp topu satın almak için 476.348 lira ve İngiltere'den iki zırhlı savaş gemisi satın almak için 415.632 lira daha ayırmak zorunda kaldı.⁵¹ Genel olarak, borçlara, kronik açıklara ve yaklaşan iflase rağmen, Osmanlılar uluslararası kriz arifesinde kaynaklarını rasyonel bir şekilde kullanmayı, orduyu yeniden silahlandırmayı ve filoyu güçlendirmeyi bir şekilde başardılar.

Rusya, 1870'in ilk yarısında herhangi bir mali zorluk yaşamamıştı. Yine de L.G. Zaharova'nın da iddia ettiği gibi "reform zincirindeki en zayıf halka finans sistemi idi".⁵² 1862'den bu yana finansmandan sorumlu olan Michael Reytern, hazine için çok pahalı bir demiryolu politikası yürütürken, ülkenin üretken kalemlerinin gelişmesiyle ilgisi olmayan her şeyden ve özellikle askeri maliyetlerden sürekli olarak tasarruf edilmesini istedi.⁵³ Reytern 1860'ların sonlarında başlayan finansal büyüme konusunda belirgin bir endişe duyuyordu: 1865'te 127.687 milyon ruble olarak hesaplanan büyüme, 1866 - 129.687, 1867 - 127.25, 1868 - 136.701, 1869 - 147.702, 1870 - 145.211, 1871 - 159.257, 1872 - 165.924, 1873. - 175.033, 1874 - 198.709, 1875 - 201.284, 1876 - 260.792 milyon ruble şeklinde gelişme gösteriyordu.⁵⁴ 1874-1876'da imparatorluğun tüm harcamalarının sırasıyla % 36.58, 37.05 ve % 41.8'i ordunun ihtiyaçlarına

47 Achtemeier O. *The Turkish Connection. The Saga of the Peabody-Martini Rifle* // Man at arms. Vol. 1. 1979. № 2. P. 12-13.

48 Ibid, P. 14-21.

49 Clay Chr. Gold for Sultan... P. 281.

50 Achtemeier O. Op. cit. P. 20-21.

51 Clay Chr Gold for Sultan... P. 281.

52 Захарова Л.Г. *Великие реформы 1860-1870-х годов: поворотный пункт российской истории?* // Отечественная история. 2005. № 4. С. 162.

53 Степанов В.Л. *Михаил Христофорович Рейтерн* // Российские реформаторы (XIX - начало XX в.). М., 1995. С. 159-160, 172-174.

54 Блюх И. С. *Финансы России XIX столетия. История статистика*, Т. 2. СПб., 1882. С. 195, 228.

yöneldi; bu da öncelikle asker ve silahları her zaman olduğu gibi en azından komşularından daha aşağı olmayan bir seviyede destekleme ihtiyacından kaynaklanıyordu. Bu durumu 1869-1873 ekonomik yükselişi de etkiledi. Devletin gelirini artıran ve hatta sabit para birimi için serbest kredi notu değişimine geri dönmeyi ümit eden ekonomik yükselişi de etkiledi.⁵⁵ Ancak, zaten 1875'in sonbaharında, mahsul krizlere, Moskova Kredi Bankasının iflası ve aşırı üretim krizi nedeniyle durum daha da kötüye gitti. Reytern'un girişimleri, 1876 yazında uluslararası ilişkilerin kötüleştiği bir ortamda, ruble döviz kurunu sürdürmek için harcadığı metal fonu sadece durumu daha da karmaşıklaştırdı. Aynı zamanda, seferberliğin bile bir bütçe açığına⁵⁶ yol açacağından korkan Maliye Bakanı, imparatoru Balkanlar'daki ortaya çıkabilecek olan siyasi mücadelelere müdahale etme girişiminden ısrarlı bir şekilde vazgeçmişti.

Savunma Bakanlığı, Kasım 1861'den bu yana, orduya alım ve yönetim sistemini tamamen değiştiren bir dizi reform uygulayan D.A. Milyutin tarafından yönetildi. Bu devasa çalışmanın son ve belki de en ünlü bölümü, dönüşümlerin başlangıcında bu önlem hiç planlanmamasına rağmen, evrensel askerlik hizmetinin 1 Ocak 1874'teki tanıtımıydı.⁵⁷

Rus ordusundaki dönüşümler büyük ölçekli, uzun ve pahalıydı. Savaşın, yürüttüğü reformlar ve 15 yıllık bakanlık yönetiminin tamamı için savaşın zorlu bir test olacağını anlayan Milyutin, 27 Temmuz 1876'da günlüğünde şunları itiraf etti: "Askerlerimiz ve malzemelerimiz hazırlandı, ancak ne başkomutanlar ne de kolordu komutanları hazırıldı".⁵⁸ Daha da önemlisi, Rusya'da bağımsız bir genelkurmay olmadığı ortaya çıktı. Devasa büyüklükte askeri birlikler yaratıldı ancak bunları etkin bir şekilde yönetmek için bir sistem oluşturulmadı. Bu eksiklik, Tuna ötesine yapılan seferin planlama ortaya çıktı. Savaş sırasında yüksek askeri yönetim, genelde mükemmel bir düzende olmayan "birlikleri ve askeri araçları" imha edemediklerini oldukça sık ve ikna edici bir şekilde gösterdi. 9 Nisan 1877'de, savaşın başlamasından üç gün önce, Başkomutan Yarbay D. A. Skalon'un günlüğünde belirtildiği gibi, "Birçok eksikliğimiz var. Ama asıl önemli eksik kötü silahlardı: 4 kalibrelik silah şeklinde yenilenen Krnka tüfeği, kötü ulaşım araçları, metal para eksikliği ve kötü komuta".⁵⁹ Albay E. I. Martynov hatıratında belirttiği gibi: "Konuşlandırılan birliklerin savaşa hazır olmalarına gelince, arzulanan seviyeden çok uzaktaydılar; ön hat piyadeleri kusurlu ve eski bir tüfek olan Krnka tüfekleri ile silahlandırıldı; tüfek taburları ise küçük kalibreli Berdan tüfekleri ile silahlanmış olmalarına rağmen bu tüfekler son sürüm değil ilk üretilenlerdi; topçular, düşük başlangıç hızlarından dolayı (saniyede yaklaşık 1.000 f.) orijinal yivli topçu tipine atfedilmesi gereken 4 ve 9 kiloluk bakır toplarla silahlandırıldı; süvariler asıl amaçları olan istihbarat servisini yerine getirmek

55 Степанов В.Л. *Цена победы: Русско-турецкая война 1877-1878 гг. и экономика России* // Российская история. 2015. № 6. С. 100.

56 1876 yılında gelirlerin 570.138.308 ruble, giderlerin ise 570.052.136 ruble olması bekleniyordu, bu da 86.170 rublelik artan gelir anlamına geliyordu. Ancak seferberlik ile ilgili olağanüstü maliyetlerin olması nedeniyle mali yıl 64.843.480 ruble açık/zararla ile sona erdi. (Блиох И. С. Указ. соч. Т. 2. С. 227-229).

57 Detaylı bilgi için bkz.: Зайончковский П.А. *Военные реформы 1860-1870 годов в России*. М., 1952.

58 Милютин Д. А. *Дневник. 1876-1878*. М., 2009. С. 98.

59 Скалон Д. А. *Мои воспоминания 1877-1878 гг.* Т. 1. СПб., 1913. С. 47.

için yeterince hazırlıklı değildi; ateşli silahlar teknolojisinin hızla gelişmesinin neden olduğu yeni taktiklerin ve teknik bilgilerin henüz birliklere aktarılacak zamanın olmayışı; üç ayrı türden silahlanmış olan birliklerin ortaklaşa hareketleri sırasında yaşanan iletişim bozukluğu. Ancak tüm bu eksiklikler rağmen değişmeyen bir erdem her şeyi telafi etmeye yetti; askerin cesareti ve dayanıklılığı".⁶⁰

Gerçekten de savaşlar sırasında Osmanlıların elindeki çelikten imal edilen yeni silahlarının (Almanya ve İngiltere üretimi) 1867 model Rus yapımı bronz silahlara karşı önemli bir üstünlüğü olduğu ortaya çıktı. Rusya İmparatorluğu 1877'de, zamanın gereksinimlerini karşılayan çelik silahları acilen geliştirmek ve hizmete almak zorunda kaldı.⁶¹ 1869 yılına kadar kuşatma alanında en az 400 büyük kalibreli silah bulundurmaya karar verildi.⁶² Bu rakam 1 Kasım 1876'da onaylanan "Kuşatılmış kalenin yakınlarındaki kuşatma topçuları kararnamesinde" de belirtilmiştir.⁶³ Yine de sefer başlangıcında Tuna ordusunda sadece 160 tane vardı.⁶⁴

Birliklerin bolca tedarik ettiği mühimmatın kalitesi iç karartıcı derecede düşüktü.⁶⁵ Plevne'nin bombardmanı sırasında, tabyalar tam olarak hazır değildi ve bu durum tabyaların önlerindeki tarlaların ve şehrin kendisinin yüzlerce patlamamış Rus mermisiyle doldurmasına sebep oldu.⁶⁶ Böylece bombardıman düşmanın tahkimatını düzene sokmasını ve hatta yenilerini inşa etmesini engelleyemedi, aksine bu Ruslar için ciddi bir psikolojik yenilgiydi.⁶⁷ 25 Ağustos'tan 28 Kasım'a kadar, yani kuşatma ve ablukanın tamamında Plevne'ye 110 binden fazla mermi atıldı (18 bin kuşatma mermisi dahil). Sonuç yetersizdi, topçuların Osmanlı siperlerine ve tabyalarına karşı saldırılar neredeyse hiçbir zarar vermedi.⁶⁸ Kars kuşatması sırasında 21 günde yaklaşık 25 bin mermi harcanmıştı.⁶⁹ Ve burada da mühimmatın kalitesizliği kendini gösterdi; Osmanlı tarafının kayıpları, 85 ölü ve 155 yaralı idi bunun dışında sadece iki tabya vurulup hasar görmüştü. Aynı zamanda, yalnızca askeri tesisler bombalandı ve sivil kayıplar yalnızca dört kişi olarak kayıtlara geçti.⁷⁰

Rus ordusu, savaş öncesi tasarruflarını eski silahlar ve kullanılamaz mühimmata harcadı. Tümenler arasında tüfek ve mühimmat uyumunun getirebileceği avantajlara sahip ol-

60 Мартынов Е. *Блокада Плевны* (arşiv materyallerine göre). СПб., 1900. С. 4.

61 Исторический очерк деятельности военного управления в первое двадцатипятилетие благополучного царствования государя императора Александра Николаевича (1855-1880) / Под ред. генерал-лейтенанта М. И. Богдановича. Т. 5. СПб., 1880. С. 184.

62 Шильдер Н. К. *Граф Эдуард Иванович Тотлебен. Его жизнь и деятельность. Биографический очерк*. Т. 2. СПб., 1886. С. 663.

63 ПСЗ-II. Т. 51. Отд. 1. СПб., 1878. № 56533. С. 411.

64 Скалон Д. А. Указ. соч. Т. 1. С. 52.

65 *Исторический очерк деятельности военного управления...* Т. 6. СПб., 1881. С. 187, 196.

66 Шильдер Н. К. Указ. соч. С. 838.

67 Куропаткин А.Н. *Ловча, Плевна и Шейново (Из истории русско-турецкой войны 1877- 1878 годов)* // Военный сборник. 1883. № 10. С. 207.

68 Мартынов Е. *Блокада Плевны...* С. 212.

69 Гиппиус В. *Осады и штурм Карса в 1877 г. Исторический очерк*. СПб., 1885. С. 260; Кишмишев С. О. *Война в Турецкой Армении 1877-1878 гг.* СПб., 1884. С. 191.

70 Norman C. B. *Armenia and the campaign of 1877*. L., 1878. s. 209.

madan 1877'de Rus ordusuna bağlı tümenler birkaç farklı cinstе tüfekle donanmışlardı. 48 piyade tümeninden sadece 16'sı o zamanlar için modern Berdan tüfekleri ile donatıldı ve bu tüfek 1.200 adım mesafeye kadar nişan almayı mümkün kıldı. Kafkasya'da konuşlandırılan 5 ayrı tümen kâğıt fişekli Karle iğneli tüfekleri ile, bunların dışlarında kalan 27 tümen ise Krnka tüfekleri (Her iki sistemde de engebesiz alanda 600 adıma kadar, silahlı kuvvetlerde ve görevli olmayan subaylarda 1.200'e adıma kadar nişan alma menzili vardı) ile donatılmıştı. Karşılaştırma açısından, daha yüksek atış oranına sahip Peabody Martini, hedefi 1.800 adım mesafeye kadar vurabiliyordu. Küçük kalibreli Berdan tüfeğinin seri üretimi 1874'te başlanmasına rağmen 1877'de yalnızca imparatorluk içinde bulunan veya yeni kurulan ve askeri operasyonlara katılmayan birliklere tedarik edilebildiler (yalnızca 1884'te onlara tamamen geçmek mümkündür).⁷¹

Süvariler 1877'nin başında tamamen silahlandırıldı. Kiev, Odessa, Harkov ve Moskova askeri bölgelerinin piyadeleri, 1857-1859'te modernize edilen I. Nikolay ordusunun silahlarıyla Balkanlara gitti; Krnka tüfekleri, savaş sırasında kısmen 1878'te değiştirildi.⁷² Ancak Krnka oldukça kaprisli bir tüfekti. Yağmur, sis, kir, namluların hızla paslanmasına ve tetiklerin arızalanmasına neden oldu. Sonuç olarak, mühimmat kullanılmadı. Harbi⁷³ ile namlular temizlenemediğinden dakikada 7-10 atış yapması gereken tüfekler, eski usul namlu yüklem tüfeğinde olduğu gibi 1-2 atış yapabildiler. Bir harbi olmadan, Krnka tüfeği neredeyse ateşli bir silahtan soğuk silaha dönüştü.⁷⁴ Askerler etrafta bol miktarda mühimmat olmasına rağmen tüfekleri kullanamadıkları için birçoğunu lanetleyip parçaladılar ve yerlerine Osmanlılardan ele geçirebildikleri tüfeklerini koydular.⁷⁵

Hizmetten çıkarılan Krnka tüfekleri için kurşun stoku oldukça büyüktü. 1877'de Tuna ordusuna neredeyse 43,5 milyon adet kurşun mühimmat olarak yerleştirildi. Ancak başlangıçta nakliye zorluklarından korkarak mühimmat kullanımında tasarruf⁷⁶ etmeleri gerekiyordu. M. İ. Dragomirov, Tuna'yı geçmeden önce, her askerin stokunda bulunan 60 kurşundan sadece 30 kadarının kullanılması konusunda katı emirler verdi. Bu emir yerine getirildi, çünkü savaş anında 30 fişejin yeterli olduğuna inanılıyordu ve bu konudaki asıl fikir düşmanla çarpışmayı süngü savaşına çevirmekti.⁷⁷

71 *Исторический очерк деятельности военного управления...* Т. 6. С. 69, 143.

72 A.g.e. С. 177-179.

73 'Harbi, tüfeğın namlusunu temizlemeye yarayan pirinç çubuğa verilen isimdir. (ç.n.)

74 Куропаткин А. Н. *Блокада Плевны* // Военный сборник. 1887. № 4. С. 180; Аргаматов В. Ф. *Воспоминания о войне 1877-78 гг.* // Журнал Императорского Русского военно-исторического общества. 1911. Кн. 4. С. 77-78.

75 Лопатин И. *Три года из жизни 6-го пехотного Либавского полка (Воспоминания участника кампании 1877-1878 гг.)* // Военный сборник, 1902. № 6. С. 34.

76 *Исторический очерк деятельности военного управления...* Т. 6. С. 180.

77 М. *Движение к Дунаю 8-го корпуса и переправа у Систова в 1877 году* // Военный сборник. 1883. № 3. С. 37; Соболев С. *Русско-турецкая война в Болгарии 1877-1878. Из рассказов вольноопределяющегося* // Русская старина. Т. 54. 1887. Вып. 6. С. 770; Чичагов Л. М. *Дневник пребывания Царя-Освободителя в Дунайской армии в 1877 году*. СПб., 1902. С. 101.

İlerleyen günlerde de durum değişmedi. Ancak Plevne'ye yapılan saldırılarda askerler mühimmatı fazlasıyla kullandılar. Örneğin, 19 Ağustos'ta 62. Suzdal Piyade Alayı 9 saatlik savaşta 51.188 mermi ateşledi (her biri tüfek başına 17, bitişik hatta ilerleyen 4. Piyade Alayı Uglitsky için ise 20 kurşun).⁷⁸ Düşman mevzilerine yaklaşmakta olan piyadelerin bazen mermileri tükendi ve saldırılar sırasında askerlerin durumu trajik hale geldi.⁷⁹ Şipka Geçidi'nde, savaşın tam ortasında, Rus askerleri kendi pozisyonlarının önünde öldürülen Osmanlı askerlerin kurşun çantalarını ateş altında toplamak zorunda kaldılar. Redif birliklerinin taşıdıkları Snider-Enfield tüfeklerinin kurşunları Krnka'ya uyumlu idi.⁸⁰ Bir Osmanlı piyadesinin yanında iki adet 80 kurşunluk torba vardı. Bunun yanında askerler de kurşun taşıyorlardı. Ortalama olarak bir Osmanlı askerinin yanında 180 civarı mermi vardı.⁸¹

Avrupa'da, piyade hala kapalı bir formasyonda ilerliyordu ve uzaktan uygun bir hedefi temsil ediyordu. Saldırıdan önce Rus piyadesine mühimmatla ilgilenmesi, düşmana yalnızca 600 adımlık mesafeden ateş etmesi, mümkünse kendisini süngü ile sınırlandırması, saldırı sırasında bloklar arasının açılmaması vb. gibi komutlar verildi. Sonuç olarak, Balkanlar'daki ana çatışmalarda Krnka tüfeklerinden sadece 5.443 milyon mermi atılmıştı.⁸² Bu arada düşman, kendi askeri endüstrisinin yokluğunda(!), tamamen farklı mühimmat tüketim normlarından ilerledi. Namlu başına bin adete ulaşan ihtiyatlı bir şekilde satın alınan kurşun kaynağı, Rus ordusuna karşı son derece yüksek ve tamamen beklenmedik bir atış hızını korumasına yardımcı oldu. Bir savaş muhabirinin aktardıklarına göre, "Peabody sisteminin güzel silahlarıyla donanmış Osmanlılar, bu zamana kadar duyulmamış miktarda mühimmatla, hızlı bir şekilde inşa edilen tahkimat zırhlarının arkasına sığınarak, yaklaşan birliklere sürekli kitleler halinde kurşun döktüler, görüşün sadakatine dikkat etmediler ve esas olarak serbest bırakılan kurşun miktarına güveniyorlardı".⁸³ Bununla birlikte, yoğun piyade kitlelerine ateş ederken özel emre de gerek yoktu.

Son derece yoğun bir şekilde, neredeyse makineli tüfekle ateş edercesine yapılan atışlar saldırganlara gözle görülür hasar verdi. Doktorların raporlarına göre, Plevne saldırılarında yaralıların neredeyse tamamı birkaç kurşunla vurulmuştu.⁸⁴ E. İ. Tottleben, 1877 sonbaharında kaleme aldığı günlüğünde saldırıları; "Osmanlıların savunma atışları çok güçlü ve hızlıydı ki bu sanki dönen bir araç içinden her tarafa mermilerin savrulması gibiydi" diye tanımladı.⁸⁵ Peabody Martini'nin yoğun bir şekilde ateş edebiliyor olması, aslında Ruslara mekanik bir şey izlenimi

78 Куропаткин А. Н. *Ловча, Плевна и Шейново...* // Военный сборник, 1881. № 2. С. 244-245.

79 Чичагов Л. М. Указ. соч. С. 380.

80 Иванов И. С. *Четвёртая стрелковая бригада (Материалы для истории войны 1877-1878 годов)* // Военный сборник. 1881. № 6. С. 376; Один из эпизодов обороны Шипки // Там же. 1888. № 12. С. 476.

81 Колюбакин Б. *К истории войны 1877-1878 гг.* // А.г.е. 1906. № 5. С. 42-43.

82 *Исторический очерк деятельности военного управления...* Т. 6. С. 180.

83 В. И. *Военное обозрение* // Русский вестник. Т. 132. 1877. № 12. С. 774.

84 Чичагов Л. М. Указ. соч. С. 164.

85 Шильдер Н. К. Указ. соч. С. 249.

verdi ve Ruslar bu silahları “Laterna”⁸⁶ olarak isimlendirdi.⁸⁷ Yarbay A. N. Kuropatkin 1877’in sonunda Lofça yakınlarındaki çarpışmalar hakkındaki yazılarında; “2000 adımlık mesafeden gelen düşman ateşi ve atışların yoğunluğu birliklerimizde önemli kayıplara neden oluyor...” diye belirtti. Ayrıca “Düşman siperlerinin hattına kadar yaklaşık 1.500 adım kaldı. Askerlerimizin üzerine kurşun yağmur gibi yağdı, ancak saldırı devam etti... Çok güçlü ve can alıcı şekilde açılan ateş 2000 adımdan 600 adıma kadar devam etti, daha sonra ateşin yoğunluğu azaldı (yani Rus piyadeleri Krnka tüfeğinin hedef aralığına ulaştıktan sonra), Rusların yaklaşması ile tereddüt eden bazı Osmanlı askerleri ateş etmeyi bıraktılar. Geri kalanlar ise daha çok kafalarını siperlerden çıkarmadan ateş ettiler. Mermiler çok yoğun şekilde kafalarının üstünden geçiyordu...”. “Osmanlıların mühimmat tedariki şaşırtıcıydı. Siperlerde, askerlerin her birine dağıtılan cephanelerin yanı sıra, kurşun ve tahta kapaklarla dolu büyük kutular da vardı. Lofça’da bu kutularla dolu birkaç mahzeni aldık”.⁸⁸ Balkanlar’dan geçmeden önce o kadar çok mühimmat vardı ki M. D. Skobelev, ileri alayının dört bölüğünü Osmanlı tüfekleriyle yeniden silahlandırmaya ve onlara “belki de silah başına en az 500 ve daha fazla mermi” alma emrini bile verdi.⁸⁹

Osmanlıların yiyecek, çadır vb. gibi levazımları tedariklerindeki bariz üstünlüğü, düzensiz bir şekilde organize edilmiş olan Rus ordusuna karşı acı verici bir izlenim bıraktı.⁹⁰ Tedarik organizasyonundaki başarısızlıklar seferberlikten hemen sonra başladı.⁹¹ 1 Kasım 1876’da ordunun levazım işlerinin başına, Odessa Askeri Bölgesi sorumlusu ve hükümet danışmanı İ. A. Ahrens’in getirildi.⁹² Ahrens şahsen dürüst bir insandı, ancak bu, ortaya çıkan sorunları çözmesi için yeterli değildi. Hızlıca oluşturduğu levazım taşımacılığının (4.758 vagon ve 13.769 at) yük kapasitesi 187.750 puda⁹³ ulaştı, ancak bu yeterli değildi. Avusturya demiryollarını, özellikle de Varşova’dan gelen yüklerin taşınmasını kolaylaştırmak adına önemli bir yardımı vardı.⁹⁴ Rusya’nın vagonları iyi değildi, ağır ve hantaldı. Bazı kısımları Rusları ancak Şubat 1878’de Marmara denizi kıyılarına kadar götürebildi. Bu arada, sadece yiyecekleri değil, mühimmatı ve siper levazımlarını da taşıdılar.⁹⁵

86 * Laterna, üzerine yüklenmiş programlı müzikleri kolu çevrilerek çalınan ayaklı bir tür org. 19. yüzyılın sonunda icat edilmiştir. (ç.n.)

87 Восточная война. Дневник князя Николая Владимировича Яшвиля с 29 июня 1877 по 4 февраля 1878 года / Източната война. Дневник на княз Николай Владимирович Яшвил от 29 юни 1877 г. до 4 февруари 1878 г. София, 2004. С. 49.

88 Kuropatkin A. N. *С 700. полей сражений* // Военный сборник. 1877. № 12. С. 340, 342, 347.

89 *Приказы генерала М.Д. Скобелева (1876-1882)*. СПб., 1913. С. 39.

90 Утин Е. И. *В Болгарии. Из заметок и воспоминаний* // Вестник Европы. 1879. № 2. С. 699-700.

91 Поливанов А. *Устройство продовольствования русской армии на Придунайском театре в кампанию 1877 г.* // Военный сборник. 1894. № 7. С. 65.

92 Заметки бывшего интенданта армии, тайного советника И. А. Аренса, о довольствии ее в турецкую кампанию 1877-1878 гг. // Там же. 1910. № 1. С. 68.

93 * Pud, Rus ölçü sisteminde eski bir kütle ölçüm birimidir. 1899’dan beri bir pud 16.3805 kilograma eşittir. (ç.n.)

94 Заметки бывшего интенданта... // А.г.е. № 2. С. 42.

95 Епанчин Н. *Освободительная война 1877-78 гг.* // Русский вестник. Т. 280. 1902. № 8. С. 400.

Ordunun Romanya topraklarına girmesinden sonra zorluklar arttı. Görgü tanıklarına göre yerel demiryolları “hayal edilemeyecek kadar acıklı bir durumda” idi.⁹⁶ Buna ek olarak, 1,150 verst⁹⁷ sadece 1/10'i devlet idaresindeydi ve imzalanan sözleşmeye uygun olarak Rus yönetimine devredilebilirdi. 9/10'u yabancılara aitti ve mülkiyet haklarına özellikle dikkatli davranılması gerekiyordu. Mesele Alman diplomatlarla istişarelere kadar uzanıyordu. Sonunda Rus yönetimi gerekli izinleri edindi, ancak Romen demiryolları boyunca normal trafik 1877'nin sonlarına doğru tesis edilebildi.⁹⁸ Bu durum Rusya'dan taşınan nispeten mütevazı yük hacmini de açıklıyordu (591,650 pud).⁹⁹

Kredi rublesindeki oranların düşüşünden endişe duyan Maliye Bakanı, Rusya'da kredi alımlarının ciddi miktarda artacağını düşündü.¹⁰⁰ Ordunun bakımı için aylık 2 milyon ruble altın gerekiyordu. Tartışmaların ardından Reytern, 3 milyon ruble altın ve 300 bin ruble gümüş vermeyi kabul etti ve sonraki süreçte yurt dışında ilgili mecralara makbuzlarla ödeme yapmayı teklif etti. Elbette Romenler bu teklifi kabul etmek istemediler.¹⁰¹ Ordunun kendi stratejik yiyecek ve yem stoku yoktu, henüz hasat edilmemişti. 9 Nisan 1877'de, Grandük Nikolay Nikolayeviç, Kiev'deki “Kogan, Gorvitz ve Greger (*Коган, Горвиц и Грегер*)” şirketine askerlere yiyecek ve yem tedarik etme hakkını verdi.¹⁰² Ordu levazımâtçısı, başkomutanın kararını kabul etmek zorunda kaldı.¹⁰³ 16 Nisan'da, şirketin tüm alımlar için %10 komisyon aldığı ve savaştan sonra hükümete rapor verdiği bir sözleşme imzalandı.¹⁰⁴

Savaşın başlangıcından itibaren şirket, teslimat programını sürekli olarak bozdu (yiyecekler yalnızca 25 Temmuz'dan sonra Tuna'ya gelmeye başladı)¹⁰⁵, orduya düşük kaliteli ürünler sattı ve gerçek fiyat ile rapor edilen fiyat arasındaki farktan büyük karlar elde etti.¹⁰⁶ Şirket temsilcileri tarafından Tuna'daki Bulgarlarla yapılan anlaşmalar çok kuşkuluydu ve çoğu zaman teslimatçıların hızla itibarsızlaştıran entrikalarla sınırlıydı. Ganimet kokusuna akin eden müteşebbislerin sahtekarlıkları ve suiistimalleri hakkındaki şikayetlerin sonu gelmiyordu.¹⁰⁷ Ordu, Tuna geçişinden sonraki ilk günlerde ele geçirilen mühimmatı kullanmak, yerel sakinlerden gerekli malzemeleri satın almak ve hatta halkın önemli ölçüde tepkisine yol açan ta-

96 Жерве В. В тылу Дунайской армии двадцать пять лет назад (к деятельности генерал-адъютанта Дрентельна) // Военный сборник. 1903. № 6. С. 19.

97 `Verst (Rusça: верста, versta), bir Rus uzunluk ölçü birimidir. 1,0668 kilometre ve 3500 feete karşılık gelmektedir. (ç.n.)

98 Жерве. В тылу Дунайской армии двадцать пять лет назад ... С. 20-21.

99 Заметки бывшего интенданта... // А.г.е. 1910. № 2. С. 42.

100 Заметки бывшего интенданта... // А.г.е. № 3. С. 55.

101 Заметки бывшего интенданта...// А.г.е. № 4. С. 28-30, 37-38.

102 Газенкамф М.А. *Мой дневник 1877-1878 гг.* СПб., 1908. С. 10-11.

103 Заметки бывшего интенданта... // Военный сборник. 1910. № 3. С. 27.

104 Поливанов А. Указ. соч. // А.г.е. 1894. № 8. С. 263-265 .

105 Анучин Д. Князь В. А. Черкасский и гражданское управление в Болгарии в 1877-1878 гг. // Русская старина. Т. 84. 1895. № 9. С. 67-74; Газенкамф М. А. Указ. соч. С. 11.

106 Степанов В.Л. Цена победы... С. 107.

107 Анучин Д. Указ. соч. // Русская старина. Т. 84. 1895. № 10. С. 13-22; Епанчин Н. А. *На службе трёх императоров. Воспоминания.* М., 1996. С. 103-104 ; Паренсов П. *Из прошлого. Воспоминания офицера Генерального штаба.* Ч. 1. СПб., 1901. С. 235.

leplerde bulunmak zorunda kaldı.¹⁰⁸ Bütün bunlar, Slavları iş birliği yapmaya ve Osmanlılara karşı ortak mücadeleye çağıran Prens V. A. Çerkassiy tarafından yapılan acınası çağrılarla bir şekilde birleştirildi.¹⁰⁹ Kağıt paraya ve hatta makbuzlara güvenmeye alışkın olmayan teslimatçı Bulgarlar, çok geçmeden yalnızca gümüş veya altınla ödenmelerini talep etmeye başladılar. Kilise de dahil olmak üzere yerel yönetim, Rus birliklerinin ilk başarısızlıklarında desteklerini çekmeye başladılar.¹¹⁰ 16 Temmuz 1877'de N. P. İgnatiyev, "Şu anda olduğu gibi böyle bir karışıklık devam ederse," diyerek şöyle devam etti: "O zaman Bulgaristan'ın 10 yıl içinde bize düşman olması şaşırtıcı olmaz".¹¹¹

Rusya-Osmanlı savaşı, 1876 yılının Ekim ayında N. N. Obruçev tarafından hazırlanan ilk planının aksine, hiçbir şekilde yıldırım hızında ve ezici değildi. Üç parçalı bir Bulgaristan (Tuna bölgesi, İç Balkan bölgesi ve Makedonya bölgesi) yaratmak ve İstanbul'u ele geçirmek mümkün değildi. Askeri harcamalar ülkeye ağır bir yük getirdi. 1876'dan 1882'ye kadar devasa bir borç yükü oluştu: 1 milyar 75 milyon 4 bin ruble. 1876-1879'da 917,1 milyon ruble için beş dış kredi imzalandı ve Rusya'nın ulusal borcu 4 milyar 452 milyondan 6 milyar 36 milyon rubleye yükseldi. Bütçe açığı, enflasyonu artıran bir emisyonla karşılandı.¹¹²

Plevne'nin savunması, şüphesiz, Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını 40 yıl uzattı. Ancak Bâb-ı Ali'nin dış borçlanmaları onu tuzağa düşürdü. 1877'de ulusal borç (5,5 milyon sterlin) hazine varlıklarının %71'ini oluşturuyordu.¹¹³ Dış ticaret hacmi azaldı (hem ithalat hem de ihracat).¹¹⁴ Savaştan sonra önemli bir tazminatın (802,5 milyon frank) ödenmesi gerekliliği ülkeyi bir kez daha iflas ettirdi. Eylül 1881'de Türkiye ve alacaklı devletler dış borç müzakerelerine başladılar.¹¹⁵ 20 Aralık 1881'de Osmanlı borcunun özel idaresini tanıtan Muharrem Kararnamesi takip edildi.¹¹⁶ 2 Mayıs 1882'de İstanbul'da Bâb-ı Ali'nin her yıl 350 bin liralık (aşar ve ağnam vergileri Osmanlı bankası üzerinden kredi borçlarına tahsil edildi) ödemeyi taahhüt ettiği bir sözleşme imzalandı ve Rusya, Osmanlı hükümetinin talebi üzerine ödenmemiş tazminat tutarının faizini almaktan vazgeçti.¹¹⁷

1877-1878 savaşı, her iki imparatorluğun siyasi ve mali gücünün ve ordularının devlet liderlerinin kararlarını etkili bir şekilde sağlama kabiliyetinin bir testi haline geldi. Bir kez daha, sadece kaynaklara sahip olmanın değil, aynı zamanda onları akıllıca kullanabilmenin de önemli

108 Анучин Д. Указ. соч. //Русская старина. Т. 85. 1896. № 1. С. 72-73; Поливанов А. Указ. соч. // Военный сборник. 1894. № 10, С. 309.

109 Князь Владимир Александрович Черкасский. 1877 г. // Русская старина. Т. 60. 1888. № 12. С. 765.

110 Война за независимость славян в 1877-1878 гг. Посмертные записки генерала от инфантерии П.Д. Зотова // Там же. Т. 49-50. 1886. № 2. С. 427-428.

111 Игнатъев Н. П. Походные письма 1877 года. Письма Е.Л. Игнатъевой с балканского театра военных действий. М., 1999. С. 135.

112 Степанов В. Л. Николай Христианович Бунге // Российские реформаторы (XIX - начало XX в.). М., 1995. С. 195; он же. Цена победы... С. 111-113.

113 Autheman A. Op. cit. P. 105.

114 Eldem E. Op. cit. P. 31-33.

115 Blaisdell D. C. Op. cit. P. 90.

116 Issawi Ch. Op. cit. P. 361; Иванов С. М. Указ. соч. С. 80-88.

117 *Annuaire diplomatique de l'Empire de Russie pour l'annee 1883*. SPb., 1883. P. 69-75.

olduğunu gösterdi. Osmanlı'nın 1850-1870'li yılların siyaseti dış mali bağımlılığa yol açtı ve bu da uluslararası komplikasyonlara ve savaşa neden olan bir iç krize neden oldu. Rusya'da, ordunun ve finansın liberal reformları, zayıf görünen düşmana karşı hızlı bir zafer sağlayamadı. Plevne'deki başarısızlıklar, dokuz ay süren bir savaş, Berlin Kongresi'nde San-Stefano (Ayastefanos) barış koşullarının değişmesi ülkeyi güçlendirmede, ancak hükümetin seyrini yeniden gözden geçirmeyi düşünmemize neden oldu.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Bibliyografya/Bibliography

Arşiv Kaynakları/Archive Resources

Annuaire diplomatique de l'Empire de Russie pour l'annee 1883. SPb., 1883.

В. И. Военное обозрение // Русский вестник. Т. 132. 1877. № 12.

Восточная война. Дневник князя Николая Владимировича Яшвиля с 29 июня 1877 по 4 февраля 1878 года / Източната война. Дневник на княз Николай Владимирович Яшвил от 29 юни 1877 г. до 4 февруари 1878 г. София, 2004.

Восстание в Боснии и Герцеговине // Отечественные записки. 1875. № 10.

Исторический очерк деятельности военного управления в первое двадцатипятилетие благополучного царствования государя императора Александра Николаевича (1855-1880) / Под ред. генерал-лейтенанта М. И. Богдановича. Т. 5. СПб., 1880.

Князь Владимир Александрович Черкасский. 1877 г. // Русская старина. Т. 60. 1888. № 12.

Мартынов Е. Блокада Плевны (arşiv materyallerine göre). СПб., 1900.

М. Движение к Дунаю 8-го корпуса и переправа у Сисова в 1877 году // Военный сборник. 1883. № 3.

Освободительная борьба народов Боснии и Герцеговины и Россия. 1865-1875. Документы. М., 1988. ПСЗ-II. Т. 51. Отд. 1. СПб., 1878. № 56533.

Приказы генерала М.Д. Скобелева (1876-1882). СПб., 1913.

İngilizce Eserler/English Works

Achntmeir, O, "The Turkish Connection. The Saga of the Peabody-Martini Rifle", *Man at arms*, Vol.1, 1979, № 2.

Ali Haydar Mithat Bey, *The life of Midhat-pasha. A record of his services, political reforms, banishment, and judicial murder*, L., 1903.

Anderson, O, "Great Britain and the beginnings of the Ottoman public debt, 1854-55", *The Historical journal*, Vol.7, 1964, № 1.

- Autheman, A, "A General survey of the history of the Imperial Ottoman Bank", *East meets West*, Ed.1st, 2008, Imprint Routledge.
- Blaisdell, D.C, *European financial control in the Ottoman Empire. A study of the establishment, activities, and significance of the Administration of the Ottoman Public Debt*. N.Y., 1929.
- Bushnell, J.S, "Miliutin and the Balkan War: Military Reform vs. Military Performance", *Russia's Great Reforms, 1855-1881*, Ed. by B. Eklof, J. Bushnell, L. Zakharova. Bloomington; Indianapolis, 1994.
- Clay, Chr, *Gold for Sultan: Western Bankers and Ottoman Finance, 1856-1881: A Contribution to Ottoman and to International Financial History*, L.; N.Y., 2000.
- Clay, Chr, "State borrowing and Imperial Ottoman bank in the bankruptcy era (1863-1877)" *East meets West- banking, commerce and investment in the Ottoman Empire (Studies in banking and financial history)*, Ed. by Ph. L. Cottrell, Cornwall, 2008.
- Curtiss, J. S, *Russia's Crimean war*. Durham, N.C., 1979, p. 385-386.
- Davidson, R. H, *Reform in the Ottoman empire 1856-1876*, Princeton, 1963.
- Edwards, S. H, *Sir William White. For six years ambassador at Constantinople. His life and correspondence*. L., 1902.
- Eldem, E, "Ottoman financial integration with Europe: foreign loans, the Ottoman bank and the Ottoman public debt", *European review*. Vol.13, 2005, № 3.
- Gleeny, M, *The Balkans 1804-1999. Nationalism, war and the Great Powers*. L., 1999.
- Greene, F.V, *Report on the Russian army and its campaign in Turkey in 1877-1878*, Nashville, 1996.
- Isci, O, "Wartime Propaganda and the Legacies of Defeat Russian and Ottoman Newspapers in the War of 1877-1878" *Russian History*, Vol.41, 2014, № 2.
- Issawi, Ch, *The economic history of Turkey 1800-1914*, Chicago, L., 1980.
- Lambert, A.D, *The Crimean war. British grand strategy, 1853-56*. Manchester, N.Y., 1990.
- Menning, B.W, *Bayonets Before Bullets. The Imperial Russian Army, 1861-1914*, Bloomington; Indianapolis, 1992.
- Norman, C.B, *Armenia and the campaign of 1877*, L., 1878.
- Pavlovich, S.K, *A History of the Balkans 1804-1945*, N.Y., 1999.
- Pamuk, S, *The Ottoman Empire and European capitalism, 1820-1913*, Cambridge, 1987.
- Stavrianos, L.S, *The Balkans since 1453*, L., 2002.

Rusça Eserler/Russian Works

- Айрапетов, О.Р, *Забытая карьера «русского Мольтке»*. Николай Николаевич Обручев (1830-1904), СПб., 1998.
- Анучин, Д, "Князь В. А. Черкасский и гражданское управление в Болгарии в 1877-1878 гг.", *Русская старина*, Т.84, 1895, № 9.
- Аргаматов, В.Ф, "Воспоминания о войне 1877-78 гг.", *Журнал Императорского Русского военно-исторического общества*, 1911, Кн. 4.
- Билох, И.С, *Финансы России XIX столетия. История статистика*, Т.2, СПб., 1882.
- Бобриков, Г.И, "Очерки Герцеговины", *Военный сборник*, 1875, № 10.
- Газенкамф, М.А, *Мой дневник 1877-1878 гг.*, СПб., 1908.
- Гиппиус, В, *Осады и штурм Карса в 1877 г. Исторический очерк*, СПб., 1885.
- Глиноецкий, Н, "Краткое военное обозрение северо-западной Турции", *Военный сборник*, 1862, № 10.

- Епанчин, Н.А, "Освободительная война 1877–78 гг.", *Русский вестник*, Т.280, 1902, № 8.
- Епанчин, Н.А, *На службе трёх императоров. Воспоминания*, М., 1996.
- Жерве, В, "В тылу Дунайской армии двадцать пять лет назад (к деятельности генерал-адъютанта Дрентельна)", *Военный сборник*, 1903, № 6.
- Зайончковский, П.А, *Военные реформы 1860–1870 годов в России*, М., 1952.
- Захарова, Л.Г, "Великие реформы 1860-1870-х годов: поворотный пункт российской истории?", *Отечественная история*, 2005, № 4.
- Иванов, С.М, *Османская империя в мировой экономической системе (вторая половина XIX — начало XX века)*, СПб., 2005.
- Иванов, И.С, "Четвёртая стрелковая бригада (Материалы для истории войны 1877–1878 годов)", *Военный сборник*, 1881, № 6.
- Игнатев, Н.П, *Походные письма 1877 года. Письма Е.Л. Изгатьевой с балканского театра военных действий*, М., 1999.
- Кермновский, А.А, *История русской армии*, Т.2, М., 1993.
- Кишмишев, С.О, *Война в Турецкой Армении 1877–1878 гг.*, СПб., 1884.
- Куропаткин, А.Н, "Ловча, Плевна и Шейново (Из истории русско-турецкой войны 1877–1878 годов)", *Военный сборник*, 1883, № 10.
- Куропаткин, А.Н, "Блокада Плевны", *Военный сборник*, 1887, № 4.
- Куропаткин, А.Н, "С 700. полей сражений", *Военный сборник*, 1877, № 12.
- Лопатин, И, "Три года из жизни 6-го пехотного Либавского полка (Воспоминания участника кампании 1877–1878 гг.)", *Военный сборник*, 1902, № 6.
- Мартынов, Е, *Как возникла Плевна*, СПб., 1900
- Милютин, Д.А, *Дневник, 1876–1878*, М., 2009.
- Теплов, В. "Адрианополь и Фракия в 1874 году (Из воспоминаний путешественника)", *Русский вестник*, Т.147, 1880, № 5.
- Нарочницкая, Л.И, *Россия и отмена нейтрализации Чёрного моря 1856–1871. К истории Восточного вопроса*, М., 1989.
- Паренсов, П, *Из прошлого. Воспоминания офицера Генерального штаба*, Ч.1, СПб., 1901.
- Поливанов, А. "Устройство продовольствования русской армии на Придунайском театре в кампанию 1877 г.", *Военный сборник*, 1894, № 7.
- Соболев, С, "Русско-турецкая война в Болгарии 1877–1878. Из рассказов вольноопределяющегося", *Русская старина*, Т.54, 1887, Вып. 6.
- Скалон, Д.А, *Мои воспоминания 1877–1878 гг.*, Т.1, СПб., 1913.
- Степанов, В.Л, *Николай Христианович Бунге // Российские реформаторы (XIX — начало XX в.)*, М., 1995.
- Степанов, В.Л. "Михаил Христофорович Рейтерн", *Российские реформаторы (XIX — начало XX в.)*, М., 1995.
- Степанов, В.Л. "Цена победы: Русско-турецкая война 1877–1878 гг. и экономика России", *Российская история*, 2015, № 6.
- Утин, Е.И, "В Болгарии. Из заметок и воспоминаний", *Вестник Европы*, 1879, № 2.

Фадеев, И.Е. *Мидхат-паша. Жизнь и деятельность*, М., 1977.

Чичагов, Л.М. *Дневник пребывания Царя-Освободителя в Дунайской армии в 1877 году*, СПб., 1902.

Щебальский, П.К. "Турция и её реформы по отношению к России", *Русский вестник*, Т.85, 1870, № 1.

Шильдер, Н.К. *Граф Эдуард Иванович Тотлебен. Его жизнь и деятельность. Биографический очерк*. Т.2, СПб., 1886.

TANIM

Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi , İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin 1972'den beri yayımlanan hakemli, açık erişimli, bilimsel yayın organıdır. Araştırma ve derleme makalelerinin yanı sıra derginin yayın kapsamına uygun kitapların tanıtım ve değerlendirme yazıları yayımlar. Dergi yılda iki sayı olarak çıkar. Yayın dili Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca ve yayın kurulunun belirlediği hallerde Güneydoğu Avrupa ülkelerinin yerel dilleridir.

AMAÇ VE KAPSAM

Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, uluslararası yayın standartlarına uygun yüksek kalitede makaleler yayımlayarak bilimsel bilginin yayılmasına katkıda bulunmayı ve odaklandığı Güney-Doğu Avrupa tarihi ve araştırmaları alanında bilim camiasına katkı sunmayı amaçlamaktadır. Türkiye üniversite ve araştırma kurumlarında üretilen akademik bilgi ve bulguları, başta Güneydoğu Avrupa ülkeleri olmak üzere, uluslararası araştırmacıların çalışma sonuçlarıyla bir araya getirmek derginin önemli hedeflerinden biridir. Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi bir tarih ve arkeoloji dergisidir. Bununla birlikte Güneydoğu Avrupa tarihiyle ilgili olmak kaydıyla sanat tarihi, edebiyat, iktisat, ilahiyat ve dilbilim sahalarından yazılar kabul edilir. Dergi yayın kurulu, amaç ve kapsam bakımından Güneydoğu Avrupa eskiçağ tarihi ve arkeolojisi ve Osmanlı tarihine ilişkin makale ve kitabiyat yazılarını özellikle teşvik eder.

POLİTİKALAR

Yayın Politikası

Dergi yayın etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) tarafından yayınlanan etik yayıncılık ilkelerini benimser; Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing başlığı altında ifade edilen ilkeler için: <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

Gönderilen makaleler derginin amaç ve kapsamına uygun olmalıdır. Orijinal, yayımlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmayan, her bir yazar tarafından içeriği ve gönderimi onaylanmış yazılar değerlendirmeye kabul edilir.

Makale yayımlanmak üzere Dergiye gönderildikten sonra yazarlardan hiçbirinin ismi, tüm yazarların yazılı izni olmadan yazar listesinden silinemez ve yeni bir isim yazar olarak eklenemez ve yazar sırası değiştirilemez.

İntihal, duplikasyon, sahte yazarlık/inkar edilen yazarlık, araştırma/veri fabrikasyonu, makale dilimleme, dilimleyerek yayın, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi, etik dışı davranışlar olarak kabul edilir. Kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Buna yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de dahildir.

İntihal

Ön kontrolden geçirilen makaleler, iThenticate yazılımı kullanılarak intihal için taranır. İntihal/kendi kendine intihal tespit edilirse yazarlar bilgilendirilir. Editörler, gerekli olması halinde makaleyi değerlendirme ya da üretim sürecinin çeşitli aşamalarında intihal kontrolüne tabi tutabilirler. Yüksek benzerlik oranları, bir makalenin kabul edilmeden önce ve hatta kabul edildikten sonra reddedilmesine neden olabilir. Makalenin türüne bağlı olarak, bunun oranını %15 veya %20'den az olması beklenir.

Çift Kör Hakemlik

İntihal kontrolünden sonra, uygun olan makaleler baş editör tarafından orijinallik, metodoloji, işlenen konunun önemi ve dergi kapsamı ile uyumluluğu açısından değerlendirilir. Editör, makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakemlikten geçmesini sağlar ve makale biçimsel esaslara uygun ise, gelen yazıyı yurtiçinden ve /veya yurtdışından en az iki hakemin değerlendirmesine sunar, hakemler gerek gördüğü takdirde yazıda istenen değişiklikler yazarlar tarafından yapıldıktan sonra yayınlanmasına onay verir.

Açık Erişim İlkesi

Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi'nin tüm içeriği okura ya da okurun dahil olduğu kuruma ücretsiz olarak sunulur. Okurlar, ticari amaç haricinde, yayıncı ya da yazardan izin almadan dergi makalelerinin tam metnini okuyabilir, indirebilir, kopyalayabilir, arayabilir ve link sağlayabilir. Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi'nin makaleleri açık erişimlidir ve Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>) olarak lisanslıdır.

İşleme Ücreti

Derginin tüm giderleri İstanbul Üniversitesi tarafından karşılanmaktadır. Dergide makale yayını ve makale süreçlerinin yürütülmesi ücrete tabi değildir. Dergiye gönderilen ya da yayın için kabul edilen makaleler için işleme ücreti ya da gönderim ücreti alınmaz.

Telif Hakkında

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) olarak lisanslıdır. CC BY-NC 4.0 lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfta bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir.

ETİK

Yayın Etiği Beyanı

Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, yayın etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) tarafından yayınlanan etik yayıncılık ilkelerini benimser; Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing başlığı altında ifade edilen ilkeler için: <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

Gönderilen tüm makaleler orijinal ve yayınlanmamış olmalı; başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmamalıdır. Yazar makalenin orijinal olduğu, daha önce başka bir yerde yayınlanmadığı ve başka bir yerde, başka bir dilde yayınlanmak üzere değerlendirmede olmadığını beyan etmelidir. Uygulamadaki telif kanunları ve anlaşmalar gözetilmelidir. Telif bağlı materyaller (örneğin tablolar, şekiller veya büyük alıntılar) gerekli izin ve teşekkürle kullanılmalıdır. Başka yazarların, katkıda bulunanların çalışmaları ya da yararlanılan kaynaklar uygun biçimde kullanılmalı ve referanslarda belirtilmelidir. Her bir makale en az iki hakem tarafından çift kör değerlendirilmeden geçirilir. İntihal, duplikasyon, sahte yazarlık/inkar edilen yazarlık, araştırma/veri fabrikasyonu, makale dilimleme, dilimleyerek yayın, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi, etik dışı davranışlar olarak kabul edilir. Kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Buna yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de dahildir.

Araştırma Etiği

Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi araştırma etiğinde en yüksek standartları gözetir ve aşağıda tanımlanan uluslararası araştırma etiği ilkelerini benimser. Makalelerin etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır.

- Araştırmanın tasarlanması, tasarımın gözden geçirilmesi ve araştırmanın yürütülmesinde, bütünlük, kalite ve şeffaflık ilkeleri sağlanmalıdır.
- Araştırma ekibi ve katılımcılar, araştırmanın amacı, yöntemleri ve öngörülen olası kullanımları; araştırmaya katılımın gerektirdikleri ve varsa riskleri hakkında tam olarak bilgilendirilmelidir.
- Araştırma katılımcılarının sağladığı bilgilerin gizliliği ve yanıt verenlerin gizliliği sağlanmalıdır. Araştırma katılımcıların özerkliğini ve saygınlığını koruyacak şekilde tasarlanmalıdır.
- Araştırma katılımcıları gönüllü olarak araştırmada yer almalı, herhangi bir zorlama altında olmamalıdır.

- Katılımcıların zarar görmesinden kaçınılmalıdır. Araştırma, katılımcıları riske sokmayacak şekilde planlanmalıdır.
- Araştırma bağımsızlığıyla ilgili açık ve net olunmalı; çıkar çatışması varsa belirtilmelidir.
- Deneysel çalışmalarda, araştırmaya katılmaya karar veren katılımcıların yazılı bilgilendirilmiş onayı alınmalıdır. Çocukların ve vesayet altındakilerin veya tasdiklenmiş akıl hastalığı bulunanların yasal vasisinin onayı alınmalıdır.
- Çalışma herhangi bir kurum ya da kuruluşta gerçekleştirilecekse bu kurum ya da kuruluştan çalışma yapılacağına dair onay alınmalıdır.
- İnsan ögesi bulunan çalışmalarda, “yöntem” bölümünde katılımcılardan “bilgilendirilmiş onam” alındığının ve çalışmanın yapıldığı kurumdan etik kurul onayı alındığı belirtilmesi gerekir.

Yazarların Sorumluluğu

Makalelerin bilimsel ve etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır. Yazar makalenin orijinal olduğu, daha önce başka bir yerde yayınlanmadığı ve başka bir yerde, başka bir dilde yayınlanmak üzere değerlendirmede olmadığı konusunda teminat sağlamalıdır. Uygulamadaki telif kanunları ve anlaşmaları gözetilmelidir. Telifle bağlı materyaller (örneğin tablolar, şekiller veya büyük alıntılar) gerekli izin ve teşekkürle kullanılmalıdır. Başka yazarların, katkıda bulunanların çalışmaları ya da yararlanılan kaynaklar uygun biçimde kullanılmalı ve referanslarda belirtilmelidir. Gönderilen makalede tüm yazarların akademik ve bilimsel olarak doğrudan katkısı olmalıdır, bu bağlamda “yazar” yayınlanan bir araştırmanın kavramsallaştırılmasına ve dizaynına, verilerin elde edilmesine, analizine ya da yorumlanmasına belirgin katkı yapan, yazının yazılması ya da bunun içerik açısından eleştirel biçimde gözden geçirilmesinde görev yapan birisi olarak görülür. Yazar olabilmenin diğer koşulları ise, makaledeki çalışmayı planlamak veya icra etmek ve / veya revize etmektir. Fon sağlanması, veri toplanması ya da araştırma grubunun genel süpervizyonu tek başına yazarlık hakkı kazandırmaz. Yazar olarak gösterilen tüm bireyler sayılan tüm ölçütleri karşılamalıdır ve yukarıdaki ölçütleri karşılayan her birey yazar olarak gösterilebilir. Yazarların isim sıralaması ortak verilen bir karar olmalıdır. Tüm yazarlar yazar sıralamasını Telif Hakkı Anlaşması Formunda imzalı olarak belirtmek zorundadırlar. Yazarlık için yeterli ölçütleri karşılamayan ancak çalışmaya katkısı olan tüm bireyler “teşekkür/bilgiler” kısmında sıralanmalıdır. Bunlara örnek olarak ise sadece teknik destek sağlayan, yazıma yardımcı olan ya da sadece genel bir destek sağlayan, finansal ve materyal desteği sunan kişiler verilebilir. Bütün yazarlar, araştırmanın sonuçlarını ya da bilimsel değerlendirmeyi etkileyebilme potansiyeli olan finansal ilişkiler, çıkar çatışması ve çıkar rekabetini beyan etmelidirler. Bir yazar kendi yayınlanmış yazısında belirgin bir hata ya da yanlışlık tespit ederse, bu yanlışlıklara ilişkin düzeltme ya da geri çekme için editör ile hemen temasa geçme ve işbirliği yapma sorumluluğunu taşır.

Editör, Hakem Sorumlulukları ve Değerlendirme Süreci

Baş editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, uyuğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar. Gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalacağını garanti eder. Baş editör içerik ve yayının toplam kalitesinden sorumludur. Gereğinde hata sayfası yayınlamalı ya da düzeltme yapmalıdır. Baş editör; yazarlar, editörler ve hakemler arasında çıkar çatışmasına izin vermez. Hakem atama konusunda tam yetkiye sahiptir ve dergide yayınlanacak makalelerle ilgili nihai kararı vermekle yükümlüdür. Hakemlerin araştırmayla ilgili, yazarlarla ve/veya araştırmamanın finansal destekçileriyle çıkar çatışmaları olmamalıdır. Değerlendirmelerinin sonucunda tarafsız bir yargıya varmalıdırlar. Gönderilmiş yazılara ilişkin tüm bilginin gizli tutulmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdırlar. Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir. Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir. Bazı durumlarda editörün kararıyla, ilgili hakemlerin makaleye ait yorumları aynı makaleyi yorumlayan diğer hakemlere gönderilerek hakemlerin bu süreçte aydınlatılması sağlanabilir.

Hakem Süreci

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir. Gönderilen ve ön kontrolü geçen makaleler iThenticate yazılımı kullanılarak intihal için taranır. İntihal kontrolünden sonra, uygun olan makaleler baş editör tarafından orijinallik, metodoloji, işlenen konunun önemi ve dergi kapsamı ile uyumluluğu açısından değerlendirilir. Baş editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, uyuğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar. Seçilen makaleler en az iki ulusal/uluslararası hakeme değerlendirmeye gönderilir; yayın kararı, hakemlerin talepleri doğrultusunda yazarların gerçekleştirdiği düzenlemelerin ve hakem sürecinin sonrasında baş editör tarafından verilir. Hakemlerin değerlendirmeleri objektif olmalıdır. Hakem süreci sırasında hakemlerin aşağıdaki hususları dikkate alarak değerlendirmelerini yapmaları beklenir.

YAZARLARA BİLGİ

- Makale yeni ve önemli bir bilgi içeriyor mu?
- Öz, makalenin içeriğini net ve düzgün bir şekilde tanımlıyor mu?
- Yöntem bütünlüklü ve anlaşılır şekilde tanımlanmış mı?
- Yapılan yorum ve varılan sonuçlar bulgularla kanıtlanıyor mu?
- Alandaki diğer çalışmalara yeterli referans verilmiş mi?
- Dil kalitesi yeterli mi?

Hakemler, gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdır. Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir. Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir.

YAZIM KURALLARI

Dil

Dergide Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca ve yayın kurulunun belirlediği hallerde Güneydoğu Avrupa ülkelerinin yerel dillerinde makaleler yayınlanır. Gönderilen makalelerde makale dilinde öz, İngilizce öz ve İngilizce geniş özet olmalıdır. Ancak makale İngilizce ise, İngilizce geniş özet istenmez.

Yazıların Gönderimi

Aksi belirtilmedikçe gönderilen yazılarla ilgili tüm yazışmalar ilk yazarla yapılacaktır. Makale gönderimi online olarak <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iugaad> sayfasından erişilen <http://dergipark.gov.tr/login> üzerinden yapılmalıdır. Gönderilen yazılar, makale türünü belirten ve makaleyle ilgili detayları içeren (bkz: Son Kontrol Listesi) Kapak Sayfası; yazının elektronik formunu içeren Microsoft Word 2003 ve üzerindeki versiyonları ile yazılmış elektronik dosya ve tüm yazarların imzaladığı Telif Hakkı Anlaşması Formu eklenerek gönderilmelidir.

Yazıların Hazırlanması

Aksi belirtilmedikçe gönderilen yazılarla ilgili tüm yazışmalar ilk yazarla yapılacaktır. Makale gönderimi online olarak <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iugaad> üzerinden yapılmalıdır. Gönderilen

yazılar, yazının yayınlanmak üzere gönderildiğini ifade eden, makale türünü belirten ve makaleyle ilgili bilgileri içeren (bkz: Son Kontrol Listesi) bir mektup; yazının elektronik formunu içeren Microsoft Word 2003 ve üzerindeki versiyonları ile yazılmış elektronik dosya ve tüm yazarların imzaladığı Telif Hakkı anlaşması Formu eklenerek gönderilmelidir.

1. Çalışmalar, A4 boyutundaki kağıdın bir yüzüne, üst, alt, sağ ve sol taraftan 2,5 cm. boşluk bırakılarak, 12 punto Times New Roman harf karakterleriyle ve 1,5 satır aralık ölçüsü ile hazırlanmalıdır.
2. Çalışmalar 3500 – 10.000 sözcük arasında olmalı ve sayfa numaraları sayfanın altında ve ortada yer almalıdır.
3. Yazar/yazarların adları çalışmanın başlığının hemen altında sağa bitişik şekilde verilmelidir. Ayrıca yıldız dipnot şeklinde (*) yazarın unvanı, kurumu ve e-posta adresi sayfanın en altında dipnotta belirtilmelidir.
4. Giriş bölümünden önce 180-200 sözcük arasında çalışmanın kapsamını, amacını, ulaşılan sonuçları ve kullanılan yöntemi kaydeden Türkçe (ya da makalenin yazı dili) ve İngilizce öz ile 600-800 kelimelik İngilizce genişletilmiş özet yer almalıdır. Çalışmanın İngilizce başlığı İngilizce özün üzerinde yer almalıdır. İngilizce ve Türkçe (ya da makalenin yazı dili) özlerin altında çalışmanın içeriğini temsil eden 5 İngilizce, 5 Türkçe (ya da makalenin yazı dili) anahtar kelime yer almalıdır. İngilizce genişletilmiş özet Türkçe ve diğer dillerdeki makaleler için zorunludur.
5. Çalışmaların başlıca şu unsurları içermesi gerekmektedir: Başlık, Türkçe (ya da makalenin yazı dili) öz ve anahtar kelimeler; İngilizce başlık, İngilizce öz ve anahtar kelimeler; İngilizce genişletilmiş özet, ana metin bölümleri, son notlar ve kaynaklar.
6. Araştırma makalelerinde bölümler şu şekilde olmalıdır: "GİRİŞ", "AMAÇ VE YÖNTEM", "BULGULAR", "TARTIŞMA VE SONUÇ", "SON NOTLAR" "KAYNAKLAR" ve "TABLOLAR VE ŞEKİLLER". Derleme ve yorum yazıları için ise, çalışmanın öneminin belirtildiği, sorunsal ve amacın somutlaştırıldığı "GİRİŞ" bölümünün ardından diğer bölümler gelmeli ve çalışma "TARTIŞMA VE SONUÇ", "SON NOTLAR", "KAYNAKLAR" ve "TABLOLAR VE ŞEKİLLER" şeklinde bitirilmelidir.
7. Çalışmalarda tablo, grafik ve şekil gibi göstergeler ancak çalışmanın takip edilebilmesi açısından gereklilik arz ettiği durumlarda, numaralandırılarak, tanımlayıcı bir başlık ile birlikte metin içinde veya "KAYNAKLAR" bölümünden sonra verilmelidir. Demografik özellikler gibi metin içinde verilebilecek veriler, ayrıca tablolar ile ifade edilmemelidir.
8. Yayınlanmak üzere gönderilen makale ile birlikte yazar bilgilerini içeren kapak sayfası gönderilmelidir. Kapak sayfasında, makalenin başlığı, yazar veya yazarların bağlı oldukları kurum ve unvanları, kendilerine ulaşılabilecek adresler, cep, iş ve faks numaraları ve e-posta adresleri yer almalıdır (bkz. Son Kontrol Listesi).

9. Kurallar dâhilinde dergimize yayınlanmak üzere gönderilen çalışmaların her türlü sorumluluğu ve çalışmada geçen görüşler yazar/yazarlarına aittir.
10. Referanslar derginin benimsediği Modern Humanities Research Association (MHRA) 3 stiline uygun olarak hazırlanmalıdır.

Referans Stili ve Formatı

Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, metin içi alıntılama ve kaynak gösterme için MHRA (Modern Humanities Research Association) kaynak stiline 3. edisyonunu benimser. MHRA 3. Edisyon hakkında bilgi için:

- Modern Humanities Research Association. (2013). MHRA Style Guide. A Handbook for Authors and Editors. (3th Ed.), London.

-<http://www.mhra.org.uk/>

Kaynakların doğruluğundan yazar(lar) sorumludur. Tüm kaynaklar metinde belirtilmelidir. Kaynaklar aşağıdaki örneklerdeki gibi gösterilmelidir.

Metin İçinde Kaynak Gösterme

Kaynaklar sayfa altı notu şeklinde yazarların adı ve soyadı ve yayının künyesi yazılarak belirtilmelidir.

Birden fazla kaynak gösterilecekse kaynaklar arasında (;) işareti kullanılmalıdır. Kaynaklar yayın tarihlerine göre sıralanmalıdır

Örnekler:

KİTAP

Dipnot: Ömer Gezer, *Kale ve Nefer. Habsburg Serhaddinde Osmanlı Askeri Gücü (1699-1715)*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2020, s. 109-136. Kısa not: Ö. Gezer, *Kale ve Nefer*, s. 109-136.

Bibliyografya: Gezer, Ömer, *Kale ve Nefer. Habsburg Serhaddinde Osmanlı Askeri Gücü (1699-1715)*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2020.

İki veya üç yazar

Dipnot: Mehmet İnbaşı ve Eyüp Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp. Fetihten XVIII. Yüzyıla Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018, s. 40.

Kısa not: M. İnbaşı ve E. Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri*, s. 40.

Bibliyografya: İnbaşı, Mehmet ve Eyüp Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp. Fetihten XVIII. Yüzyıla Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.

Dört ve daha fazla yazar

Bibliyografyada yazar isimlerinin hepsi sıralanır; dipnotta ise ilk yazar belirtildikten sonra diğer yazarlar için vd. ibaresi kullanılır.

Editörlü kitap

Dipnot: Novili Ömer Efendi, Tarih-i Bosna. Osmanlı-Habsburg Savaşları 1736-39, haz. Fatma Sel Turhan, İstanbul: Küre Yayınları, 2016, s. 46.

Kısa not: Novili Ömer Efendi, s. 46.

Bibliyografya: Novili Ömer Efendi, Tarih-i Bosna. Osmanlı-Habsburg

Savaşları 1736-39, haz. Fatma Sel Turhan, İstanbul: Küre Yayınları, 2016.

Çeviri kitap

Dipnot: Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi. 18. ve 19. Yüzyıllar*, çev. İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç, 3. bs., İstanbul: Küre Yayınları, 2013, s. 110-125.

Kısa not: B. Jelavich, *Balkan Tarihi*, s. 110-125.

Bibliyografya: Jelavich, *Barbara, Balkan Tarihi. 18. ve 19. Yüzyıllar*, çev. İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç, 3. bs., İstanbul: Küre Yayınları, 2013.

MAKALE

Dipnot: Vjeran Kursar, "Being an Ottoman Vlach: On Vlach Identity(ies), Role and Status in Western Parts of the Ottoman Balkans (15th-18th Centuries)", *Ankara Üniversitesi*

Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 34 (2013), s. 120-122.

Kısa not: V. Kursar, "Being an Ottoman Vlach", s. 120-122.

Bibliyografya: Kursar, Vjeran, "Being an Ottoman Vlach: On Vlach Identity(ies), Role and Status in Western Parts of the Ottoman Balkans (15th-18th Centuries)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 34 (2013), s. 115-161.

DOI'si Olmayan Online Edinilmiş Makale

Dipnot: Umut Al ve Güleda Doğan, "Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Tezlerinin

Atf Analizi", *Türk Kütüphaneciliği*, 26 (2012), s. 355-358. Erişim adresi: <http://www.tk.org.tr/>

Kısa not: U. Al ve G. Doğan, "Hacettepe Üniversitesi", s. 355-358.

Bibliyografya: Al, Umut ve Güleda Doğan, "Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Tezlerinin Atf Analizi", *Türk Kütüphaneciliği*, 26 (2012), s. 349-369. Erişim adresi: <http://www.tk.org.tr/>

DOI'si Olan Makale

Dipnot: Steven J. Turner, "Website Statistics 2.0: Using Google Analytics to Measure Library Website Effectiveness", *Technical Services Quarterly*, 27 (2010), s. 266. <http://dx.doi.org/10.1080/07317131003765910>

Kısa not: S. J. Turner, "Website Statistics", s. 266.

Bibliyografya: Steven J. Turner, "Website Statistics 2.0: Using Google Analytics to Measure Library Website Effectiveness", *Technical Services Quarterly*, 27 (2010), s. 261-278. <http://dx.doi.org/10.1080/07317131003765910>

KİTAP BÖLÜMÜ

Dipnot: Emir O. Filipović, "'Creato Regni' in the Great Seal of Bosnian King Tvrtko Kotromanić", *A Companion to Seals in the Middle Ages*, ed. Laura J. Whatley, Leiden-Boston: Brill, 2019, s. 265.

Kısa not: E. O. Filipović, "Creato Regni", s. 265.

Bibliyografya: Filipović, Emir O., "'Creato Regni' in the Great Seal of Bosnian King Tvrtko Kotromanić", *A Companion to Seals in the Middle Ages*, ed. Laura J. Whatley, Leiden-Boston: Brill, 2019, s. 263-276.

KİTAP TANITIMI

Dipnot: Sercan Pektaş, "Dóra Bobory, *The Sword and the Crucible: Count Boldizsár Batthyány and Natural Philosophy in Sixteenth-Century Hungary*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2009" (Kitabiyat), *Güneydoğu Avrupa Dergisi*, 24 (2013), s. 123.

Kısa not: S. Pektaş, "*The Sword and the Crucible*" (Kitabiyat), s. 123.

Bibliyografya: Pektaş, Sercan, "Dóra Bobory, *The Sword and the Crucible: Count Boldizsár Batthyány and Natural Philosophy in Sixteenth-Century Hungary*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2009" (Kitabiyat), *Güneydoğu Avrupa Dergisi*, 24 (2013), s. 123-125.

TEZLER

Dipnot: Baki Tezcan, *Searching for Osman: A Reassessment of the Deposition of the Ottoman Sultan Osman II (1618–1622)*, yayımlanmamış doktora tezi, Princeton University, 2001, s. 207-209.

Kısa not: B. Tezcan, *Searching for Osman*, s. 207-209.

Bibliyografya: Tezcan, Baki, *Searching for Osman: A Reassessment of the Deposition of the Ottoman Sultan Osman II (1618–1622)*, yayımlanmamış doktora tezi, Princeton University, 2001.

SEMPOZYUM KATKISI

Dipnot: Zsuzsanna Csiráki, “Hungarian Elements in the Habsburg-Ottoman Diplomacy during the Seventeenth Century”, *The Performance of Diplomacy in the Early Modern World*, Don Juan Archiv, Stvdivm Fæsvlanvm, Universidad de Granada, 17-18 Mart 2017, Viyana, Avusturya.

Kısa not: Z. Csiráki, “Hungarian Elements”.

Bibliyografya: Csiráki, Zsuzsanna, “Hungarian Elements in the Habsburg-Ottoman Diplomacy during the Seventeenth Century”, *The Performance of Diplomacy in the Early Modern World*, Don Juan Archiv, Stvdivm Fæsvlanvm, Universidad de Granada, 17-18 Mart 2017, Viyana, Avusturya.

Online Olarak Erişilen Konferans Bildiri Özeti

Murat Çınar, Dilek Doğan ve S. Sadi Seferoğlu, “Eğitimde Dijital Araçlar: Google Sınıf Uygulaması Üzerine Bir Değerlendirme” [Öz], Akademik Bilişim Konferansında sunulan bildiri, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir. Erişim adresi: [http://ab2015.anadolu.edu.tr /index.php?menu=5&submenu=27](http://ab2015.anadolu.edu.tr/index.php?menu=5&submenu=27)

DİĞER KAYNAKLAR

a) *Gazete Yazısı*

Çiğdem Toker, ‘Unutma’ notları, *Cumhuriyet*, 26 Haziran 2015, s. 13.

b) *Online Gazete Yazısı*

Meral Tamer, E-ticaret hamle yapmak için tüketiciyi bekliyor, *Milliyet*, 26 Haziran 2015. Erişim adresi: <http://www.milliyet>

c) *Web Page/Blog Post*

David Bordwell, David Koepp: Making the world movie-sized [Web log post], 18 Haziran 2013. Retrieved from <http://www.davidbordwell.net/blog/page/27/>

d) *Online Ansiklopedi/Sözlük*

“Bilgi mimarisi”, Vikipedi içinde, (20 Aralık 2014). Erişim adresi: http://tr.wikipedia.org/wiki/Bilgi_mimarisi

Alexei Marcoux, “Business ethics”. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford encyclopedia of philosophy* (2008). Retrieved from <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-business/>

e) *Podcast*

Radyo ODTÜ (Yapımcı), Modern sabahlar [Podcast], 13 Nisan 2015. Erişim adresi: <http://www.radyoodtu.com.tr/>

f) *Bir Televizyon Dizisinden Tek Bir Bölüm*

D. Shore (Senarist), M. Jackson (Senarist) ve S. Bookstaver (Yönetmen), "Runaways [Televizyon dizisi bölümü]", D. Shore (Baş yapımcı), *House M.D.* içinde, 2012. New York, NY: Fox Broadcasting. g) *Müzik Kaydı*

Fazıl Say, *Galata Kulesi, İstanbul senfonisi* [CD] içinde, (2012). İstanbul: Ak Müzik.

Yukarıda sıralanan koşulları yerine getirmemiş çalışma kabul edilmez, eksiklerinin tamamlanması için yazara iade edilir. Yayın Komisyonu tarafından kabul edilen yazılar basıma kabul sırasına göre yayınlanır. Baskı tashihleri yazarlar tarafından yapılır.

Son Kontrol Listesi

Aşağıdaki listede eksik olmadığından emin olun:

- Makalenin türünün belirtilmiş olduğu
- Başka bir dergiye gönderilmemiş olduğu
- Sponsor veya ticari bir firma ile ilişkisi varsa, bunun belirtildiği
- İngilizce yönünden kontrolünün yapıldığı
- Referansların derginin benimsediği MHRA 3 edisyonuna uygun olarak düzenlendiği
- Yazarlara Bilgide detaylı olarak anlatılan dergi politikalarının gözden geçirildiği
- Telif Hakkı Anlaşması Formu
- Daha önce basılmış materyal (yazı-resim-tablo) kullanılmış ise izin belgesi
- Kapak sayfası
 - Makalenin kategorisi
 - Makale dilinde ve İngilizce başlık
 - Yazarların ismi soyadı, unvanları ve bağlı oldukları kurumlar (üniversite ve fakülte/bilgisinden sonra şehir ve ülke bilgisi), e-posta adresleri
 - Sorumlu yazarın e-posta adresi, açık yazışma adresi, iş telefonu, GSM, faks nosu
 - Tüm yazarların ORCID'leri
 - Finansal destek (varsa belirtiniz)
 - Çıkar çatışması (varsa belirtiniz)
 - Teşekkür (varsa belirtiniz)
- Makale ana metni
 - Önemli: Ana metinde yazarın / yazarların kimlik bilgilerinin yer almaması gerekir.
 - Makale dilinde ve İngilizce başlık
 - Öz: 180-200 kelime
 - Anahtar Kelimeler: 5 adet makale dilinde ve 5 adet İngilizce
 - İngilizce geniş özet: 600-800 kelime (Türkçe veya yerel dillerde makaleler için)
 - Makale ana metin bölümleri
 - Kaynaklar
 - Tablolar-Resimler, Şekiller (başlık, tanım ve alt yazılarıyla)

DESCRIPTION

The Journal of South-Eastern European Studies (GAAD) is a scholarly, open access, peer-reviewed official publication of the Istanbul University, the Faculty of Letters published since 1972.

Publication: Biannual

Languages: Turkish, English, German, French and the local languages of South-Eastern European countries (for issues approved by the editorial board)

AIMS AND SCOPE

The Journal of South-Eastern European Studies aims to contribute to the scholarly knowledge in the field of South-Eastern European history by publishing original papers. The GAAD is an open forum for studies in the field of history and archeology. The journal, however, also publishes research and review articles on art history, literature, economics, religious studies, and linguistics provided that they are related with the history of the South-Eastern Europe. The editorial board particularly promotes papers and reviews on the ancient history and archeology of the South-Eastern Europe as well as the Ottoman historical experience in the region.

POLICIES

Publication Policy

The journal is committed to upholding the highest standards of publication ethics and pays regard to Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing published by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Directory of Open Access Journals (DOAJ), the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), and the World Association of Medical Editors (WAME) on <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

The subjects covered in the manuscripts submitted to the Journal for publication must be in accordance with the aim and scope of the Journal. Only those manuscripts approved by every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Changing the name of an author (omission, addition or order) in papers submitted to the Journal requires written permission of all declared authors.

Plagiarism, duplication, fraud authorship/denied authorship, research/data fabrication, salami slicing/salami publication, breaching of copyrights, prevailing conflict of interest are unethical behaviors. All manuscripts not in accordance with the accepted ethical standards will be removed from the publication. This also contains any possible malpractice discovered after the publication.

Plagiarism

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. If plagiarism/self-plagiarism will be found authors will be informed. Editors may resubmit manuscript for similarity check at any peer-review or production stage if required. High similarity scores may lead to rejection of a manuscript before and even after acceptance. Depending on the type of article and the percentage of similarity score taken from each article, the overall similarity score is generally expected to be less than 15 or 20%.

Double Blind Peer-Review

After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by the editors-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope. The editor provides a fair double-blind peer review of the submitted articles and hands over the papers matching the formal rules to at least two national/international referees for evaluation and gives green light for publication upon modification by the authors in accordance with the referees' claims.

Open Access Statement

The GAAD is an open access journal; all contents of the archived journals are freely available without charge to the user or to her/his institution. Except for commercial purposes, users are allowed to read, download, copy, print, search, or to provide link to the full texts of the articles in the journal without asking prior permission from the publisher or the author.

The articles in the GAAD are open access articles licensed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.en>)

Article Processing Charge

All expenses of the journal are covered by the Istanbul University. There is no article processing charges or submission fees for any submitted or accepted articles.

Copyright Notice

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>) and grant the Publisher non-exclusive commercial right to publish the work. CC BY-NC 4.0 license permits unrestricted, non-commercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ETHICS

Publication Ethics and Publication Malpractice Statement

The Journal of South-Eastern European Studies is committed to upholding the highest standards of publication ethics and pays regard to Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing published by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Directory of Open Access Journals (DOAJ), to access the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), and the World Association of Medical Editors (WAME) on <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

All parties involved in the publishing process (Editors, Reviewers, Authors and Publisher) are expected to agree on the following ethical principles.

All submissions must be original, unpublished (including as full text in conference proceedings), and not under the review of any other publication synchronously. Each manuscript is reviewed by one of the editors and at least two referees under double-blind peer review process. Plagiarism, duplication, fraud authorship/denied authorship, research/data fabrication, salami slicing/salami publication, breaching of copyrights, prevailing conflict of interest are unethical behaviors.

All manuscripts not in accordance with the accepted ethical standards will be removed from the publication. This also contains any possible malpractice discovered after the publication. In accordance with the code of conduct we will report any cases of suspected plagiarism or duplicate publishing.

Research Ethics

The Journal of South-Eastern European Studies adheres to the highest standards in research ethics and follows the principles of international research ethics as defined below. The authors are responsible for the compliance of the manuscripts with the ethical rules.

- Principles of integrity, quality and transparency should be sustained in designing the research, reviewing the design and conducting the research.
- The research team and participants should be fully informed about the aim, methods, possible uses and requirements of the research and risks of participation in research.
- The confidentiality of the information provided by the research participants and the confidentiality of the respondents should be ensured. The research should be designed to protect the autonomy and dignity of the participants.
- Research participants should participate in the research voluntarily, not under any coercion.
- Any possible harm to participants must be avoided. The research should be planned in such a way that the participants are not at risk.

- The independence of research must be clear; and any conflict of interest must be disclosed.
- In experimental studies with human subjects, written informed consent of the participants who decide to participate in the research must be obtained. In the case of children and those under wardship or with confirmed insanity, legal custodian's assent must be obtained.
- If the study is to be carried out in any institution or organization, approval must be obtained from this institution or organization.
- In studies with human subjects, it must be noted in the method's section of the manuscript that the informed consent of the participants and ethics committee approval from the institution where the study has been conducted has been obtained.

Authors' Responsibilities

It is authors' responsibility to ensure that the article is in accordance with scholarly and ethical standards and rules. And authors must ensure that submitted work is original. They must certify that the manuscript has not previously been published elsewhere or is not currently being considered for publication elsewhere, in any language. Applicable copyright laws and conventions must be followed. Copyright material (e.g. tables, figures or extensive quotations) must be reproduced only with appropriate permission and acknowledgement. Any work or words of other authors, contributors, or sources must be appropriately credited and referenced.

All the authors of a submitted manuscript must have direct scientific and academic contribution to the manuscript. The author(s) of the original research articles is defined as a person who is significantly involved in "conceptualization and design of the study", "collecting the data", "analyzing the data", "writing the manuscript", "reviewing the manuscript with a critical perspective" and "planning/conducting the study of the manuscript and/or revising it". Fund raising, data collection or supervision of the research group are not sufficient roles to be accepted as an author. The author(s) must meet all these criteria described above. The order of names in the author list of an article must be a co-decision and it must be indicated in the Copyright Agreement Form. The individuals who do not meet the authorship criteria but contributed to the study must take place in the acknowledgement section. Individuals providing technical support, assisting writing, providing a general support, providing material or financial support are examples to be indicated in acknowledgement section.

All authors must disclose all issues concerning financial relationship, conflict of interest, and competing interest that may potentially influence the results of the research or scientific judgment. When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published paper, it is the author's obligation to promptly cooperate with the Editor to provide retractions or corrections of mistakes.

Editors' and Reviewers' Responsibilities

Editor-in-chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors. She/He provides a fair double-blind peer review of the submitted articles for publication and ensures that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential before publishing. Editor-in-Chief is responsible for the contents and overall quality of the publication. She/He publishes errata pages or makes corrections when needed. Editor-in-Chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers. Only he has the full authority to assign a reviewer and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the journal. Reviewers must have no conflict of interest with respect to the research, the authors and/or the research funders. Their judgments should be conducted objectively.

Reviewers ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side. A reviewer who feels unqualified to review a selected manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from reviewing. The editor-in-chief informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and the editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the peers should be ensured. In particular situations, the editor may share the review of one reviewer with other reviewers to clarify a particular point.

Peer Reviewing

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published elsewhere or submitted as of now to another journal for publication, are accepted for peer reviewing. Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. Manuscripts are then assessed by the editor-in-chief in terms of their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal aims and scope. Editor-in-Chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors and ensures a fair double-blind peer review of the selected manuscripts. Manuscripts meeting the formal regulations are sent by the editorial board to at least two national/international peers for reviewing. The publication of a paper is only possible upon an approval of the peers and after the improvements and corrections demanded by the peers are fulfilled by the author(s). Editor-in-Chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the journal.

Reviewers should conduct their judgments objectively. Reviewers' comments on the following aspects are expected while conducting a review.

- Does the manuscript contain new and significant information?
- Does the abstract clearly and accurately describe the content of the manuscript?
- Is the problematic posed in the manuscript significant and concisely stated?
- Are the methods used in the manuscript described comprehensively?
- Are the interpretations and conclusions justified by the results?
- Does the author make ample references to other works in the field?
- Is the wording used in the manuscript acceptable?

Reviewers ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side.

A reviewer who feels unqualified to review a selected manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from reviewing.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and the editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the peers should be ensured.

GUIDELINES for AUTHORS

Language

The GAAD publishes papers in Turkish, English, German, French and the local languages of South-Eastern European countries (for issues approved by the editorial board). Submitted manuscripts should include abstracts both in the original language of the manuscript and in English, and an additional extended English abstract. Extended abstract is not required for papers in English.

Manuscript Submission

All correspondence will be conducted with the first-named author unless otherwise specified. Manuscripts are to be submitted online via <http://dergipark.gov.tr/login> that can be accessed at <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iugaad>. Manuscripts should be accompanied by a Title Page specifying the article category (i.e. research article, review etc.) and including information about the manuscript (see the Submission Checklist). Manuscripts should be prepared in Microsoft Word 2003 or later versions. Authors are obliged to sign and submit the Copyright Agreement Form.

Manuscript Formatting

1. Transmit your typescripts in A4 paper standards: having 2.5 cm margins from right, left, bottom and top, Times New Roman font style in 12 font size and line spacing of 1.5.
2. Manuscripts should be between 3500 and 10.000 words and the page numbers should be at the bottom and in the middle.
3. The name(s) of author(s) should be given just below the title of the study aligned to the right. The affiliation, title, e-mail and phone of the author(s) should be indicated on the bottom of the page as a footnote marked with an asterisk (*).
4. Manuscripts should include abstracts between 180 and 200 words in Turkish and in English and an extended English abstract between 600-800 words, summarizing the scope, the purpose, the results of the study and the methodology used. Add five keywords (in Turkish and in English) below the abstracts. Extended abstract is not required for papers in English.
5. Manuscripts are expected to include a title, abstracts and keywords, an extended English abstract, subheadings, end notes and references.
6. Research articles should be designed as follows: "INTRODUCTION", "AIM AND METHODOLOGY", "FINDINGS", "DISCUSSION AND CONCLUSION", "ENDNOTES" and "REFERENCES" and "TABLES AND FIGURES". Review and commentary articles should begin with an "INTRODUCTION" where the purpose and the method is described, followed by other sections.
7. Tables, graphs and figures should be inserted with a number and a defining title into the text or following the "REFERENCES" where it helps follow the idea of the article. Otherwise features like demographic characteristics should be given within the text.
8. Submit a title page including your credentials along with the manuscript. The title page should include a fully descriptive title of the manuscript and, affiliation, title, e-mail address, postal address, phone and fax number of the author(s) (see The Submission Checklist).
9. Authors are responsible for all statements made in their work submitted to the journal for publication.
10. References should be in accordance with the Modern Humanities Research Association (MHRA) style 3th Edition.

References

Reference Style and Format

The Journal of South-Eastern European Studies complies with the MHRA (Modern Humanities Research Association) style 3th Edition for referencing and quoting. For more information:

- Modern Humanities Research Association. (2013). *MHRA Style Guide. A Handbook for Authors and Editors* (3th ed.). London.
- <http://www.mhra.org.uk>

Accuracy of citation is the author's responsibility. All references should be cited in text. Reference list should be in alphabetical order.

Citations in the Text

The bibliographic documentation of the cited sources should be provided in footnotes including the full name of the author (first name and surname), the title of the work, city, publisher, publication date. In case of multiple citations in a footnote, sources should be separated with a (;) mark and should be arranged according to date of publication.

Examples:

BOOK

One author

Footnote: Ömer Gezer, *Kale ve Nefer. Habsburg Serhaddinde Osmanlı Askeri Gücü (1699-1715)*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2020, pp. 109-136.

Short note: Ö. Gezer, *Kale ve Nefer*, s. 109-136.

Bibliography: Gezer, Ömer, *Kale ve Nefer. Habsburg Serhaddinde Osmanlı Askeri Gücü (1699-1715)*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2020.

Two or three authors

Footnote: Mehmet İnbaşı and Eyüp Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp. Fetihden XVIII. Yüzyıla Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018, p. 40.

Short note: M. İnbaşı and E. Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri*, p. 40.

Bibliography: İnbaşı, Mehmet and Eyüp Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp. Fetihden XVIII. Yüzyıla Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.

Four or more authors

List all of the authors in the bibliography; in the footnote, only the name of the first author should be mentioned followed by et al.

Edited or compiled volume(s)

Footnote: Novili Ömer Efendi, Tarih-i Bosna. *Osmanlı-Habsburg Savaşları 1736-39*, ed. Fatma Sel Turhan, İstanbul: Küre Yayınları, 2016, p. 46.

Short note: Novili Ömer Efendi, p. 46.

Bibliography: Novili Ömer Efendi, Tarih-i Bosna. *Osmanlı-Habsburg Savaşları 1736-39*, ed. Fatma Sel Turhan, İstanbul: Küre Yayınları, 2016.

Translated book(s)

Footnote: Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi. 18. ve 19. Yüzyıllar*, trans. İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç, 3. ed., İstanbul: Küre Yayınları, 2013, pp. 110-125.

Short note: B. Jelavich, *Balkan Tarihi*, pp. 110-125.

Bibliography: Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi. 18. ve 19. Yüzyıllar*, trans. İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç, 3. ed., İstanbul: Küre Yayınları, 2013.

ARTICLE

Footnote: Vjeran Kursar, "Being an Ottoman Vlach: On Vlach Identity(ies), Role and Status in Western Parts of the Ottoman Balkans (15th-18th Centuries)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 34 (2013), pp. 120-122.

Short note: V. Kursar, "Being an Ottoman Vlach", pp. 120-122.

Bibliography: Kursar, Vjeran, "Being an Ottoman Vlach: On Vlach Identity(ies), Role and Status in Western Parts of the Ottoman Balkans (15th-18th Centuries)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 34 (2013), pp. 115-161.

Online Article without DOI

Footnote: Umut Al and Güleda Doğan, "Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Tezlerinin Atıf Analizi", *Türk Kütüphaneciliği*, 26 (2012), pp. 355-358. Access address: <http://www.tk.org.tr/>

Short note: U. Al and G. Doğan, "Hacettepe Üniversitesi", pp. 355-358.

Bibliography: Al, Umut and Güleda Doğan, "Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Tezlerinin Atıf Analizi", *Türk Kütüphaneciliği*, 26 (2012), pp. 349-369. Access address: <http://www.tk.org.tr/>

Journal Article with DOI

Footnote: Steven J. Turner, "Website Statistics 2.0: Using Google Analytics to Measure Library Website Effectiveness", *Technical Services Quarterly*, 27 (2010), p. 266. <http://dx.doi.org/10.1080/07317131003765910>

Short note: S. J. Turner, "Website Statistics", p. 266.

Bibliography: Steven J. Turner, "Website Statistics 2.0: Using Google Analytics to Measure Library Website Effectiveness", *Technical Services Quarterly*, 27 (2010), pp. 261-278. <http://dx.doi.org/10.1080/07317131003765910>

CHAPTER or OTHER PART of a BOOK

Short note: Emir O. Filipović, "'Creato Regni' in the Great Seal of Bosnian King Tvrtko Kotromanić", *A Companion to Seals in the Middle Ages*, ed. Laura J. Whatley, Leiden-Boston: Brill, 2019, p. 265.

Short note: E. O. Filipović, "Creato Regni", p. 265.

Bibliography: Filipović, Emir O., "'Creato Regni' in the Great Seal of Bosnian King Tvrtko Kotromanić", *A Companion to Seals in the Middle Ages*, ed. Laura J. Whatley, Leiden-Boston: Brill, 2019, pp. 263-276.

BOOK REVIEW

Footnote: Sercan Pektaş, "Dóra Bobory, *The Sword and the Crucible: Count Boldizsár Batthyány and Natural Philosophy in Sixteenth-Century Hungary*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2009" (Book Review), *Güneydoğu Avrupa Dergisi*, 24 (2013), p. 123.

Short note: S. Pektaş, "*The Sword and the Crucible*" (Book review), p. 123.

Bibliography: Pektaş, Sercan, "Dóra Bobory, *The Sword and the Crucible: Count Boldizsár Batthyány and Natural Philosophy in Sixteenth-Century Hungary*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2009" (Book review), *Güneydoğu Avrupa Dergisi*, 24 (2013), pp. 123-125.

THESIS or DISSERTATION

Footnote: Baki Tezcan, *Searching for Osman: A Reassessment of the Deposition of the Ottoman Sultan Osman II (1618–1622)*, unpublished PhD diss., Princeton University, 2001, pp. 207-209.

Short note: B. Tezcan, *Searching for Osman*, pp. 207-209.

Bibliography: Tezcan, Baki, *Searching for Osman: A Reassessment of the Deposition of the Ottoman Sultan Osman II (1618–1622)*, unpublished PhD diss., Princeton University, 2001.

CONFERENCE/SYMPOSIUM PAPER(S)

Footnote: Zsuzsanna Csiráki, "Hungarian Elements in the Habsburg–Ottoman Diplomacy during the Seventeenth Century", *The Performance of Diplomacy in the Early Modern World*, Don Juan Archiv, Stvdívm Fæsvlanvm, Universidad de Granada, 17-18 March 2017, Vienna, Austria.

Short note: Z. Csiráki, "Hungarian Elements".

Bibliography: Csiráki, Zsuzsanna, “Hungarian Elements in the Habsburg–Ottoman Diplomacy during the Seventeenth Century”, *The Performance of Diplomacy in the Early Modern World*, Don Juan Archiv, Stvdvm Fæsvlanvm, Universidad de Granada, 17–18 March 2017, Vienna, Austria.

Conference/Symposium Paper Abstract Retrieved Online

Murat Çınar, Dilek Doğan and S. Sadi Seferoğlu, “Eğitimde Dijital Araçlar: Google Sınıf Uygulaması Üzerine Bir Değerlendirme” [Abstract], Paper presented at the Conference of Academic Informatics, Anadolu University, Eskişehir. Access address: <http://ab2015.anadolu.edu.tr/index.php?menu=5&submenu=27>

Other Sources

a) Newspaper Article

Çiğdem Toker, ‘Unutma’ notları, *Cumhuriyet*, 26 June 2015, p. 13.

b) Newspaper Article with no Author

New drug appears to sharply cut risk of death from heart failure. (1993, July 15). *The Washington Post*, p. A12.

c) Web Page/Blog Post

David Bordwell, David Koepp: Making the world movie-sized [Web log post], 18 June 2013. Retrieved from <http://www.davidbordwell.net/blog/page/27/>

d) Online Encyclopedia/Dictionary

“Bilgi mimarisi”, in Vikipedi, (20 December 2014). Access address: http://tr.wikipedia.org/wiki/Bilgi_mimarisi

Alexei Marcoux, “Business ethics”. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford encyclopedia of philosophy* (2008). Retrieved from <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-business/>

e) Podcast

Dunning, B. (Producer). (2011, January 12). inFact: Conspiracy theories [Video podcast]. Retrieved from <http://itunes.apple.com/>

f) Single Episode in a Television Series

D. Shore (Screenwriter), M. Jackson (Screenwriter) and S. Bookstaver (Director), “Runaways [TV Series episode]”, D. Shore (Executive producer), in *House M.D.*, 2012. New York, NY: Fox Broadcasting.

g) Music

Fazıl Say, Galata Kulesi, in *İstanbul senfonisi* [CD], (2012). İstanbul: Ak Müzik.

Submission Checklist

Please be sure that

- the category of the manuscript is specified.
 - “the paper is not under consideration for publication in another journal”.
 - disclosure of any commercial or financial involvement is provided.
 - the manuscript is checked for academic English.
 - the article complies with the journal policy detailed in the Information for Authors.
 - the citations in the text and listed in the references section are in with MHRA 3th.
- Copyright Agreement Form
 - Permission of reproduction for images, figures, tables, etc. used in the article
 - Title page
 - The category of the manuscript
 - The title of the manuscript both in the language of the article and in English
 - All authors’ names and affiliations (institution, faculty/department, city, country), e-mail addresses
 - Corresponding author’s email address, full postal address, telephone and fax number
 - ORCIDs of all authors.
 - Grant support (if there is one)
 - Conflict of interest (if there is one)
 - Acknowledgement (if there is one)
 - Main Body of the Manuscript
 - Important: Please avoid mentioning author(s) names in the manuscript
 - The title of the manuscript both in the language of the article and in English
 - Abstract (180-200 words)
 - Key words: 5 words
 - Extended abstract in English: 600-800 words (for articles in languages other than English)
 - Body text sections
 - References
 - Tables, illustrations (figures) (including title, explanation, captions)

COPYRIGHT AGREEMENT FORM / TELİF HAKKI ANLAŞMASI FORMU



Istanbul University
İstanbul Üniversitesi

Journal name: The Journal of Southeastern European Studies
Dergi Adı: Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi

Copyright Agreement Form
Telif Hakkı Anlaşması Formu

Responsible/Corresponding Author Sorumlu Yazar	
Title of Manuscript Makalenin Başlığı	
Acceptance date Kabul Tarihi	
List of authors Yazarların Listesi	

Sıra No	Name - Surname Adı-Soyadı	E-mail E-Posta	Signature İmza	Date Tarih
1				
2				
3				
4				
5				

Manuscript Type (Research Article, Review, etc.) Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme, v.b.)	
---	--

Responsible/Corresponding Author: Sorumlu Yazar:	
--	--

University/company/institution	Çalıştığı kurum	
Address	Posta adresi	
E-mail	E-posta	
Phone; mobile phone	Telefon no; GSM no	

The author(s) agrees that:
The manuscript submitted is his/her/their own original work, and has not been plagiarized from any prior work, all authors participated in the work in a substantive way, and are prepared to take public responsibility for the work, all authors have seen and approved the manuscript as submitted, the manuscript has not been published and is not being submitted or considered for publication elsewhere, the text, illustrations, and any other materials included in the manuscript do not infringe upon any existing copyright or other rights of anyone. İSTANBUL UNIVERSITY will publish the content under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license that gives permission to copy and redistribute the material in any medium or format other than commercial purposes as well as remix, transform and build upon the material by providing appropriate credit to the original work. The Contributor(s) or, if applicable the Contributor's Employer, retain(s) all proprietary rights in addition to copyright, patent rights. I/We indemnify İSTANBUL UNIVERSITY and the Editors of the Journals, and hold them harmless from any loss, expense or damage occasioned by a claim or suit by a third party for copyright infringement, or any suit arising out of any breach of the foregoing warranties as a result of publication of my/our article. I/We also warrant that the article contains no libelous or unlawful statements, and does not contain material or instructions that might cause harm or injury. This Copyright Agreement Form must be signed/ratified by all authors. Separate copies of the form (completed in full) may be submitted by authors located at different institutions; however, all signatures must be original and authenticated.

Yazar(lar) aşağıdaki hususları kabul eder
Sunulan makalenin yazar(lar)ın orijinal çalışması olduğunu ve intihal yapmadıklarını, Tüm yazarların bu çalışmaya aslı olarak katılmış olduklarını ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını, Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve onayladıklarını, Makalenin başka bir yerde basılmadığını veya basılmak için sunulmadığını, Makalede bulunan metnin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara ait olan Telif Haklarını ihlal etmediğini kabul ve taahhüt ederler. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'nin bu fikri eseri, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile yayımlanmasına izin verirler. Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıf bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir. Yazar(lar)ın veya yazar(lar)ın işverenin telif dâhil patent hakları, fikri mülkiyet hakları saklıdır. Ben/Biz, telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslarca vuku bulacak hak talebi veya açılacak davalarda İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ve Dergi Editörlerinin hiçbir sorumluluğunun olmadığını, tüm sorumluluğun yazarlara ait olduğunu taahhüt ederim/ederiz. Ayrıca Ben/Biz makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılırken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanılmadığını taahhüt ederim/ederiz. Bu Telif Hakkı Anlaşması Formu tüm yazarlar tarafından imzalanmalıdır/onaylanmalıdır. Form farklı kurumlarda bulunan yazarlar tarafından ayrı kopyalar halinde doldurularak sunulabilir. Ancak, tüm imzaların orijinal veya kamtlanabilir şekilde onaylı olması gerekir.

Responsible/Corresponding Author: Sorumlu Yazar;	Signature / İmza	Date / Tarih
	/...../.....

